

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XII Всеукраїнської науково-теоретичної
конференції
(Київ, 18 листопада 2021 року)

*Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка*

Київ
2021

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XII Всеукраїнської науково-теоретичної
конференції
(Київ, 18 листопада 2021 року)

*Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка*

Київ
2021

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарев С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шакун В. І., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, віцепрезидент Академії наук вищої освіти України, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», доктор юридичних наук, професор;

Матюшенко О. І., завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління;

Шармар О. М., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Мостепанюк Л. О., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 21 жовтня 2021 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні проблеми кримінального права [Текст]: матеріали А437 XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. – 302 с.

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Черней В. В. ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ РЕЙДЕРСТВУ	11
Шакур В. І. ЗАРОДЖЕННЯ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР	14
Чернявський С. С., Джужа О. М. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ШАХРАЙСТВА З ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ	18
Айдинян А. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ	22
Акімов М. О. ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РІШЕННЯ ЯК ВИНЯТКОВИЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХІД: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	24
Андрушко А. В. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ В ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ	27
Бабаніна В. В. ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	30
Бондаренко М. С. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З ОТРУЙНИМИ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИМИ РЕЧОВИНАМИ	33
Ботнарченко І. А., Захарова М. С. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗАРАЖЕННЯ ВЕНЕРИЧНОЮ ХВОРОБОЮ	36
Букач В. В. ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	40
Василенко Ю. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДИТИНИ ЯК ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	43

Вартилецька І. А. ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБИЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ	45
Вітомський Ю. Л., Бондаренко С. Ю. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	48
Вознюк А. А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ	51
Воробей П. А. ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ДІЇ	56
Данилевський А. О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗБРОЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ	58
Данченко К. М., Хорбунт Б. А. АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ.....	60
Дудоров О. О. «ТОРГІВЛЯ» УДАВАНИМ ВПЛИВОМ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ	64
Жук І. В. ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 218-1 КК УКРАЇНИ	73
Іванчук Н. В. ВЗАЄМНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ Й ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	76
Іващенко В. О. ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ: АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	78
Колб О. Г., Пирожик О. В. ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ НА ФОРМУВАННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПОТЕРПІЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ	81
Корольчук В. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	83

Красницька А. В.	
ПРАВOTВOPЧІ ПОМИЛКИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	87
Кришевич О. В.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШАХРАЙСТВО В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ.....	91
Кубальський В. Н.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕРОРИСТИЧНІ АКТИ НА МОРІ.....	94
Кузнецов В. В., Кузнецова Л. О.	
НАРУГА НАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ.....	97
Ландіна А. В.	
ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	101
Левченко Ю. О.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ.....	104
Луценко Ю. В., Тарасюк А. В.	
ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	108
Мазепа С. О.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СКРУЧУВАННЯ ПРОБІГУ.....	111
Матюшенко О. І.	
ПОНЯТТЯ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	113
Миронюк Т. В.	
ЗАПОБІГАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ НАРКОБІЗНЕСУ.....	117
Мовчан Р. О.	
ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 5240 (ПРО РЕКРИМІНАЛІЗАЦІЮ ТОВАРНОЇ КОНТРАБАНДИ).....	120
Мостепанюк Л. О.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ.....	124

Нерсесян А. С. ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ В МЕЖАХ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ: ПРОБЛЕМА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ	126
Олійник О. С. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ	128
Орлеан А. М. ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	130
Осадчий В. І. ЗМІСТ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ, ВИКОРИСТАНИХ У КК УКРАЇНИ	132
Павловська А. А., Ленда О. В. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ Й ВОЄННОГО СТАНУ, ЇХ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА СПЕЦИФІКА	134
Пастух І. Д. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ	136
Подольський В. В. МЕДИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ	139
Політова А. С. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДМІНУ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ В ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ	142
Пономаренко Ю. А. ТИПОВІ САНКЦІЇ: ПОНЯТТЯ, ПРАВИЛА ПОБУДОВИ, ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ	145
Поштаренко І. В. ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ДІТЕЙ	148
Рощина І. О. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	150
Савченко А. В. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ ТА ЕВОЛЮЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	153
Саковський А. А. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА ІНСПЕКТОРА- КРИМІНАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	158

Симоненко Н. О. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В РОЗРІЗІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	162
Слущка Т. І. ГУМАНІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	164
Смаглюк О. В., Мусатенко В. С. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ	168
Тимошенко В. І. ЗЛОЧИН І ПОКАРАННЯ В ХРИСТИЯНСЬКІЙ ТЕОЛОГІЇ	171
Ткаченко І. М. ОБОВ'ЯЗКИ, ЯКІ ПОКЛАДАЄ СУД НА ОСОБУ, ЗВІЛЬНЕНУ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ	175
Топорецька З.М. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ.....	177
Усатий Г. О. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ	181
Хавронюк М. І. ДОСТАТНІСТЬ Й ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	187
Чабанюк В. Д. ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РІШЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР	191
Шаблистий В. В. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ	194
Шармар О. М. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ (СТ. 368 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	196
Шведова Г. Л. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ПОСЯГАННЯМ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ	198
Швець Д. В. ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ	201

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Бабенко В. В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 204

Безгинський Б. Г.

ПОНЯТТЯ «КРИПТОВАЛЮТА» ЯК СКЛАДОВА
ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ..... 207

Веретянніков В. О.

ПРОВОКАЦІЯ ПІДКУПУ В УКРАЇНСЬКОМУ
Й АНГЛІЙСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 209

Вороніжський Я. В.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ,
ЩОДО ЯКИХ НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ
ЗДІЙСНЮЄ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ
З ПРИВОДУ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ,
І ЗБІР ДОКАЗІВ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ 212

Гіневська В. Б.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗАМАХ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ 216

Горошинський О. О.

ГЕНЕЗА ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ
АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 219

Демчук О. В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТАТТЕЮ 287 КК УКРАЇНИ 223

Димитриаді Д. Г.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ В СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО,
НАРКОТИЧНОГО ЧИ ІНШОГО СП'ЯНИННЯ 229

Левченко А. В.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНОЮ ОБСТАНОVKИ 232

Малахова В. В.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ТА ЇЇ ПІДСТАВИ..... 235

Марченко О. Л.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА
ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ	238
Наумець І. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ	240
Наход М. О. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВАХ	243
Опалько С. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ ФОРМ СПІВУЧАСТІ	246
Павкович Н. М. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ», «ЗЛОЧИН» І «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК» ЗА КК УКРАЇНИ	249
Панько А. І. ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ ТА НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	252
Процюк А. О. АРХІТЕКТУРНА КРИМІНОЛОГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МІСТОБУДУВАННЯ	255
Савченко Т. Ф. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 205-1 КК УКРАЇНИ	259
Саміленко І. С. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	262
Сміжак Б. В., Гуцелюк В. А. РОЗМЕЖУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК КРИМІНАЛЬНОГО Й АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	265
Созанська М. М. ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	267
Стеценко І. М. ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 198 КК УКРАЇНИ.....	270
Тимошенко О. В. КРИПТОВАЛЮТА ЯК СКЛАДОВА ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ.....	273

Ткачук М. Г. ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВИДИ В ПРОЄКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ	277
Федоренко О. А. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	279
Чумакова Т. К. НЕЗАКОННА ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА: ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ	281
Щур С. О. СКЛАДНА ФОРМА ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	284
Євсєєнкова К. А. РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ОBOB'ЯЗKOBA OЗНАKA ПOГPОЗИ BБИВCTBOM (CT. 129 КК УКРАЇНИ).....	287
Коломієць А. Р. ОРГАНИ ПPOBACІЇ ТА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС BOЄHHOГO CTАНУ	290
Зубкова А. Д. ОСОБЛИВОСТІ РОЗBOЮ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPPOШЕННЯ ПPOТИ BЛACHOCTІ B УMOBAX BOЄHHOГO CTАНУ	293
Варава Д. В. COЦІАЛЬHO-DEMOГPAFІЧHA XAPAKTEPИCTИKA CПOЖИBACІB HAPKOТИKІB.....	296
Чекан Н. В. КРИMІHOЛOГІЧHA XAPAKTEPИCTИKA HACИЛЬHИЦЬKИX ЗЛOЧИHІB, ЩO BЧИHЯЮТЬCЯ OCOBAMИ, ЯKІ HАЛЕЖАТЬ ДО ПEBHИХ MАРГІНАЛЬHИХ ГPУП.....	299

Черній Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ РЕЙДЕРСТВУ

Завданнями сучасного громадянського суспільства є продовження розбудови України як демократичної та правової держави, утвердження принципів справедливості й верховенства права, спрямованих на забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Попри задеклароване в ст. 41 Конституції України непорушне право приватної власності, упродовж останніх років у державі спостерігається тенденція до збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що охоплені терміном «рейдерство». Така ситуація пов'язана з проведенням реформи системи державних реєстрів, унаслідок якої нотаріуси й державні реєстратори отримали широкий доступ до реєстрів, більша частина послуг реєстрації перейшла в режим онлайн, стала доступнішою для громадян і бізнесу. Водночас в Україні значно збільшилася кількість випадків «рейдерського» захоплення підприємств і нерухомості через маніпуляції з державними реєстрами.

До категорії «рейдерських» належать кримінальні правопорушення, передбачені ст. 200 Кримінального кодексу (КК) України «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення», ст. 205-1 «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців», ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», ст. 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», ст. 224 КК України «Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)».

Суспільна небезпечність таких кримінальних правопорушень вирізняється надзвичайно високим рівнем спричиненої шкоди як фізичним, так і юридичним особам, негативно позначається не лише на матеріальному становищі громадян, а й на інвестиційному кліматі в державі загалом. Отже, вчинення зазначених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є одним із факторів, який стримує економічне зростання України. Ця теза стосується передусім випадків вчинення «рейдерських» кримінальних

правопорушень із залученням службових осіб (шляхом підроблення правовстановлювальних документів на майно, судових рішень, протоколів тощо). Часто рейдерські дії, пов'язані з незаконною зміною керівника юридичної особи, супроводжуються підписанням недобросовісною особою офіційних документів. Такі факти нівелюють винятковість суспільного статусу відповідних осіб і значення документів, що видають від імені держави.

Саме тому у Верховній Раді України триває активна робота щодо посилення відповідальності, зокрема кримінальної, за різні вияви рейдерських діянь. Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» забезпечили усунення основних та очевидних недоліків чинного законодавства, що зумовлювали актуальність проблеми рейдерства в Україні.

Однак механізм протидії рейдерству потребує подальшого вдосконалення. У Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на запровадження низки антирейдерських заходів і дієвих механізмів запобігання протиправному захопленню підприємств, незаконному заволодінню нерухомим майном, забезпечення реалізації на рівні національного законодавства пропорційності й індивідуального характеру покарань, що призначають за вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із рейдерством, шляхом посилення кримінальної відповідальності за окремі їх види, а також створення нових антирейдерських інструментів.

На забезпечення зазначених ідей спрямовано такі проекти законів України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення відповідальності за окремі кримінальні та адміністративні правопорушення у сфері господарської діяльності, службової діяльності, діяльності осіб, що надають публічні послуги та кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності», «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за протиправне заволодіння майном)».

Прийняття таких законопроектів сприятиме:

– забезпеченню повноти й чіткості правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією фізичними та юридичними особами майнових і немайнових прав, надаючи можливість належно врегулювати дотримання основних аспектів принципу верховенства права, зокрема якості закону й

індивідуального характеру покарання в окремих нормах національного законодавства;

– реалізації принципу пропорційності обмеження прав і свобод як однієї зі складових принципу верховенства права на правозастосовному рівні та спрощенню їх практичного застосування в сучасних реаліях, з огляду на конкретизацію кримінальних правопорушень;

– оптимізуванню повноважень Міністерства юстиції України щодо оперативної зупинки розпочатого рейдерського захоплення, блокування штучно створеної фігури добросовісного набувача й забезпечення належного виконання прийнятого за результатами розгляду скарги рішення;

– удосконаленню процедури розгляду скарг, усуненню положень, які давали змогу недобросовісним особам блокувати розгляд скарг Міністерством юстиції України, запровадженню обов'язковості оприлюднення прийнятих Міністерством юстиції України рішень на офіційному вебсайті;

– збереженню за Міністерством юстиції України контрольних функцій та повноважень щодо розгляду скарг, нормативного регулювання діяльності Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, видачі й анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

– запровадженню електронного нотаріату, складовими якого мають бути електронний нотаріальний архів, електронний реєстр нотаріальних дій та електронне робоче місце нотаріуса;

– удосконаленню кримінальної відповідальності шляхом встановлення належної їй диференціації за критерієм розміру шкоди, яку було завдано вчиненням кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності, пов'язаного з рейдерством.

Науковці, практичні працівники правоохоронних органів, суб'єкти законодавчої ініціативи постійно здійснюють пошук прогресивних і дієвих способів протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, зокрема і шляхом внесення змін до КК України. Ми переконані, що запровадження низки змін до чинного законодавства задля посилення протидії рейдерству є необхідним й обґрунтованим заходом, адже процес законотворення триває.

Шахун Василь Іванович,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік
НАПрН України, голова Координаційного
бюро з проблем кримінології НАПрН
України, голова Київського міського
осередку ВГО «Асоціація кримінального
права України»

ЗАРОДЖЕННЯ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України та його новий проєкт передбачає низку норм, які ґрунтуються на визначенні часу зародження життя людини. Нині, при формуванні відповідних кримінально-правових норм законодавець покладається на позицію Цивільного кодексу (ЦК) України, де у ембріона відсутній статус фізичної особи. Мова йде про те, що це лише об'єкт, а не суб'єкт правовідносин.

В Україні штучне переривання вагітності дозволено у I триместрі (у терміні до 12 тижнів) та здійснюється за поінформованим бажанням жінки (ст. 281 ЦК України), штучне переривання вагітності у пацієнтки віком до 14 років або у недієздатної особи здійснюється за заявою її законних представників (ст. 284 ЦК України), штучне переривання вагітності у пацієнтки, яка досягла 14 років, здійснюється за її згодою (ст. 284 ЦК України, Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я»), штучне переривання вагітності у II триместрі здійснюється відповідно до Переліку підстав, за наявності яких можливе штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 144 «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України». Практика щодо переривання вагітності відповідає більшості європейських країн.

Така позиція створює хибне уявлення про те, що жінка, на власний розсуд набуває право розпоряджатися життям іншої людини, яка знаходиться в її тілі. До цього її спонукає неврегульований правовий статус внутрішньоутробного розвитку дитини. Тим часом новітні дослідження в галузі медицини і біології свідчать про те, що ембріон не є частиною організму жінки, а є самостійною особистістю, яка з моменту зародження вже має повний обсяг притаманних лише йому генів, що визначають його стать, подальші розвиток тощо.

Нині вчені дійшли висновку, що початком життя людини прийнято вважати заключний етап життя двох клітин, тобто об'єднання генетичного матеріалу чоловіка і жінки. Попри однозначно встановлений день зачаття вкрай складно. Для цього відсутній як методики, так і прилади, спроможні достеменно встановити момент

зачаття. Тому переривання вагітності є нічим іншим, як позбавлення життя людини, яке аналогічне вбивству вже народженої.

Поділяємо думку вчених, які вважають, що ембріон людини має природне невід'ємне право на життя незалежно від національного чи міжнародного визначення цього права, оскільки ще не народжена дитина є людиною – і це аксіома.

Світове співтовариство поступово переглядає ставлення до медичної лібералізації переривання вагітності. Переглядаються причини і підстави для такої процедури. Частина розвинених країн світу не мають заборон щодо переривання вагітності. У 125 країнах світу показаннями для перевивання вагітності можуть бути: ризик смерті матері у випадку збереження вагітності, ризик погіршення психічного здоров'я матері у випадку збереження вагітності, соціально-економічні причини, аномалії розвитку плода.

Між тим у Сполучених Штатах Америки з 2019 р. вводяться нові обмеження щодо переривань вагітності: в окремих штатах переривання вагітності знаходиться під повною заборонаю, а у деяких дозволено лише у незначному терміні.

Виправдання переривання вагітності тим, що ембріон людини ще не є особистістю, також не можна вважати раціональним, оскільки не можна дискримінувати людей за ступенем розвитку їхньої особистості, адже, як уже було зазначено, її становлення триває протягом усього життя людини. Так, малолітні діти не досягли достатнього ступеня свого розвитку для самостійного й відповідального життя в соціумі, однак це не применшує їхній правовий захист.

Окрім цього, залишається поза правовим полем питання використання донорського сім'яного матеріалу чоловіків для зачаття нового життя і це за умови коли в Україні заборонена полігамія. Законодавчо не врегульоване, але стало реальністю зарадження життя гомосексуальними парами. За таких умов пара фактично отримує дитину лише наполовину їм рідну. Більше того, дитина опиняється в умовах, коли її фізіологічний стан не співпадає з світоглядом її так званих батьків, що фактично впливає на її природні права і подальший розвиток.

Юридичне закріплення права на життя в міжнародних документах підтверджує це природне право та поширюється на особу незалежно від того, чи визнає його держава на національному рівні [1, с. 144].

Захист права на життя людини визнано на найвищому національно-правовому рівні. Так, у Конституції України йдеться: «Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3); «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя кожної людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» (ст. 27). Оскільки

ненароджена дитина - це теж людина, ця конституційна норма, безперечно, захищає і її життя.

Право на життя людини від моменту зачаття тісно пов'язане з проблемою використання допоміжних репродуктивних технологій (зокрема, різними методами штучного запліднення, сурогатним материнством), які можуть передбачати утилізацію надлишкових ембріонів. Тому так зване сучасне «право» жінки на вільний вибір, на реалізацію інших репродуктивних прав є похідними правами в ієрархії прав людини, серед яких право на життя вважають пріоритетним та основоположним.

Саме тому соціальна функція держави полягає в забезпеченні добробуту своїх громадян, створенні умов для їх безпечного проживання в державі як на цей момент, так і в подальшому. Якщо держава піклується про забезпечення майбутнього добробуту громадян, вона має дбати про захист прав своїх майбутніх громадян (як людей, які приймуть громадянство, так і, передусім, тих осіб, які народяться громадянами цієї країни). У зазначеному контексті правовий захист і забезпечення прав майбутніх громадян є важливими завданнями для країни [1, с. 145–146].

КК України позиціонує вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України), як обставину, що обтяжує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК України). Водночас учинення злочину вагітною жінкою є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 4 ч. 1 ст. 66 КК України).

Варто звернути увагу на певні положення сучасних міжнародно-правових документів. Женевська декларація, прийнята на другій Генеральній асамблеї Всесвітньої Медичної Асамблеї 1948 року, визначає обов'язки лікарів у сфері охорони зачатої, але ще не народженої дитини. Документ містить Присягу лікаря, зміст якої узгоджений із загальновідомою клятвою Гіппократа: «Якнайглибше шануватиму людське життя від моменту його зачаття» [2].

Проголошені в ст. 2 Загальної декларації прав людини 1948 року права та свободи також стосуються всіх: «Кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені Цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії ... або іншого становища» [3].

Згідно з ч. 3 преамбули Декларації прав дитини, прийнятої Резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН 1959 року, «дитина, унаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження». До того ж, у четвертому принципі зазначеної Декларації йдеться на те, що дитині «повинно належати право на здорове зростання та розвиток ... включаючи допологовий та післяпологовий догляд» [4].

Зазначений документ встановлює орієнтири щодо вирішення практичних питань у цих сферах.

Особливе значення мають статті Сан-Хосе, підписані в столиці Республіки Коста Ріка 2011 року та «схвалені фахівцями з прав людини, правозахисниками, ученими, виборними посадовими особами, дипломатами, експертами в галузі медицини та міжнародної політики». Документ мав на меті довести помилковість твердження міжнародних організацій та громадських діячів стосовно того, що переривання вагітності – це право людини. Жоден договір ООН не позиціонує зазначене діяння як міжнародне право людини. А тому держави й представники суспільства повинні забезпечити в межах національних законів і національної політики захист людського життя від моменту зачаття.

Як бачимо зазначені проблеми потребують ґрунтовних міждисциплінарних дискусій з участю фахівців в галузі філософії, цивільного, сімейного, кримінального права, вчених у галузі медицини, біології.

Список використаних джерел

1. Островська Б. В. Право людини на життя від моменту її зародження в контексті права та моралі. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 2 (12). С. 140–148. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/370/373>.

2. Женевська декларація від 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_001#Text.

3. Загальна декларація прав людини від 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

4. Декларація прав дитини від 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

Чернявський Сергій Сергійович,

проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Джужа Олександр Миколайович,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ШАХРАЙСТВА З ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Податок на додану вартість (ПДВ) є не лише складовою державної фінансової політики у сфері податкових надходжень до бюджету як в Україні, так і світі загалом, а й важливим інструментом регулювання економічних процесів щодо стабілізації економіки та реального соціального захисту населення.

За оцінками експертів¹, близько 25 % коштів від валового внутрішнього продукту (846 млрд грн), які мали надійти до державного бюджету, поповнюють ресурси тіньової економіки [1].

Керівник Державної фіскальної служби (ДФС) України Вадим Мельник офіційно заявив, що масштаби шахрайства з ПДВ сягають 4 млрд грн на місяць. За його словами, упродовж 2020 року в направлених слідчими підрозділами ДФС України до суду кримінальних проваджень забезпечено відшкодування заподіяної злочинами шкоди в розмірі 1,1 млрд грн. Для забезпечення можливості в суді стягнути до бюджету завдані збитки в таких кримінальних провадженнях арештовано майна на суму 3,4 млрд грн. Протягом січня–лютого 2021 року сума відшкодованих збитків становила 368 млн грн, арештованого майна – 78,6 млн грн [2].

Зазначене зумовлено й певними суперечностями кримінального законодавства України, що передбачає відповідальність за ухилення від сплати ПДВ. Зокрема, чинні норми кримінального законодавства України не утворюють єдину систему кримінально-правової охорони таких суспільних відносин, деякі з них є недоречними або недосконалими. Досі не сформовано уніфікованої позиції щодо визначення поняття «ухилення» від сплати ПДВ, за яке повинна наставати кримінальна відповідальність, порядку його обчислення. Не вирішено питання про диференціацію відповідальності суб'єктів цих кримінальних правопорушень залежно від їхнього службового становища. Чинний КК України фактично не містить норм, які стимулювали б відшкодування особами, винними в ухиленні від сплати ПДВ, заподіяної шкоди державі. У низці випадків кримінальне покарання, передбачене за таке кримінальне правопорушення, не відповідає характеру й ступеню його суспільної небезпечності. Зазначене суттєво обмежує можливості держави щодо протидії шахрайству з ПДВ.

У зв'язку з відсутністю спеціальної норми, яка передбачала б кримінальну відповідальність за шахрайство з ПДВ, у правозастосовній діяльності постають проблемні питання щодо правильної кваліфікації дій, пов'язаних із незаконним відшкодуванням ПДВ. В одних випадках такі дії кваліфікують як ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України), в інших – як кримінальні правопорушення проти власності (ст. 190–192 КК України). Диференційовані підходи до кваліфікації зазначених дій засвідчують наявність проблеми притягнення винних до кримінальної відповідальності. Під час кваліфікації дій, пов'язаних із незаконним відшкодуванням ПДВ, має значення предмет кримінально протиправного посягання та на що спрямований умисел винної особи.

---

¹ За підтримки Mastercard у межах укладеного Меморандуму про співробітництво з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Національним банком України та Державною службою статистики України.

Якщо особа отримала незаконне відшкодування ПДВ шляхом погашення податкової заборгованості чи зарахування суми податку, що підлягає поверненню до майбутніх платежів у наступний звітний період, то дії особи слід кваліфікувати як ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України).

Заволодіння бюджетними коштами під виглядом відшкодування ПДВ шляхом обману державних фіскальних органів слід кваліфікувати як шахрайство (ст. 190 КК України). Якщо таке діяння було вчинено з використанням підроблених податкових документів, то дії винного слід додатково кваліфікувати за ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» або ст. 366 КК України «Службове підроблення» (залежно від суб'єкта кримінального правопорушення – загальний чи спеціальний (службова особа)).

У випадку безпідставного завищення суми відшкодування ПДВ, коли ще не було здійснено перерахування бюджетних коштів на банківський рахунок платника, такі дії слід кваліфікувати як замах на шахрайство (відповідні частини ст. 15, ст. 190 КК України). Однак така кваліфікація правильна лише за відсутності в діях винного добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця.

Якщо особа отримала незаконне відшкодування ПДВ і такі дії не пов'язані із заволодінням бюджетними коштами, то дії винного слід кваліфікувати за ст. 192 КК України «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» або ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем». Зазначені дії додатково кваліфікації за ст. 212 чи 222 КК України не потребують.

Тобто чинне кримінальне законодавство України в частині встановлення відповідальності за ухилення від ПДВ не можна вважати досконалим, а це своєю чергою спричиняє суттєві складнощі в правозастосовній діяльності. Тому однією із форм державного врегулювання проблемних питань щодо кваліфікації дій, пов'язаних із незаконним відшкодуванням ПДВ, є встановлення кримінальної відповідальності за шахрайство з ПДВ (проект ст. 222-2 КК України).

Реалізація положень законопроекту може сприяти збільшенню надходжень до державного бюджету. Однак для того, щоб забезпечити бажану реалізацію поставлених завдань, треба створити досконалу конструкцію норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за шахрайство з ПДВ, щоб зазначені зміни сприяли вирішенню зазначених вище проблем, а не призвели до ускладнення ситуації.

Зокрема, відповідно до проекту ст. 222-2 КК України «Шахрайство з податком на додану вартість», зазначене діяння вважають закінченим з моменту внесення даних, які цілком або частково не відповідають дійсності, в офіційний документ, а також використання такого (підробленого) документа. Хоча в змісті проекту ст. 222-2 КК України «Шахрайство з податком на додану вартість» не йдеться про форму вини, проте, з огляду на диспозицію зазначеної

статті проєкту, можна дійти висновку, що таке суспільно небезпечне діяння вчиняють лише в умисній формі вини. Однак у правозастосовній діяльності можуть виникнути проблемні питання щодо встановлення та доказування умислу винного, а також відмежування дій, спрямованих на вчинення кримінального правопорушення від технічної (випадкової) помилки під час складання податкових документів. Постає питання: як подолати цю проблему?

ДФС України запровадила систему електронного адміністрування (СЕА) ПДВ з метою контролю за бюджетним відшкодуванням ПДВ. У разі відшкодування ПДВ адміністратор СЕА ПДВ – Державна податкова служба – перевіряє надані суб'єктами оподаткування документи щодо правомірності такого відшкодування. Отже, якщо Державна податкова служба дозволила здійснити перерахування бюджетних коштів, то про факт незаконного заволодіння чи розтрати майна йтися не може, оскільки не відбувається заволодіння майном власника проти його волі або умисне протиправне звернення особою майна на власну користь. У випадку подачі неправдивих даних (підроблених документів) до ДФС України, у діях винних наявні склади інших кримінальних правопорушень: шахрайство (ст. 190 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України), підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України) тощо. Якщо перевірку проведено недобросовісно, то дії винних слід кваліфікувати за ст. 364 або 367 КК України.

Крім того, постають питання щодо криміналізації шахрайства з ПДВ. Зміст диспозиції проєкту ст. 222-2 КК України є ширшим, ніж її назва. Ця норма передбачає кримінальну відповідальність за розкрадання або незаконне заволодіння бюджетними коштами шляхом отримання бюджетного відшкодування, а так само подання заяви про повернення суми бюджетного відшкодування, вчинені шляхом подання завідомо неправдивих відомостей, зокрема внаслідок використання завідомо підробленого документа. Тобто всі суспільно небезпечні дії спрямовані на отримання бюджетного відшкодування загалом, натомість назва статі «Шахрайство з податком на додану вартість» вказує лише на незаконні дії щодо ПДВ.

З огляду на диспозицію запропонованої статті, об'єктивна сторона зазначеного кримінального правопорушення виявляється у формі «розкрадання або заволодіння бюджетними коштами». Однак слід зазначити, що розкрадання є способом заволодіння, а тому використовувати ці поняття як різні форми вияву об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є помилкою побудови юридичної конструкції.

Отримання відшкодування ПДВ шляхом обману вже є незаконним заволодінням бюджетних коштів, а тому вказівка на незаконність таких дій є некоректною.

З огляду на диспозицію проєкту ч. 1 ст. 222-2 КК України, можна стверджувати, що кримінально каранім є також подання підроблених документів для повернення суми бюджетного відшкодування. Однак це суперечить нормі та її назві, оскільки шахрайство вважають закінченим з моменту заволодіння майном потерпілого, а дії, спрямовані на таке заволодіння, слід розцінювати як попередню кримінально протиправну діяльність. Таким чином, у випадку подачі підроблених документів з метою отримання відшкодування ПДВ, однак якщо в перерахунку бюджетних коштів Державна податкова служба чи інший уповноважений на те орган відмовили, то такі дії слід кваліфікувати як замах на вчинення шахрайства з ПДВ, а не як закінчене кримінальне правопорушення.

Діяння, передбачене диспозицією проєкту ч. 1 ст. 222-2 КК України «Шахрайство з податком на додану вартість», цілком охоплене чинними положеннями ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами», оскільки, відповідно до ст. 30 Податкового кодексу України, отримання права на бюджетне відшкодування ПДВ є отриманням податкової пільги, що є складовою мети вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами.

На підставі здійсненого дослідження можна дійти висновку, що в чинному кримінальному законодавстві України хоч і наявні ефективні заходи кримінально-правового характеру для реагування на вчинення шахрайства з ПДВ, однак вони призводять до проблем під час кваліфікації дій винних.

Значний розмір завданих збитків державі шляхом шахрайства з ПДВ обумовлює криміналізацію такого діяння в окремій спеціальній нормі КК України, однак для криміналізації цього діяння у редакцію, яку передбачено в проєкті ст. 222-2 КК України треба внести суттєві зміни.

Для вирішення питання щодо протидії незаконним діям, пов'язаним з ПДВ, слід передусім урегулювати діяльність контролюючих податкових органів, акцентувати їх увагу на перевірці інформації, що подають суб'єкти оподаткування для відшкодування ПДВ, створення електронних сервісів для подачі необхідних документів, які унеможливають підроблення податкових документів, тощо.

Список використаних джерел

1. Тіньова економіка України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>.

2. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3204779-kerivnik-fiskalnoi-sluzbi-masstab-sahrajstva-z-pdv-u-serednomu-4-milardi-na-misac.html>.

Айдинян Анжела Василівна,
асистент кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права Інституту
права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ

*(на базі аналізу проекту Закону України «Про
внесення змін до Кримінального кодексу України
щодо встановлення відповідальності за підробку
документів, що стосуються проведення
профілактичних щеплень» № 6084 від 23.09.2021 р.)*

Відповідно до даних офіційного веб-порталу Верховної Ради України 19.10.2021 року проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підробку документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» № 6084 від 23.09.2021 р. (далі – проект № 6084, проект, законопроект) включено до порядку денного.

У пояснювальній записці зазначається: «З огляду на те, що в діючій редакції Кримінального кодексу України відсутня кримінальна відповідальність за підроблення документів, що стосуються проведення вакцинації, проектом Закону пропонується доповнити Кримінальний кодекс України статтю 321³...». Однак чинний КК України містить, зокрема, статтю 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів», яка передбачає кримінальну відповідальність за підробку будь-яких офіційних документів, в тому числі офіційних медичних документів. Так, відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень саме за даною статтею станом на сьогодні винесено вже близько 50 вироків за підроблення (співучасть у підробленні) та використання документів про вакцинацію (COVID-сертифікати та довідки про проведення щеплень).

З урахуванням зазначеного, проект № 6084 стосується не встановлення кримінальної відповідальності, а, враховуючи санкції пропонованої статті 321³, посилення кримінальної відповідальності за незаконні дії з документами, що стосуються проведення профілактичних щеплень.

Крім того, привертає увагу, що проект Закону № 6084 від 23.09.2021 р. має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підробку документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень». При цьому стаття 321³, що пропонується законопроектом, називається «Незаконні дії з документами, що стосуються проведення профілактичних

щеплень». Отже, назва статті виходить за межі назви проєкту Закону, оскільки передбачає кримінальну відповідальність не лише за підроблення, але й за інші дії, які, вочевидь, не є підробленням.

На підставі аналізу конкретного змісту пропонованої редакції статті 321³ проєкту можна констатувати таке.

1. У частинах 1,3 статті 321³ проєкту предметом кримінального правопорушення є документи, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб. При цьому перелік таких хвороб затверджений наказом МОЗ № 133 від 19.07.1995 р. «Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб». Видається за доцільне, для уникнення будь-яких питань в процесі правозастосування, додати примітку до статті 321³, в якій сформулювати відповідне відсылне положення до підзаконного нормативно-правового акту центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я (за аналогією з приміткою до статті 305 КК України).

2. Проєкт Закону України № 6084 значно посилює відповідальність за незаконні дії з документами, що стосуються проведення профілактичних щеплень, порівняно з аналогічними діями щодо інших офіційних документів (вища межа санкції частини 2 статті 321³ сягає двох років позбавлення, а частини 3 цієї ж статті - трьох років позбавлення волі). Виникає сумнів щодо обґрунтованості таких санкцій. Зокрема, постає запитання, чому за підроблення будь-яких інших, в тому числі, офіційних медичних документів, найбільш суворе покарання – обмеження волі, а за підроблення та інші незаконні дії з документами, що стосуються проведення профілактичних щеплень – аж до двох та трьох років позбавлення волі відповідно?

Привертає також увагу та обставина, що санкції частин 2,3 статті 321³ передбачають лише два альтернативних покарання – штраф і позбавлення волі. Як правило, санкції статей Особливої частини КК, що передбачають водночас і штраф, і позбавлення волі, містять після штрафу і перед позбавленням волі щонайменше один-два інших «проміжних» покарань (виправні роботи, обмеження волі тощо). Відсутність таких альтернатив може ускладнити або навіть унеможливити диференціацію покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

3. Відповідно до проєкту № 6084 стаття 321³ містить три частини, дві з яких частково збігаються за змістом. Так, пропонується частина 2 «Внесення медичним працівником завідомо неправдивих відомостей до відповідної медичної документації щодо проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб», а також частина 3 «Виготовлення з метою збуту, збут підроблених документів, які підтверджують проведення

профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб». Однак внесення завідомо неправдивих відомостей до документа традиційно розглядається як різновид його підроблення. Отже, дії медичного працівника, який вносить до медичного документа завідомо неправдиві відомості з метою його збуту водночас підпадають під частину 2 і частину 3 даної статті; при цьому, з одного боку, частина 2 є спеціальною, бо конкретизує суб'єкта даного кримінального правопорушення, а, з іншого боку, частина 3 є спеціальною, бо чітко окреслює мету виготовлення таких підроблених документів. У зв'язку з цим, на практиці постане запитання, яким чином ці норми співвідносяться між собою і яка з них має бути пріоритетною у випадку їх конкуренції.

4. На відміну від частин 1, 3 статті 321³, в яких йдеться про документи, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, в частині 2 використовується інше формулювання – «медична документація щодо проведення профілактичних щеплень», яке, на наш погляд, не має чітко визначеного змісту. Так, незрозуміло, про які саме медичні документи йдеться. Наприклад, чи має розглядатись як «медична документація щодо проведення профілактичних щеплень», наприклад, журнал реєстрації проведення вакцинації, або, наприклад, медична картка та ін.? Таким чином, на нашу думку, вжитий прийменник «щодо» «розмиває» предмет даного кримінального правопорушення, а тому суперечить принципу правової визначеності як елемента принципу верховенства права.

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РІШЕННЯ ЯК ВИНЯТКОВИЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХІД: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Збройний конфлікт на південному сході нашої держави, що триває вже восьмий рік, став випробуванням на міцність зокрема і для чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України [2]. Уперше з'явилась практика застосування деяких статей розділу XX Особливої частини, зазнали істотних змін інші кримінально-правові норми.

Протягом 2014–2021 рр. значна кількість наших громадян (військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, цивільних осіб) у той чи інший спосіб незаконно утримувалась (притягувалась до кримінальної відповідальності та навіть була засуджена) на тимчасово окупованій території України та держави-агресора. З огляду на це актуалізується питання якнайшвидшого звільнення цих осіб та їх повернення в Україну.

Як свідчить досвід, шляхом переговорів, що їх ведуть здебільшого незалежні особи та організації, можна домогтися звільнення позбавлених свобод осіб лише в обмін на передачу представникам квазідержавних утворень «ДНР» / «ЛНР» інших осіб – тих, які перебувають на контрольованій Україною території, будучи фігурантами (підозрюваними, обвинуваченими, засудженими) у різних кримінальних провадженнях.

Свідомо залишаючи поза увагою питання законності та обґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності громадян України в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей, варто зауважити, що обмін наших співвітчизників на осіб, у поверненні яких виявили зацікавленість «ДНР» / «ЛНР», сьогодні є дієвим (а іноді і єдиним можливим) способом їх звільнення.

Природно, що таке звільнення повинно відбуватись у встановленому законом порядку: підозрювана чи обвинувачена особа повинна бути засуджена і – у разі визнання її винною – амністована (чи помилувана). Відтак за відсутності такого порядку він має бути унормований.

Усвідомлюючи це, суб'єкти законодавчої ініціативи та представники громадянського суспільства неодноразово виступали з ініціативами про внесення відповідних змін до КК України. Розглянемо це на прикладі законопроекта реєстр. № 5672 від 18.06.2021 «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України» (далі – законопроект 5672) [3], поданого народними депутатами Стефанчуком М.О. та Калауром І.Р.

Як стверджують автори законопроекта 5672, останній розроблений з метою забезпечення своєчасного та ефективного захисту прав людини, а також для прискорення повернення до України осіб, які утримуються, притягаються до кримінальної відповідальності або засуджені на території держави-агресора чи утримуються на тимчасово окупованій території України.

Для досягнення поставленої мети суб'єкти законодавчої ініціативи пропонують уповноважити Президента України застосовувати винятковий кримінально-правовий захід – політико-правове рішення про обмін осіб, які утримуються, притягаються до кримінальної відповідальності або засуджені на території держави-агресора чи утримуються на тимчасово окупованій території України, на осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності на території України, до ухвалення судом вироку чи іншого остаточного рішення у справі про вининене ними суспільно небезпечне діяння.

Проаналізувавши основні положення законопроекта 5672, слід констатувати, що вони є вельми небезспірними. Про що йде мова?

Ідея наділити Президента України повноваженням ухвалювати політико-правове рішення як винятковий кримінально-правовий захід (та видавати відповідні укази із даного питання) без применшення

межує із кримінально протиправним діянням, адже повноваження Президента України визначені ст. 106 Конституції України [1] та не підлягають розширеному тлумаченню. На цьому неодноразово (особливо останніми роками) наголошував Конституційний Суд України. Отже, аби запобігти виникненню сумнівів у конституційності політико-правового рішення як виняткового кримінально-правового заходу, убачається за доцільне визначити інший спосіб його реалізації.

Безпосередньо ж термін «політико-правове рішення» можливо і відображає достатньо повною мірою сутність даного заходу, проте одночасно привносить елемент політичного свавілля до законодавства про кримінальну відповідальність. КК України – як і будь-який інший закон – повинен бути підкреслено безстороннім до волі окремої особи чи навіть групи осіб. На нашу думку, більш прийнятним для визначення виняткового кримінально-правового заходу є термін «припинення кримінального переслідування», що також адекватно розкриватиме його сутність, але при цьому відрізнятиметься від звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та від відбування останнього.

Суб'єкт законодавчої ініціативи пропонує регламентувати політико-правове рішення однією статтею КК України (ст. 108-1), але не просто включити її до Загальної частини закону про кримінальну відповідальність, а унести до неї новий розділ (розділ XV-1 «Політико-правове рішення»). Хоча подібні структурні зміни раніше вже вносилися до КК України (мається на увазі розділ XII-1 «Обмежувальні заходи», що складається лише з ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство»), вони не є прикладом вдалої законодавчої техніки, позаяк істотно погіршують якість викладу та структуру вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Більше того, розробники законопроекта 5672 пропонують розмістити запропонований розділ XV-1 у Загальній частині КК України після розділу XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх», що явно порушує логічну послідовність розташування розділів, адже політико-правове рішення перш за все стосується звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання.

Зважаючи на викладене вище, нам уявляється за необхідне:

– або – при збереженні запропонованої структури (новий розділ Загальної частини КК України, що складатиметься з однієї статті) – розташувати цей новий розділ під номером XIV-1 після розділу XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» (а чинний розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» вважати розділом XIV-2);

– або реалізувати законодавчу ініціативу, про яку йдеться, шляхом внесення змін та доповнень до ст. 87 «Помилування» КК України, що деталізує відповідне конституційне повноваження Президента України. Регламентація припинення кримінального

переслідування як форми чи виду помилування дозволить уникнути вірогідного оскарження конституційності даної новели у Конституційному суді України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України : законопроект реєстр. № 5672 від 18 червня 2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72284.

Андрушко Андрій Васильович,
професор кафедри кримінального права
та процесу Ужгородського національного
університету, кандидат юридичних наук,
доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ В ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Ознайомлення з проектом КК України дозволяє зробити висновок про ряд позитивних моментів у частині кримінально-правової протидії злочинам проти особистої свободи і гідності людини (порівняно з чинним КК України). До таких, на наш погляд, варто віднести наступні: викрадення людини визнано одним із різновидів протиправного позбавлення особистої свободи, а не самостійною формою діяння, відмінною від незаконного позбавлення волі, як це є в чинному кримінальному законі; кримінально-правова заборона насильницького зникнення не містить вказівки на позбавлення людини волі як на обов'язкову ознаку об'єктивної сторони вказаного діяння; виокремлено загальний склад примушування тощо.

Разом з тим ознайомлення з проектом КК України у розглядуваній частині спонукає до висловлення деяких застережень. Так, насильницьке зникнення й надалі пропонується визнавати злочином проти особистої свободи людини. Однак з приводу обґрунтованості такого підходу маємо серйозні сумніви. Є підстави стверджувати, що юридична природа цього діяння характеризується суттєвими особливостями, ключовою з яких є те, що невід'ємною його ознакою є відмова визнати факт позбавлення свободи людини в будь-якій формі або приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування. Насильницьке зникнення може бути результатом не лише незаконного позбавлення свободи, але й дій, що спершу були законними, а незаконними стали через відмову визнати факт позбавлення людини свободи або через приховування даних про долю

такої людини чи місце її перебування. Вважаємо, що об'єктом насильницького зникнення слід визнавати безпеку людства. На користь такого висновку можна висловити ряд аргументів [2, с. 146–151].

Не можемо погодитись з ідеєю відмови від виокремлення самостійної статті про відповідальність за незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги. На наше переконання, суттєва специфіка цього діяння, особливості об'єкта його посягання, способу його вчинення, його суб'єкта тощо свідчать на користь залишення окремої кримінально-правової заборони. Необхідно звернути увагу також на те, що поміщення завідомо психічно здорової людини в заклад з надання психіатричної допомоги розробниками проекту КК визнано діянням, що за ступенем суспільної небезпеки дорівнює викраденню людини чи іншому протиправному позбавленню її особистої свободи. З таким підходом погодитись не можемо, оскільки маємо всі підстави для висновку, що незаконна госпіталізація людини до закладу з надання психіатричної допомоги характеризується вищим ступенем суспільної небезпеки, а тому потребує встановлення більш суворого покарання за його вчинення [2, с. 169–170].

На відміну від чинної статті про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, в якій однією із форм вказаного діяння визнано власне торгівлю людиною, відповідна стаття проекту КК не передбачає такої форми. Аналіз судової практики засвідчив, що як власне торгівлю людиною, як правило, кваліфікують купівлю-продаж дитини, що не переслідувала мету її експлуатації (вчинялася з метою подальшого усиновлення (удочеріння) дитини). Виходячи з цього, можна дійти висновку, що такі діяння не визнаватимуться кримінально караними, адже обов'язковою ознакою торгівлі людиною відповідно до ст. 4.5.7 проекту КК України є мета експлуатації.

Певні застереження маємо до переліку різновидів експлуатації людини у ст. 4.5.1 проекту КК України. По-перше, навряд чи виправдано цей перелік робити вичерпним, адже поява нових форм експлуатації – лише питання часу. По-друге, є застереження стосовно окремих із перерахованих у вказаній статті форм експлуатації людини. Так, навряд чи вірно поряд із сексуальною експлуатацією виокремлювати «протиправне залучення до участі в порнобізнесі» (фактично є різновидом сексуальної експлуатації). По суті, формальним є виокремлення таких форм експлуатації, як «підкорення рабству або звичаям, подібним до рабства», «уведення у підневільний стан», які «у чистому вигляді» навряд чи взагалі трапляються (на практиці невіддільні від трудової чи сексуальної експлуатації). Так само «залучення у боргову кабалу» як окрема форма експлуатації у проаналізованій судовій практиці не трапилась жодного разу; у всіх випадках залучення в боргову кабалу було засобом примушування особи до сексуальної, трудової чи іншої експлуатації [2, с. 283–292].

Неоднозначним є збереження статті про відповідальність за примушування до шлюбу, яка є спеціальною нормою по відношенню до загальної норми про примушування. На наш погляд, єдиний аргумент на користь існування окремої кримінально-правової заборони примушування до шлюбу – необхідність виконання положень Стамбульської конвенції (у зв'язку з цим слід визнати, що виключення з КК України статті про примушування до шлюбу навряд чи буде реалізоване). Водночас підкреслимо, що вилучення з кримінального закону даної спеціальної норми зовсім не означало б декриміналізацію примушування до шлюбу, оскільки в проєкті КК України виокремлено загальний склад примушування (ст. 4.5.8). У розглядуваному контексті звернемо увагу також на нічим не обґрунтовану відмінність у визначенні способів примушування і примушування до шлюбу: якщо перше може бути вчинене шляхом погрози чи насильства (вочевидь, фізичного), то друге – чомусь тільки шляхом погрози.

Так само неоднозначним видається формулювання звичної уже назви норми про захоплення або тримання особи як заручника як «Примушування як умова звільнення заручника». Згідно з Міжнародною конвенцією про боротьбу із захопленням заручників захоплення або тримання заручника є засобом досягнення мети примушування третьої сторони до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Водночас у пропонованій розробниками нормі взагалі не згадується про захоплення або тримання особи як заручника (відповідну заборону пропонується викласти так: «Особа, яка шляхом погрози примушувала орган державної влади, орган місцевого самоврядування, міжнародну організацію чи представництво іноземної держави, фізичну чи юридичну особу вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення заручника»). Крім того, таке формулювання відповідної кримінально-правової заборони поставить на порядок денний проблему кваліфікації цього діяння; вочевидь, захоплення або тримання особи потребуватиме додаткової кваліфікації за статтею про протиправне позбавлення особистої свободи людини. У зв'язку з наведеним виправданість зазначеного підходу розробників проєкту КК України видається сумнівною [3, с. 23–24].

Однією з обставин, яка знижує тяжкість злочинів проти особистої свободи і гідності людини, у проєкті КК України пропонується визнавати добровільне звільнення людини протягом 12 годин з моменту протиправного позбавлення її особистої свободи, а обставиною, яка підвищує тяжкість злочинів, передбачених розглядуваним розділом, – утримання людини, незаконно позбавленої особистої свободи, понад 7 діб. Чим обумовлені вказані хронологічні проміжки, які з точки зору розробників проєкту КК повинні мати кримінально-правове значення, – сказати складно. У будь-якому разі вони будуть умовними. Переконливі аргументи на їх користь навряд чи

взагалі можуть бути [2, с. 302–304]. Звернемо увагу також на те, що визначені у ст.ст. 4.5.2 і 4.5.3 ознаки складу злочину, які знижують та які підвищують тяжкість злочинів, передбачених розділом 4.5, насправді стосуються не всіх діянь, відповідальність за які встановлена вказаним розділом (чи принаймні більшої їх частини), а фактично лише одного з них – протиправного позбавлення особистої свободи людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст станом на 15.10.2021 р. / Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/19/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-18-10-2021.pdf>.

2. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Ваіте, 2020. 560 с.

3. Андрушко А.В. Злочини проти волі людини в проекті Кримінального кодексу України: окремі застереження. Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 21–24.

Бабаніна Вікторія Вікторівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Вплив Конституції України на кримінальне законодавство здійснюється через кримінально-правове регулювання за допомогою кримінальної політики та відповідних конституційних принципів. Крім того, конституційні принципи поширюються на всю систему законодавства і форми правосуддя.

Кримінальне законодавство України відповідає конституційним вимогам, зокрема законності, верховенства права, гуманності, справедливості, рівності громадян (іноземців, осіб без громадянства) перед законом, індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання тощо.

Принципами переважно вважають: 1) основні засади, вихідні ідеї, яким притаманні універсальність, загальна значущість, вища імперативність, вони відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [1, с. 110]; 2) першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [2, с. 519]; 3) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, у різноманітних сферах

діяльності [1, с. 110; 2, с. 519]. Такі визначення є дискусійними, тож вони потребують ґрунтовного дослідження та аналізу, однак це виходить за межі предмета нашого дослідження. Ми поділяємо позицію К. Є. Чередніченко, згідно з якою принципи – це не просто «основоположні (основні) засади, вихідні ідеї», а певні вимоги, обов'язкові для виконання [3, с. 18]. Однак і така позиція видається не беззаперечно правильною.

Учений С. О. Валієв виокремлює такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) демократизму; 3) гуманізму; 4) справедливості; 5) економії заходів державного примусу; 6) вини; 7) невідворотності відповідальності; 8) індивідуальності відповідальності; 9) індивідуальності покарання; 10) диференціації відповідальності та покарання [4, с. 23]. Водночас І. Г. Набієв пропонує визначати такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) рівності громадян перед законом; 3) вини; 4) справедливості; 5) гуманізму; 6) невідворотності кримінальної відповідальності; 7) індивідуальності кримінальної відповідальності; 8) диференціації кримінальної відповідальності; 9) економії заходів кримінально-правового впливу; 10) стимулювання відмови від продовження злочинної діяльності та позитивної посткримінальної поведінки [5, с. 35]. Своєю чергою Р. С. Бурганов виокремлює такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) рівності громадян перед законом; 3) справедливості; 4) гуманізму; 5) вини; 6) економії заходів кримінальної репресії; 7) невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру; 8) стимулювання відмови від продовження злочинної діяльності та позитивної посткримінальної поведінки; 9) призначення покарання тощо [6, с. 71]. Натомість Т. Р. Сабітов окреслює найширше коло принципів кримінального законодавства, серед яких: 1) законності; 2) винної відповідальності; 3) відповідності; 4) одноразовості притягнення до кримінальної відповідальності; 5) гуманізму; 6) особистої відповідальності; 7) обов'язковості кримінально-правового впливу; 8) доцільності; 9) економії заходів кримінально-правового впливу; 10) диференціації відповідальності; 11) доцільності кримінально-правової заборони та відповідальності за її порушення; 12) економії репресії; 13) повноти кваліфікації; 14) конкретності кваліфікації; 15) точності кваліфікації; 16) індивідуальності покарання; 17) доцільності покарання тощо [7, с. 37]. На нашу думку, усі зазначені позиції не можна визнавати безумовно привальними чи неправильними. Кожний запропонований перелік принципів є доволі дискусійним.

В умовах сьогодення чинний КК України прямо не передбачає жодного принципу. Однак його принципи можна виокремити відповідно до положень деяких кримінально-правових норм: 1) ч. 3, 4 ст. 3 КК України – принцип законності; 2) ч. 2 ст. 2 КК України –

принцип вини; 3) ч. 1, 2 ст. 2 КК України – принцип справедливості; 4) ч. 3 ст. 50 КК України – принцип гуманізму тощо.

Закріплення принципів у чинному КК України зумовлено тим, що: 1) принципи кримінального законодавства становлять сукупність ідеологічних, політичних і соціальних вимог; 2) вимоги принципів кримінального законодавства є обов'язковими як для законодавчих, так і для правозастосовних органів; 3) принципи кримінального законодавства як опосередковано, так і безпосередньо позначаються на регулюванні суспільних відносин; 4) принципи кримінального законодавства спрямовані на виконання завдань КК України; 5) зміст принципів кримінального законодавства відповідає потребам і закономірностям суспільного розвитку [3, с. 12–15].

Законодавцю необхідно визначити перелік основоположних (основних, головних) принципів кримінального законодавства України та внести відповідні зміни в зміст КК України, доповнивши його відповідними положеннями про принципи кримінального законодавства. Найдоцільнішим і логічним, на нашу думку, буде доповнення розділу I Загальної частини «Загальні положення» ст. 2² з вказівкою на принципи кримінального законодавства України. Ми пропонуємо укріпити на нормативному рівні такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) рівності всіх перед законом; 3) справедливості; 4) гуманізму; 5) винної відповідальності; 6) відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння; 7) невідворотності кримінальної відповідальності й інших заходів кримінально-правового характеру. Крім цього, слід внести зміни до КК України шляхом доповнення його змісту ст. 2² «Принципи кримінального законодавства України» [8, с. 158].

Таким чином, основоположними *принципами кримінального законодавства України*, на наше переконання, є принципи: законності; рівності всіх перед законом; справедливості; гуманізму; винної відповідальності; відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння; невідворотності кримінальної відповідальності й інших заходів кримінально-правового характеру.

Список використаних джерел

1. Принцип. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / [ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 735 с.

2. Принцип. *Філософський енциклопедичний словник* / [В. І. Шинкарук та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 519 с.

3. Чередниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации (комплексное теоретическое исследование) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Саратов, 2006. 32 с.

4. Валиев С. А. Принципы назначения наказания. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 388 с.
5. Набиев И. Г. Принципы назначения наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 2004. 171 с.
6. Бурганов Р. С. Принципы уголовного права и принципы назначения наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 2006. 183 с.
7. Сабитов Т. Р. Система уголовно-правовых принципов : монография / отв. ред. А. И. Чучаев. М. : Проспект, 2012. 236 с.
8. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 600 с.

Бондаренко Марина Сергіївна,
суддя Дарницького районного суду
м. Києва, кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З ОТРУЙНИМИ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИМИ РЕЧОВИНАМИ

В Законі України про кримінальну відповідальність на сьогодні для юридичних осіб встановлена так звана «квазікримінальна відповідальність», і перший крок у цьому напрямку був зроблений завдяки внесенню законодавцем змін у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України ще у 2014 році [2].

Появі кожного закону передують умови його соціальної зумовленості, оскільки розвиток кримінального закону невід'ємно пов'язаний із розвитком та трансформацією суспільства, суспільних відносин, заради охорони яких він послугується.

Втім, міжнародні зобов'язання, які взяла на себе Україна, це лише один із аспектів цього складного й багатоаспектного питання.

Як слушно зауважує П. Л. Фріс, актуальність питання, пов'язаного з участю юридичних осіб у злочині, полягає в інтенсивному створенні організованої злочинності, вважаючи, що у такій ситуації будь-які дії, спрямовані проти фізичних осіб – лідерів організованої злочинності, не спроможні призвести до позитивних наслідків. Водночас зазначає, що без ліквідації самих юридичних осіб будь-яка спроба припинити злочинну діяльність буде марною, так як на місце фізичних осіб – лідерів організованої злочинності прийдуть інші, що будуть продовжувати злочинну діяльність [7, с. 154].

Але в науці кримінального права з огляду на протилежність позицій щодо визнання юридичних осіб суб'єктом кримінальної відповідальності, противників цього все ж таки більше.

Між іншим, у кримінальному процесуальному законі закріплена можливість визнання юридичних осіб потерпілими. Тому, враховуючи, що наразі, у так званий «перехідний період», юридичні особи поступово визнаються законодавцем повноцінним учасником кримінально-правових відносин, то суто категорично заперечувати очевидні речі вже є марним. Більш корисним було б спрямувати зусилля науковців на розроблення певної доктрини щодо юридичних осіб і як суб'єктів кримінальної відповідальності, і як потерпілих, ніж знову констатувати прогалини у реформованому кримінальному законодавстві [1, с. 120].

На жаль, проєкт нового Кримінального кодексу України визнає суб'єктом кримінального правопорушення так само лише осудну фізичну особу – людину, тому і з прийняттям нового проєкту не отримає вирішення давно назріле питання щодо зміни цього посереднього стану юридичної особи на повноцінного суб'єкта відповідальності. Хоча слід відмітити, що проєкт містить набагато розширений перелік кримінально-правових засобів, що можуть застосовуватись до юридичної особи, на відміну від існуючого [6, с. 20].

Однак й щодо заходів кримінально-правового характеру є невизначеність щодо їх сутності. Так, О. П. Провоторов проаналізував розвиток наукової думки щодо проблем застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Й варто звернути увагу на таке, що якщо з позиції вчених, зокрема М. І. Панова, К. П. Заді, І. І. Митрофанова, В. С. Батраченка й ін., вважати ці заходи формою (проявом) кримінальної відповідальності, то законодавець припускається суперечливості, оскільки за ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення. У свою чергу, відповідно до доктрини вітчизняного кримінального права цей склад обов'язково має містити й такий елемент як суб'єкт, яким юридичні особи не визнані [5, с. 17].

Тому з огляду на слушність таких зауважень, пристану на думку цих вчених, доповнивши лише тим, що визнання юридичних осіб суб'єктом кримінальної відповідальності вже навряд стане революційним рішенням, не зруйнує доктринальні основи кримінального права, оскільки не вступатиме в колізію із кримінальною відповідальністю фізичних осіб, а лише її доповнюватиме, та водночас слугуватиме усуненню сприятливих умов й обстановки за якої вчинюються кримінальні правопорушення юридичними особами, масштабність негативних наслідків за якими може бути набагато більшою від злочинних дій окремо взятої фізичної особи.

Крім того, статтею 96-3 КК України передбачено загалом шість підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру в разі вчинення певних кримінальних правопорушень. Без глибокого аналізу є зрозумілим про відсутність будь-

якої системності й послідовності щодо виокремлення окремих складів кримінальних правопорушень з Особливої частини КК України.

Так, у пунктах 1, 2 частини 1 цієї статті згадується ст. 306 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу, у тому числі, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Підставами до застосування цих заходів стане те, якщо правопорушення було вчинено уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи (пункт 1) та коли не було забезпечено виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо життя заходів із запобігання корупції (пункт 2).

Разом з тим, юридична особа не те, щоб не підлягає кримінальній відповідальності, до неї навіть не можна застосувати заходи кримінально-правового характеру в разі вчинення нею незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Таким чином, перелік кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 96-3 КК України, ймовірно не може бути вичерпним. Принаймні на цьому етапі розвитку кримінального права зосередження в нормах Загальної частини КК України випадків вчинення правопорушень юридичними особами й притягнення їх до відповідальності за це, не виглядає практичним, видається більш вдало наразі діяти «точково» за окремими складами правопорушень Особливої частини КК України.

За приклад варто навести положення Кримінального кодексу Литовської Республіки. У Литві юридичні особи несуть кримінальну відповідальність за злочинні діяння, й цей досвід вважається успішним досить тривалий час, що дорівнює майже двадцять років. Наприклад, ст. 267 КК Литовської Республіки передбачає відповідальність за незаконне поводження із сильнодіючими й отруйними речовинами, суб'єктом якої є лише фізична особа. Однак за порушення правил законного поводження із наркотичними, психотропними, сильнодіючими або отруйними речовинами, коли той, хто порушив правила виготовлення, зберігання, обліку, видачі, перевезення або пересилання сильнодіючих або отруйних речовин, якщо внаслідок цього дані речовини були викрадені або іншим способом стали предметом нелегального обігу, то відповідальності підлягає юридична особа [3, с. 133, 134].

Наведений приклад подібний за змістом із положеннями ч. 2 ст. 321 КК України, які потребують законодавчих змін.

Список використаних джерел

1. Бондаренко М. С. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. С. 120. URL: https://ndi.mvs.gov.ua/files/pdf/dissertation_Bondarenko_M_S.pdf.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з

виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 року № 1261-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n37>.

3. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад – К. В. Менченя; під ред. О. В. Коротюк. – К. : ОВК, 2021. – 158 с.

4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

5. Провоторов О.П. Юридичні особи в кримінальному праві України : монографія / за наук. ред. к.ю.н. І.В. Шаповалової – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 188 с.

6. Проект Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 15 жовтня 2021 року). С. 20. URL: <file:///C:/Users/s61220/Desktop/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-18-10-2021.pdf>.

7. Фріс П. Л. До питань про кримінальну відповідальність юридичної особи. Юридичний вісник. 2015. № 2 (35). С. 152–155.

Ботнарєнко Ірина Анатоліївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Захарова Марія Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗАРАЖЕННЯ ВЕНЕРИЧНОЮ ХВОРОБОЮ

Будь-який злочин характеризується за допомогою ознак, які відносяться не лише до зовнішньої (фізичної), а і до внутрішньої (психічної) сторони злочинної поведінки людини. Таку сторону злочину, що відображає психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, і до його наслідків, в юридичній літературі прийнято називати суб'єктивною стороною [1, с. 111].

Психічне відношення особи до вчинення нею протиправного діяння дає змогу більш точно встановити характер та ступінь його суспільної небезпеки, що дозволяє достатньо повно індивідуалізувати покарання, яке призначається винній особі, або вирішити питання про можливість її звільнення від відповідальності й покарання.

Загальновизнано, що до ознак, які визначають суб'єктивну сторону злочину, відноситься вина, мотив, мета та емоційний стан. Їх встановлення є необхідною умовою для правильної кваліфікації злочину, визначення ступеня суспільної небезпеки як діяння, так і особи, яка його вчинила, а отже, має неабияке значення для індивідуалізації відповідальності та покарання.

Основною та обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину виступає вина. Вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними, тобто не завжди обов'язковими ознаками. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину або прямо витікають із її змісту [2, с. 159].

Що стосується кримінальної відповідальності за розповсюдження венеричних захворювань, то у чинному КК, на відміну від КК 1960 р., вона значно звужена. Зокрема, виключені норми щодо ухилення від лікування венеричною хворобою (ст. 108-1 КК) та щодо завідомого поставлення другої особи через статеві зносини або інші дії в небезпеку зараження венеричними хворобами (ч. 1 ст. 108 КК), які були у КК 1960 р.

Венеричні захворювання відносяться до небезпечних інфекційних захворювань, тому їх «носії» підлягають обов'язковому лікуванню і профілактичним медичним оглядам, повинні дотримуватися в побуті гігієнічних правил, які б унеможливили зараження інших осіб.

Диспозиція норми про зараження венеричною хворобою не передбачає вказівки на форму вини. На перший погляд, виходячи з аналізу ознак об'єктивної сторони цього злочину, напрошується висновок, що його можна скоїти лише умисно. Однак, для кримінально-правової оцінки суспільно небезпечної поведінки особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 133 КК, потрібно встановлювати низку обов'язкових ознак, що характеризують деліктоздатність конкретної особи, у першу чергу розкривають її осудність та відображають внутрішнє ставлення до дій, котрі вона вчиняє. Лише у такому випадку ми зможемо повно дослідити суб'єктивну сторону зараження венеричною хворобою та розкрити її особливості.

Науково-практичні коментарі КК зазначають, що із суб'єктивної сторони зараження венеричною хворобою може бути вчинене з прямим або непрямим умислом. Також при скоєнні такого протиправного діяння може мати місце і злочинна самовпевненість [3, с. 103]. До того ж, відповідальність за ст. 133 КК настає, якщо особа знала про наявність у неї венеричного захворювання, тобто усвідомлювала, що хворіє саме на таку хворобу, є її носієм, і що хвороба знаходиться у неї в стадії зараження (наприклад, особа вступає в статеві зносини, не закінчивши курсу лікування).

Згідно зі ст. 24 КК, умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно

небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. Інтелектуальна ознака прямого умислу має місце, якщо особа знає (розуміє) всі вказані вище ознаки вказаних злочинів, вольова – передбачає бажання заразити іншу особу венеричною хворобою. Особливість вольової ознаки непрямого умислу полягає в тому, що особа, хоча і не бажає, але свідомо припускає настання суспільно небезпечних наслідків (зараження венеричною хворобою).

Ступінь суспільної небезпеки зараження венеричною хворобою, що вчиняється із непрямым умислом, теоретично дещо нижчий, ніж із прямим, хоча закон не розрізняє їх.

Зараження венеричною хворобою слід розглядати як наслідок, а отже це злочин з матеріальним складом, тобто вважається закінченим з моменту, коли потерпілий фактично захворів на венеричну хворобу. Якщо особа вчинила діяння, маючи прямий умисел на зараження венеричною хворобою, наприклад, вступила з потерпілим у статеві зносини, проте останній в силу різних факторів (стійкий імунітет тощо) не захворів, такі дії слід розглядати як замах на вчинення злочину, передбаченого ст. 133 КК. Натомість аналогічне діяння (коли відсутній факт зараження як суспільно небезпечний наслідок), але вчинене з непрямым умислом або через злочинну самовпевненість злочином не визнається (наприклад, недотримання правил особистої гігієни особою, яка була попереджена закладом охорони здоров'я про цей обов'язок). Тому, підтримуємо думку О. Старко про доцільність передбачення кримінальної відповідальності за свідоме поставлення в небезпеку зараження венеричною хворобою. Застосування такої норми, зазначає науковець, могло б стати дієвим кроком щодо профілактики поширення венеричних хвороб морально нестійкими особами [4].

Із прямим умислом діє той, хто, знаючи, що він хворий на венеричну хворобу в заразній стадії, передбачає, що дії, які він вчиняє, приведуть або можуть привести до зараження потерпілого, і бажав настання цих наслідків (наприклад, вступаючи у статеві зносини, винний з помсти прагне заразити потерпілу і досягає такого наслідку). Непрямий умисел при вчиненні цього злочину має місце там, де винний, знаючи, що він хворий на венеричну хворобу в заразній стадії, передбачає, що дії, які він вчиняє, можуть привести до зараження потерпілого, не бажає такого наслідку, але свідомо його припускає (наприклад, вступивши у статеві зносини, винний прагнув лише до задоволення своєї статевої пристрасті, байдуже ставлячись до можливого зараження іншої особи). Унаслідок вчиненого сталося зараження потерпілого венеричною хворобою.

Злочинна самовпевненість як форма вини у вказаному злочині характеризується тим, що винний, знаючи про наявність в нього венеричного захворювання, передбачає можливість настання суспільно небезпечного наслідку (зараження потерпілого), але має певний розрахунок на його відвернення (наприклад, особа, яка розпочала лікування від венеричного захворювання, вступає в статевий зв'язок,

розраховуючи на те, що лікування подіяло, а тому зараження партнера не відбудеться). Вольова ознака злочинної самовпевненості в указаному злочинному діянні полягає в легковажному розрахунку на відвернення суспільно небезпечних наслідків свого діяння, а саме: особі не буде заподіяно шкоду у вигляді зараження венеричною хворобою (наприклад, застосування запобіжних засобів під час статевих зносин). Розраховуючи це, винна особа може покладатися на власний так званий «досвід», «знання», «вміння» тощо. Тобто особа розраховує на цілком реальні обставини, котрі за своїми властивостями мають здатність відвернути настання наслідків. При цьому особа недооцінює шкідливості своїх дій та переоцінює ті обставини, які, на її думку, здатні відвернути шкоду.

Що стосується мотивів як внутрішніх спонукань до вчинення цього злочину, то законом про кримінальну відповідальність вони не передбачені, а тому є факультативними ознаками. Вони можуть бути різними (помста, ревності, особиста неприязнь, задоволення статевої пристрасті тощо). Мотиви вчинення зараження венеричною хворобою на кваліфікацію за ст. 133 КК не впливають, однак враховуються при призначенні винній особі покарання.

Що стосується мети вчинення цього злочину, то вона, як і мотиви, перебуває за межами суб'єктивної сторони складу злочину, а, відтак, не впливає на кваліфікацію вчиненого, однак, її точне встановлення має значення для індивідуалізації відповідальності і покарання особи.

Відмітимо також, що у деяких випадках свідоме допущення злочинних наслідків може проявлятися у безпідставному розрахунку на їх ненастання. Тому при вчиненні зараження венеричною хворобою мета дій і фактичні наслідки можуть не збігатися, але це не усуває умисності самого діяння. Тому переслідування іншої мети (наприклад, вступ у статеві зносини), яка безпосередньо не стосується наслідків, що настали, зовсім не означає їх неприйняття. Навпаки, вказані наслідки допускаються суб'єктом, а характер його дій не закриває їх суспільної небезпечності.

Отже, при зараженні венеричною хворобою вина може виражатися у формі: 1) прямого умислу – винна особа знає, що є носієм венеричної хвороби, передбачає, що дії, які вона вчиняє, приведуть або можуть привести до зараження потерпілого, і бажає настання цих наслідків; 2) непрямого умислу – винна особа знає, що хвора на венеричну хворобу, передбачає, що дії, які вона вчиняє, можуть привести до зараження потерпілого, не бажає таких наслідків, але свідомо припускає їх настання; 3) злочинної самовпевненості – винна особа, усвідомлюючи наявність у неї венеричної хвороби в заразній стадії, передбачає можливість зараження, але легковажно розраховує на її ненастання.

Список використаних джерел

1. Албул С. В., Бабенко А. М., Гритенко О. А., Конопельський В. Я., Меркулова В. О. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. Одеса, 2017. 430 с.
2. Топчій В. В. Дідківська Г. В., Мудряк Т. О. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник у схемах. Вінниця : «ТВОРИ», 2019. 344 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ :ВД «Дакор», 2019. 1384 с
4. Старко О. Зараження венеричною хворобою: об'єктивні ознаки складу злочину // Історико-правовий часопис. 2015. №1 (5). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9181/1/%BE.pdf>.

Букач Володимир Володимирович,

доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

З розвитком інформаційних технологій у світі спостерігається також поява нових видів злочинів пов'язаних з використанням мережі Інтернет. Можна стверджувати, що на території України проти авторських та суміжних прав спостерігається значний ріст їх у мережі Інтернет. Сьогодні в нашій державі все більше і більше уваги приділяється питанням захисту авторських прав, у тому числі в мережі Інтернет.

Національне законодавство у ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1] містить перелік дій, які можуть кваліфікуватися як порушення авторського права, а відтак, і як підстави для звернення до суду за захистом.

Однією з перших країн, що почала боротьбу з порушенням авторського права в мережі Інтернет, є Франція. У 2009 р. у Франції було прийнято закони про дотримання й захист інтелектуальної власності в Інтернеті під назвою HADOPI 1 і HADOPI 2. Завдяки законам було створено систему боротьби з порушниками авторського права в мережі Інтернет, що включає комплексну діяльність держави, провайдерів і правовласників. Було створено державну антипіратську службу під назвою Вищий орган по розповсюдженню творів і захисту авторських прав в Інтернеті HADOPI, до обов'язків якої

належить відслідковування в мережі Інтернет порушників авторського права й надсилання на їхню електронну адресу попередження. При систематичному порушенні HADOPI звертається досуду про притягнення порушника до відповідальності, яка може полягати:

– у блокуванні доступу порушника до мережі Інтернет з його IP-адреси терміном на один рік, при цьому порушник продовжує сплачувати абонентську плату інтернет-провайдеру й не має права укладати договори з іншими провайдерами. Якщо порушник проігнорував заборону, він карається штрафом до 3750 євро. При винесенні судом обвинувального вироку провайдер зобов'язаний відключити протягом двох тижнів порушника від мережі Інтернет і повідомити про це HADOPI. Якщо провайдер цього не зробить, на нього накладається штраф у розмірі 5 тис. євро;

– у присудженні штрафу в розмірі до 300 тис. Євро або позбавлення волі строком на три роки. Судовий розгляд про притягнення порушника до відповідальності відбувається за спрощеною системою, без виклику сторін на судові засідання (на зразок нашого наказного провадження). З іншого боку, законами на провайдерів покладено обов'язок відслідковувати порушення авторського права абонентами й повідомляти HADOPI про виявлені факти порушення. При укладанні контракту провайдерів з абонентом мають бути в обов'язковому порядку прописані положення про відповідальність абонента за порушення авторського права, про легальні способи використання й захисту цифрової культурної інформації.

Крім того, безпосередньо правовласники зобов'язані відслідковувати порушення користувачами їхнього авторського права в мережі Інтернет і повідомляти про це HADOPI.

Досвід Франції перейняли інші країни. У квітні 2011 р. Нова Зеландія прийняла закон про захист авторського права (набрав чинності 1 вересня 2011 р.), основні положення якого подібні до законів HADOPI. Після трьох попереджень порушник притягується до відповідальності у вигляді накладення штрафу в розмірі до 15 тис. австралійських доларів (близько 8200 євро).

Проте, на думку суспільного загалу у Франції, закони HADOPI 1 і 2 не дали очікуваного результату. Це пояснюють тим, що користувач психологічно не готовий до оплати продукту інтелектуальної власності, а також складнощами доказової бази виявлення порушень. Так, за даними BVA-Orange для Міжнародного форуму в Авіньйоні в листопаді 2010 р. половина опитаних (44 %) не хоче оплачувати за скачуваний в Інтернеті інтелектуальний об'єкт. Серед молоді до 25 років ці цифри становлять 85 %.

У Німеччині діє також система трьох попереджень. За порушення авторського права в мережі Інтернет порушника притягують до

відповідальності у вигляді позбавлення доступу до Інтернету строком на місяць або присуджують штраф у розмірі 1500 євро.

У Японії прийнято новий закон, яким передбачено ув'язнення строком на два роки або штраф у розмірі 2 млн йєн (25 700 дол. США) за скачування піратських файлів з Інтернету. Водночас за скачування піратського контенту зі свого комп'ютера в мережу Інтернет передбачено ув'язнення, за цим законом, строком на 10 років і штраф у сумі 10 млн йєн (більше 128 тис. дол. США). Одним з ініціаторів цього закону виступила Асоціація звукозаписувальної індустрії Японії, яка підрахувала, що обсяги скачування нелегального контенту в 10 разів перевищують кількість скачування легального [7, с. 130].

У Великобританії створено фонд «Інтернет-вотч», до якого надходять скарги щодо неправомірного використання матеріалів в Інтернеті. Фонд розглядає заяви і в разі порушень звертається до провайдера з вимогою покарати порушника, а також відстежує можливе використання цього матеріалу у віртуальній мережі.

Відповідно до законодавства США – StopOnlinePiracyAct (SOPA, закон проти інтернет-піратства) компанії, які володіють авторськими правами, мають право на цензуру сайтів, підозрюваних у піратстві, їм надається правоблокувати сайти і веб-сторінки, домени правопорушників і накладати арешт на рахунки компаній-порушників. Одним з видів відповідальності за порушення авторського права у США є штраф з відшкодуванням матеріальних збитків у сумі, яка не перевищує подвійного розміру відшкодування (до 500 тис. дол. або до 5 млн дол. якщо відповідач організація). Якщо порушення зроблено з умислом, в інтересах іноземної держави, то максимальний строк ув'язнення може становити 15 років, а штраф 10 млн дол.

Китай контролює більшість інформації в мережі Інтернет через Бюро Держради з контролю за інформацією і Бюро з координування новин. У випадку невідповідності інформації відбувається блокування таких соціальних мереж. У республіці Білорусь створені спеціальні органи з цензури в мережі Інтернет. Таким чином державні органи змушені застосовувати значний ресурс щодо боротьби зі злочинності щодо захисту авторських прав в мережі інтернет.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права: закон України від 23.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 13. ст. 64.
2. Дворянкин О.А. Защита авторских и смежных прав. Ответственность за их нарушение. Уголовно-правовой аспект. М.: Изд-во «Весь Мир», 2002. С. 129–132.

Василенко Юлія Василівна.

доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДИТИНИ ЯК ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Обов'язковою ознакою об'єкта складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство» (ст. 126-1 Кримінального кодексу (далі – КК України) [1] є потерпілий. Згідно з вказаною статтею, потерпілим може бути подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Більш детальний перелік таких осіб міститься у ч. 2 ст. 3 Закону України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. Серед зазначених в цій статті осіб особливо вразливими до домашнього насильства є діти. Адже дитина, яка є жертвою домашнього, не може захистити себе сама, піти з дому чи попросити про допомогу в дорослих людей. Наслідки застосування домашнього насильства до дитини є надзвичайно небезпечними; такі діти страждають від затримки фізичного, нервово-психічного розвитку, пізніше починають ходити, говорити, хворіють на заїкання, енурез, мають складнощі з контролем власних емоцій (гнів, прояви агресії, особливо на молодших дітях та тваринах). В подальшому у них порушується спілкування з однолітками, вони стають пасивними, не можуть себе захистити або, навпаки, намагаються привернути до себе увагу ексцентричною поведінкою [3].

При цьому, такі наслідки домашнє насильство має не тільки щодо дітей, які були безпосередньо його жертвами, а й для дітей, які були просто свідками такої поведінки в сім'ї. Не випадково в ст. 46 Стамбульської конвенції зазначено, що вчинення правопорушення (мається на увазі домашнього насильства) у присутності дитини має враховуватися як обтяжуюча обставина при визначенні вироку за таке правопорушення, а ст. 26 згаданої вище конвенції вимагає від держав-учасниць вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час надання захисту та послуг з підтримки жертв належно враховувалися права та потреби дітей – свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції [4].

Подібної позиції дотримався і вітчизняний законодавець, закріпивши в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» положення, відповідно до якого постраждалою від домашнього насильства дитиною є не тільки особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі, але і дитина, яка стала свідком (очевидцем) такого насильства. Така дитина,

згідно зі ст. 22 зазначеного вище закону, має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку. Звернення та повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно дітей приймаються і розглядаються згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання дитини відповідно до її потреб.

Захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування.

Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.

Таким чином, на рівні законодавства ситуація із захистом дитини, постраждалої від домашнього насильства видається достатньо врегульованою. Водночас, на практиці такий захист, на жаль, поки що є малоефективним. За офіційними даними, поліція за рік реєструє понад 100 тисяч звернень за фактом насильства в сім'ї. При цьому, до правоохоронців звертаються не більш ніж 10% постраждалих від насильства, тобто реальна кількість випадків домашнього насильства є набагато більшою. Водночас, статистика мовчить про кількість дітей, які є жертвами такого насильства або його свідками. Приблизне уявлення про таку кількість дають результати соціологічних досліджень, наведених міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда — Україна», відповідно до яких понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за насильством у сім'ї. Водночас, у 2019 р. на облік як свідків домашнього насильства поставили двох дітей в країні [5].

Отже, кримінально-правовий захист дитини від домашнього насильства, на жаль, на даний час практично не реалізується в силу

того, що в правоохоронців, працівників соціальних служб, суддів, а також у суспільстві в цілому існує досить нечітке розуміння негативних наслідків домашнього насильства для дитини, яка стала не тільки його жертвою, але й його свідком.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

3. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством: навчальний курс для суддів. Київ, 2018. С. 63. URL: <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Curriculum-Adjudicating-Domestic-Violence-Cases.pdf>.

4. Стамбульська конвенція (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами) від 11 травня 2011 року. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>.

5. Дві історії людей, які в дитинстві стали свідками домашнього насильства / За матеріалами сайту zaborona.com. URL: <https://zaborona.com/dvi-istoriyi-lyudej-yaki-v-ditinstvi-stali-svidkami-domashnogo-nasilstva/>.

Вартилицька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Практика призначення кримінальних покарань в Україні засвідчує, що протягом останніх років кількість засуджених правопорушників, щодо яких судами застосовано покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю має тенденцію до певного зростання.

На думку науковців, тяжкість кримінального правопорушення (суспільна небезпека того або іншого правопорушення) знаходить свій юридичний вираз у встановленій в законі за його вчинення мірі кримінальної відповідальності (вид і розмір кримінального покарання). У виді і розмірі покарання за те або інше кримінальне правопорушення виражається оцінка державою тяжкості кримінального правопорушення, його суспільній небезпеці [1, с. 29]. Отже, якщо санкції чинного кримінального законодавства юридично виражають тяжкість відповідних видів кримінальних правопорушень, то це повинно знаходити своє певне віддзеркалення в співвідношенні

тяжкості санкції і заходів покарання, призначених судами засудженим за відповідні види кримінальних правопорушень.

Обґрунтованою є на сьогодні позиція Пленуму Верховного Суду України, що відповідно до ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю [4].

Як основне, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у 2020 року не було застосовано до жодного засудженого правопорушника. В якості додаткового суди призначили покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю 1253 правопорушникам, засудженим за різні види кримінальних правопорушень [3].

За привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (стаття 191 КК України) у 2020 році засуджено 276 осіб. В якості додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю було призначене 137 правопорушникам, тобто лише до кожного другого із даної категорії осіб.

Ще більш показовим є приклад призначення у 2020 році покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, (стаття 286 КК України). Із засуджених за вчинення цього кримінального правопорушення 1722 осіб назване покарання як додаткове було застосоване лише до 703 правопорушників, тобто до 41 % від всіх засуджених. Зрозуміло, що певна кількість осіб, які порушили правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, не мали посвідчення на право керування транспортними засобами, однак, напевно можна вважати, що такими є саме ті майже 60 % від тих, хто вчинив це кримінальне правопорушення [3].

Звертає на себе увагу і практика застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю щодо суб'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, яким у переважній більшості складів цих правопорушень виступає службова особа. Так, у 2019 році за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, засуджено 783 осіб [2]. У 2020 році кількість засуджених збільшилася до 961 правопорушника, що на 5,1 % перевищує показник попереднього року [3]. В той же час, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у 2020 році застосоване як

додаткове лише до 229 осіб, засуджених за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [3]. А це означає, що лише одна з чотирьох осіб, визнаних винними і засуджена, понесла дане покарання.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене їй у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як передбачено частиною 2 ст. 55 КК.

Однак, дане правило не дає достатньої ефективності у забезпеченні карального впливу розглядуваного покарання. Крім цього, викликає питання, чому в практиці судів застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного виду є мізерним, а в деякі роки воно взагалі відсутнє. Навпаки, реалії сьогодення говорять про актуальність та необхідність включення цього покарання саме в якості основного до всіх санкцій тих складів кримінальних правопорушень, в яких суб'єктом виступає службова особа. Зокрема, такими правопорушеннями можна вважати контрабанду; порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності; незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину та значну кількість інших. Така законодавча новація сприятиме забезпеченню невідворотності кримінальної відповідальності та підвищенню її дієвості.

Список використаних джерел

1. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. М. , 1961.
2. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності. Види кримінального покарання за 2019 рік. № 6. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019.
3. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності. Види кримінального покарання за 2020 рік. № 6. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 № 7. URL: <https://court.gov.ua>.

Вітомський Юрій Леонідович,
доцент кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Київського
інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія», член Національної
психологічної асоціації України, кандидат
психологічних наук;
Бондаренко Степан Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Київського інституту інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Безсумнівно, вина – це складне і багатоаспектне соціальне та правове явище. У КК України вперше на нормативному рівні в історії кримінального права України наведене його визначення.

Натомість, у науці кримінального права існують різні підходи і концепції, які пропонують власне визначення поняття та змісту вини.

До таких концепцій можна сміливо віднести нормативну, оціночну, фінальну, об'єктивну та психологічну теорії (концепції) вини у кримінальному праві України.

У сучасній вітчизняній кримінально-правовій науці основне місце посідає психологічна теорія вини (що, по суті, і є темою нашого дослідження).

Прихильниками цієї теорії є П. Матишевський, А. Піонтковський, І. Філановський, С. Яценко та інші відомі вчені. Вперше тлумачення вини як психічного ставлення осудної особи до вчиненого нею кримінально-правового діяння у формі умислу або необережності дав А. Піонтковський у Загальній частині свого підручника із кримінального права України.

Слід зазначити, що вже у другому виданні цього підручника А. Піонтковський термін «вина» замінив на термін «суб'єктивна сторона складу злочину», приєднавшись до думки більшості радянських вчених того часу [1, с. 131].

З точки зору психологічної теорії вина — це психічне ставлення особи до кримінального протиправного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу або необережності.

Варто зазначити, що прибічники цієї теорії зазначають, що вина – це завжди умисел або необережність [2, с. 120]. Лише за наявності вини особи щодо вчиненої нею дії (або ж бездіяльності) можна говорити про склад кримінального правопорушення як підставу кримінальної відповідальності.

У кримінально-правовій літературі початку 50-х років ХХ ст. мало місце твердження, що поряд із більш вузьким поняттям вини як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, тобто умислу і необережності, кримінальне право знає більш широке розуміння вини як підстави кримінальної відповідальності [3, с. 103].

Проте це положення було гостро розкритикованим. Необхідно погодитись із П. Матишевським, який зауважує, що вина – це лише психічне ставлення особи до кримінального протиправного діяння, яке вчинене нею [4, с. 136].

На підтвердження своєї думки він зазначає, що у кримінальному законодавстві України поняття вини вперше визначене в КК України 2001 р. Відповідно до ст. 23 КК виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [6, с. 128].

Передумовою вини є осудність особи, яка вчинила злочин, і досягнення нею віку, встановленого щодо кримінальної відповідальності за таке кримінальне правопорушення.

Тобто два елементи складу кримінального правопорушення – суб'єкт і суб'єктивна сторона – становлять суб'єктивну підставу кримінальної відповідальності, а два інших – об'єкт і об'єктивна сторона – об'єктивну підставу кримінальної відповідальності і тим самим створюють єдину підставу кримінальної відповідальності, якою є склад кримінального правопорушення.

Таким чином, прихильники зазначеної теорії розглядають вину як психічне ставлення особи до злочинного діяння, вчиненого нею, та його наслідків у формі умислу або необережності.

Трапляються в літературі і визначення психічного ставлення як «ставлення свідомості та волі». Очевидно, не існує юридичного поняття «психічне ставлення» – це поняття визначається та вивчається психологічною наукою.

Саме із психологічної науки юриспруденція запозичує психологічні категорії, поняття, закони. В. Мясичев, досліджуючи теорію психологічного ставлення людини, визначив його так: «У психологічному плані відношення людини являє собою внутрішню індивідуально-вибіркову сторону її різноманітних зв'язків з різними явищами дійсності...» [8, с. 56].

Кримінальне право цікавить лише таке психічне ставлення, яке зумовило вчинення кримінального правопорушення і відобразилось у ньому.

Це і визначає межі психічного ставлення, яке у кримінальному праві має назву «вина»: воно обмежується ставленням до суспільно небезпечного діяння і до його суспільно небезпечних наслідків. Кожний психічний акт складається з двох елементів (аспектів) – інтелектуального та вольового.

Деякі вчені, наприклад П. Дагель, доцільно, на нашу думку, виокремлюють і третій елемент (аспект) – емоційний [8, с. 145].

У реальному житті ці компоненти між собою мають дуже тісний зв'язок, взаємообумовлюють один одного, є сторонами єдиного психічного ставлення; і їх відокремлений розгляд можливий лише за умови теоретичного аналізу.

Однак зазначеними вище елементами не вичерпується зміст психічного ставлення, що являє собою вину, оскільки в дії, як у «клітині», є зародки усіх елементів або сторін психіки.

Тому різноманітні моменти психічного життя, оскільки вони відобразились у вчиненні злочину, можуть бути складовою змісту поняття «вина».

Будь-яка дія (або бездіяльність) людини чимось мотивована і спрямована на певну мету: вирішити те або інше завдання та відобразити певне ставлення людини до всього навколишнього середовища.

Не можемо не відзначити таку категорію, як мислення – психічний процес, завдяки якому свідомість людини відображає предмети і явища дійсності в їх суттєвих ознаках і виявляє різноманітні зв'язки, що існують між ними. Завдяки мисленню стає можливою найвища форма психічного відображення дійсності – людська свідомість, що є відображенням дійсності у формі ідеальних, розумових уявлень, що опосередковуються мовою і є регулятором цілеспрямованої поведінки людини. Мислення людини не завжди відповідає її свідомості, а є одним із її знарядь поряд із відчуттям, сприйняттям, пам'яттю.

Підсумовуючи викладені вище положення щодо психологічної теорії вини, слід виокремити такі основні її характеристики: 1) вина – це психічне ставлення особи до кримінального протиправного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу чи необережності; 2) вина – це завжди умисел або необережність; 3) кожний психічний акт певною мірою містить два елементи (аспекти) – інтелектуальний та вольовий, інколи виокремлюють і третій елемент (аспект) – емоційний; 4) вина є умовою кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Общая часть. М. : Гос. изд-во, 1924. 238 с.
2. Котюк В. О. Теорія права. К.: Істина, 2010. 186 с.
3. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. М. : Юрид. лит., 1950. 319 с.
4. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина. К.: А.С.К., 2001. 352 с.
5. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та допов. Станом на вересень 2011 р. К. : Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. К. : ЮрінкомІнтер, 1997. 512 с

7. Мясичев В. Н. Личность и невроты. Л. : Ленинград. ун-т, 1960. 426 с.
8. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и её установление. Воронеж : Воронежский ун-т, 1974. 243 с

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ

Важливим кроком на шляху забезпечення протидії діяльності кримінальних авторитетів та очолюваних ними організованих злочинних об'єднань стала «реанімація» УБОЗу в особі Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, а також надання цьому суб'єкту відповідних кримінально-правових інструментів, створених на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. (набрав чинності 27 червня 2020 р.). Указаним законом суттєво змінено підстави кримінальної відповідальності представників організованої злочинної спільноти.

Незважаючи на низку переваг таких інструментів, аналіз відповідних положень кримінального законодавства дозволяє виявити їх вади з метою формулювання подальших напрямів удосконалення законодавства у цій сфері.

1. Злочинна спільнота – зайва форма співучасті.

Важливо звернути увагу на доцільність доповнення КК України положенням про злочинну спільноту. Видається, що єдина користь із такого кроку законодавця – це можливість призначення більш суворого покарання, оскільки санкція ч. 4 ст. 255 КК України містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Аналогічні дії (йдеться про створення та керівництво) щодо злочинної організації караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна. З огляду на практику призначення покарання для учасників злочинних організацій, важливе значення має нижня межа позбавлення волі у зазначених санкціях, оскільки для цих суб'єктів досить часто покарання призначається у мінімальних межах, а в

певних випадках – нижче від найнижчої межі¹. Нижня межа санкції ч. 1 ст. 255 КК України відрізняється від нижньої межі санкції ч. 4 ст. 255 КК України на три роки. Водночас як мінімальні межі санкцій ч. 1 ст. 255 КК України (сім років позбавлення волі) та ч. 4 ст. 255 КК України (десять років позбавлення волі) фактично не дозволяють застосувати звільнення від покарання з випробуванням, якщо, звісно, не буде призначено покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України або ч. 5 ст. 65 КК України.

Аналіз кримінально-правових ознак цієї форми співучасті, а також предмету доказування у кримінальних провадженнях щодо створення злочинного об'єднання чи керівництва ним, дає підстави стверджувати, що пропозиція щодо введення нової форми співучасті є не просто необґрунтованою, а, навіть, шкідливою.

По-перше, органам досудового розслідування необхідно буде довести кримінально-правові ознаки кожної окремо взятої злочинної організації, а потім додаткову ознаку – факт об'єднання злочинних організацій. За таких обставин правоохоронці замість того, щоб припинити діяльність першої злочинної організації відразу після завершення її документування, здійснити якомога швидше розслідування відповідного кримінального провадження (яке на практиці, як правило, навпаки занадто тривале) та передачу його до суду, повинні будуть «притримувати» відповідні матеріали розслідування, до тих пір, доки не буде задокументована друга злочинна організація та факт її об'єднання з першою. За таких обставин терміни розслідування кримінальних проваджень будуть ще довшими, а сторона захисту матиме ще більше можливостей затягнути процес досудового розслідування. Водночас правоохоронні органи не в повній мірі виконуватимуть функцію запобігання кримінальним правопорушенням (в аспекті несвоєчасного, мабуть «запізнілого» реагування на факти кримінально протиправної діяльності). Фактично доказування злочинної спільноти – це «зайве навантаження» для правоохоронців.

По-друге, недоліком нормативного формулювання досліджуваного злочинного об'єднання є з-поміж іншого неврахування тієї обставини, що

---

¹ Дослідження судової практики призначення покарання учасникам злочинних організацій, які були засуджені протягом 2007–2016 рр. ще за старою редакцією ст. 255 КК України, свідчить про те, що призначення покарання для 41,3 % осіб відбувалося із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України, а 45,6 % засуджених одержало позбавлення волі в мінімальній межі санкції (строком на 5 років). Тобто 86,9 % учасникам злочинної організації позбавлення волі призначено в максимально можливій мінімальній межі санкції та нижче такої межі. Отже, лише 13,1 % засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України, одержали покарання не в максимально можливій його мінімальній межі, закріпленій у санкції цієї статті. У результаті засудження учасників злочинних організацій за сукупністю злочинів у 57,8 % випадків строк позбавлення волі також не перевищує 5 років, тобто відповідає мінімальним межам санкції [1, с. 747, 907–908].

до складу злочинної спільноти можуть входити й організовані групи. На це звертає увагу М. В. Фоменко [2, с. 270].

По-третє, і, найголовніше, можна прогнозувати, що такі об'єднання, якщо і виявлятимуться, то не більше 1–2 у рік. Водночас, вироків варто очікувати ще менше, тобто, не більше одного на декілька років [3, с. 180].

Таким чином, наявних у КК України форм співучасті цілком достатньо для ефективної диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань. Вони повністю охоплюють усі можливі форми існування злочинних об'єднань, а введення нових – є зайвим навантаженням як на закон про кримінальну відповідальність, так і на роботу органів кримінальної юстиції.

2. Серед форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, відсутня участь у злочинній спільноті.

Відтак, очевидно, що будуть виникати проблеми з кваліфікацією дій учасників злочинної спільноти.

В. Речицький слушно зазначає, що оновлена редакція ст. 255 КК України не дає відповіді на запитання про те, чи втрачає «злочинна організація», яка разом з іншими увійшла до складу «злочинної спільноти», свій колишній юридичний і організаційний статус. Якби за таких обставин статус «злочинної організації» втрачався, то більшість її учасників перетворилися б на звільнених від кримінальної відповідальності неофітів «злочинної спільноти». Адже кримінальної відповідальності просто за участь у «злочинній спільноті» не передбачено. Однак, якщо статус «злочинної організації» при входженні її до «злочинної спільноти» залишається незмінним, то що передбачає КК України для тих, хто після об'єднання двох і більше «злочинних організацій» вийшов зі складу своєї злочинної організації й перейшов під пряме підпорядкування керівникам «злочинної спільноти»? Аналогічне запитання може виникнути також у випадку безпосереднього входження до складу «злочинної спільноти» нових учасників на індивідуальній основі. Зокрема, якщо жодна з організацій-засновників «злочинної спільноти» не погодиться включити їх до свого складу, то чи підлягатимуть вони кримінальній відповідальності через пряме членство у «злочинній спільноті»? Адже частина четверта оновленої ст. 255 КК України передбачає кримінальну відповідальність лише за «створення» «злочинної спільноти» та «керівництво» нею [4].

Оскільки ч. 4 ст. 255 КК України не передбачає самостійної відповідальності за участь у злочинній спільноті, відповідальність учасників останньої як учасників злочинних організацій, з яких складається злочинна спільнота, може наставати за ч. 2 (ч. 3) ст. 255 КК України, а якщо такі учасники є організаторами або керівниками злочинної організації (її структурної частини) – за ч. 1 (ч. 3) ст. 255 КК України [5, с. 25].

3. У межах особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України, об'єднано поведінку різних суб'єктів – менш небезпечної особи, яка здійснює злочинний вплив, та іншої, небезпечнішої особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у т. ч. у статусі «вора в законі».

Вказану обставину, на перший погляд, можна було б враховувати під час призначення покарання – як показник ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України), проте, насправді, за ч. 5 ст. 255 КК України можна кваліфікувати лише дії «вора в законі» і прирівняного до нього суб'єкта підвищеного злочинного впливу [5, с. 27].

Закріплено в ч. 5 чинної редакції ст. 255 КК України формулювання не повною мірою узгоджується з виробленими теорією кримінального права вимогами до змісту кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності. Однією з таких вимог є нехарактерність відповідного варіанту поведінки, тобто ознака, якій надається властивість кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої), не повинна бути нормою для більшості певного кримінального правопорушення. При цьому створення і керівництво злочинною організацією або злочинною спільнотою, каране за ч. 1 і ч. 4 ст. 255 КК України, відповідно, передбачає вчинення вказаних дій саме і тільки суб'єктом злочинного впливу – без нього особа вказані дії здійснити просто не спроможна. Розглядувана особливо кваліфікуюча ознака може (повинна) вбачатись у будь-якому випадку вчинення дій, зазначених у ч. 1 і ч. 4 ст. 255 КК України, що змушує, так би мовити, автоматично кваліфікувати скоєне вже за ч. 5 ст. 255 КК України. Зі сказаного випливає, що у розглядуваній частині кримінальний закон потребує не буквального, а обмежувального тлумачення; відтак за ч. 5 ст. 255 КК України підлягає відповідальності лише «вор в законі» і «прирівняний» до нього суб'єкт підвищеного злочинного впливу [5, с. 31–32].

4. Конструкція суб'єкта підвищеного злочинного впливу є надмірно ускладненою.

Для таких суб'єктів обов'язковим є особисте здійснення злочинного впливу, а також координація злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Для констатації наявності статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема перебування у статусі «вора в законі», необхідно встановити: 1) здійснення ним злочинного впливу; 2) здійснення злочинного впливу іншими двома чи більше суб'єктами; 3) координацію суб'єктом підвищеного злочинного впливу злочинної діяльності цих суб'єктів [3, с. 185].

5. У заохочувальній нормі, передбаченій ч. 6 ст. 255 КК України, згадується про керівника.

Однак серед чотирьох видів співучасників, визначення яких міститься у ст. 27 КК України, немає згадки про керівника. Особа, яка керує злочинною організацією, відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України, є організатором, а не керівником. Тобто керівник – це неіснуючий співучасник. Окрім того, цікавим є той факт, що особа, яка створила

злочину організації чи керувала нею, є, з одного боку, організатором злочинної організації, а, з іншого, – виконавцем злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України.

6. У КК чи іншому законі не розкрито змісту термінів, які мають важливе значення для кваліфікації дій організаторів та інших учасників злочинних організацій чи злочинних спільнот («злочинна діяльність», «вор в законі»).

На сьогодні відсутній спеціальний закон на кшталт того, що існує в Грузії, який визначав би базові терміни, що використовуються у конструкціях відповідних заборонних кримінально-правових норм. Не розкрито змісту зазначених термінів і в інших законах, наприклад, «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. Цікавим є той факт, що такий закон відіграв важливу роль у рішенні ЄСПЛ (справа «Ашларба проти Грузії», заява № 45554/08), адже Суд зауважив, що розділ 3 Закону Грузії про організовану злочинність і рекет всебічно пояснював громадськості визначення таких уже розмовних термінів, як «злочинський світ», «членство в «злочинському світі»», «врегулювання суперечок з використанням повноважень «злочинця в законі»», «перебування у статусі «злочинця у законі»» тощо. Як наслідок Суд вважає, що тлумачення статті 223 (1) КК Грузії у взаємозв'язку з юридичними визначеннями, що містяться в розділі 3 Закону про організовану злочинність і рекет, дає змогу пересічній людині зрозуміти необхідні складові кримінальних правопорушень, що стосуються функціонування «злочинського світу» [6].

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

2. Фоменко М. Ф. Створення злочинної спільноти як новела кримінального закону України: проблеми теоретичного та прикладного характеру (ч. 4 ст. 255 КК). Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, проф. Т. А. Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків: ХНУВС, 2021. С. 269–271.

3. Вознюк А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. № 1 (11). С. 176–194. <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>.

4. Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні». URL: <https://khpq.org/1595421303>.

5. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу

України): науково-практичний коментар / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, С. С. Чернявський. Київ: Норма права, 2021. 130 с.
6. Case of Ashlarba v. Georgia (Application no. 45554/08). Strasbourg, 15 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145572%22%5D%7D>.

Воробей Петро Адамович,
віцепрезидент Академії наук вищої освіти
України, доктор юридичних наук, професор,
академік

ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ДІЇ

Чинність закону, це насамперед забезпечення його виконання і реалізація. Закон не може діяти, якщо правозастосовники (органи дізнання, слідства, прокуратури і суду) не виконують своїх професійних обов'язків, або виконують їх не належним чином. В такому випадку закон не діє взагалі, або діє вибірково, або частково. Якщо проаналізувати чинне законодавство, то можна прийти до висновку, що ніяких обов'язків щодо виконання закону певними посадовими особами не встановлено. Є лише задекларовані обов'язки, які покладені на конкретних посадових осіб. Яким чином повинен реалізуватись цей обов'язок конкретно не зазначено. В органах дізнання та слідства знаходяться сотні тисяч кримінальних проваджень, але їх якісне розслідування ще далеко від того, яким воно повинне бути насправді. Навантаження на одного слідчого перевищує в десятки разів від норми, а тому говорити про якість розслідування і дотримання його процесуальних строків дуже важко. Від такої ситуації страждає забезпечення дії закону, а ті завдання, які перед ним стоять, не виконуються.

Законодавство про кримінальну відповідальність передбачає відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК), примушування давати показання (ст. 373) [1].

Вказані норми викликають більше подиву ніж усвідомлення їх юридичної природи. Складається таке враження, що слідчий або прокурор не знають де і коли арешт або інша слідча дія законні чи незаконні. На наш погляд це зроблено для того, щоб у вказаних осіб було виправдання уникнути відповідальності, стверджуючи при цьому, що не знав, не зрозумів, не перевірів, не з'ясував і т. ін. Спростувати і доказати завідомість надто складно. А може сам законодавець не розуміє змісту вказаних статей? Те ж саме можна сказати і про завідомість у злочині, передбаченому ст. 287 КК України,

адже технічний стан автомобіля може знати лише сумлінний працівник. І тут виникає риторичне питання. Чи буде завідомість у несумлінного працівника, який випустив в експлуатацію технічно несправний транспортний засіб, реально не знаючи його технічного стану? Відповідь - звичайно, ні. Юридична природа цих норм полягає в тому, що вказані особи перевищують свої повноваження. Але це лише 1 бік діяльності і відповідальності головних виконавців кримінального закону. Інший бік-це зобов'язання притягнути до кримінальної відповідальності всіх винних у вчиненні злочину. Без такого юридичного обов'язку всі розмови і законоположення про невідворотність кримінальної відповідальності і покарання так і залишаться розмовами.

Для дійсної законодавчої забезпеченості виконання кримінального закону, насамперед, необхідно в кримінально-процесуальному законі чітко і повно визначити безпосередні юридичні обов'язки всіх його виконавців-дізнання, слідчого, прокурора, слідчого судді.

Тяжкість, суспільна небезпечність невиконання цими посадовими особами таких обов'язків не тільки і не стільки в тому, що злочинець залишається непокараним, а в тому що не забезпечується захист особи, її свобод, прав та інтересів, що немає відшкодування заподіяної злочином шкоди, що страждає правопорядок у суспільстві. Не забезпечений виконанням кримінальний закон не діє, а діють злочинці. Із протидії кримінального закону і злочинців можна навіть вивести формулу: діяння злочинців зворотньо пропорційні дії (чинності) кримінального закону, тобто: чим менша дія (чинність) закону, тим більша діяльність злочинців [2].

Лише з вирішенням цих нагальних проблем можна сподіватися що закон про кримінальну відповідальність почне діяти, стане дійсно чинним і по-справжньому розпочнеться боротьба зі злочинністю в Україні. Але для цього потрібно не лише цивілізоване і сучасне законодавство, яке відповідало б усім викликам сучасного світу, але й політична воля керівництва держави.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінально кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-е вид., перероб. допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018, 1104 с.

2. Воробей П. А., Коржанський М. Й., Щупаковський В. М. Завдання і дія кримінального закону. Київ – 1986, С. 118–119.

Данилевський Андрій Олександрович,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1 Донецького
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗБРОЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Незаконне поводження та незаконний обіг зброї є одними з найбільш поширених кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Встановлення кримінальної відповідальності за такі дії обумовлено не тільки тим, що вогнепальна зброя відноситься до джерел підвищеної небезпеки, а отже, необережне або недостатньо уважне поводження з нею може становити небезпеку для життя та здоров'я як самої особи, яка здійснює незаконні дії з такими предметами, так і для оточуючих, але й тим фактом, що незаконне поводження зі зброєю часто виступає підґрунтям, першим етапом перед вчиненням інших кримінальних правопорушень з використанням такої зброї [1, с. 108].

Але для того, щоб переслідувати особу за незаконне поводження зі зброєю необхідно спочатку визначити її поняття та ознаки. В літературі справедливо зазначається, що Визначення поняття «зброя» на сьогодні залишається досить дискусійним. Незважаючи на наявність цілого ряду праць, присвячених зброєзнавству, залишається відкритим питання щодо суті зброї в широкому розумінні. Чітке визначення цього терміну важливо як для встановлення адміністративних правопорушень, так і кримінальних проваджень, оскільки в диспозиції низки статей кримінального законодавства міститься вказівка на зброю [2, с. 135–136].

Прагнучи досягти мети передбачуваності кримінально-правових наслідків вчинення відповідного діяння, члени робочої групи, яка працює над розробкою проекту КК України вдалися до законодавчого закріплення поняття «зброя» [3].

Підтримуючи в цілому ідею законодавчого закріплення такого надважливого поняття, хотілося б висловити певні критичні зауваження щодо його змісту.

Перше, що звертає на себе увагу у зазначеному визначенні (п. 17 ст. 1.3.1. проекту), це поділ ознак зброї на три групи. До першої групи належить вказівка на функціональне призначення зброї – вона придатна або може бути пристосованою без використання спеціального обладнання для смертельного враження людини чи заподіяння шкоди її здоров'ю, поєднаного або не поєднаного із знищенням чи пошкодженням матеріального об'єкта. Така ознака дозволяє відмежувати зброю від предметів, які хоча і використовують схожий зі зброєю принцип дії, але не здатні заподіяти значної шкоди

життю та здоров'ю людини. Тому використання такої ознаки видається правильним.

Друга ознака вказує на спеціальний правовий режим – відповідні предмети повинні бути вилученими з цивільного обороту або виступати предметом дозвільної системи. Таке уточнення також видається логічним, адже немає сенсу встановлювати відповідальність за незаконне поводження з предметами, які знаходяться у вільному обігу. Проте таке твердження справедливе лише у ситуації із встановленням відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, але змушує авторів проекту у випадку із встановленням відповідальності за вчинення кримінального правопорушення з використанням зброї вдаватися до конструкцій на кшталт «з використанням зброї або інших предметів, яким може бути заподіяна шкода життю чи тяжка шкода здоров'ю людини» (п. «б» ст. 5.2.2. проекту). Фактично мова йде про використання предмету, який має першу ознаку зброї, але відносно якого немає обмежень щодо використання його у цивільному обороті. Наскільки виправданий подібний підхід? Вочевидь автори самі загнали себе у кут: вказівка на правовий статус зброї змушує виділяти нову категорію «квазілегальної зброї». На нашу думку, якщо автори все одно вказують на протиправний характер дій зі зброєю, то виділяти таку ознаку як вилучення таких предметів з цивільного обороту або приналежність їх до предметів дозвільної системи немає сенсу, адже в будь-якому випадку необхідно буде встановлювати, чи були порушені відповідні правила поводження з такими предметами, чи мала особа відповідний дозвіл на здійснення таких дій тощо.

Третя група ознак пов'язана з віднесенням зброї до одного з видів зброї, які перелічуються у п.п. «в» п. 17 ст. 1.3.1. проекту: вогнепальна переносна ствольна зброя, артилерійська зброя, ракетна зброя, холодна зброя, металеві зброя, пристрій, вражаюча дія якого базується на використанні фізичних факторів (електромагнітного випромінювання, ультра- чи інфразвуку, лазерного проміння, плазми, радіаційного або теплового випромінювання), дії хімічних речовин чи біологічних агентів. При цьому автори намагаються ще одночасно давати характеристику окремим видам такої зброї, наприклад, зазначаючи, що вогнепальна переносна ствольна зброя здатна викидати кулю, снаряд, стрілу діаметром більше 4,5 мм із початковою швидкістю 100 чи більше м/сек. Така казуїстичність, на нашу думку, не йде на користь якості кримінального закону. Приємно відзначити, що автори постійно працюють над вдосконаленням цього визначення та прислухаються до зауважень. Так, була прибрано вказівка на принцип дії металеві зброї. Але все одно такий підхід видається невдалим. Визначення окремих видів зброї доцільно наводити окремо, не змішуючи з загальним поняттям зброї, т.я. такі відступи ускладнюють розуміння норми і не сприяють зручності пошуку визначення.

Крім цього, якщо з швидкістю снаряду ще можна погодитись, то вказівка на діаметр та різновиди снаряду видається зайвою. По-перше, таке визначення не дозволяє віднести до вогнепальної зброї рушницю, призначену для стрільби шротом, якщо діаметр окремої дробини менший за 4,5 мм. По-друге, навіщо перелічувати різновиди снарядів (куля, стріла)? Чому у цьому переліку немає шроту, картечі тощо? На нашу думку достатньо буде вказати на швидкість польоту відповідного снаряду, адже навіть невеликий за розміром снаряд, розігнаний до великої швидкості, здатний заподіяти значну шкоду життю та здоров'ю людини.

Таким чином, ми підтримуємо ідею законодавчого закріплення поняття зброї у кримінальному законодавстві, проте пропонуємо відійти від надмірної казуїстики при його визначенні. Достатньо вказівки на здатність таких предметів спричиняти шкоду життю та здоров'ю людини а також приналежності такого предмета до одного з видів зброї. Визначення ж окремих видів зброї можна навести в окремому законі.

Список використаних джерел

1. Данилевський А. О. Виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері криміналізації незаконного поводження з вогнепальною зброєю в контексті реформування кримінального законодавства. Правовий часопис Донбасу. 2021. № 3. С. 108-114.

2. Андреев Д. Зброя: криміналістичний та кримінально-правовий аспект. JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ. 2017. № 5. С. 135-138.

3. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст станом на 15.10.2021 року. Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/19/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-18-10-2021.pdf>.

Данченко Катерина Михайлівна,

доцент кафедри публічного та приватного права Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Хорбут Богдана Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ

Боротьба із корупцією все ще залишається у центрі уваги суспільства, оскільки масштаби та системний характер цього явища впливають не лише на економічну стабільність держави, а й на національну безпеку зокрема. Слід відмітити, що питання подолання

корупції є одним із найактуальніших на світових економічних форумах, що показує занепокоєність світових лідерів щодо ролі корупції в умовах сьогодення. Корупція у всіх її формах та проявах загрожує не лише суспільним і національним інтересам, а й безпеці держави в цілому. Саме тому формуються нові та покладаються відповідні функції на вже створені органи, які повинні протидіяти та боротися з цим явищем. Нині в Україні налічується близько десятка органів, що займаються реалізацією державної антикорупційної політики та покликані боротися із незаконними діями посадових осіб. Немає жодної країни, де корупція була б повністю викорінена, оскільки це явище має динамічний характер та постійно змінюється пристосовуючись до змін у державі та світі зокрема. Жодна із соціально-політичних і економічних систем в умовах сьогодення не має і не може мати повного імунітету до корупції. Корупція може існувати тривалий час навіть у розвинутих демократичних країнах та у відкритих ринкових економіках. Відмінність полягає не в наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі на економічні, соціальні, політичні, правові та інші процеси у державі.

Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими суб'єктами у діяльності спрямованої на запобігання корупції є органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [1]. Водночас у вищезазначеному нормативно-правовому акті не перелічені інші органи, які займаються формуванням та реалізацією антикорупційної політики. Адже сьогодні також існують та діють Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, а також Вищий антикорупційний суд та Державне бюро розслідувань.

Слід зазначити, що з 2018 року триває робота над одним із основних документів законодавчого характеру, котрим буде визначатися антикорупційна політика України в найближчій перспективі – Антикорупційна стратегія на 2021–2025рр. (раніше проєкт Антикорупційної стратегії на 2018–2020рр). Однак відповідно до зауважень наданих Головним юридичним відділом Апарату Верховної Ради до проєкту Закону України «Про засади державної антикорупційної політики України на 2021–2025 роки» (реєстраційний № 4135) зазначають, що у статті 10 Закону України «Про державні цільові програми» розроблені загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля за поданням Кабінету Міністрів України затверджуються законом. Інші державні цільові програми за поданням державних замовників що затверджуються Кабінетом Міністрів України, а відтак, на їхню думку, розробка та затвердження Антикорупційної стратегії є

зайвою ланкою у реалізації антикорупційної політики, яка не несе правового навантаження, водночас її розробка потребує залучення додаткових адміністративних та фінансових ресурсів, а обов'язок Верховної Ради України її затверджувати не узгоджується із положеннями Конституції України[2].

На нашу думку, запобігання хабарництва антикорупційними органами є одним із головних завдань здійснення державної політики уповноваженими суб'єктами, оскільки дефіцит наслідків протидії корупції, може спричинити недовіру суспільства, спад інвестиційної перспективи, та небажання європейських та світових фондів працювати з Україною на тотожних рівнях. Сталі корупційні правопорушення та нестача державного бажання в боротьбі з хабарництвом, призводять до зменшення імовірності геополітичного, економічного та інших проривів у розвитку країни. Боротьба із корупцією в Україні обтяжується тим, що ці протиправні стосунки розповсюдились на усі рівні державного управління, в процесі творення правової держави загалом.

Системна протидія корупції вимагає належної інституалізації даного процесу. Саме тому для антикорупційних органів важливим є вирішення певного переліку питань у сфері протидії корупції, зокрема постійне здійснення аналізу на основі стану справ, що стосуються хабарництва, спостереження за реалізацією державної антикорупційної політики, формування ідеології недопустимості корупції. В цьому ключі необхідно розглянути позицію В. М. Пасічника, відповідно до якої, безпосередньою вимогою для досягнення успіху в боротьбі із корупцією є збільшення покарання за корупцію, запровадження кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину [3, с.7].

Одним із важливих кроків до досягнення ефективності боротьби із корупцією стало схвалення парламентом створення нового автономного органу (поза системою чинних правоохоронних органів) – Національного антикорупційного бюро України. НАБУ – центральний антикорупційний правоохоронний орган, що має широкі повноваження у сфері попередження, виявлення, припинення та розкриття корупційних злочинів, вчинених вищими посадовими особами, а також запобігання вчиненню нових. Цей досвід був новим для України. Схожі органи працюють у США, Польщі, Франції, Сінгапурі, Ізраїлі, Індії, їх діяльність виявилась досить ефективною у протидії корупції, що стало однією із причин створення аналогу в Україні.

Ще одним кроком до реалізації системи боротьби із корупцією стало формування Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), одного із центральних органів із спеціальним статусом, що забезпечує створення та реалізацію державної антикорупційної політики. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру», у Генеральній прокуратурі України створюється Спеціалізована антикорупційна прокуратура, на яку покладений обов'язок здійснення нагляду за додержанням законів під час

проведення досудового розслідування, яке здійснюється Національним антикорупційним бюро України, підтримувати державне обслуговування у відповідних провадженнях, а також здійснювати представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадку вчинення щодо них корупційних правопорушень[4]. Державне бюро розслідувань розслідує корупційні злочини посадових осіб, які займають особливо відповідальне становище (охоплюючи главу держави, членів уряду, народних депутатів), суддів, прокурорів, чиновників з вищого корпусу державної служби, а також службових осіб Національного антикорупційного бюро і прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

До того ж щодо прикладів взаємодії антикорупційних органів варто зазначити, що у процесі здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні, яке розслідується Національним антикорупційним бюро України за процесуальним керівництвом Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, детективи НАБУ взаємодіють із прокурорами САП на стадії досудового розслідування з метою дотримання вимог КПК [5].

Правоохоронці мають погоджувати ряд процесуальних документів, а саме: запит про міжнародну правову допомогу; повідомлення особі про підозру; клопотання про відсторонення від посади; клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; клопотання тимчасовий доступ до речей та документів та інші. Саме така взаємодія імовірна у разі співпраці між антикорупційними органами. Взаємодія між САП та НАЗК здійснюється способом набуття даних документального формату, проведення загальних заходів, що мають відношення до обговорення та покращення антикорупційної політики та розв'язанню питань, пов'язаних із запобіганням та протидією корупції.

Отже, можна дійти висновку, що проблема подолання корупції є однією з найактуальніших питань сьогодення, адже небезпека полягає в тому, що вона підриває авторитет державної влади, робить її слабкою, дестабілізує національну безпеку. Хабарництво негативно впливає на всі сфери суспільства, призупиняє його політичний, економічний та культурний розвиток. Протидія корупції в Україні полягає в створенні системи, яка зможе здійснювати свої функції комплексно. Така система має базуватися на принципах дотримання закону, правопорядку та прав і свобод людини та громадянина. Саме тому подолання корупції стало одним з головних елементів здійснення державної політики органами влади. Із цією метою ними було створено структури, що мають на меті втілити державну антикорупційну політику.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014.
2. Проект Закону про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007.

3. Пасічник В. М. Демократизація державного управління у контексті забезпечення національної безпеки та боротьби з корупцією. Демократичне врядування. 2014. Вип. 13. С. 6–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_5.

4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. від 13.04.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Дудоров Олександр Олексійович,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем попередження, припинення
та розслідування кримінальних
правопорушень територіальними органами
Національної поліції України Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка, доктор юридичних
наук, професор

«ТОРГІВЛЯ» УДАВАНИМ ВПЛИВОМ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Відсутність у чинній редакції ст. 369-2 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Зловживання впливом» конкретизації характеру впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а так само застереження про можливість здійснення відповідним суб'єктом удаваного впливу наводить на думку про те, що одержання неправомірної вигоди (далі – НВ) за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою, якщо такий вплив насправді є удаваним, має розцінюватися як шахрайство (ст. 190 КК). Принаймні така точка зору висловлюється в юридичній літературі.

Наприклад, В.І. Тютюгін пише, що не за ст. 369-2, а за ст. 190 КК «Шахрайство» слід кваліфікувати дії тієї особи, яка одержала НВ нібито для здійснення впливу на прийняття рішення уповноваженою особою, але насправді не збиралась цього робити і бажала лише присвоїти таку вигоду [1, с. 838]. Подібного погляду дотримуються і деякі інші науковці, які вважають, що одержання НВ за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою, вчинене тим, хто не має такого впливу й усвідомлює це, за наявності підстав слід кваліфікувати як шахрайство [2, с. 911–912; 3, с. 1185].

Певною мірою до зазначеного варіанту кваліфікації схиляє усталений підхід до оцінки аналогічних ситуацій, який, попри теоретичну дискусійність [4, с. 164–169], є домінуючим в юридичній літературі, знайшов відображення у постановках Пленуму Верховного Суду України – п. 9 постанови від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» і п. 18 постанови від 6 листопада

2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», ухвалі Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 березня 2015 р. у справі № 5-3кc15, стосується уявного посередництва у хабарництві і, до речі, не піддається сумніву у практиці Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) [5]. У другому із згаданих джерел зазначається, що якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи цінності нібито для передачі службовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене треба кваліфікувати як шахрайство.

Зайвим свідченням злободенності позначеного питання кваліфікації слугує ситуація, яку для оцінки співавторами «Довідника з кваліфікації злочинів для аналітиків і детективів Національного антикорупційного бюро України та прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» змодельовав один із прокурорів САП. Сусід 1 із корисливих мотивів і з метою заволодіння чужими коштами приходиться до сусіда 2, з яким у нього склались довірливі стосунки, і повідомляє тому, що нібито найближчим часом стосовно сусіда 2 певні особи (правоохоронці, представники влади тощо) планують здійснити протиправні дії («відібрати для бізнес», безпідставно затримати тощо), проте, оскільки Міністр Кабінету Міністрів України є його (сусіда 1) другом, товаришем, кумом тощо (це не відповідає дійсності), він може вплинути на нього, щоб той допоміг запобігти таким негативним наслідкам, за що йому (сусіду 1) треба надати 50 тис. доларів США. Сусід 2, будучи введеним в оману, з метою запобігти шкідливим наслідкам для своїх прав і законних інтересів, передає сусіду 1 вказані кошти.

Змодельована ситуація видається показовою у плані: по-перше, відсутності на практиці особливих проблем із кримінально-правовою оцінкою подібних, дотичних до корупції обманних дій, спрямованих на заволодіння чужим майном (обман в особі), до появи в КК у 2011 р. ст. 369-2 КК; по-друге, сумнівності беззастережного віднесення (примітка ст. 45 КК) зловживання впливом до корупційних кримінальних правопорушень, позаяк у частині «кума, брата, свата» вести мову про корупційність зловживання впливом недоречно. Однак у контексті заявленої теми тез нас цікавить інший аспект впливу, а саме його удаваність («несправжність»).

У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к (далі – постанова ОП ККС ВС) [6] сформульовано висновок про те, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК, є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності на момент його вчинення, яка, за усвідомленням того, хто пропонує, обіцяє або надає НВ, здатна здійснити реальний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування.

В.М. Киричко, який піддав постанову ОП ККС ВС доволі жорсткій і, на мою думку, частково справедливій критиці, вказує на

неправильність включення до визначення суб'єкта злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК, ознак, що характеризують суб'єктивну сторону дій особи, яка здійснює підкуп (обов'язкового усвідомлення нею здатності здійснення суб'єктом «пасивного» підкупу реального впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування). Такі ознаки, стверджує вчений, не є ознаками суб'єкта аналізованого злочину; до того ж вони не є обов'язковими для всіх випадків застосування ст. 369-2 КК (наприклад, пропозиція здійснити вплив за надання НВ, висловлена суб'єктом «пасивного» підкупу, вважається закінченим злочином незалежно від зазначених ознак) [7, с. 187].

Погоджуючись із тезою про не зовсім вдалу редакцію сформульованого ОП ККС ВС правового висновку щодо суб'єкта «пасивного» зловживання впливом, відзначаю, що із змістовної точки зору мені цей висновок імпонує (із застереженнями, що є темою окремої розмови). Вказавши на те, що таким суб'єктом є особа, здатна здійснити реальний вплив на уповноважену особу, саме за усвідомленням того, хто пропонує, обіцяє або надає НВ, ОП ККС ВС, як видається, дала ствердну відповідь на питання про охоплення удаваного впливу складами злочину, передбаченого ст. 369-2 КК, і це є вкрай важливим задля забезпечення однаковості судової практики. Інакше кажучи, вплив, яким «торгує» суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК, може бути як реальним, так і удаваним, тобто поведінка суб'єкта «пасивного» зловживання впливом є корумпованою щонайменше суб'єктивно. Наголошую на необхідності саме такого прочитання відповідного фрагменту постанови ОП ККС ВС з урахуванням того, що на практиці гостро стоїть проблема інкримінування ст. 369-2 КК за наявності удаваного впливу.

Має рацію Н.М. Ярмиш, яка стверджує, що з погляду кваліфікації за ст. 369-2 КК особа може одержати НВ, і не збираючись виконувати обіцянку здійснити відповідний вплив. Для наявності зловживання впливом достатньо, щоб винний усвідомлював, за що саме він одержує НВ; обман не перетворює вчинене у шахрайство, оскільки виконання обіцянки чи того, що запропоновано, не охоплюється об'єктивною стороною складів злочину, передбаченого ст. 369-2 КК [8, с. 178]. Подібним чином розмірковує В.О. Навроцький, наводячи низку вагомих аргументів на користь підходу, згідно з яким у поведінці одержувача НВ, який не має наміру здійснювати вплив на уповноважену особу, не спроможний це вчинити і привласнює передане йому майно, слід вбачати ознаки не шахрайства, а зловживання впливом. Вчений з-поміж іншого пише, що в аналізованій ситуації не порушується об'єкт злочину проти власності, адже шкода не заподіюється законним інтересам особи, яка передає НВ. Майнові права особи, яка намагається реалізувати свої інтереси шляхом незаконного впливу на уповноважену особу, не підлягають кримінально-правовому захисту – в іншому разі її слід визнавати

потерпілою особою і повертати предмет, який становить НВ. Особа, яка бажає (через суб'єкта «пасивного» зловживання впливом) вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, шляхом пропозиції, обіцянки або надання НВ, сама вчиняє кримінально протиправне діяння, передбачене ч. 1 ст. 369-2 КК, через що не може одночасно визнаватись потерпілим від іншого кримінального правопорушення (шахрайства). Парадоксальною і немислимою є ситуація, коли внаслідок вчинення одного і того ж акту поведінки особа водночас виступатиме суб'єктом одного злочину і потерпілим від іншого [9, с. 135–136, 171].

Незважаючи на наявність у поведінці одержувача НВ у розглядуваній ситуації обману, вчинене не виходить за межі кримінально караного зловживання впливом, передбаченого оновленим антикорупційним законодавством. Кримінальна відповідальність за зловживання впливом має наставати незалежно від того, чи такий вплив здійснюється, чи буде він насправді здійснюватись і чи особа взагалі спроможна здійснити такий вплив. У цьому разі дії як особи, яка передає НВ у розрахунок на здійснення впливу, так й особи, яка одержує НВ без наміру щось вчинити, містять ознаки складів злочину, передбачених ч. 1 ст. 369-2 і ч. 2 (ч. 3) цієї статті КК. Акцентувавши увагу на реальності впливу в уявленні того, хто вчиняє «активне» зловживання впливом, ОП ККС ВС підтвердила слушність наведеної теоретичної позиції.

З огляду на викладене, вважаю помилковою кваліфікацію не за первісно інкримінованою ч. 2 ст. 369-2, а за ч. 1 ст. 190 КК дій помічника депутата Миколаївської міської ради Т., яка повідомила підприємцю Г. неправдиві відомості щодо своїх повноважень із вирішення питання про продовження договору оренди земельної ділянки для обслуговування торговельного кіоску та запропонувала Г. передати їй 5 тис. грн. для вирішення цього питання шляхом здійснення впливу на уповноважену особу. Ленінський районний суд м. Миколаєва, вироком якого Т. було засуджено за шахрайство, погодився з прокурором, який у судовому засіданні змінив обвинувачення, перекваліфікувавши дії Т. з ч. 2 ст. 369-2 на ч. 1 ст. 190 КК. При цьому прокурор послався на те, що саме за ст. 190, а не за ст. 369-2 КК слід кваліфікувати дії особи, яка одержала НВ нібито за здійснення впливу на прийняття рішення уповноваженою особою, але насправді не збиралася цього робити і бажала лише привласнити НВ [10].

Таку ж помилкову перекваліфікацію (із ч. 2 ст. 369-2 на ч. 1 ст. 190 КК) здійснив Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області, визнавши винуватим у вчиненні шахрайства директора комунального підприємства «Управління ринками» Павлоградської міської ради Особу 1. Останній заволодів чужим майном у сумі 79 тис. грн, пообіцявши Особі 4 допомогти отримати дозволи від Павлоградської міської ради на виділення земельної ділянки і розміщення на ній тимчасової торговельної споруди. Аргументуючи зазначену

перекваліфікацію, суд у вирокі, зокрема, зазначив, що Особа 1 не здійснював будь-який вплив на відповідних осіб і навіть не мав такого наміру, взагалі не звертався до колегіального органу, який за певних обставин (наявності пакету необхідних документів) мав право ухвалити рішення за заявою Особи 4 щодо надання йому дозволу на розміщення об'єкта торгівлі [11].

Так само складно погодитись із: попередньою кваліфікацією за ч. 4 ст. 190 КК (а не за відповідною частиною ст. 369-2 КК) дій судді Донецького окружного адміністративного суду Ч., обвинуваченого в одержанні 30 тис. доларів США за обіцянку вплинути в інтересах одного ПП на знайомих у Касаційному господарському суді ВС під час розгляду касаційної скарги ПП [12]; інкримінуванням ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 190 КК двом особам, які за винагороду у розмірі 30 тис. доларів США пообіцяли посприяти у вирішенні питання щодо видачі НБУ для ТОВ «Преміум Фінанс» ліцензії на здійснення валютних операцій [13]; визнанням закінченим замахом на шахрайство, а не зловживанням впливом дій суб'єкта, який, створивши хибне уявлення про можливість впливати на порядок призначення осіб на керівні посади в органах державної влади України за умови надання йому грошової винагороди, намагався заволодіти 100 тис. доларами США, належними Особі 2, за сприяння у призначенні її на посаду Генерального директора Директорату з питань юстиції та правоохоронної діяльності Офісу Президента України [14].

У контексті висвітлення розглядуваного питання кваліфікації викликає інтерес і справа, в якій Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС) зробив висновок про правильність кримінально-правової оцінки як зловживання впливом (ч. 2 ст. 369-2 КК) одержання Особою 1 коштів (10 тис. доларів США) за вплив на працівників поліції з метою закрити кримінальні провадження. У вирокі зазначається, що, хоч обвинувачений на час вчинення інкримінованого діяння не здійснював повноваження судді, раніше він протягом майже чотирнадцяти років працював на різних посадах в судах м. Дніпра (зокрема, заступником голови одного із районних судів), а тому міг мати широкі зв'язки серед службових осіб правоохоронних органів Дніпропетровщини. Захисник наполягав на тому, що органом досудового розслідування не здобуто доказів на підтвердження того, що Особа 1 мав умисел здійснювати вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з чим його дії мали кваліфікуватись за ст. 190 КК «Шахрайство». Спростовуючи позицію захисту, ВАКС вказав на те, що своїми діями обвинувачений сформував у заявника суб'єктивне сприйняття його дій як надання НВ, тобто дій, завдяки яким можна закрити кримінальні провадження. При цьому саме діяння, за вчинення якого Особа 1 одержав НВ, перебуває поза межами складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК; його фактичне невчинення не впливає на

відповідальність за цією статтею КК, через що відсутні підстави для кваліфікації дій обвинуваченого за ст. 190 КК [15].

Апеляційна палата ВАКС, хоч і визнала правильною кваліфікацію дій Особи 1 за ч. 2 ст. 369-2 КК, розцінила як помилковий висновок суду першої інстанції про те, що відповідальність за ст. 369-2 КК настає незалежно від того, реальною чи удаваною є можливість впливу обвинуваченого на осіб, уповноважених на виконання функцій держави [16].

Ігнорування можливості удаваного (стверджуваного) впливу при вчиненні аналізованого злочину вимушений оцінити критично. Переконалий у тому, що у частині охоплення удаваного впливу диспозицією кримінально-правової заборони, присвяченої «пасивному» зловживанню впливом, раціо мала не Апеляційна палата ВАКС, а суд першої інстанції. Водночас в аспекті з'ясування правильності кваліфікації дій обвинуваченого куди серйозніше значення мала інша обставина: викладаючи фабулу, Апеляційна палата ВАКС зазначила у своїй ухвалі, що Особа 1 запевнив у своїй можливості вплинути на службових осіб ГУНП у Дніпропетровській області з метою закриття кримінальних проваджень і припинення кримінального переслідування Особи 2 за умови надання НВ співробітникам поліції в розмірі 10 тис. доларів США, на що останній вимушено погодився, усвідомлюючи реальність ризику притягнення його до кримінальної відповідальності.

Якщо НВ призначалась і надавалась Особі 1 (колишньому судді), який пообіцяв завдяки своїм зв'язкам із правоохоронцями вплинути на поліцейських із тим, що ті в інтересах Особи 2 закрили кримінальні провадження, то кваліфікацію дій обвинуваченого за ч. 2 ст. 369-2 КК вважаю правильною (зокрема, через охоплення удаваного впливу диспозицією цієї кримінально-правової норми). Якщо ж НВ призначалась і передавалась Особою 2 через Особу 1 для поліцейських, а Особа 1 мав умисел заволодіти грошовими коштами і не передавати їх за призначенням, то у скоєному вбачаються ознаки шахрайства, а отже, захисник, який ставив питання про кваліфікацію дій Особи 1 за ст. 190 КК, вочевидь, був правий (якщо виходи із панівного, як вже зазначалось, у теорії кримінального права і судовій практиці підходу до кримінально-правової оцінки удаваного посередництва у наданні-одержанні НВ щонайменше як шахрайства).

Складно зрозуміти відсутність в обвинуваченні, яке пред'явлено колишньому заступнику міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України Г. та з яким кримінальне провадження щодо колишнього високопосадовця направлено до суду [17], згадування про відповідну частину ст. 369-2 КК. Нагадаю, що свого часу дії Г., обвинуваченого в одержанні НВ за вплив (нібито через заступника Генерального прокурора) на колегію суддів Касаційного цивільного суду ВС щодо винесення рішення про стягнення боргу з одного ТОВ на користь іншого ТОВ, а також за

вплив на службових осіб Міністерства культури України та Київської міської державної адміністрації задля позитивного вирішення питання про отримання дозволу на проведення будівельних робіт на земельній ділянці, яка входить до меж території охоронюваної зони об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, кваліфікувались, зокрема, за ч. 3 ст. 369-2 КК [18]. Щоправда, «кейс Гримчака» є сенс піддати ретельному науковому аналізу вже після завершення розгляду цього кримінального провадження по суті, спираючись на текст вироку ВАКС.

Переходячи до висвітлення досліджуваної проблеми *de lege ferenda*, відзначу, що науковці демонструють однотайність при визначенні шляхів її вирішення. Так, у сформульованій Н.О. Кочеровою авторській редакції ст. 369-2 КК зазначається, що відповідний вплив може бути як дійсним, так і удаваним [19, с. 16–17]. Спираючись на ст. 18 Конвенції ООН проти корупції і ст. 12 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією, М.І. Бакай також висунула пропозицію сформулювати статтю КК про зловживання впливом таким чином, щоб відповідальність за нею наставала незалежно від того, чи була можливість впливу на відповідного «адресата» (уповноважену особу) реальною або удаваною [20, с. 12]. Справді з антикорупційних конвенцій випливає, що при зловживанні впливом особа, яка має реальний або навіть удаваний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, «обмінює» такий вплив на НВ, що надається тим, хто бажає скористатись цим впливом.

Як слушно зазначає К.П. Задоя, згадані конвенції спеціально обумовлюють, що при зловживанні впливом суб'єкт «пасивного» підкупу може «торгувати» як реальним, так і удаваним впливом. Ст. 369-2 КК не містить подібного застереження, відсутність якого могла б компенсуватися тлумаченням цієї статті відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України. Однак у деяких своїх рішеннях ККС ВС сформулював правовий висновок про те, що вплив, який є предметом «торгівлі» при вчиненні злочину, передбаченого ст. 369-2 КК, має бути реальним, і таке тлумачення кримінального закону йде врозрід з міжнародно-правовими зобов'язаннями України. Відтак ст. 369-2 КК слід викласти у спосіб, з якого б випливало, що предметом «торгівлі» впливом може бути й удаваний вплив на уповноважену особу [21, п. 15, 67]. До слова відбите у постанові ОП ККС ВС тлумачення ст. 369-2 КК (уточню – саме у розглядуваній частині) бере до уваги конвенційні підходи.

М.І. Хавронюк так само констатує, що відсутність у ст. 369-2 КК застереження про можливість здійснення суб'єктом удаваного впливу має своїм наслідком те, що суди часто кваліфікують одержання НВ нібито для здійснення впливу на прийняття рішення уповноваженою особою, коли винна особа не збиралася здійснювати такий вплив і бажала лише присвоїти зазначену вигоду, не за ч. 2 ст. 369-2, а ст. 190 КК як шахрайство. З урахуванням положень відповідних міжнародно-правових документів ст. 369-2 КК має бути

сформульована таким чином, щоб не виникало сумнівів у тому, що кримінальна відповідальність за нею повинна наставати незалежно від того, реальною чи удаваною була можливість впливу на особу. Тому, зокрема, у ч. 2 ст. 369-2 КК слова «за вплив» треба замінити словами «за реальний чи удаваний вплив» [22].

Вказані пропозиції заслуговують на підтримку – звісно, за умови збереження досліджуваної кримінально-правової заборони. На момент написання цих тез змістовне наповнення розділу 7.7 проєкту нового КК «Злочини та проступки проти порядку публічної служби» (на сайті робочої групи розміщено версію документа станом на 15 жовтня 2021 р.) залишається невідомим. Однак, швидше за все, проєкт міститиме аналог статті чинного КК про відповідальність за зловживання впливом. Важливо, щоб при моделюванні «правонаступника» ст. 369-2 КК були взяті до уваги як здобутки юридичної науки, так і напрацювання судової практики.

У порядку ж ведення дискусії висловлю для обговорення пропозицію взагалі відмовитись у новому КК від окремої статті, присвяченої «торгівлі» впливом як «фонової» корупції, сформулювавши присвячені підкупам відповідних суб'єктів заборони з урахуванням змістовних ознак корупції і корупційного правопорушення, закріплених у Законі України «Про запобігання корупції» як нормативно-правовому акті, що є базовим із питань боротьби з корупцією. Вимушений повторити, що включення (на виконання міжнародно-правових документів) ст. 369-2 до КК посилює казуїстичність останнього, частково створило як надмірність законодавчого описання кримінально протиправної поведінки, пов'язаної з корупцією, так і підґрунтя для правової невизначеності; останню внаслідок ухвалення постанови ОП ККС ВС подолано лише частково. При цьому принципово важливо, щоб застосування оновлених кримінально-правових заборон, присвячених різновидам корупційного підкупу, поєднувалось із відкиданням хибної «концепції реальної можливості». Випадки ж обманного заволодіння чужим майном, зумовленого використанням удаваного впливу на уповноважених осіб і при цьому позбавленого ознак корупційного правопорушення, могли б отримувати кримінально-правову оцінку на підставі традиційної статті КК про шахрайство. Відтак прогальності кримінального закону, вочевидь, не спостерігатиметься.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

4. Плекан В.В. Кримінальна відповідальність за посередництво у наданні та (або) одержанні неправомірної вигоди: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2015. 226 с.

5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 листопада 2019 р. у справі № 727/5252/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85743573>.

6. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>.

7. Киричко В.М. Висновки Верховного Суду щодо суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369-2 КК): критичний теоретичний аналіз. Вісник Асоціації кримінального права України. 2021. № 1. С. 162–190.

8. Ярмиш Н.М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навч. посіб. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

9. Дудоров О.О., Житний О.О., Задоя К.П. та ін. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Москаленко О.М., 2019. 464 с.

10. Апеляційний суд Миколаївської області. Витяг з узагальнення «Про практику розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». URL: http://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/2.

11. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 18 липня 2019 р. у справі № 185/4714/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83121067>.

12. Куліш А. Особливо впливовий юрист. Закон і Бізнес. 19–30 червня 2021 р., № 25.

13. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 17 листопада 2020 р. у справі № 757/15623/20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92941310>.

14. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 24 вересня 2021 р. у справі № 757/48220/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100261920>.

15. Вирок Вищого антикорупційного суду від 17 березня 2021 р. у справі №758/1780/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95601523>.

16. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 7 червня 2021 р. у справі № 758/1780/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97608842>.

17. Справу стосовно заступника міністра з питань ТОТ скеровано до суду. 22.05.2020. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/spravu-stosovno-zastupnyka-ministra-z-putan-tot-skеровано-do-sudu>.

18. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 21 листопада 2019 р. у справі № 991/1463/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85896916>.

19. Кочерова Н.О. Кримінальна відповідальність за зловживання впливом: соціальна обумовленість і склад злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 20 с.

20. Бакай М.І. Імплементация положень «антикорупційних» конвенцій у вітчизняне кримінальне законодавство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 19 с.

21. Висновок щодо стану імплементатції положень міжнародних антикорупційних конвенцій у законодавство України в аспекті кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Автор: К. Задоя. Редактор: М. Хавронюк. Київ: ЦППР, 2019. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/vysnovok-shhodo-stanu-implementatsii-polozhen-mizhnarodnyh-antykoruptsiy-nyh-konventsiiy-u.pdf>.

22. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / О. Калітенко, О. Лемєнов, Б. Малишев та ін.; за заг. ред. М. Хавронюка. Київ, 2021. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/alternatyvnyuzvit-210921071555.pdf>.

Жук Ілона Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 218-1 КК УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс (далі – КК) України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 2 березня 2015 року № 218-VIII КК було доповнено статтею 218-1 «Доведення банку до неплатоспроможності». Підставою криміналізації цього діяння виступила необхідність стабілізації ситуації в банківській системі України, у тому числі, за рахунок встановлення кримінальної відповідальності нового виду суб'єкта правопорушення – пов'язаних із

банком осіб. Поява цієї статті в КК була неоднозначно прийнята правовою спільнотою. Так, приміром, Є.М. Васілін зауважив, що законодавець, доповнюючи КК України ст. 218-1, порушив більшість загально-правових та кримінально-правових принципів криміналізації (кримінально-політичної адекватності, системно-правової несуперечливості, не надмірності заборони, співмірності санкції та економії репресії тощо) [1, с. 6]. О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан звертають увагу на те, що присвоєння зазначеній кримінально-правовій новелі номеру 218-1 суперечить як загальним правилам розміщення нових статей у кримінальному законодавстві, так і правилам розміщення підрядно-спеціальних норм. На думку вчених, кримінально-правова норма, в якій йдеться про доведення банку до неплатоспроможності, мала бути розміщена або безпосередньо в ч. 2 ст. 219 КК, або слідом за ст. 219 КК України «Доведення до банкрутства» з присвоєнням їй порядкового номера 219-1 [2, с.73]. Таке зауваження видається слушним. Крім того, питання доцільності доповнення КК спеціальною нормою, присвяченою відповідальності за доведення банку до неплатоспроможності, постає і з огляду на практику її застосування, яку не можна назвати успішною. Так, згідно із статистичними даними Генеральної прокуратури України, у 2018 році було зареєстровано 6 кримінальних правопорушень цього виду (направлено проваджень до суду з обвинувальним актом – 0), у 2019 році – 1 (0), у 2020 році – 1 (0), за I півріччя 2021 – 1 правопорушення (0) [3]. Тобто, за вказаний період жодного провадження не було скеровано до суду з обвинувальним актом.

Відповідно до диспозиції статті доведення банку до неплатоспроможності визначається як умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення пов'язаною з банком особою будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі або кредитору. Згідно з приміткою до статті, матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у десять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (п. 1). Термін «пов'язана з банком особа» вживається у значенні, визначеному Законом України «Про банки і банківську діяльність» (далі – Закон) від 7 грудня 2000 року № 2121-III (п. 2). Згідно з ч. 1 ст. 52 цього Закону (в редакції від 30.06.2021) до пов'язаних з банком осіб віднесені: контролери банку; особи, які мають істотну участь у банку, та особи, через яких ці особи здійснюють опосередковане володіння істотною участю у банку; керівники банку, керівник підрозділу внутрішнього аудиту, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, керівники та члени комітетів ради банку та правління банку; споріднені та афілійовані особи банку, у тому числі учасники банківської групи тощо.

Віднесення банку до категорії неплатоспроможних регламентовано ст. 76 Закону. Так, Національний банк України

зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі наявності хоча б однієї з визначених у Законі підстав, зокрема: неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства; зменшення нормативу достатності регулятивного та/або основного капіталу на 50 і більше відсотків від встановленого мінімального рівня; невиконання банком у встановлений строк своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами через недостатність коштів тощо.

В науковій літературі висловлюються різні думки з приводу конструювання диспозиції ст. 218-1 КК. До її недоліків відносять закріплення як форми діяння лише активної поведінки (бездіяльність не охоплюється об'єктивною стороною складу цього правопорушення); встановлення великої матеріальної шкоди державі чи кредитору як кінцевого наслідку доведення до неплатоспроможності, тобто, недоцільність конструювання складу кримінального правопорушення як матеріального; «помилкове» вживання при описі потерпілих слова «кредитор» в однині; закріплення виключно умисної форми вини тощо. Всі зазначені зауваження у тій чи іншій мірі є слушними, деякі «вади» опису диспозиції можуть створювати труднощі в процесі правозастосування. Та найбільшою проблемою застосування ст. 218-1 КК видається складність встановлення і доказування умислу як обов'язкової ознаки складу цього правопорушення. Потрібно не лише встановити зв'язок між фінансовими операціями пов'язаних з банком осіб і небезпечними наслідками у вигляді визнання банку неплатоспроможним, а й довести спрямованість умислу на досягнення саме такого результату. У цьому контексті чимало правників говорять про доцільність криміналізації необережного доведення до неплатоспроможності [1, с. 9]. О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан схиляються до думки про те, що, незважаючи на іманентноризиковий характер, притаманний будь-якому виду підприємницької діяльності, включаючи банківську діяльність, на сучасному етапі розвитку господарської діяльності кримінально-правовий механізм охорони прав кредиторів не може бути ефективним без наявності у своєму арсеналі можливості кримінальної відповідальності за необережні діяння, які призвели до неплатоспроможності суб'єктів, банкрутство яких несе в собі підвищену, порівняно з іншими суб'єктами господарювання, суспільну небезпеку [2, с. 108]. Так чи інакше, безспірним є високий рівень суспільної небезпеки доведення банку до неплатоспроможності. Такі дії не лише завдають матеріальної шкоди, пов'язано із банкрутством суб'єкта господарювання, вони підривають довіру до вітчизняної банківської системи, зумовлюються вилучення вкладниками коштів та неможливості їх інвестування в галузі економіки, що негативно позначається на соціально-економічному розвитку держави у цілому.

Список використаних джерел

1. Васілін Є. М. Доведення банку до неплатоспроможності: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складу злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2018. 16 с.
2. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо доведення банку до неплатоспроможності: сумнівна законодавча новела. Право і громадянське суспільство. 2015. №1. С. 71–115.
3. Статистична інформація Генеральної прокуратури України / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua>.

Іванчук Наталія Віталіївна,

старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВЗАЄМНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ Й ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Прийняття низки законів, змін і доповнень до Конституції України створили умови для розгортання політичної реформи, переходу Української держави із президентсько-парламентської до парламентсько-президентської. Впровадження політичної реформи в життя по-новому ставить питання про відповідальність Верховної Ради України за власну діяльність, за діяльність сформованого нею уряду, про відповідальність за результати його діяльності.

Дослідження демократичного інституту взаємної відповідальності особи і держави в контексті відповідальності державних органів і посадових осіб має здійснюватися не тільки в юридичному, а й політичному аспектах, тому що тісно пов'язане із питанням ролі держави в розвитку суспільства, забезпеченням та охороною прав і свобод людини і громадянина, дотриманням законності державним апаратом.

Останнім часом з'явилися нові, особливо небезпечні форми корупційних діянь (що не караються кримінально), пов'язаних із діяльністю посадових осіб, державних службовців та депутатів усіх рівнів у комерційних структурах для одержання особистого чи корпоративного прибутку; використання службового становища для «перекачування» державних коштів та матеріальних цінностей у комерційні структури і переведення грошей в готівку; надання пільг для своєї корпоративної групи (політичної, національної, кланової, релігійної та ін.) з відтягненням державних ресурсів; використання службового становища і впливу на засоби масової інформації для здобуття особистої чи корпоративної вигоди; лобювання при прийнятті нормативних актів в інтересах заінтересованих угруповань; не переслідуване в кримінальному порядку

зловживання службовим становищем у процесі приватизації, орендування, ліцензування, квотування тощо.

У контексті взаємної відповідальності особи і держави гостро постає питання про «індемнітет». У законодавстві України цей термін не зустрічається. Фактично термін «індемнітет» означає звільнення від відповідальності, або ж відшкодування збитків, заподіяних тим чи іншим учасником процесу взаємодії, зокрема, про зняття відповідальності за зловживання владою – амністію.

Амністія в нашій країні може бути проголошена лише законом, який має прийняти Верховна Рада України. Президент України, уряд чи окремі народні депутати мають право виступити із законодавчою ініціативою, оформленою у вигляді законопроекту.

Крім того, інститут виборів, що пронизаний безвідповідальністю, політичною корупцією, вкрай негативно впливає на авторитет держави у всьому світі, на довіру населення до влади, Президента України, органів державної влади, посадових осіб тощо. Під впливом маніпулятивних прийомів засобів масової інформації громадяни втрачають віру в себе, у свої можливості активно впливати на суспільні процеси, піддаються фальшивій пропаганді, і «продають» свій голос політичним шахраям.

Але партії, що намагаються «купити» голоси виборців, їх лояльність, не є демократичними партіями в цивілізованому розумінні цього слова, це – злочинні партії. Вони фактично виражають не волю народу, а тільки інтереси окремих шахраїв від політики.

Цей вид злочину називається політичною корупцією, що має руйнівний вплив на суспільну психологію, правосвідомість громадян загалом, підриває довіру до влади, заважає реальній консолідації суспільства. Зростання рівня політичної корупції – це небезпечне явище для долі держави: люди, що повірили в демократію, спостерігають, як незаконно, обманним шляхом окремі недостойні люди з кримінальним не тільки минулим, а й сучасним, ідуть у політику.

Не викликає сумніву, що демократична, соціальна, правова держава зобов'язана припинити поширення та розростання політичної корупції. Одним із ефективних засобів боротьби з політичною корупцією має стати відповідальність всіх учасників корупційних справ перед органами правосуддя.

Заходи щодо протидії негативному впливу політичної корупції передбачають: 1) вдосконалення законодавства про вибори, корегування тих норм, які не виправдали себе на практиці; 2) вдосконалення правозастосовної діяльності, судової практики для справедливого розв'язання виборчих скарг, підвищення правової культури всіх учасників виборчого процесу.

Сьогодні Україна є парламентсько-президентською республікою, тому актуалізується проблема вдосконалення виборчої системи, реформування всього виборчого законодавства України. Теоретично найменш корумпованою і залежною від різних політичних технологій та

маніпуляцій є пропорційна система, що спрямована на підвищення ролі відповідальності окремих партій перед власним народом.

Крім того, необхідно розробити ефективні міри відповідальності за негативний характер використання влади, її бездієвість, зловживання владою. У зв'язку з цим виникла необхідність прийняти Закон України «Про відповідальність вищих посадових осіб держави» і проаналізувати ефективність його дії за певний відрізок часу, створити нові й вдосконалити існуючі механізми контролю за діяльністю владних структур, вдосконалення державного і громадського контролю за діяльністю державного апарату, його службовців.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ: АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Однією з новел кримінального законодавства України є встановлення відповідальності за примушування до шлюбу. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. [1] Кримінальний кодекс України (далі – КК) доповнено ст. 151-2 КК «Примушування до шлюбу» [2]. Зазначені зміни, що були внесені у кримінальне законодавство, викликали жваву дискусію серед науковців та практичних працівників, які звертають увагу на недоліки положень зазначеного закону, в тому числі заперечують криміналізацію примушування до шлюбу.

Проведемо аналіз кримінального правопорушення примушування до шлюбу.

Стаття 151-2 КК поміщена до Розділу III Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи». Відповідальність передбачена за примушування до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або до спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Звернемо увагу, що встановлення кримінальної відповідальності примушування до шлюбу обумовлено виконанням Україною положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська

конвенція) від 11 травня 2011 р., яку 07 листопада 2011 року підписано від імені України, але не ратифіковано Верховною Радою. У статті 37 згаданої Конвенції зазначається, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умісну поведінку, яка полягає в примушуванні дорослого або дитини до вступу в шлюб (п. 1), в заманюванні дорослого або дитини на територію Сторони або держави іншої, ніж та, у якій він чи вона проживає, для примушування цього дорослого або дитини до вступу в шлюб (п. 2), було криміналізовано (п. 1) [3].

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення примушування до шлюбу є воля, честь та гідність особи у сфері шлюбних відносинах.

Заходи шлюбу визначені Сімейним кодексом України (далі – СК) [4]. Зокрема, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається (ч. 1 ст. 24 СК). Також кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини (ч. 3 ст. 56 СК). Шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований, зокрема в результаті фізичного чи психічного насильства (ч. 1 ст. 40 СК).

Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом (ч. 4 ст. 56 СК).

Потерпілим від примушування до шлюбу може бути будь-яка особа. Проте, якщо суспільно небезпечне діяння вчинено щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, то відповідальність настає за ч. 2 ст. 151-2 КК. Згідно з ч. 1 ст. 22 СК шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам (ч. 2 ст. 23 СК).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення можлива у таких формах: примушування до вступу в шлюб; примушування до продовження примусово укладеного шлюбу; примушування до вступу у співжиття без укладання шлюбу; примушування до продовження такого співжиття; спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний. Відповідальність настає з шістнадцяти років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини, причому умисел – прямий.

Кваліфікуючими ознаками правопорушення є вчинення його повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, або щодо двох чи більше осіб.

За ступенем тяжкості примушування до шлюбу – нетяжкий злочин. Карасться арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк(ч. 1 ст. 151-2 КК) та обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 2 ст. 151-2 КК).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що незважаючи на криміналізацію примушування до шлюбу законодавство в цій сфері не є досконалим і завершеним. Потребують кримінально-правового дослідження та конкретизації окремі положення і терміни, що містять ст. 151-2 КК, наприклад, що розуміти під «примушуванням», «спонуканням». Прийнята редакція зазначеної статті не сприятиме правозастосовній практиці. Адже закон про кримінальну відповідальність має бути чітким, доступним, зручним для застосування. Хоча саме примушування до шлюбу і не є типовим правопорушенням для України, його криміналізація має важливе значення у напряму проведення імплементації міжнародних та європейських стандартів у вітчизняне законодавство.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. URL: <http://rm.coe.int/1680093d9e>.

4. Сімейний кодекс України: Закон від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

Колб Олександр Григорович,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого, доктор юридичних
наук, професор;
Пирожик Олександр Веніамінович,
уповноважений з антикорупційної
діяльності комунального підприємства
«Волинський обласний
фтизіопульмонологічний медичний центр»
Волинської обласної ради

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПОТЕРПІЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Результати проведеного дослідження змісту міжнародно-правових актів і чинного законодавства України, які стосуються змісту захисту прав потерпілих від військових конфліктів, показали, що на ефективність їх реалізації на практиці впливають декілька суттєвих обставин.

У першу чергу, це відноситься до тих міжнародно-правових актів, які ратифіковані або у той чи інший спосіб, що визначений у законі, набули обов'язковості для виконання на території України. Зокрема, як це передбачено ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. При цьому, відповідно до вимог Закону України «Про міжнародні договори», міжнародно-правові акти набувають чинності в Україні різними способами, а саме:

а) через процедуру ратифікації, затвердження, прийняття або приєднання (відповідно ст. ст. 9, 12, 13 даного Закону);

б) при підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього можуть бути зроблені заяви та сформульовані застереження до його положень відповідно до норм міжнародного права.

Виходячи з цього, варто констатувати, що на сьогодні в Україні не набули чинності майже 40 міжнародно-правових актів, які мають пряме відношення до досліджуваної у цій науковій статті проблематики. До таких, зокрема, можна віднести такі важливі норми міжнародного права, як: 1) Європейська конвенція по відшкодуванню шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 року; 2) Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року; 3) Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинців та зловживання владою від 29 листопада 1985 року та ін. [1, с. 230–248].

Такий підхід вкрай негативно впливає на діяльність України щодо захисту потерпілих від гібридної війни на Сході, позаяк досі у нашої

країні не створено належного, з огляду вимог міжнародного права, правового механізму з цих питань. Більш того, у багатьох випадках має місце неузгодженість між змістом законів України та міжнародно-правовими актами, які регулюють зазначену сферу суспільних відносин. Так, у нормах міжнародного права щодо осіб, які постраждали від воєнних конфліктів різного характеру, вживається термін «біженець», а у чинному законодавстві України – «внутрішньо переміщена особа», які по своєму статусу не співпадають.

Зокрема, у п. 2 розділу А Конвенції про статус біженців від 28.07.1951 біженцем вважається особа, яка стала такою внаслідок подій, які відбулись до 1 січня 1951 року, і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за расовою належністю, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни, своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватись таким захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутись до неї внаслідок таких побоювань.

У свою чергу, в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового тимчасового захисту», хоча й відтворені повністю положення зазначеної Конвенції, але й зроблена юридично значуща ремарка (фр. *remarque* – примітка) [2, с. 497] про те, що біженцем не може бути громадянин України.

На перший погляд, ніби все логічно – бо як може бути біженцем фізична особа, яка проживає на території країни, громадянином якої вона є? Поряд з цим, у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» такими вважаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи технічного характеру (ч. 1 ст. 1) [3].

У зв'язку з цим виникає цілком логічне питання – а, який статус є більш об'ємним у контексті ведення гібридної війни та, по суті, відкритої агресії РФ на Сході України?

Список використаної літератури

1. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.

2. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

3. Війна на Сході України – Вікіпедія.
[whhttps://uk.m.wikipedia.org/wiki](https://uk.m.wikipedia.org/wiki)

Корольчук Віктор Володимирович,
провідний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Стаття 365 КК України є штучним правовим феноменом і лише ускладнює як наукове осмислення відповідних юридичних категорій, так і практичне застосування статей КК про злочини у сфері службової діяльності.

Більшість науковців, сходиться на тому, що норма про відповідальність за зловживання службовим становищем є ніби родовою щодо інших норм про злочини у сфері службової диспозицій відповідних статей Особливої частини КК в частині опису суспільно-небезпечних діянь, їх наслідків, а відтак і безпосередніх об'єктів складів злочинів.

Вказані міркування дають також можливість зробити попередній висновок про те, що інші кримінально-правові норми з розділу XVII КК, які встановлюють відповідальність за службове підроблення, одержання хабара, провокацію хабара та низки інших суспільно-небезпечних діянь, вчинених службовими особами з використанням влади та службового становища, є спеціальними за ознаками об'єктивної сторони відповідних складів злочину щодо передбачених ч.1 ст.364 КК, а відтак і щодо її частини 3-ої.

Найпоширенішими при кваліфікації вказаних суспільно-небезпечних діянь є помилки у розв'язанні проблеми розмежування зловживання владою або службовим становищем з перевищенням влади або службових повноважень, оскільки межа між цими складами злочинів є доволі хиткою та ліюзорною.

Обумовлена вона обсягом службових повноважень, якими наділена службова особа правоохоронного органу, при чому визначити вийшла вона за них, чи ні та ще й чи явно, часто просто неможливо. Особливо це стосується випадків використання всупереч інтересам служби владних повноважень у «широкому» розумінні (авторитет посади тощо). Як слушно зауважує Н.А. Єгорова, ситуація, за якої особа незаконно, всупереч інтересам служби, використовує законні повноваження, не виходячи при цьому за їх межі, не може мати місця.

Порушення службовою особою закону, формальних меж своїх прав і є перевищення службових повноважень. Використовувати свої права чітко у відповідності до вимог закону, але «на зло» означає лише те, що цей закон повинен бути відмінений чи до нього слід внести необхідні зміни (доповнення), тому що його виконання тягне за собою

суспільно-небезпечні наслідки. Вивчення матеріалів кримінальних справ свідчить про те, що практично завжди при вчиненні зловживання службовим становищем суб'єкт виходить за формальні межі наданих йому повноважень.

Відсутність чітко визначеного кордону між сусідніми складами злочинів викликає плутанину і в правозастосуванні. За твердженням В.І.Дінеки, у судовій практиці такі протиправні діяння, як необґрунтована відмова в порушенні кримінальної справи, фальсифікація матеріалів на особу, яка підозрюється у вчиненні злочину, приховування злочинів від обліку та реєстрації та інші, що допускаються на стадії попередньої перевірки співробітниками органів внутрішніх справ, кваліфікуються в одних випадках, як перевищення влади, в інших, як зловживання нею.

У цьому ракурсі, на перший погляд, менш складною видається оцінка реальної сукупності злочинів, коли до формули кваліфікації включається і ст. 364, і ст. 365 КК. Саме за сукупністю цих злочинів у вироку Залізничного районного суду м. Львова були кваліфіковані злочинні дії оперуповноважених відділення карного розшуку Шевченківського РВ ЛМУ УМВС України у Львівській області К. та П. Вони засуджені за те, що без законних підстав затримали і помістили С. у камеру попереднього затримання райвідділу міліції. У своєму службовому кабінеті К. та П., застосовуючи насильство, намагались змусити затриманого зізнатись у вчиненні крадіжки. Не домігшись бажаного, вони витягли зі своїх робочих столів патрони і запал до гранати, і запросивши понятих, склали в їх присутності протокол про вилучення у С. боєприпасів. На підставі зібраних матеріалів, була порушена кримінальна справа за ч.1 ст. 222 КК (1960 р.), результатом розгляду якої стало виправдання судом С. за відсутністю в його діях складу злочину.

Слід зауважити, що суд у вироку не розмежував суспільно-небезпечні діяння представників правоохоронних органів, і не вказав які з них він вважає зловживанням, а які перевищенням влади. Схоже на те, що сукупність тут з'явилась саме через складнощі в розмежуванні аналізованих складів злочинів.

Яким же чином вирішувати проблему в інших випадках – за відсутності ознак реальної сукупності злочинів, що порівнюються? Наведемо позицію, вироблену кримінально-правовою доктриною.

Провідні вітчизняні та закордонні науковці цілком слушно вважають, що в кримінально-правовій нормі про перевищення влади або службових повноважень, перш за все, конкретизується вид зловживання владою, що полягає в її перевищенні.

Попри все сказане найсуттєвішою, а водночас і найскладнішою у визначенні стосовно конкретних злочинних проявів є різниця між зловживанням владою і перевищенням ним влади у характеристиці суспільно-небезпечного діяння.

Перш за все, зловживання владою може бути вчинено працівником правоохоронного органу, як шляхом дії, так і бездіяльності, незважаючи на невадле законодавче формулювання, а перевищення влади можливе лише як прояв активної дії.

Критерії розмежування, і саме за змістом та формою суспільно-небезпечного діяння, були почерпнуті з кримінально-правової доктрини та сформульовані у п.5 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень».

Увага судів звернута на те, що при відмежуванні згаданих складів злочинів, належить виходити з того, що при зловживанні владою службова особа незаконно всупереч інтересам служби використовує надані їй законом права і повноваження, а при перевищенні влади або службових повноважень вчиняються дії: а) які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з додержанням особливого порядку – за відсутності цих умов; в) одноособово, однак можуть бути вчинені лише колегіально; г) які ніхто не має право виконувати або дозволяти.

На жаль, наведені положення постанови Пленуму Верховного Суду України, на нашу думку, не вирішують проблеми через можливість їх неоднозначного тлумачення. І це не дорікання вищій судовій інстанції, яка неодноразово намагалась внести ясність і конкретизувати свою позицію стосовно аналізованого питання. Річ у тім, що саме виділення складу перевищення влади і службових повноважень зі складу зловживання владою або службовим становищем носить штучний характер.

Як слушно зауважив у свій час В.І.Соловійов (це підтвердили в різних інтерпретаціях більшість інших дослідників), жодного практичного значення не має той факт, чи використовувала службова особа в злочинних цілях свої службові повноваження, чи з тією ж метою перевищила їх. Перевищення службових повноважень можливо і мислимо лише як результат використання службовими особами свого службового становища (інакше воно не може взагалі бути службовим злочином).

Через те, будь-яка спроба встановити чіткі критерії розмежування двох сусідніх складів злочинів у сфері службової діяльності буде приречена на критику. Справедливими тому видаються нарікання практиків і науковців на теперішню редакцію судового тлумачення оціночного поняття «явного виходу за межі службових повноважень», а особливо його останнього пункту. Що означає формулювання «вчинення дій, які ніхто не має право виконувати або дозволити»? Зрозуміло, що ніхто не має права розкрадати майно, вимагати хабарі, гвалтувати, застосовувати тортури, ображати особисту гідність потерпілого тощо, або дозволяти такі дії іншим особам. Це не входить до компетенції жодної особи. Тут ідеться про те, що особа бажає використовувати та

використовує своє службове становище всупереч інтересам служби, а не про те, що вона хоче вийти за досить абстрактні межі своїх повноважень. Такі міркування висловили М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, окрім цього, зазначивши, що аналіз законодавства інших країн, яке регулює питання відповідальності за службові злочини, демонструє, що і в ньому поняття зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень змішується. Але у всякому разі цей аналіз демонструє, що поняття «зловживання» застосовується найчастіше як таке, що охоплює собою поняття «перевищення».

За такої ситуації не дивно, що у правозастосуванні, найчастіше відбувається змішування цих понять, що складають сутність суміжних складів злочинів. Ясність існує лише у випадках, застосування службовою особою, в т.ч. правоохоронного органу, насильства стосовно громадян. Такі дії кваліфікуються за ч. 2 ст. 365 КК. За всіх же інших обставин слідчі, прокурори та судді, кваліфікуючи конкретні діяння, доволі часто допускаються помилок, і, як правило, «на користь» норми про перевищення влади. Про це, зокрема, зазначається в Узагальненні судової практики у справах про перевищення влади або службових повноважень, здійсненого в 2003 році Верховним Судом України.

Імовірна розгадка причин такої помилкової кваліфікації може, на нашу думку, полягати якраз у порівнянні двох кримінально-правових норм, в т.ч. їх санкцій.

Річ у тім, що в нормі, якою встановлена кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, відсутня така кваліфікуюча ознака як вчинення цього злочину працівниками правоохоронних органів, хоча на практиці це трапляється не рідше, як зловживання ними владою.

Отже, при кваліфікації суспільно-небезпечного діяння за статтею, що передбачає перевищення влади, винній службовій особі правоохоронного органу загрожує в найгіршому разі (за настанні тяжких наслідків) покарання до десяти років позбавлення волі, тобто таке ж, як і при обвинуваченні в зловживанні владою, навіть за умови відсутності тяжких наслідків. І це в той час, як просте перевищення влади або службових повноважень є злочином середньої тяжкості, а просте зловживання владою або службовим становищем – злочином невеликої тяжкості, тобто законодавець початково визнає перевищення влади порівняно більш тяжким злочином, ніж зловживання нею.

Отже, аналіз санкцій порівнюваних нами кримінально-правових норм черговий раз підтверджує, що частина 3-я введена в ст. 364 КК із суттєвим порушенням законів логіки та законодавчої техніки.

Наведений порівняльний аналіз двох суміжних складів злочинів дає також підстави визнати проблему розмежування аналізованих складів злочину штучною, і приєднатись до думки науковців, які вважають недоцільним існування в теперішній редакції (як, зрештою, і у всіх попередніх) норми про перевищення влади або службових повноважень.

Діяльності, таких як перевищення влади чи службових повноважень, одержання хабара, службове підроблення, які є по суті особливі (спеціальні) випадки службових зловживань.

Загальними серед норм про злочини у сфері службової діяльності поряд з основним складом зловживання владою або службовим становищем слід визнати також перевищення влади або службових повноважень і службову недбалість. Ці склади злочинів співвідносяться між собою, як суміжні, оскільки мають не лише спільні, а й розмежувальні ознаки.

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОТВОРЧІ ПОМИЛКИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Активні правотворчі процеси в незалежній Україні зумовили актуалізацію юридико-технічних проблем у сфері правотворення, правозастосування, правореалізації, інтерпретації та систематизації правових актів. На жаль, доводиться констатувати, що сьогодні значна частина чинних нормативних правових актів є неякісною з огляду на юридичну техніку. Невдале формулювання або неточне вживання термінів, допущення суперечливих положень у законодавстві, некоректні посилання породжують зволікання, помилки й непорозуміння в юридичній практиці, знижують доступність змісту нормативно-правових актів, створюють сприятливі умови для суперечливого тлумачення норм права, ускладнюють удосконалення правової системи України. Основна причина цих негативних явищ полягає в недооцінці ролі юридичної техніки у законотворчій практиці. Недосконалість законів пов'язують із правотворчими помилками. Правотворчі помилки носять масштабний характер, у зв'язку з чим призводять до негативного результату діяльності у правовій сфері, зачіпають інтереси широких верств населення, перешкоджають досягненню певних цілей, містять можливості настання шкідливих наслідків для держави, суспільства та особистості [1].

Важливим призначенням юридичної техніки є усунення дефектів і типових помилок у нормативно-правових та індивідуальних актах. Юридична техніка органічно пов'язана з організацією юридико-лінгвістичного матеріалу, його семантикою, граматичною структурою,

покликана вдосконалювати мову нормативно-правових актів, робити їх чіткими, точними, аргументованими, логічними, послідовними, грамотними й зрозумілими [2, с. 164]. Справедливо зазначив М. Гродзинський, що чим закон технічно краще викладений, тим менше викликає він ускладнень при його застосуванні і, таким чином, – тим менше сил та енергії буде витрачено на різного роду тлумачення, роз'яснення та вказівки, викликані неясністю, неточністю, неповнотою та іншими дефектами закону [3, с. 558].

Результати аналізу Кримінального кодексу України дали змогу зробити висновок, що в цілому законодавцем дотримані вимоги юридичної техніки, законів логіки, норм української літературної мови, але водночас залишається чимала кількість правотворчих помилок.

Недоліком є **детальне найменування деяких розділів і статей КК України**. Прикладом такого недоліку є назва розділу XIII *“Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення”*, а також назви статей 307-309, 313, 321, 342, 357, 361, 362, 363 тощо. Зокрема, стаття 342 має назву, яка складається з 29 слів: *«Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»*. Такі найменування ускладнюють користування ними, коли виникає необхідність посилатися на них і потрібно давати їх повну назву в офіційних документах.

Проблемним питанням є **уживання синонімічних юридичних термінів**. Зокрема, спостерігається вживання синонімічних слів у назвах статей 315 (*«Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»*) і 324 (*«Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів»*), де вжито слово **схиляння**, а в статті 323 – слово **спонукання** (*«Спонування неповнолітніх до застосування допінгу»*). Потрібно обрати один термін і саме його вживати у тексті кодексу. Кращим варіантом вважаємо термін **спонування** [4, с. 204].

Наступним проблемним питанням є **уживання калькованих слів**. В українському суспільстві спостерігається надмірне вживання калькованих з російської мови слів і термінів незважаючи на внесені значні мовні зміни до Кримінального кодексу України. Розглянемо докладніше деякі з них: 1) у частині 1 статті 343 ужито кальковане

слово **добитися** (від рос. добиться): «Вплив ... з метою перешикодити ... або **добитися** прийняття незаконного рішення». Це слово необхідно замінити українським **домогтися**: Вплив ... з метою перешикодити ... або **домогтися** прийняття незаконних рішень; 2) у статті 278 вжито слово **угон**: «**Угон** або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна». На наш погляд, краще було б ужити слова **викрадення** або **незаконне заволодіння: викрадення** залізничного рухомого складу або **незаконне заволодіння** повітряним, морським чи річковим судном; 3) у статті 310 (назві та частинах) ужито кальковану форму **снотворний** (від рос. снотворный): «**Посів** або вирощування **снотворного** маку чи конопель». Необхідно вживати українське слово **снодійний**.

У КК України можна також зустріти **невдало ужиті слова**. Наприклад, у статтях 149 та 162 ужито слова **так само**: «Торгівля людиною, а **так само** вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації...» 149 (ч. 1), «Незаконне проникнення до житла..., незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а **так само** незаконне виселення чи інші дії» 162 (ч. 1) [5]. Ці слова необхідно замінити на слово **також**.

Типовою помилкою є **вживання слів у переносному значенні**, а саме епітетів, метафор, метонімії, синекдох. У тексті Кримінального кодексу України метонімія (перенесення назви одного предмета на інший на основі внутрішніх чи зовнішніх зв'язків між цими предметами) виявляється у перенесенні назви з діяча на діяння, наприклад, **умисні дії ... караються позбавленням волі, угон або захоплення ... караються, розголошення ... карається, напад ... карається, порушення правил ... карається** тощо. Наприклад: «Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини ... **караються** обмеженням волі на строк ...» (ч. 2 ст. 150¹) [5]; «**Незаконне втручання службової особи у діяльність ... карається позбавленням волі...**» (ч. 4 ст. 147) [5]. Краще було б, щоб кожна стаття Особливої частини Кримінального кодексу України починалася словами «**особа, яка вчинила...**». Відповідно ж до наявних юридичних конструкцій карається суспільно небезпечне діяння, а не особа, яка його вчинила. У статті 334 КК України вжито метонімію, через що речення має розмовний відтінок: «**Вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу... караються...**». Слід уживати **Вліт на територію України або виліт з території України** .... Однею з рис мови офіційних документів є нейтральність тексту. І тому у тексті документа не рекомендується вживати слова в їх переносному значенні.

Наступним видом правотворчої помилки у тексті кодексу є **уживання тавтології**: 1) у назві статті 375 «*Постановлення* суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або *постанови*». Набагато кращим було б уживання терміна *винесення постанови*; 2) у частині 1 статті 305 «*Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин ... тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю ...*»; 3) у частині 1 статті 321 «*Незаконне виробництво, виготовлення, ... збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу...*» чотири рази повторюється сполучник *чи*, та п'ять разів – *або*. Таку ж помилку можна побачити у частині 2 статті 308, де сполучник *або* повторюється шість разів. А в частині 2 статті 307 у реченні два рази повторюється сполучник *чи*, та вісім разів – *або*. Необхідно сполучник при звичайному переліку замінити комою.

Наприкінці зазначимо, що проаналізовані помилки, які є результатом недотримання правил юридичної техніки та норм сучасної української літературної мови, свідчать про те, що текст кодексу необхідно вдосконалювати. Мистецтво створення правових норм полягає в тому, щоб правильно перекласти соціальні потреби на мову права.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В., Підвисоцький В. В. Юридичне документознавство. Мультимедійний навчальний посібник. Київ : НАВС. 2019. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec5.html

2. Красницька А. В. Помилки правотворчості (на прикладі текстів Кримінального, Кримінального процесуального, Цивільного кодексів України). *Юридична техніка та технологія : теорія і практика застосування*. Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (24–25 лист. 2016 р.). Львів, 2016. 228 с. С. 164–167.

3. Гродзинський М. М. Законодательная техника и уголовный кодекс. *Вестник советской юстиции*. 1928. № 19. С. 555–562.

4. Красницька А. В. Термінологічні недоліки у законодавстві. *Тиждень науки-2021. Гуманітарний факультет*. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 19–23 квітня 2021 р. [Електронний ресурс] / Редкол. : В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон.

дані. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. ISBN 978-617-529-319-5. С. 203–205.

5. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШАХРАЙСТВО В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Сучасна підприємницька діяльність характеризується систематичними комерційними ризиками, нестабільністю партнерських відносин та порушенням цивільно-правових зобов'язань сторін, включаючи відмежування шахрайства від заподіяння шкоди власнику внаслідок невиконання цивільно-правових зобов'язань. Не менш складним є питання кваліфікації в ситуації коли заподіяння майнової шкоди власнику не пов'язана з наявністю договірних відносин або зустрічних зобов'язань, в даному випадку найчастіше кваліфікують саме майновий злочин, який є фактом, що породжує цивільно-правові зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди. Але сучасність диктує інші тенденції, суть яких зводиться до того, що, здійснюючи операцію, її учасники в якійсь мірі йдуть на ризик і нічого злочинного в цьому немає. Підприємницький ризик – звичайне явище в економічній сфері, і це слід враховувати як боржникам, так і кредиторів. Якщо особа у момент отримання інвестиційного авансу (попередньої оплати) має намір по можливості виконати зобов'язання – шахрайство відсутнє, при цьому і не потрібно, щоб ця особа була впевнена в тому, що воно виконає зобов'язання. Обман в будь-якій формі для отримання грошової інвестиції може кваліфікуватися, як шахрайство лише в тому випадку, якщо буде встановлено, що обманне заволодіння грошовими коштами скоєно з метою звернення їх у власність винного чи інших осіб. У випадку якщо підозрюваний не звернув на свою користь або на користь третіх осіб суми отриманих грошових інвестицій, повернути їх вчасно та погасити заборгованість не мав можливості у зв'язку з відсутністю грошових коштів через невміле та невдале ведення підприємницьких справ, то в таких випадках невиконання договірних зобов'язань за таких обставин тягне за собою цивільно-правову відповідальність. Розмежування між кримінальним правопорушенням і цивільно-правовим деліктом не кількісне (розмір доходу, збитку), а якісне – наявність або відсутність в конкретному випадку обману. Тобто, у разі неповернення у встановлений

строк майна (речі, грошей, цінних паперів) правовій оцінці підлягають такі обставини: – відмова боржника повертати одержане майно (передати річ, гроші тощо), посилаючись на відсутність даного факту взагалі, то ми маємо справу з протиправним посяганням на саме майно, що карається в кримінально-правовому порядку; – відмова боржника повернути одержане майно (передати річ, гроші тощо), не заперечуючи самого факту його наявності, посилаючись на неможливість виконання в даний момент взятого зобов'язання, то ми маємо справу з цивільно-правовими відносинами, оскільки посягання на саме майно не відбувається. Розмежування кримінального правопорушення від цивільно-правового делікту слід проводити не по тому, як оформлені укладені між сторонами договори, а по тому, що стало результатом цієї договірної діяльності. Якщо дійсно обидві сторони отримують доходи від обопільної діяльності і залишаються при цьому власниками свого майна (або якась сторона зазнає збитків, але не втрачає права власності на майно), то суть цих відносин лежить у площині цивільного права. Якщо ж одна сторона, приймаючи на себе зобов'язання, не має ніяких реальних можливості і бажання їх виконувати (попередньо отримавши майно від контрагента, який, у свою чергу, втрачає право власності на передане майно), в даному випадку мова може йти про шахрайство. Різна – як за формою, так і за змістом – діяльність в умовах комерційного ризику виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності. Таким чином, вчинення шахрайство в господарській діяльності, є безпосередньо укладання між контрагентами цивільних правочинів, оскільки такі правочини, на перший погляд, утворюють цивільні правовідносини. Наявне різноманіття цивільно-правових угод дає особам, що мають злочинний намір вчинити шахрайство в господарській діяльності, право вибору між найбільш привабливим, простим засобом вчинення злочину, що максимально точно відповідає ситуації і усі ці дії вчиняються з однією метою – завуальовати (приховати) фактичну мету, досягнення якої передбачає злочинний намір, та переведення правовідносин у іншу сферу, яка регулюється окремим законодавством. Отже, одним із проблемних питань є питання визначення намірів осіб, наявність у їх діяч злочинного наміру або звичайної невдачі, несприятливих умов, за яких підприємницький ризик досяг свого нижнього піку і цивільно-правові зобов'язання немає фактичної можливості виконати. Визначення таких характеристик діянь є основою для відмежування дій, що мають злочинний намір, від звичайних невдач у здійсненні підприємницької діяльності. Однак ці проблемні питання натепер не врегульовані кримінальним законодавством.

Необхідно зазначити, що в проєкті Закону України № 3959-1 про внесення змін до адміністративного та кримінального законодавства щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України оскільки в чинній редакції є непрацюючою ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» КК України, пропонують викласти в новій редакції ст. 222 «Податкове і комерційне шахрайство» - 1. Умисне

приховування грошових коштів, належних для сплати до державного чи місцевого бюджету, шляхом не виплати податків, зборів та інших загальнообов'язкових, у тому числі митних, платежів, не надання інформації щодо доходів, які отримані на території України і підлягають обов'язковому державному чи/та місцевому оподаткуванню, наданням неправдивої інформації, внаслідок якої не відбулась сплата податків, зборів та інших загальнообов'язкових, у тому числі митних, платежів в передбаченому законом розмірі, чи відбулось незаконне надання і використання пільг або пряме відшкодування коштів з бюджетів: карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років. 2. Ці ж самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб, в тому числі шляхом реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, або придбанням товариств чи інших юридичних осіб шляхом укладання договорів щодо передачі частки в статутному капіталі, що має на меті вчинення злочину, передбаченого ч. 1 даної статті або якщо такі суб'єкти підприємницької діяльності мають ознаки фіктивності; шляхом використання пов'язаних суб'єктів (п.п.14.1.159 ПК України) та/або вчинені повторно, завдали великої матеріальної шкоди, - карається штрафом від п'яти тисяч до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі строком від п'яти до десяти років.

Необхідно зазначити, що до суб'єктів господарської діяльності, які мають ознаки фіктивності, у тому числі ФОП, відносяться СПД, які відповідають двом або більше критеріям: 1. виконують роботи, надають послуги або здійснюють поставки товарів одній юридичній особі або декільком юридичним особам, які відповідають критеріям пов'язаних осіб, зазначених в пп. 14.1.159 Податкового кодексу України, протягом періоду часу, що перевищує 6 місяців, при цьому такі роботи/послуги можуть виконуватися (товари постачаються) за кількома проектами або договорами одночасно або послідовно; 2. отримують доходи від поставок товарів, робіт, послуг одній юридичній особі або декільком юридичним особам, які відповідають критеріям пов'язаних осіб, зазначених у п. 14.1.159 Податкового кодексу України, в розмірі, що перевищує 85% доходу такого фізичної особи-підприємця протягом періоду часу тривалістю більше 6 місяців; 3. не мають власного/орендованого місця для здійснення господарської діяльності з постачання товарів, виконання робіт, надання послуг і здійснюють свою діяльність на території юридичної особи, якій така фізична особа-підприємець постачає товари, надає роботи/послуги або на території інших юридичних осіб, що є пов'язаними з такою юридичною особою (п.п. 14.1.159 Податкового кодексу України); 4. здійснюють господарську діяльність з постачання товарів, виконання робіт, надання послуг з використанням майна (телефони, комп'ютери, принтери, факси, меблі, автомобілі, канцтовари, спецодяг, бензин і т.д.), що належить юридичній особі,

якій така фізична особа-підприємців постачає товари, надає роботи/послуги, та/або з використанням майна інших юридичних осіб, які є пов'язаними з такою юридичною особою (п.п. 14.1.159 Податкового кодексу України); 5. до початку реєстрації фізичної особи підприємцем на спрощеній системі оподаткування така фізична особа була штатним співробітником юридичної особи, якій така фізична особа-підприємець постачає товари, надає роботи/послуги, або була штатним співробітником інших юридичних осіб, які є пов'язаними з такою юридичною особою (п.п. 14.1.159 Податкового кодексу України).

Кубальський Владислав Нарцизович,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
імені В. М. Корещького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕРОРИСТИЧНІ АКТИ НА МОРІ

Український вчений М.О. Акімов вважає цілком обґрунтованим припустити, що, з огляду на збільшення кількості попереджених терористичних актів, невдовзі терористична діяльність знову трансформується, а імовірним її полем може стати морський (океанський) простір та узбережжя. Причин для цього, на думку вченого, декілька. По-перше, відкрите море набагато більше за площею, ніж суходіл (навіть якщо брати до уваги лише потенційно вразливі ділянки, у першу чергу моря та протоки у Південно-Східній Азії, Західній та Східній Африці, а також зону Чорноморських проток). До того ж морський (океанський) простір значно гірше контролюється. По-друге, хоч кількість імовірних об'єктів терористичних акцій є меншою, вони не поступаються за ступенем можливої небезпеки тим, що розташовані на землі. По-третє, проблемі морського тероризму досі фактично не приділено достатньої уваги ані на державному (якщо не брати до уваги звичайні протидиверсійні заходи на морі), ані на міжнародному рівні [1, с. 108–109].

Тероризм на морі, на наш погляд, є явищем, що знаходить свій прояв у посяганнях на безпеку мореплавання, які мають міжнародний характер та спрямовані на залякування населення з метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями шляхом захоплення, руйнування або пошкодження судна чи вантажу, навігаційного обладнання, протизаконного впливу на осіб, що перебувають на борту морського судна тощо.

Найважливішим правовим засобом протидії тероризму виступає законодавство про кримінальну відповідальність. Основне призначення кримінально-правових норм в системі антитерористичного

законодавства – це забезпечення підстав кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів [2, с. 112]. Зазначене у повній мірі стосується питання кримінальної відповідальності за вчинення терористичних актів на морі.

Окрему увагу слід приділити питанню про цілі і мотиви вчинення терористичних актів на морі. Цілі й мотиви вчинення незаконних актів щодо безпеки морського судноплавства й стаціонарних платформ у Конвенції 1988 року про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства та Протоколі 1988 року про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, не знайшли свого відображення. Однак вони визначаються і враховуються державами самостійно у своєму законодавстві. Ці ознаки можуть бути найрізноманітнішими для кваліфікації незаконних актів, спрямованих проти безпеки морського судноплавства, і при цьому не мати значення в якості злочинів міжнародного характеру. Наприклад, мотивацією таких злочинів можуть виступати ідейні позиції, помста уряду, міжнародній організації, фізичним або юридичним особам, користь, а також інші мотиви [3, с. 102].

Варто погодитися з Р.В. Стефанчишен у тому, що мета, яку ставлять перед собою терористи на морі, практично не відрізняється від мети, поставленою перед собою терористами, які вчиняють злочинні акти в межах сухопутної території [3, с. 102].

На основі проведеного аналізу злочинних діянь, передбачених Конвенцією про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р., Р.В. Стефанчишен дійшла висновку, що спільний об'єкт терористичних актів на морі утворюють міждержавні і суспільні відносини всередині держав у сфері забезпечення безпеки морського судноплавства. Об'єктами терористичних посягань на морі також можуть бути: громадська безпека, здоров'я, життя, особиста свобода й недоторканність екіпажу й пасажирів судна. Отже, розглядувані злочини мають багатооб'єктний характер. До предметів цих злочинів можна вважати належними судно, вантаж, перевезений морем, і морське навігаційне обладнання [3, с. 103].

Наслідками вчинення таких злочинів можуть бути: загибель людей, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю; пошкодження, руйнування і, як наслідок, затоплення судна; значний економічний збиток державам; порушення стабільності міжнародних відносин [3, с. 103].

Терористи на морі вчиняють різноманітні злочинні акти: напади на кораблі, судна чи інші морські об'єкти за допомогою реактивних систем залпового вогню, ракет, стрілецької зброї, а також можуть вдаватися до захоплення морських об'єктів, полону і вбивства заручників з висуненням політичних вимог. З цього приводу

український вчений Р.В. Стефанчишен слушно зазначає, що терористичний прояв на військовому кораблі (морському, повітряному) тягне відповідальність винних за законами його прапора. Акт тероризму на торговельному судні, якщо воно знаходиться у відкритому морі або у власних територіальних водах, обумовлює відповідальність згідно законів країни прапора судна [3, с. 55–56].

На думку М. Куршева, сценаріїв, по яких терористи можуть використовувати море у власних інтересах як інфраструктуру або засіб нападу, небагато. Їх можна підрозділити на такі основні групи:

- 1) використання моря для пересування;
- 2) терористичні напади на судна або інші цілі на морі;
- 3) терористичні атаки за допомогою суден на наземні цілі;
- 4) посилення жорстокості обох наступальних сценаріїв застосуванням зброї масового ураження [4, с. 66–72].

Злочини міжнародного характеру, якими є й злочини на морі, часто відносять до конвенційних злочинів або злочинів міжнародного характеру [5, р. 13]. Незважаючи на те, що терористичні акти на морі є злочинами міжнародного характеру, кримінальна відповідальність за такі діяння настає за кримінальним законодавством певної держави. Відзначимо, що терористичним злочинам в Особливій частині КК України присвячено декілька статей (ст.ст. 258 «Терористичний акт», 258¹ «Втягнення у вчинення терористичного акту», 258² «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», 258³ «Створення терористичної групи чи терористичної організації», 258⁴ «Сприяння вчиненню терористичного акту», 258⁵ «Фінансування тероризму»), хоч і не виключається притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів на морі за іншими – «нетерористичними» статтями закону України про кримінальну відповідальність.

Не можна не згадати про положення розділу XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за певні діяння, що в окремих випадках можуть належати до проявів тероризму на морі: ст. 278 «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна», ст. 280 «Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків». Відповідальність за певні діяння, які в окремих випадках можуть належати до проявів тероризму на морі, передбачена ст. 147 «Захоплення заручників» Особливої частини КК України.

Список використаних джерел

1. Акімов М.О. Морський тероризм: потенційні загрози: заходи протидії. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 108–110.

2. Кубальський В.Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2007. 199 с.

3. Стефанчишен Р.В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з піратством та актами тероризму на морі: дис. ... д-ра філософії: 081. Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2021. 211 с.

4. Куршев М. Проблемы борьбы с морским пиратством. Государство и право. 1999. № 12. С. 66–72.

5. Панов В.П. Международное уголовное право: учеб. пособие/ В.П. Панов. М.: ИНФРА, 1997. 320 с.

Кузнецов Віталій Володимирович,

професор спеціальної кафедри № 2
Інституту Управління державної охорони
України Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, доктор
юридичних наук, професор;

Кузнецова Лариса Олександрівна,

старший викладач кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

НАРУГА НАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Як відомо, у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту української мови як державної» (№ 5670 від 17.06.2021), в якому пропонується встановити кримінальну відповідальність осіб, які вчинили публічну наругу над українською мовою як державною [1].

Підстави криміналізації такого діяння, пов'язані із суспільно-політичною ситуацією в Україні. На думку автора законопроекта Є. П. Богущької, «Україна зіштовхнулася із військовою агресією Російської Федерації, яка, зокрема, виправдовується захистом російської мови на території України ... Крім того, трапляються і випадки публічної наруги над українською мовою зі сторони громадян України, що є ще більш небезпечним явищем враховуючи можливість для таких громадян обіймати державні посади чи посади в органах місцевого самоврядування та розповсюджувати свій негативний вплив» [2]. Тому метою законопроекту визначено: «1) захист державного статусу української мови від публічної наруги; 2) притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили публічну наругу над українською мовою як державною; 3) посилення протидії пропаганді проти української мови» [2]. Проект пропонує доповнити Кримінальний кодекс України (КК) новою статтею 338-1 «Наруга над українською мовою як державною», яка складається з

однієї частини («публічна наруга над українською мовою») та передбачає за такі дії покарання у виді штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців або позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років [1].

Поява такого проєкту, на перший погляд, була пов'язана з набранням чинності більшої частини норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 та визнання Закону конституційним, згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2021 від 14.07.2021.

Однак, дослідження законопроектної діяльності Верховної Ради України дозволило встановити, що таке питання вже було предметом розгляду народних депутатів України.

Пригадаймо три варіанти проєктів щодо встановлення кримінальної відповідальності за наругу над державною мовою.

28 січня 2011 р. народний депутат України А.П. Яценюк запропонував проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо запровадження кримінальної відповідальності за наругу над державною мовою та мовами національних меншин України) № 8031 (01.02.2011 – відхилений парламентом; повторно поданий та зареєстрований 28.02.2011 № 8092-1; 07.09.2011 – відхилений парламентом), в якому була запропонована ст. 338-1 КК такого змісту: «Стаття 338-1. Наруга над мовою

1. Публічна наруга над державною мовою України – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Публічна наруга над мовами національних меншин України – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років» [3].

Народний депутат України Ю.В. Гнаткевич 9 лютого 2011 року запропонував подібний проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо запровадження кримінальної відповідальності за наругу над державною мовою та мовами національних меншин України) № 8092 (знято з розгляду Комітетом – 07.07.2011), в якому запропонована така редакція модельної ст. 338-1 КК «Наруга над мовою»:

1. Публічна наруга над державною мовою України – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами строком до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років.

2. Публічна наруга над російською мовою та іншими мовами національних меншин України – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими

роботами строком до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років» [4].

Можемо констатувати майже тотожність вказаних законопроектів. Різниця полягає в тому, що, по-перше, проєкт від 9.02.2011 № 8092 не деталізує таку кваліфікуючу ознаку як публічна наруга над російською мовою (ця ознака цілком охоплюється публічною наругою над мовами національних меншин України); по-друге, проєкт від 28.01.2011 р. № 8031 передбачає більш суворі покарання (позбавлення волі, арешт) ніж інший.

Вказані законопроекти отримали негативні висновки Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 24.02.2011 та 24.03.2011, зокрема з таких обставин: відсутнє визначення у модельній нормі оціночного поняття «публічна наруга над мовою»; «поняття «наруга» може застосовуватися лише щодо живих істот (людей, тварин, птахів тощо) та об'єктів матеріального світу (наприклад, наруга над державними символами). Що ж стосується державної мови, то саме по собі негативне ставлення до неї не може розцінюватися як наруга»; «незрозумілим є підхід ініціатора законопроекту щодо виділення у частині другій статті 338-1 КК окремо такого діяння, як публічна наруга над мовами національних меншин України, з встановленням менш суворої санкції у порівнянні з аналогічними діями стосовно державної мови України» [5].

Третій варіант парламентарі (М.Л. Княжицький та ін.) намагалися реалізувати у проєкті Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 09.06.2017 № 5670-д, який передбачав доповнення частини першої статті 338 КК таким складом злочину «публічне приниження чи зневажання державної мови». Слід зауважити, що від таких пропозицій парламентарі відмовилися перед поданням законопроекту на друге читання, через зауваження Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 10.09.2018, яке вважає, «що чинне законодавство уже містить правові норми, достатні для притягнення до адміністративної, а у певних випадках і до кримінальної відповідальності тих осіб, які допускають публічні прояви зневаги до державної мови. Тому потреби у виділенні відповідних діянь в окремий злочин немає» [6].

Відповідні законодавчі пропозиції, отримали схожі зауваження від Міністерства культури та інформаційної політики України, Головного науково-експертного управління Верховної Ради України та громадських організацій (Центр демократії та верховенства права).

Слід погодитися з вищевказаними зауваженнями, оскільки модельна норма не відповідає принципу юридичної визначеності. В Рішенні від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 Конституційний Суд України наголосив, що «дотримання вимоги ясності і недвозначності норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, є особливо важливим з огляду на специфіку кримінального закону та наслідки

притягнення до кримінальної відповідальності, адже притягнення до такого виду юридичної відповідальності пов'язане з можливими істотними обмеженнями прав і свобод людини» (абз. 7 п. 3 мотивувальної частини).

Вказані законопроекти є досить подібними, спрямовані на вирішення переважно одного питання – кримінально-правової охорони української мови як державної.

Слід відмітити, що аналіз як історіографії українського кримінального законодавства, так і зарубіжного законодавства не дозволив виявити подібні кримінально-правові норми. Отже, можемо засвідчити про унікальність національного підходу щодо кримінально-правової охорони державної мови.

На нашу думку, будь-яка криміналізація повинна мати наукове підґрунтя. На жаль, жодна з пояснювальних записок до вказаних законопроектів не передбачає реальних науково обґрунтованих аргументів щодо криміналізації таких дій. Ми неодноразово ставали свідками ситуацій, коли криміналізація певної асоціальної поведінки не мало реального кримінологічного ефекту. Пригадаймо Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях Верховної Ради України» від 19.12.2019, яким була встановлена кримінальна відповідальність за здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України (ст. 364-2 КК). Сьогодні нам відоме єдине кримінальне провадження за вказаною нормою (до речі, з лютого 2021 року так і не реалізоване), що не відповідає реальній ситуації. Це продовжує наявну тенденцію криміналізації діяння без належного наукового обґрунтування.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновки:

1) проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту української мови як державної» (№ 5670 від 17.06.2021) спрямований на кримінально-правову охорону української мови як державної;

2) використання компаративного та історико-правового методів дослідження дозволяє стверджувати про унікальність криміналізації таких дій;

3) конструкція відповідного складу кримінального правопорушення не відповідає принципу «юридичної визначеності» та потребує суттєвого доопрацювання після проведення кримінологічного дослідження та визначення об'єктивних підстав криміналізації таких дій.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України: проект Закону України № 5670 від 17.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72265

2. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України: Пояснювальна записка на проект Закону України № 5670 від 17.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72265.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження кримінальної відповідальності за наругу над державною мовою та мовами національних меншин України): проект Закону України № 8031 від 28.01.2011. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/jf67300i?ed=2011_01_28.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження кримінальної відповідальності за наругу над державною мовою та мовами національних меншин України): проект Закону України № 8092 від 09.02.2011. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF68S00I.html.

5. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 24.02.2011 на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження кримінальної відповідальності за наругу над державною мовою та мовами національних меншин України)» № 8092 від 09.02.2011. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/XF68S00A.html.

6. Про забезпечення функціонування української мови як державної: проект Закону України від 09.06.2017 № 5670-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994.

Ландіна Анна Валентинівна,

старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Осудність є однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину, яка визначає ступінь усвідомлення особою характеру своїх діянь та можливих наслідків, а також волевиявлення під час здійснення злочинної діяльності. Але не завжди кримінальні правопорушення вчинюються особою, яка повною мірою усвідомлює свою діяльність та може нею керувати. Цей стан називають обмеженою осудністю.

Обмежена осудність суб'єкта кримінального правопорушення може бути обумовлена специфічними станами особи, які викликають у неї часткове блокування здатності повною мірою виявляти свої

інтелектуально-вольові здібності. Це можуть бути стан сильного душевного хвилювання, психічні аномалії, які не виключають можливості притягнення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності. При встановленні психічного стану суб'єкта злочину потрібно керуватися ознаками, які характерні для психічного здоров'я та для психічних розладів (психопатологій) [1, с. 206].

Сучасне зарубіжне кримінальне законодавство містить різні за змістом і сутністю положення щодо особливостей кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями, які обумовлюють стан обмеженої осудності.

Звичних для нашого законодавства норм про обмежену осудність осіб з певними психічними розладами (аномаліями) не містить кримінальне законодавство США, Англії та інших держав, що належать до англо-американської правової сім'ї.

Натомість кримінальне законодавство держав романо-германської (континентальної) правової сім'ї містить норми, які закріплюють поняття обмеженої осудності та її критерії. Ст. 122-1 КК Франції містить положення, що особа, яка на момент вчинення злочину перебувала у стані психічного чи нервово-психічного розладу, що знизив її здатність усвідомлювати та контролювати свої дії (зменшена осудність), не звільняється від кримінальної відповідальності, але ця обставина враховується судом при призначенні покарання та визначенні способу його відбування [2]. У ст. 11 КК Швейцарії зазначається, що суд може пом'якшити покарання, якщо буде встановлена зменшена осудність у особи, яка вчинила злочин (якщо внаслідок розладу душевної діяльності чи свідомості, або внаслідок недостатнього розумового розвитку злочинець не мав можливості повною мірою оцінювати характер своїх діянь та керувати ними) [3]. КК ФРН містить § 21, який визначає підстави зменшеної осудності: якщо здатність особи внаслідок істотного хворобливого розладу, глибокого розладу свідомості, недоумства чи іншого психічного відхилення була значно зменшена при злочинній діяльності, то покарання може бути пом'якшено [4]. За ст. 89 КК Італії покарання для суб'єкта злочину має бути зниженим, якщо він на момент вчинення злочину перебував у такому психічному стані, який не виключав, але істотно знижував його здатність усвідомлювати і бажати [5]. Ст. 37 КК Голландії містить положення, що у випадку, якщо особа, незважаючи на її психічне захворювання, може нести кримінальну відповідальність, їй призначається покарання у поєднанні із поміщенням суб'єкта на лікування строком на й рік [6]. § 2 ст. 31 КК Республіки Польща закріплює положення, що обмежена осудність за цим кримінальним законодавством має місце, якщо на момент вчинення злочину здатність розуміти значення власного діяння чи керувати своєю поведінкою у суб'єкта злочину були значною мірою обмежені [7]. § 34 КК Австрії передбачає можливість пом'якшення

покарання особи, яка у силу психічних аномалій не в повній мірі здатна розуміти те, що відбувається [8]. Оригінальний підхід у формулюванні норми щодо обмеженої осудності містить КК Японії: для осіб, які страждають на недоумство, згідно із ч. 2 ст. 39 санкція зменшується як обмежено осудним [9]. За КК Данії, згідно із п. 2 ст. 16 особи, які під час вчинення діяння були у невеликій мірі неповноцінні, не підлягають покаранню за особливих обставин, як і особи, які є психічно неповноцінними [10].

По-різному вирішується питання про юридичні наслідки визнання суб'єкта кримінального правопорушення обмежено осудним: це вважається обставиною, яка виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності (КК Данії); враховується судом при призначенні покарання, але не є обставиною, яка обов'язково пом'якшує покарання (кримінальне законодавство Республіки Польща, Республіки Білорусь, Азербайджанської Республіки, Грузії, Киргизької Республіки); є обставиною, що пом'якшує покарання (кримінальне законодавство Італії, Туреччини, Австрії, ФРН, Болівії, Республіки Вірменія та ін.). За КК України наявність у суб'єкта злочину стану обмеженої осудності може бути враховане судом під призначення покарання.

Ми вважаємо, що серед зарубіжних практик щодо кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб найбільш правильним є підхід законодавців тих країн, у кримінальному законодавстві яких обмежена осудність визнається обставиною, яка пом'якшує покарання. Враховуючи це пропонуємо у ч. 1 ст. 66 КК України норму наступного змісту: «вчинення кримінального правопорушення обмежено осудною особою, яка не виключає кримінальної відповідальності».

Список використаних джерел

1. Ландіна А.В. Проблеми урегулювання кримінальної відповідальності суб'єктів – осіб із психічними аномаліями. Удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин з урахуванням зарубіжного досвіду: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1 червня 2020 р.) / Відп. ред. О.Ю. Бусол. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. с. 206.

2. Penal Code of French Republic. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (Дата звернення: 22.01.2021)

3. Swiss Criminal Code. URL: https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20190301/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20190301-en-pdf-a.pdf.

4. German Criminal Code. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html.

5. Уголовный кодекс Италии. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/2507>.

6. Criminal Code of the Kingdom of Netherlands. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf.

7. Criminal Code of the Republic Poland (1997). URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf

8. Criminal Code of the Republic of Austria. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8548/file/Austria_CC_1974_a_m122019_de.pdf.

9. Уголовный кодекс Японии. URL: <https://constitutions.ru/?p=407>.

10. Denmark Criminal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6372/file/Denmark_Criminal_Code_am2005_en.pdf.

Левченко Юрій Олександрович,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

Завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності – це злочини, які ставлять під загрозу громадський порядок. Вони призводять до деморалізації суспільства, паніки серед населення, розповсюдження страху та невдоволення діяльністю правоохоронних органів держави. У часи збройних протистоянь з терористичними угрупованнями в країні ці злочини набувають ще більшої суспільної небезпеки та сприяють поширенню негативних настроїв у громадськості. Саме тому державою встановлені та застосовуються суворі заходи покарання щодо осіб, які вчиняють такі порушення.

Вивчення такої злочинності набуває актуальності не тільки у зв'язку з тим, що останнім часом збільшується кількість таких злочинів, але й тому, що зі зростанням кількості терористичних діянь цей злочин у науковій та навчальній літературі починають відносити до терористичних злочинів, а у буденному житті нерідко називають «телефонним тероризмом». Крім того, деякі науковці виділяють завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності як один з видів хуліганських дій.

Як правило, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності має такі ознаки:

1) містить вигадані відомості про вчинення загальнонебезпечних злочинів (про збройний напад, про закладену в тому або іншому приміщенні вибухівку, про підготовлений підпал тощо) або про стихійне чи інше загальне лихо (землетрус, викид радіоактивних речовин, дуже небезпечну епідемію тощо);

2) відрізняється правдоподібністю і може сприйматися тими, кому воно адресоване, як реальна загроза їхньої безпеці;

3) про відсутність загрози безпеці заявнику заздалегідь відомо [1, с. 179–181].

Важливим аспектом дослідження кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності є визначення кваліфікованого складу вчинення цього злочину. Так, однією з кваліфікованих ознак є тяжкі наслідки, які виникли в результаті завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. У науковій літературі існує багато спроб визначити в загальній формі поняття тяжких наслідків. Однак, як правило, спроби науковців однозначно вирішити це питання не завжди виявляються вдалими.

Одними з перших спроб визначення поняття тяжких наслідків у вітчизняному кримінальному законодавстві були науково-практичні коментарі до КК України 1960 р., коли тяжкими наслідками визначались смерть однієї чи кількох осіб; спричинення хоча б одній особі тяжкого тілесного ушкодження або двом чи більше особам середньої тяжкості тілесного ушкодження, а також заподіяння іншої тяжкої шкоди здоров'ю людей (тяжких захворювань, хронічної душевної хвороби тощо); порушення основних конституційних прав значної кількості громадян; заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах; дезорганізація роботи підприємств, установ, організацій в значних масштабах [2, с. 162].

Сучасні науково-практичні коментарі до КК України теж містять декілька визначень тяжких наслідків від злочинів. Так, визначається, що до тяжких наслідків належать заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одному потерпілому або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, загибель людей. Тяжкі наслідки, крім того, повинні визначатися з урахуванням вартості майна, затрат на відвернення загрози чи ліквідацію збитків, кількості осіб, які потерпіли внаслідок вчинення злочину, характеру і розміру заподіяної їм матеріальної, моральної та іншої шкоди тощо [3, с. 683].

Однак всі науковці сходяться до однієї думки, що тяжкі наслідки є оцінним поняттям, яке не має чітких меж тлумачення. Крім завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, у ряді інших диспозицій статей Особливої частини КК застосовуються такі поняття, як «тяжкі наслідки» або «інші тяжкі наслідки». Як зазначає С.Д. Шапченко, «оцінні поняття права не можуть бути поняттям у точному розумінні слова і з точки зору традиційної формальної логіки є особливим різновидом загальних уявлень». В свою чергу, В.Є. Жерьобкін визначає оцінні поняття як невизначувані в законі, теорії чи судовій практиці терміни правової науки [4, с. 49–54].

Для того, щоб кримінальний закон набув чіткості та визначеності, звичайно, необхідно уникати застосування оцінних

понять у ньому. Для цього М.І. Ковальов пропонує таке вирішення цієї проблеми: «найбільш точним прийомом опису юридично значущих наслідків є їх чітка градація, що вичерпує перелік і однозначне тлумачення у всіх розділах і диспозиціях КК» [5, с. 42].

З приводу причин використання оцінних понять в кримінальному законодавстві слід зазначити, що законодавці намагаються за допомогою таких понять зробити закон глобальним і всеохоплюючим. Проте в дійсності виходить, як зазначає М.І. Ковальов, що судова практика починає розширювати сферу застосування закону, поступово залучаючи до нього і дії, що, на думку самого законодавця, явно не були предметом регулювання. Будь-яка невизначеність таких понять, якщо вона не обмежена межами тлумачення, має тенденцію до безмежного поширення та до повного розмивання меж закону і розумних його обрисів [5, с. 41].

Однак, не зважаючи на складність визначення поняття «тяжких наслідків» у кримінальному законі, слід зазначити, що багато науковців підтримують його застосування. Це пов'язане з тим, що досить часто наслідки від вчинення злочину не відповідають ступеню суспільної небезпеки так званого «некваліфікованого складу». Розглядаючи завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, можна навести такі приклади, як, наприклад, загибель людини від серцевого нападу внаслідок отримання такої інформації, або тілесні ушкодження від травмування під час евакуації в умовах великого скупчення людей тощо. Крім того, варто зазначити, що неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян на залізничних станціях чи вокзалах призводять до значних матеріальних збитків внаслідок порушення графіку руху потягів. Отже, незважаючи на складності розуміння сутності поняття «тяжких наслідків», ми підтримуємо думку науковців, що на практиці використання цього поняття необхідне, оскільки в багатьох випадках від завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці настають такі суспільно небезпечні наслідки, що санкція частини першої цієї статті не відповідає ступеню суспільної небезпечності вчиненого. Для вирішення цієї проблеми, тобто для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, ми вважаємо, кримінальне законодавство необхідно розширити розшифруванням поняття «тяжкі наслідки». Так, наприклад, О.В. Кириченко пропонує визначити це поняття таким чином: «діяння, якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах» [4, с. 60–64].

Слід зазначити, що визначення повторності при вчиненні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності також може викликати

деякі труднощі. Науково-практичні коментарі до чинного кримінального законодавства пропонують звертатися у цьому випадку до статті 32 Кримінального кодексу України та коментаря до неї. Ознаками повторності при вчиненні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є такі дії, коли кожна з них має самостійний характер, а не є повторенням того самого повідомлення одному й тому ж адресатові кілька разів підряд. У деяких випадках повторністю слід вважати неодноразове повідомлення про загрозу громадській безпеці одному й тому ж адресатові, однак за умови, що на перше повідомлення відреагували відповідні органи влади і між першим та другим повідомленням пройшов певний час [4, с. 66].

Узагальнюючи, слід зазначити, що кваліфікація дій при завідомо неправдивих повідомленнях про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності має деякі особливості та нерідко викликає певні труднощі. Для того, щоб правильно встановити відповідальність за вчинення цього злочину, необхідне ретельне вивчення усіх обставин його вчинення, а також наслідків, до яких це призвело. Наявність у чинному законодавстві оцінних понять, а також помилкові визначення повторності вчинення цих злочинів можуть тягнути за собою ускладнення при кваліфікації аналізованого злочину, та, як наслідок, неправильне застосування норм кримінального закону.

Список використаних джерел

1. Лога В.М. Способи завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Юридична наука. № 3. 2011. с. 179–184.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. В.Ф. Бойко та інші. 6-те вид., допов. К.: А.С.К., 2000. 1120 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2001. 1104 с.
4. Кириченко О.В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, Запорізький юридичний інститут МВС України, 2006. 234 с.
5. Ковалев М.И. Общественно опасные последствия преступления и диспозиция уголовного закона. Советское государство и право. 1990. №10. С. 38–43.

Луценко Юрій Васильович,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент;
Тарасюк Анатолій Васильович,
заступник директора Територіального
управління Державного бюро розслідувань,
розташованого у місті Львів, доктор
юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

З метою протидії нелегальній міграції як загрозовому суспільно небезпечному явищу держава розробляє стратегію і тактику такої протидії. Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення.

Заходи України у сфері боротьби з нелегальною міграцією не можуть бути ефективними без співробітництва з іншими державними та міжнародними організаціями, що працюють у зазначеному напрямі.

Сьогодні Україна бере активну участь у міжнародних ініціативах, що стосуються протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми. Ключовим напрямом міжнародно-правового співробітництва України в міграційній сфері є співробітництво з ЄС, основи якого закладено Розділом III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і під впливом якого суттєвим чином було вдосконалено міграційне законодавство України.

Чисельність незаконних мігрантів, які перебувають на території України, залежить від ситуації як у країнах походження, так і в Україні. У зв'язку з пандемією COVID-19 та внаслідок військових дій на Сході держави маршрут переправлення мігрантів до Західної Європи територією України став ще більш небезпечним і менш прийнятним для використання переправниками. Водночас посилення прикордонного та внутрішнього міграційного контролю призвело до зростання кількості затримань незаконних мігрантів та їх примусового видворення. Внаслідок цього загальна чисельність іноземців, які перебувають на території України без документів, за останній період дещо зменшилася.

Іноземці без достатніх правових підстав для перебування в Україні сконцентровані, як правило, у великих містах та освітніх центрах, зокрема в містах Харків, Одеса, Київ, де більше можливостей знайти житло і роботу, де є об'єднання співвітчизників, які можуть

надавати підтримку. Саме це стає важливими чинниками вибору маршруту пересування територією України, тимчасового, а іноді й тривалого перебування в країні.

Необхідно звернути увагу, що на фоні поширення у світі захворюваності на COVID-19 загрозами безпеці України та її міжнародному іміджу є діяльність членів злочинних угруповань, які спеціалізуються на налагодженні каналів нелегальної трудової міграції українців до країн ЄС та фальсифікаціях документів про результати тестів на COVID-19, що є умовою потрапляння за кордон.

Зокрема, останнім часом набули масового характеру факти протиправної діяльності агентств із працевлаштування за кордоном, які пропонують клієнтам оформлення фіктивних довідок з негативними результатами ПЛР-тестування, а також факти сприяння незаконному перетину державного кордону для легалізації у країнах ЄС на підставі фальсифікованих документів щодо працевлаштування за кордоном. Як наслідок, посилюється вербувальна вразливість громадян України, що стають об'єктами кримінального переслідування правоохоронних та спеціальних органів іноземних країн.

Так, у березні 2021 р. працівниками Прикордонної служби Республіки Польща затримано 3 громадянина України, які виготовляли фіктивні документи для легалізації осіб у Республіці Польща, та 12 громадян України, які планували виїхати до Чехії за польськими трудовими візами. У квітні ц. р. у м. Варшава, Лодзь та Бидгощ (всі – Республіка Польща) затримано 8 громадян України, які виготовляли фіктивні документи для працевлаштування співвітчизників. У травні поточного року працівники Прикордонної варті Республіки Польща затримали 23 громадянина Польщі та 5 України, які організували незаконний канал переправлення осіб шляхом оформлення фіктивних запрошень до Польщі.

Також необхідно відмітити, що діяльність каналів незаконної міграції фактично не можлива без залучення до їх функціонування корумпованих посадових осіб органів державної влади та управління, правоохоронних органів, підприємств, установ, організацій (усіх форм власності), які реалізують державну політику в міграційній сфері.

Так, за результатами вжитих СБ України заходів з виявлення та припинення корупційних правопорушень у середовищі службових осіб органів ДМС України у 2020 р., а також протягом I-III кварталу 2021 р. розпочато 21 (12 та 9 відповідно) кримінальних проваджень, у яких особам повідомлено про підозру, у т. ч. 14 (9 та 5) – за ст. 368 КК України.

Органами безпеки у 2020 році заборонено в'їзд на територію України 4 іноземним громадянам, причетним до функціонування каналу нелегальної міграції вихідців з країн підвищеного терористичного ризику. Спільно з ДМС України примусово повернуто 7 та видворено 1 іноземця, які перебували на території України з порушенням міграційного законодавства та можливо причетні до фінансування тероризму.

Лише за 9 місяців 2021 р. за матеріалами СБ України 5 іноземцям, причетним до організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Спільно з ДМС України видворено 3 іноземця та примусово повернуто 5 представників зазначеної категорії осіб.

Таким чином, органами державної влади України здійснюється постійна системна робота з протидії незаконній міграції.

Основними тенденціями у сфері незаконної міграції в Україні у 2020–2021 рр. обумовлені такими чинниками:

- сприяння спецслужб РФ учасникам злочинних угруповань у переправленні іноземців через державний кордон України;

- розгалужена пособницька база як серед жителів прикордонних районів, так і серед представників іноземних діаспор в Україні;

- постійне загострення соціально-політичної ситуації в деяких країнах Південної та Південно-Східної Азії, Близького Сходу та Африки, насамперед у Сирії, Туреччині, Афганістані, Ізраїлі та ін.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновки про те, що в найближчій перспективі актуальними для України залишатимуться такі загрози:

- у зовнішній сфері: подальше використання України як транзитної держави у протиправному механізмі переправлення нелегальних мігрантів до країн ЄС; намагання членів міжнародних злочинних груп налагодити міжнародні канали переправлення нелегальних мігрантів через Україну та створення на її території підпільних перевалочних пунктів; використання нелегальних мігрантів, зокрема спецслужбами РФ, у розвідувально-підривній діяльності проти України;

- у внутрішній сфері: неконтрольованість частини кордону на сході держави та незавершеність облаштування кордонів України за європейськими параметрами; негативний вплив нелегальної міграції на криміногенну обстановку, залучення незаконних мігрантів до скоєння протиправних дій, зокрема розбійних нападів, вимагань, інших тяжких кримінальних правопорушень, а також можливого фінансування терористичної діяльності; функціонування незаконних систем легалізації мігрантів на території України, у т.ч. укладання фіктивного шлюбу з іноземцями та за допомогою «студентського каналу»; втягування співробітників ДМС України, інших правоохоронних органів, судової гілки влади, вищих навчальних закладів у діяльність із протиправної легалізації незаконних мігрантів; відсутність реального контролю за діяльністю приватних фірм, державних та недержавних установ, які надають запрошення іноземним громадянам для в'їзду в Україну та ін.

Мазена Світлана Олегівна,
заступник декана юридичного факультету
Західноукраїнського національного
університету, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СКРУЧУВАННЯ ПРОБІГУ

Сьогодні на українському автомобільному ринку чимало вживаних автомобілів, які ввозять в Україну із Сполучених штатів Америки та країн Європейського союзу. У більшості країн світу водії оновлюють транспортні засоби кожні 3-5 років. Машини завозяться в Україну для подальшого продажу. В ході здійснення такого бізнесу виникає досить поширене явище - корегування одометра в автомобілі. Встановити справжній пробіг при купівлі вживаного авто досить складно. Зміна показників пробігу не карається законом і стала високооплачуваною послугою та перетворилася у прибутковий бізнес.

У країнах Європейського союзу існує кримінальна відповідальність за зміну показників одометрів транспортних засобів, і є одним із елементів імплементації положень Директиви 2014/45/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року щодо періодичних технічних оглядів транспортних засобів та їх причепів та скасування Директиви 2009/40/ЄС [1]. Важливим є відображення в підрозділі 25 Преамбули Директиви питання «шахрайства з одометром, яке слід розглядати як правопорушення, за яке накладається штраф, оскільки маніпулювання одометром може призвести до неправильної оцінки справності транспортного засобу. Запис пробігу в технічному паспорті та доступ до цієї інформації для працівників поліції повинні сприяти виявленню підробки або маніпуляцій з одометром» [1]. У випадках, коли буде виявлено, що одометром маніпулювали з метою зменшення або викривлення пробігу транспортного засобу, така маніпуляція карається ефективними, пропорційними, переконливими та недискримінаційними санкціями.

Спроба запровадження відповідальності за скручування одометра виражена у проекті закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про дорожній рух» щодо запобігання шахрайству з показниками одометрів транспортних засобів, який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України [2]. Законопроектом передбачена адміністративна відповідальність за умисне зменшення пробігу. У порівнянні з досвідом країн ЄС, пропонується більш лояльний, адже йдеться лише про економічні санкції, а не кримінальну відповідальність. Також важливим моментом є те, що пробіг в автомобілі збільшують для зменшення мита при перетині кордону і зменшують перед продажем вживаного транспортного засобу. Таким чином мова йде не лише про зменшення показників.

Нами запропоновано внести зміни до статті 290 Кримінального кодексу України «Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу»[3] та викласти диспозицію статті у наступній редакції:

Стаття 290. Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів, а також зміна показників одометра транспортного засобу

Знищення, підробка або заміна ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова, або заміна без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером, або зміна показників одометра транспортного засобу без дозволу відповідних органів –

Крім того, варто передбачити кваліфікуючі ознаки, де законодавець повинен посилити кримінальну відповідальність за вчинення аналогічних діянь спеціальним суб'єктом - працівником спеціалізованого підприємства за допомогою спеціального обладнання.

Вважаємо необхідним також внести зміни у Закон України «Про дорожній рух» [3] щодо проведення обов'язкової звірки та фіксації показників одометра в Єдиному державному реєстрі транспортних засобів; та доповнити Правила дорожнього руху [4] в пункті 2.4. на вимогу поліцейського водій повинен зупинитися пред'явити для перевірки документи та дати можливість перевірити номери агрегатів, показники одометру і комплектність транспортного засобу.

Список використаних джерел

1. Директива Європейського парламенту і Ради 2014/45/ЄС від 3 квітня 2014 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-45-es.pdf>.

2. Проект закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про дорожній рух» щодо запобігання шахрайству з показниками одометрів транспортних засобів URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69815.

3. Кримінальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Закон України «Про дорожній рух» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 31, ст.338 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 «Про Правила дорожнього руху» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

Матюшенко Олена Іванівна,
завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат наук з державного управління

ПОНЯТТЯ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Конституція України одним з головних обов'язків держави проголошує забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У реалізації даного завдання одне з чільних місць належить органам державної влади. Їх діяльність пов'язана з вирішенням спірних питань життєдіяльності в державі, забезпеченням прав на задоволення потреб людей. Тому належний правовий захист представників органів державної влади, їх авторитету – це дійсні кроки для гарантування належного дотримання прав і свобод людини і громадянина в державі, зміцнення її як правової держави. Важлива роль у такому захисті належить кримінально-правовим нормам.

Діяльність органів державної влади регламентується великою кількістю нормативно-правових актів, які визначають завдання, функції, принципи діяльності таких органів, повноваження, права та обов'язки представників таких органів і т.п. Між тим, проблема кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів державної влади і належний захист представників таких органів потребує нагального вирішення.

Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади розміщені у розділі XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Суспільна небезпечність цих кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони протидіють нормальній управлінській діяльності органів влади, призводять або можуть призвести до послаблення їх авторитету, спричиняють або можуть спричинити шкоду здоров'ю, гідності чи власності громадян та іншим об'єктам, що охороняються законом.

Родовим об'єктом даних кримінальних правопорушень виступають відносини у сфері авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Державна влада, державне управління та діяльність представників державної влади у зв'язку з виконанням ними посадових обов'язків у сфері державного управління як категорії і явища взаємопов'язані, взаємозумовлені та знаходяться у взаємодії. Представники влади для здійснення посадових обов'язків в галузі державного управління наділяються законом владними повноваженнями.

Державне управління є одним з видів державної діяльності, здійснюваної органами виконавчої, законодавчої та судової влади, які є, як відомо, різновидами державних органів влади. Кожен орган

державної влади в тій чи іншій мірі здійснює управлінські функції, у зв'язку з чим є органом державного управління. Таким чином, державне управління пов'язане з діяльністю всіх органів державної влади, їх управлінський вплив на поведінку людей гарантує і забезпечує стабільність у суспільстві і в державі.

Законодавча, виконавча і судова влади представляють складні багатопланові явища. Кожна з названих гілок державної влади утворює самостійну систему, що володіє всіма її ознаками, і в той же час виступає підсистемою більш широкої системи – державної влади. Визначальним і загальним для названих категорій є поняття «влада», що має багатофункціональний характер.

Суспільні відносини, пов'язані з державно-управлінською діяльністю, називаються державними управлінськими відносинами. Державні органи відрізняються від державних установ, підприємств, які не є суб'єктами державного управління. Управлінські відносини виникають, з одного боку, між суб'єктами управлінської діяльності, що представляють державу в особі органів державної влади, і з іншого боку, фізичними (індивідами) і юридичними особами. Носієм державних управлінських відносин є суб'єкт управлінської діяльності.

Державна управлінська діяльність представників влади вважається законною, якщо вона: 1) не виходить за межі наданих їм повноважень; 2) здійснюється з дотриманням встановленого законом порядку. Правомірною є діяльність представників влади, заснована на вимогах закону і передбачена ним. Саме норми чинного законодавства конкретизують функції, цілі і завдання державних органів влади, повноваження, права та обов'язки їхніх представників, тобто визначають компетенцію уповноважених осіб державної влади.

Враховуючи представлені вище аргументи можна зробити висновок, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади є певна група суспільних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами, у зв'язку із здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Для більш повного розуміння безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади потрібно розглянути саме поняття авторитету. Авторитет – це загальновизнане значення, вплив. Розпорядження і вказівки авторитетних органів влади повинні виконуватися без додаткової перевірки й обговорення, беззаперечно. Посягання на авторитет відповідних органів може полягати у приниженні символів держави, ігноруванні розпоряджень і вказівок таких органів, вчиненні певних дій всупереч встановленому порядку чи без належного дозволу, присвоєнні функцій управлінських органів.

У енциклопедичних виданнях авторитет від латинського «auctoritas» означає влада, вплив або загальновизнана довіра, пошана.

Авторитет поділяється на деонтичний – авторитет вищої за рангом особи, начальника та епістемістичний – авторитет знавця, фахівця.

В українській мові слово авторитет має зовсім інше значення, ніж англійське authority – влада. Авторитет виступає характеристикою особи, організації, теорії, джерела інформації тощо. Поняття авторитету пов'язане з поняттям віри. Думки, оцінки, рішення авторитетного суб'єкта не викликають заперечень і сприймаються як істина. У цьому сенсі авторитет є найважливішим джерелом знань для будь-якої людини. Людина впродовж свого життя не має можливості перевірити на власному досвіді всі твердження, які вона отримує з книг та інших джерел інформації. Тому більшість її знань обґрунтовані посиланнями на авторитет. Таким чином, авторитет виступає практичним критерієм істини.

У контексті досліджуваних кримінальних правопорушень безпосереднім об'єктом потрібно визнавати саме деонтичний авторитет, тобто авторитет представників органів державної влади, які виконують свій законний обов'язок.

При аналізі безпосереднього об'єкта даних кримінальних правопорушень потрібно виходити з того, що ним є суспільні відносини, які мають певну структуру, котра являє собою цілісну систему елементів, що її утворюють, відповідним чином взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою [1, с. 16 – 17]. Тому заподіяння шкоди будь-якому елементу суспільних відносин тягне за собою заподіяння шкоди і самим суспільним відносинам як цілісній системі. На наш погляд, найбільш оптимальну структуру суспільних відносин запропонував В. К. Глістін, котрий включав до структури суспільних відносин суб'єкт суспільних відносин, соціальний зв'язок (зміст) між учасниками відносин та предмет суспільних відносин [2, с. 30].

Суб'єкт, чи суб'єктний склад відносин – це сукупність учасників певних відносин (не менше двох – уповноважений і зобов'язаний) [3, с. 377]. Для того щоб правильно визначити суб'єктний склад будь-яких відносин, необхідно звертатися до нормативно-правових актів, які регулюють певне коло суспільних відносин, адже, як зазначає В. Я. Тацій, визначення кола суб'єктів суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, є виключним правом законодавця, оскільки з цим нерозривно пов'язане і питання тих суспільних відносин, які ставляться під охорону (в якості об'єкта) кримінального закону [1, с. 24].

Наступним структурним елементом суспільних відносин є їх предмет. Предметом суспільних відносин називають усе те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують відносини [2, с. 47]. У кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади предметом суспільних відносин виступає встановлена законом необхідність виконати представниками органів державної влади делеговані їм повноваження.

Останнім елементом суспільних відносин є соціальний зв'язок, або зміст суспільних відносин. В. К. Глістін зазначає, що зміст зв'язку між суб'єктами потрібно розглядати тільки як конкретну взаємодію суб'єктів з приводу конкретних предметів [2, с. 63]. Аналіз кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади дає підстави дійти висновку, що змістом цих суспільних відносин є:

1) право органів державної влади та їх представників на нормальне здійснення делегованих законом повноважень;

2) право фізичних та юридичних осіб на реалізацію гарантованих Конституцією України прав і свобод.

Після визначення всіх структурних елементів об'єкта кримінальних правопорушень необхідно визначити «механізм» заподіяння йому шкоди. Аналіз усіх елементів досліджуваних суспільних відносин дає змогу дійти висновку, що шкода суспільним відносинам, поставленим під охорону кримінального законодавства України у сфері авторитету органів державної влади, настає внаслідок зміни соціального зв'язку, а саме: порушуються суспільні відносини здійснення представниками органів державної влади своїх повноважень, які забезпечують суб'єктам цих відносин можливість реалізовувати делеговані їм права згідно з чинним законодавством. Шкода об'єкту кримінального правопорушення може бути завдана «зсередини», коли сам учасник «виключає себе» з суспільного відношення, або «ззовні», коли посягання на соціальний зв'язок здійснює особа, котра не є учасником суспільних відносин [1, с. 66 – 67]. У нашому випадку посягання на соціальний зв'язок переважно здійснюється «ззовні», тобто особою, котра не є учасником конкретних суспільних відносин, які виникають з приводу реалізації прав представників органів державної влади.

Для кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади характерна наявність додаткового безпосереднього об'єкта. Ним можуть виступати відносини у сфері забезпечення життя, здоров'я, гідності, власності або інші відносини, що охороняються законом. Причому дані відносини як правило виступають саме обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом, оскільки заподіяння шкоди життю, здоров'ю, гідності, власності потерпілого спрямовано на заподіяння шкоди в кінцевому результаті законному виконанню делегованих повноважень представнику органів державної влади. Вплив на представника органів державної влади чи їх близьких родичів є засобом досягнення поставленої мети.

На підставі проведеного вище аналізу структурних елементів суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального законодавства України, можна зробити висновок, що основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади є суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням представниками органів державної влади делегованих їм законом повноважень.

Список використаних джерел

1. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков: Вища школа, 1982. 100 с.
2. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Ленинград: ЛГУ, 1979. 127 с.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 691 с.

Миронюк Тетяна Василівна,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОБІГАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ НАРКОБІЗНЕСУ

Одним із найнебезпечніших видів організованої злочинності є незаконний обіг наркотичних засобів (наркобізнес), що має тенденцію до зростання й загрожує національній безпеці не лише України, а й планетарній загалом, оскільки йому притаманні транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки та контррозвідки, оволодіння новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам. Транснаціональний наркобізнес – окремий вид організованої транснаціональної злочинності, який характеризується структурованою системою високоорганізованих і ретельно законспірованих злочинних угруповань, які організовуються міжрегіональною, у ряді випадків – міжнародною, злочинною діяльністю у вигляді промислу, предметом якого є наркотичні засоби, з метою систематичного отримання максимальних прибутків та надприбутків, використовуючи у своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства. Тому транснаціональний наркобізнес, інші форми незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, що здійснюються організованими злочинними угрупованнями, є однією із найгостріших загроз національній безпеці нашої країни.

До загальних міжнародно-правових актів, які утворюють правовий базис для співпраці держав, серед іншого у сфері боротьби з транснаціональним наркобізнесом, розповсюдженням і торгівлею наркотиками, а також подолання наркотизму загалом належить Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН), Преамбула якого містить вимогу до всіх членів організації щодо об'єднання зусиль для підтримання міжнародного миру та безпеки. З метою уніфікації численних міжнародно-правових актів у 1961 р. було прийнято Єдину конвенцію про наркотичні засоби [1], що замінила всі попередні відповідні документи. В Україні цей акт набрав чинності 15 травня 1964 р. Додатковим засобом боротьби з наркозлочинами стала Конвенція

ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 р. Метою цього документа є усунення законодавчих прогалин у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, зокрема обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Наркобізнесом займаються організовані злочинні формування, які отримуючи за рахунок цього великі суми незаконних прибутків, «відмивають» їх, вкладаючи у легальний бізнес, тобто у таких випадках наркобізнес набирає риси організованої злочинності, якій притаманна ієрархічна структура, суворі дисципліна, розподіл ролей, наявність на утриманні корумпованих чиновників. Транснаціональному наркобізнесу властиві такі ознаки: а) ієрархічна і багатоструменева структура кримінальних формувань, що передбачає чітке підпорядкування груповій дисципліні та вказівкам організатора; б) організаційна стабільність наркооб'єднання; в) завчасна підготовка, планування і кваліфіковане вчинення злочинів; г) функціональна диференціація членів злочинного об'єднання (розподіл ролей між ними, у тому числі й під час вибору і вербування співучасників); д) наявність ретельно замаскованих зв'язків, що базуються на чіткій самоорганізації, високому рівні конспірації; е) продумана підготовка засобів реалізації і збуту наркотиків; ж) стійка спрямованість на створення корумпованих зв'язків у правоохоронних органах; з) чітка система дій, пов'язаних з незаконними операціями з наркотиками; і) монополізація прагнень до поставлених цілей; к) гостра конкурентна боротьба і суперництво, що поряд зі злочинними контактами і взаємодією існують між окремими формуваннями наркомафії, які нерідко набувають форм озброєного протистояння та фізичного знищення на ґрунті розподілу і перерозподілу ринків збуту. Крім того, контрабанда наркотичних засобів є складовою частиною наркобізнесу, як зазначає Г.М. Бірюков, наркобізнес – це специфічний злочинний промисел, система заборонених нормами національного і міжнародного права діянь: виробництво або закупівля наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; доставка їх до місця реалізації; збут, продаж їх споживачам [2, с. 17].

Крім того, незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів - це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори [3].

На даний час все більш витончені методи й засоби збуту наркотиків, що значно ускладнює викриття наркобізнесу, найчастіше купівля-продаж наркотиків організується тільки між перевіреними

особами, які особисто знайомі, крім цього, організуються довгі ланцюжки посередників, що стоять між безпосередніми споживачами наркотиків та головними постачальниками, також дуже часто у таких злочинних угодах використовується новий «безконтактний» спосіб купівлі-продажу наркотиків: наркотики замовляють та оплачують за допомогою Інтернету та поширених зараз систем електронних розрахунків і навіть електронних грошей. Збуваючи наркотики залежним від них особам, злочинці, які досить часто діють у складі групи, як правило, розподіляють окремі ролі. Наприклад, один суб'єкт злочину пропонує наркотик, другий пильнує за безпекою, а в третього суб'єкта злочину зберігається основна маса наркотиків. Безконтактний спосіб збуту наркотиків нині досить поширений, оскільки для цього певна кількість наркотику тримається у таємній схованці, продавець називає її місце після отримання грошей.

Пріоритетними напрямками боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є: максимальне вилучення з незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, перекриття каналів та джерел їх надходження; припинення діяльності злочинних угруповань, особливо з ознаками організованості, причетних до незаконних операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами; своєчасне реагування на факти схиляння до незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин інших осіб; взаємодія з відповідними органами зарубіжних країн у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; запобігання та виявлення порушень законодавства у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боротьба з корупцією у цій сфері, запобігання надходженню в незаконний обіг наркотичних (психотропних) лікарських засобів та прекурсорів з хіміко-фармацевтичних та хімічних підприємств, а також недопущення використання обладнання підприємств, установ та організацій для незаконного виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин; викриття та ліквідація осередків незаконного виготовлення чи вживання наркотичних засобів або психотропних речовин; перекриття каналів контрабандного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів через державний кордон; запобігання і викриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також злочинів, вчинених на ґрунті наркоманії; впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів нових сучасних методів ведення оперативно-розшукової роботи у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; розроблення та застосування нових методів виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин під час проведення митного огляду; удосконалення системи збирання інформації щодо фізичних та юридичних осіб, причетних до

незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; постійний моніторинг сучасної наркотичної ситуації і розроблення на його основі відповідних превентивних заходів та коригування тактики їх реалізації, удосконалення інформаційно-аналітичної роботи, профілактики та підвищення ефективності боротьби із злочинами, пов'язаними з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

2. Бірюков Г.М. Стратегічні й тактичні основи протидії наркобізнесу в Україні. Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матер. міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ: ДДУВС. 2007. С. 16–21/

3. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 року (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, доктор юридичних наук,
доцент

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 5240 (ПРО РЕКРИМІНАЛІЗАЦІЮ ТОВАРНОЇ КОНТРАБАНДИ)

23 квітня 2021 р. у ВРУ було зареєстровано поданий Президентом України законопроект № 5420 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів» (далі – законопроект № 5420), покликаний розв'язати проблему відновлення скасованої у 2011 р. кримінальної відповідальності за товарну контрабанду. Навіть більше: 13 липня 2021 р. цей законопроект вже було ухвалено за основу.

Однак після ознайомлення із текстом відповідного законопроекту в науковій спільноті виникли серйозні побоювання відносно того, що запропонований у ньому варіант удосконалення кримінального законодавства у частині протидії товарній контрабанді – сам факт необхідності якого не піддається сумніву – є оптимальним.

Зокрема, чи не найбільше запитань виникає відносно ідеї авторів законопроекту від 23 квітня 2021 р. щодо доповнення чинного КК відразу трьома новими заборонами: ст. 201-2 «Контрабанда товарів», ст. 201-3 «Контрабанда підакцизних товарів» та ст. 201-4 «Недостовірне декларування товарів». Автор цих рядків вже неодноразово висловлював, у т. ч. й у контексті доповнення КК ст. 201-1, присвяченій контрабанді лісу [1, с. 123–124], своє негативне ставлення до подібних ініціатив, які полягають у нічим не виправданому доповненні кримінального законодавства черговими казуїстичними спеціальними нормами. У нашому ж випадку таке негативне враження лише посилюється через цілу низку аргументів, основними з яких є наступні.

По-перше, незрозумілими є мотиви диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду, з одного боку, підакцизних, а з іншого – всіх інших товарів. Видається, що основним показником суспільної небезпеки контрабанди будь-яких товарів – якщо, звичайно, мова не йде про предмети, які вилучені або обмежені в цивільному обігу (зброя, радіоактивні матеріали, наркотики тощо) – є їхня вартість. А тому вважати, що незаконне переміщення через митний кордон України, скажімо, тютюнових виробів є більш небезпечним, ніж здійснювана у тих самих розмірах контрабанда, наприклад, побутової техніки, продуктів харчування, сільськогосподарської продукції тощо жодних підстав немає.

По-друге, ще більше нерозуміння викликає ініціатива розробників законопроекту щодо встановлення у проєктованій ст. 201-3 нижчих, порівняно зі ст. 201-2 КК, вартісних показників значного (криміноутворювальна ознака) та великого розміру (кваліфікуюча ознака) предметів контрабанди (50 і 400 НМДГ та 100 і 600 НМДГ, відповідно). Як і в попередньому підпункті, не можу знайти логічних пояснень того, чому, наприклад, контрабанда тих таки побутової техніки, сільськогосподарської продукції тощо має визнаватися злочинною лише у випадку, коли вартість цих товарів перевищує 100 НМДГ, тоді як для настання кримінальної відповідальності за контрабанду тютюнових виробів, алкогольних напоїв та інших підакцизних товарів достатньо того, щоб їхня вартість перевищувала навіть 50 НМДГ.

У контексті сказаного хотілося б відзначити і те, що:

– у проєктованій ст. 201-4 КК відповідні показники значного та великого розмірів вже пропонується закріпити на рівні 130 та 650 НМДГ;

– а в чинній ст. 201-1 КК вартісні показники великого та особливо великого розмірів складають лише 18 та 36 НМДГ, хоча ще лише нещодавно становили 1 000 та 2 000 НМДГ, відповідно.

Наведені факти, навіть якщо залишити поза увагою абсолютну довільність усіх зазначених показників, зайвий раз засвідчують рівень «системності» вітчизняних парламентаріїв при закріпленні вартісних

показників, які передбачені навіть в однорідних складах злочинів, котрими є контрабанда різних видів предметів.

По-третє, за будь-яких умов не може бути підтримана ідея щодо доповнення кримінального законодавства окремою нормою про недостовірне декларування товарів (ст. 201-4), в якій пропонується встановити кримінальну відповідальність за внесення до митної декларації недостовірних відомостей або ненадання при митному оформленні за встановленою формою точних і достовірних відомостей про товари та/або транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають обов'язковому декларуванню і випускаються у вільний обіг, якщо такі дії призвели або могли призвести до неправомірного зменшення чи звільнення від сплати митних платежів у значних розмірах.

Виступаючи з такою ініціативою, розробники аналізованого законопроекту вочевидь не враховують того, що:

а) як у чинних статтях 201 та 201-1, так і у проєктованих статтях 201-2 та 201-3 КК під контрабандою розуміється у т. ч. переміщення відповідних предметів з приховуванням від митного контролю;

б) водночас безпосередньо на законодавчому рівні (ст. 483 МК України) закріплено, що однією з форм переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю виступає «подання митному органу як підстави для переміщення товарів документів, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості» – тобто фактично ті самі дії, про які ведеться мова й у передбаченій законопроектом від 23 квітня 2021 р. новій ст. 201-4 КК. Виходить, що за умови реалізації пропонованих ініціатив недостовірне декларування відповідних товарів одночасно підпадатиме під дію щонайменше двох кримінально-правових норм, якими, при цьому, встановлено диференційовані покарання.

По-четверте, серйозні нарікання викликає підхід суб'єктів права законодавчої ініціативи до формулювання кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201–201-4 КК, зокрема, такої ознаки, як повторність. Мова йде про те, що зі змісту диспозиції ч. 2 проєктованої ст. 201-2 впливає однорідність кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 201-1, 201-2, 201-3, 305 КК. Однак вже у передбаченій законопроектом ст. 201-3 перелік відповідних однорідних кримінальних правопорушень, попереднє засудження за які дає підстави для кваліфікації дій винної особи за ч. 2, був доповнений за рахунок вказівки ще й на ст. 204, в якій, як пам'ятаємо, також встановлено кримінальну відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту

саме підакцизних товарів. Що ж до потенційної ч. 2 ст. 201-4, то нею пропонується карати діяння, вчинені особою, раніше судимою за один із злочинів, передбачених статтями 201-4 та... 212 і 212-1 КК.

З приводу запропонованого підходу виникає відразу декілька запитань:

1) якщо у ст. 201-3 до переліку однорідних посягань віднесено не лише контрабанду інших предметів, а й інші незаконні дії з підакцизними товарами, то чому, наприклад, передбачена ст. 201 контрабанда зброї, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів тощо не вважається повторною у випадку її вчинення особою, котра судима за злочини, кримінальна відповідальність за які встановлена ст. 262, 263, 263-1, 265 КК тощо?

2) якщо у статтях 201-1, 201-2 та 201-3 однорідними із цими кримінальними правопорушеннями пропонується вважати і «загальну» контрабанду (ст. 201), то чому відповідальність за вчинення останньої посилюється лише у разі вчинення її особою, яка судима саме і тільки за злочин, передбачений ст. 201 КК?

3) якщо розробники аналізованого законопроекту переконані в тому, що діяннями, які є найближчими за змістом до передбаченого проєктованою ст. 201-4 недостовірного декларування товарів, є не окремі різновиди контрабанди, а діяння, передбачені статтями 212 та 212-1 КК, то чому відповідну норму пропонується розмістити саме у слід за статтями 201–201-3, а не згаданими вище нормами?

4) якщо в чинній ст. 201 та проєктованих статтях 201-2 та 201-3 йдеться про повторність, пов'язану із засудженням («особою, раніше судимою за...»), то чому у ст. 201-1 КК йдеться про фактичну повторність («особою, яка раніше вчинила...»)?

Крім проаналізованих, законопроект від 23 квітня 2021 р. містить у собі й низку інших дискусійних положень. Зокрема, це стосується: пропозиції замінити у всіх проєктованих нормах вживане у статтях 201 та 201-1 КК формулювання «переміщення через митний кордон України» на словосполучення «дії, спрямовані на переміщення через митний кордон України»; відміченого юристами ВРУ диференційованого підходу до формулювання такої кваліфікуючої ознаки контрабанди, як вчинення відповідного діяння службовою особою з використанням свого службового становища (у ч. 2 ст. 201 КК – та сама дія, вчинена службовою особою з використанням службового становища, у ч. 2 ст. 201-1, ч. 2 ст. 201-2, ч. 2 ст. 201-3 КК (у редакції проєкту) – та сама дія, вчинена службовою особою з використанням влади чи службового становища); обґрунтованості пропонованих у відповідних нормах покарань, зокрема, «взятих зі стелі» та очевидно завищених сум штрафів тощо.

Та навіть тих вад, які були відмічені в попередньому параграфі, цілком достатньо для формування твердого переконання в тому, що, незважаючи на нагальність потреби рекриміналізації товарної контрабанди, законопроект від 23 квітня 2021 р. за жодних умов не

може бути прийнятий у тому вигляді, в якому він був поданий до стін парламенту, а тому потребує більш ніж серйозного редагування, підгунтям для якого мають стати у т. ч. і результати наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Розвиток законодавства України про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності: проблеми і тенденції. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2020. № 4. С. 120–140.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ

Серед заходів, пов'язаних із забезпечення епідемічної безпеки як складової частини національної безпеки України в умовах протидії пандемії COVID-19, особливої уваги заслуговує проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» № 6084 від 23.09.2021 р. Даний нормативно-правовий акт розроблений на виконання підпункту 1 пункту 1 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.07.2021 р. «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою», введеного в дію Указом Президента України від 18.09.2021 р. № 369/2021, з метою забезпечення епідемічної безпеки населення в умовах поширення вакцинованих інфекційних хвороб, зокрема гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19) [1].

Проєктом Закону пропонується доповнити Кримінальний кодекс України (далі – КК) статтею 321-3, яка передбачала б встановлення відповідальності за: а) використання особою завідомо підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, що каратиметься покаранням у вигляді штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 тисяч до 34 тисяч гривень) або обмеженням волі на строк до двох років; б) внесення медичним працівником завідомо неправдивих відомостей до медичної документації щодо проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, що каратиметься покаранням у вигляді штрафу від двох тисячі

до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 34 тисяч до 68 тисяч гривень) або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років; в) виготовлення з метою збуту, збут підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб у вигляді штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 тисяч до 170 тисяч гривень) або позбавленням волі на строк до трьох років.

Але на думку відразу приходить стаття 358 КК, що встановлює відповідальність за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів. Так, підроблення офіційного документа, який видається чи посвідчується у тому числі підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 358 КК. Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, за наявності підстав підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 358 КК. У свою чергу, складання, видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення нею до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення такою особою офіційних документів необхідно кваліфікувати за ст. 366 КК. У випадку, коли має місце використання завідомо підробленого документа, вказане діяння за наявності підстав необхідно кваліфікувати за ч. 4 ст. 358 КК [2].

Таким чином, в Україні достатньо законодавчих приписів для належного реагування у разі вчинення відповідних діянь. Національна поліція України починає кримінальні провадження за описані у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» № 6084 від 23.09.2021 р. дії за ознаками ст. 358 або ст. 366 КК. Саме тому запровадження окремої кримінально-правової норми, якою пропонується передбачити відповідальність за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень, не обумовлено необхідністю.

Пропозиція проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» № 6084 від 23.09.2021 р. (нова ст. 321-3 КК), не виглядає юридично обгрунтованою. Аналіз чинних приписів

кримінального законодавства свідчить про достатню кількість законодавчих приписів для належного реагування у разі вчинення відповідних діянь. Натомість встановлення окремої (спеціальної) кримінальної відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень, стане надмірною криміналізацією, негативними наслідками якої, зокрема, будуть створення штучної конкуренції кримінально-правових норм та порушення принципу економії кримінально-правової репресії.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підробку документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» № 6084 від 23.09.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72830/

2. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=358#w1_1/

Нерсеян Армен Сабірович,

старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ В МЕЖАХ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ: ПРОБЛЕМА ПРАВореалізації

Необхідна оборона є основною формою реалізації одного із невід’ємних природних прав людини, визначених у Конституції України. Порядок реалізації необхідної оборони законодавчо закріплене у ст. 36 КК України, в якій зазначається: необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

За своєю сутністю кримінально-правовий інститут необхідної оборони є виразом права на самооборону, що закріплюється у ч. 2 ст. 27 Конституції («кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань») та у ч. 5 ст. 55 Конституції України («кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань»), а також у найбільш загальному вигляді у ст. 3 («Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною

цінністю. ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»).

Незважаючи на нормативне врегулювання права людини на самозахист, зокрема у формі необхідної оборони, у чинному вітчизняному законодавстві, проблема особистої безпеки людини залишається однією із найбільш актуальних і далеких від свого реального вирішення. Адже, як вірно зазначається, питання самозахисту є актуальним для кожної без виключення людини, незалежно від її віку, соціального статусу, родинних зв'язків, фінансового благополуччя, а тому логічно, що кожна з них намагатиметься захистити життя і здоров'я власне та близьких усіма можливими засобами [1].

Будь-яка людина повинна мати реальну можливість реалізувати природне право на самозахист із використанням максимуму можливих засобів, які, поряд з тим, мають бути і максимально ефективними. Забезпечення легальності таких заходів – це один із важливих кроків до підвищення рівня соціального захисту населення як однієї з основних складових демократичної правової держави. Одним із засобів забезпечення права на самозахист, зокрема, у межах необхідної оборони, є застосування зброї, що підтверджується правомірністю використання зброї цивільними громадянами у цілій низці країн. Так, обіг зброї легалізовано у США, Швейцарії, Франції, ФРН, Фінляндії, Ізраїлі, Естонській Республіці, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Республіці Молдова, Швеції, Норвегії, Канаді, Сербії, Панамі, Гондурасі [2]. Рівень злочинності у цих країнах, зокрема насильницької, з часу прийняття відповідних нормативно-правових актів про легалізацію зброї серед цивільного населення значно знизився [3].

У ч. 5 ст. 36 КК України вказується, що «не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає». Тобто, виходячи із змісту даної норми, застосування зброї у вказаних випадках є не забороненим, а навпаки – дозволеним засобом самозахисту, а, отже, відповідає сутності права людини на самозахист.

Але в Україні питання легалізації зброї наразі не вирішено, а застосування цивільним населенням зброї унеможливується відсутністю нормативного регулювання отримання правомірного дозволу на її застосування у межах, визначених законом. Таким чином, утворюється невідповідність між кримінально-правовим положенням щодо дозволу на застосування зброї у певних випадках необхідної оборони і законодавчою заборонаю на нелегальне використання зброї та відсутністю можливості її легалізувати цивільними. Отже, заборона застосування зброї у якості засобу здійснення необхідної оборони

(самозахисту), як і неможливість отримання дозволу на це суперечать положенням ч. 5 ст. 36 КК України.

Таким чином, відсутність чіткого врегулювання обігу зброї в Україні, відсутність реальної можливості легального її застосування створює проблеми під час практичного застосування окремих положень кримінального законодавства щодо необхідної оборони, а також конституційного законодавства щодо права на самозахист. І така невідповідність має бути усунута. Неможливість законного застосування зброї в Україні значно обмежує право людини на самозахист.

Список використаних джерел

1. Діденко С. Громадяни як суб'єкти обігу та застосування зброї в Україні. Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. 2017. Вип. 1. С. 81-87 : сайт/ URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/1_2017/81-87.pdf/

2. Бусол О. Зарубіжний досвід легалізації вогнепальної зброї та можливість запровадження на території України // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. : сайт. URL: http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2757:zarubizhniydosvid-legalizatsiji-vognepalnojizbroji&catid=8&Itemid=350/

3. Зуров Ф.Ф. Досвід зарубіжних країн щодо легалізації вогнепальної зброї та запровадження її в Україні. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2021. : сайт. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10660/Dosvid%20zarubizhnykh_Zurov_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y/

Олійник Олена Сергіївна,

начальник юридичного відділу Тренінгового центру прокурорів України, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ

Загально відомо, що сьогодні в Україні відбуваються активні євроінтеграційні процеси. Саме в зв'язку з цим вітчизняне законодавство зазнає численних змін. Не завжди такі зміни, на жаль, йдуть на користь суспільству, політиці держави та правовій системі зокрема.

Якщо раніше можна було з впевненістю говорити про те, що вітчизняна правова система відноситься до романо-германської правової сім'ї, то сьогодні, переважна більшість вчених погоджується з думкою про те, що правових систем, які б на лежали до правових сімей як таких в чистому вигляді, практично не існує. Наприклад, деякі

східні вчені в своїх працях наполегливо стверджують, що такий принцип права як «принцип рівності громадян перед законом» походить з прадавніх джерел, які мають безпосереднє відношення до мусульманської правової сім'ї.

Також, наприклад, якщо взяти за приклад правову систему Німеччини як передової держави ЄС то можна побачити, що на відміну від України, закон про кримінальну відповідальність неповнолітніх там має вищу юридичну силу, порівняно з кримінальним кодексом цієї держави. Отже, правова система України, де на першому місці стоїть саме кодекс, а не закони, має іншу ієрархію нормативно-правових актів. До прикладу, відповідно до ч. 3 ст. 9 КПК України: «Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу»[1].

Не можна не брати до уваги положення, які мають місце практично в кожному міжнародному договорі, міжнародній конвенції тощо, де мова йде про те, що кожна країна-учасниця (підписант) такого договору має право сама на власний розсуд вирішувати, яким чином досягти тієї мети, задля якої був створений той чи інший міжнародний документ.

Ще одним прикладом з багатьох інших може слугувати намагання вітчизняного законодавця інтегрувати (втілити) в українське законодавство норми, які регулюють діяльність громадських організацій, що створюються для контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Так, аналіз зарубіжного законодавства, вивчення досвіду організації громадського контролю над органами правопорядку та військовою організацією, порівняння запроваджених форм та методів взаємодії приватного та публічного сектору з цих питань вітчизняними науковцями в своїх дослідженнях, дають підстави для висновку, що запроваджені в Україні форми громадського контролю за діяльністю НАЗК, ДБР, НАБУ відсутні в країнах ЄС чи США і вважати такі «ноу-хау» наближенням до європейських стандартів - доволі сумнівно[2].

Також існує чимало питань при перекладі міжнародних конвенцій на українську мову, наприклад, що стосується міжнародних конвенцій про боротьбу з корупцією, де зустрічаються поняття, які не знайшли адекватного об'єктивного втілення у вітчизняному законодавстві.

Отже, на наше переконання, через намагання втілити у вітчизняне законодавство міжнародні норми про боротьбу з корупцією, законодавець періодично забуває адаптувати інші норми визначеного законодавчого акту (в даному випадку Кримінальний кодекс) для цього. Так, на наш погляд, поняття «злочину» (кримінального правопорушення), що сьогодні існує в КК, не відповідає визнанню позиції, що «пропозиція» та «обіцянка» мають визнаватись злочинами.

Насправді, на нашу думку, вітчизняна правова система має власний потужний потенціал і повинна мати вибір на власний вектор розвитку. Адже в Україні для цього є все:

- досвідчені наукові кадри;
- потужна база вітчизняних досліджень;
- велике бажання бути частиною міжнародного співтовариства;
- достойне матеріально-технічне забезпечення законодавчого та дослідницького процесу;
- розуміння між гілками влади;
- політична воля.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Бабіков О.П. (2021) Громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право», 1(58), 171–176. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.58.15325>.

Орлеан Андрій Михайлович,

заступник директора Тренінгового центру
прокурорів України, доктор юридичних
наук, доцент

ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Теза про те, що людина є об'єктом кримінально-правової охорони не викликає супротиву в ї вживається теоретиками й практиками значний період часу. Натомість у випадках, коли людину визначено законодавцем в якості обов'язкової ознаки конкретного складу злочину виникають певні складнощі. Не заглиблюючись в проблематику та дещо ігноруючи покладену в основу вітчизняної доктрини ідею про віднесення кожної значимої ознаки конкретного кримінального правопорушення до того чи іншого елемента складу злочину, ми нерідко в межах кримінального права просто називаємо людину потерпілою й не вдаємося до деталей.

Однак використання процесуальної категорії «потерпілий» в матеріальному праві не може вважатись коректним. Ї справа не лише тому, що вона не вписується в структуру ознак та елементів складу злочину, а й в низі інших причин.

По-перше, закріплення поняття «потерпілий» в кримінальному процесі має конкретне утилітарне призначення: наділити цього учасника кримінального процесу сукупністю процесуальних прав та обов'язків. Саме тому потерпілою особою в кримінальному процесі може бути визнано не лише ту особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а

й близьких родичів чи членів сім'ї особи, смерть якої настала внаслідок кримінального правопорушення. Саме тому КПК не дозволяє визнавати особу потерпілою без її письмової згоди або заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

Призначення ознак складу злочину в матеріальному праві абсолютно інше – саме вони дозволяють встановити наявність або відсутність в діях особи складу конкретного кримінального правопорушення. На практиці трапляються випадки, коли людина, щодо якої було вчинене кримінальне правопорушення, внаслідок тих чи інших причин (наприклад, відшкодування їй заподіяної шкоди або переконання, що діяння не заподіяло їй шкоди) відмовляється від процесуального статусу потерпілого. В кримінальному процесі замість статусу потерпілого така особа отримає статус свідка, але ж для матеріального права такі маніпуляції не мають жодного юридичного значення!

То ж за умови використання кримінальним правом категорії «потерпілий» маємо ситуацію коли в межах одного кримінального провадження особа не набуває процесуального статусу потерпілого, але в той же час називатиметься потерпілою, оскільки людина є обов'язковою ознакою цього складу злочину. Що ж із цим має робити слідчий? – тримати в голові дві різних категорії потерпілого й вважати, що в кримінальному праві потерпілий є, а в кримінальному процесі – немає? Чи коректним є за таких умов виділяти склади злочину, обов'язковою ознакою яких є наявність потерпілого?

По-друге, слід мати на увазі і те, що існують склади злочину, в яких людина хоча і є обов'язковою їх ознакою, проте не може визнаватися потерпілою, виходячи з самої конструкції об'єктивної сторони складу злочину. Зокрема, відповідно до ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань», злочинним вважається встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри або іншими ознаками. Важко не помітити, що громадянина, на якого вказує закон, не можна вважати потерпілим, оскільки останній отримує привілеї, а не шкоду у зв'язку із вчиненням злочину. Диспозицією кримінально-правової норми, закріпленої в статті 332 КК України, передбачено відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод. Практика застосування цієї статті свідчить про те, що людина, котра є предметом переміщення не лише не потерпає від моральної, фізичної або майнової шкоди, а й вдячна суб'єкту злочину за своє переправлення через кордон.

До того ж, в науці існує неписане правило, що має назву «термін зайнятий». Згідно з цим правилом, усталений термін не використовують в іншому (відмінному від єдиного, звичного для всіх) значенні.

Викладене дозволяє зробити висновок про недоцільність та неможливість використання в кримінальному праві України кримінально-процесуальної категорії «потерпілий». Єдиним коректним, на наш погляд, способом врахувати людину як обов'язкову ознаку конкретного складу злочину є визнання її предметом злочину.

Термінологічна уніфікація, пов'язана з віднесенням людини до кола предметів злочину, дозволить позбутись очевидної непослідовності, коли незаконна торгівля отруйними речовинами, наркотичними засобами, вогнепальною зброєю, крадіжка та вимагання визнаються предметними, а предметність торгівлі людьми, викрадення людини, експлуатації дітей тощо ставиться під сумнів.

На наш погляд, предмет злочину доцільно розглядати як матеріальну або нематеріальну сутність (речі матеріального світу, людина, плод людини, інформація, енергія тощо), на яку безпосередньо впливає, або відносно якої вчинює певні дії суб'єкт під час посягання, з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність конкретного складу злочину в діях особи.

Осадчий Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ, ВИКОРИСТАНИХ У КК УКРАЇНИ

Низка термінів, вжитих в КК України, сприймається неоднозначно. Так, КК містить однакові терміни, зміст яких розкривається по-різному; також використовує терміни, етимологічне значення яких тотожне, тим не менше вживає ці терміни, компонує диспозиції статей з ними, таким чином, що їм нібито надається дещо інший зміст; наявні терміни, зміст яких не розкривається, в інших же нормативно-правових джерелах ці терміни трактуються неоднаково; вживає терміни: «близькі родичі», «близькі особи», «члени сім'ї» – зважаючи на потребу всебічної кримінально-правової охорони певних видів діяльності, навряд чи виправданий такий підхід.

1. В КК України вжито однакові термінів, зміст яких різняться.

Так, в ст. 112, 344, 346 КК вживається термін «державний діяч». Однак, тільки в ст. ст. 112, 346 КК зміст терміну «державний діяч» співпадає.

В ст. 344 КК (на відміну від ст.ст. 112, 346 КК) державним діячем не визнано: Голову чи суддів Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України; Генерального прокурора. При цьому в ст. 344 КК (на відміну від ст.ст. 112, 346 КК) визнано держаними діячами: Голову або членів Центральної виборчої комісії; представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; члена Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; Голову Антимонопольного комітету України; Голову Фонду державного майна України; Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення

Україні; члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

В цьому ж контексті: перераховуючи державних діячів, чи доцільно вказувати одночасно і на Голову певного державного органу, і окремо на його членів?

Проблема з розумінням змісту поняття «державний діяч» постає ще й тому, що в ст. 163 КК передбачена відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинене щодо державних чи громадських діячів. При цьому зауважимо, що перелік державних діячів в даній статті КК не наведено.

2. В кількох статтях КК України встановлена відповідальність за розголошення певної інформації. Аналіз цих статей показує, що при формулюванні кримінально-правових заборон термін «розголошення» komponується по-різному, чим надається йому немов би дещо інше значення, хоча його етимологічне значення однакове.

2.1. Спосіб розголошення інформації, як правило, не конкретизується. Зазначається лише, що інформація розголошується (ст. 132, 145, 159, 168, 232, 232-1, 328, 381, 387, 422 КК України).

Тим не менше, в ст. 209-1 КК України зазначено, що інформація не просто розголошується, а розголошується у будь-якому вигляді. Це лише переважує текст диспозиції.

2.2. В ряді випадків в диспозиції статей вказується на умисний характер розголошення інформації (Умисне розголошення лікарської таємниці – ст. 145 КК, Умисне порушення таємниці голосування – ст. 159, Умисне розголошення комерційної або банківської таємниці – ст. 232 КК, Умисне незаконне розголошення, передача або надання доступу до інсайдерської інформації ст. 232-1 КК.).

В інших статтях акцент на умисне розголошення не зроблено (Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби – ст. 132 КК, Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) – 168 КК, Розголошення у будь-якому вигляді таємниці фінансового моніторингу – ч. 2 ст. 209-1 КК, Розголошення відомостей, що становлять державну таємницю – ст. 328 КК, розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист – ст. 381 КК, Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування – ст. 387 КК, Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю – ст. 422 КК).

Термін «розголошувати» – означає робити широковідомим, популярним, піддавати розголосі. Інакше кажучи, розголошення відбувається умисно і в будь-який спосіб. Тому не потрібно переважувати вживані терміни.

3. В ряді статей КК вжито термін «працівник правоохоронного органу». Зміст цього терміну розкривають інші нормативні акти. При

цьому зауважимо, що зміст терміну «працівник правоохоронного органу» представлено дуже широко. Потрібно чітко визначити зміст цього терміну. Можливо, шляхом перерахування правоохоронних органів, як це вже було раніше, чи окресливши перелік функцій, виконання яких дозволить віднести орган до правоохоронних, як вже пропонувалось.

4. В ряді статей КК вжито терміни «близькі родичі», «близькі особи», «члени сім'ї». Зміст цих термінів розкривається в інших нормативних актах. З метою всебічної кримінально-правової охорони діяльності певної категорії осіб, вважаємо необхідним вживати один термін.

Зважаючи на те, що КК фактично «живе» через кримінальний процес, чи не доцільно в КК замість згаданих термінів вживати термін «близькі родичі та члени сім'ї», зміст якого розкривається в КПК України?

Павловська Анна Анатоліївна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Ленда Олена Вячеславівна,

здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ Й ВОЄННОГО СТАНУ, ЇХ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА СПЕЦИФІКА

У період з 2014 року та по теперішній час внаслідок складної політичної ситуації на Сході України, набули поширення військові кримінальні правопорушення. Зокрема, проблемним є питання щодо кваліфікації вказаної категорії злочинів, учинених «в умовах особливого періоду, крім воєнного стану», як зазначено в статтях Особливої частини Кримінального Кодексу України. Їх правильне трактування впливає на тяжкість призначуваного в подальшому покарання. Поняття «особливого періоду» та «воєнного стану» мають певні особливості та законодавче визначення, проте створюють певні труднощі в їх практичному використанні [1].

Відповідно до Закону України «Про оборону України», «особливий період - період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій». Проте, законодавством не наведено в жодному нормативно-правовому акті визначення «воєнного часу», що є складовою особливого періоду [2].

Часом мобілізації необхідно вважати період від дня набрання чинності Указом Президента України №15/2015 від 14.01.2015 «Про часткову мобілізацію» до прийняття Президентом України рішення про демобілізацію, яке на даний час не було прийнято [3].

До внесення змін до Кримінального Кодексу України від 12.02.2015, поняття «особливий період» при кваліфікації військових злочинів взагалі не вживалося, хоча саме поняття було введено ще в 1991 році в Законі України «Про оборону України» [4; 5].

У свою чергу, «воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [6].

В Україні воєнний стан було введено 26 листопада 2018 року рішенням Верховної Ради України, тривалість якого складала один місяць [7; 8].

Таким чином, відповідно до Закону України «Про оборону України» та Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», поняття «особливого періоду» є ширшим за поняття «воєнний стан», оскільки особливий період може наставати як з моменту оголошення мобілізації, так і з моменту запровадження воєнного стану в країні. А воєнний стан є спеціальним правовим режимом в країні, що передбачає надання певних повноважень деяким органам державної влади і передбачає обмеження прав громадян в цей же час. Тобто, ці два поняття є цілком різними з правової точки зору.

Станом на сьогодні, в Україні не встановлено ані особливий період, ані воєнний стан. Проте зміни до Кримінального Кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини, внесені 12 лютого 2015 року, були введені саме для врегулювання правових відносин в сфері порядку несення військової служби під час окупації Донецької та Луганської областей України. При цьому, було виокремлено кваліфікуючу ознаку «вчинення в умовах воєнного стану», який в Україні було введено лише в 2018 році.

Також слід врахувати той фактор, що на час внесення вищевказаних змін до Кримінального Кодексу України, антитерористична операція, а в подальшому з 2018 року – Операція Об'єднаних сил, не була визнана державою, як така, що притримується до особливого періоду, або воєнного стану, або бойової обстановки. Таким чином можна зробити висновок, що військові кримінальні правопорушення, вчинені в зоні проведення ООС, мають кваліфікуватися у звичайному порядку як на всій території України [9; 10].

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року, станом на 10 листопада 2018 року; URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/kriminalnij-kodeks-ykraini-10-11-2018/.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовт. 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
3. Про часткову мобілізацію: Указ Президента № 15/2015 від 14 січня 2015 року; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/2015#Text>.
4. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року станом на 28 грудня 2014 року; URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/kriminalnij-kodeks-ykraini-28-12-2014/.
5. Про внесення змін до Кримінального Кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12 лют. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#Text>.
6. Про оборону України: Закон України від 06 грудня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента №393/2018 від 26 листопада 2018 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594>.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента №405/2014 від 14.04.2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886>.
10. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.

Пастух Ігор Дмитрович,

завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є, серед інших: посадові особи місцевого самоврядування, посадові особи Державної судової адміністрації України; посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, центрального органу виконавчої влади, що реалізує

державну податкову політику, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику; посадові та службові особи інших державних органів, юридичних осіб публічного права,

Таким чином, Закон виділяє два види суб'єктів: службові та посадові особи. Ці поняття використовуються в Конституції України (статті 19, 40, 56) і в інших законодавчих актах України. Так, Кримінальний кодекс України (далі – КК) оперує поняттям «службова особа», зміст якого розкривається в статті 18, згідно з якою службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Наприклад, посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету (Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III). Найчастіше у нормативних актах посадову особу пов'язують із виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, зміст яких розкривається в Постанові Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво».

Стаття 22 Закону України «Про запобігання корупції» встановлює «обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища», а, саме, особам, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону (тобто службовим і посадовим особам), забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах.

Якщо порушення заборони використання своїх службових повноважень або свого становища та пов'язаних з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб тягне за собою кримінальну відповідальність, то відповідальність за використання будь-якого державного чи комунального майна або коштів в приватних інтересах можуть кваліфікуватись по-різному: як

кримінальне правопорушення, передбачене ст. 191 КК «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», так і адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 51 «Дрібне викрадення чужого майна» та 184-1 «Неправомірне використання державного майна» КУпАП. При цьому така відповідальність відокремлюється за двома ознаками: суб'єкт правопорушення, шкідливі наслідки правопорушення.

Ч. 2 ст. 191 КК передбачає відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Найбільш наближеними, на перший погляд, до змісту заборони антикорупційного законодавства є такий спосіб неправомірного використання майна як його розтрата, яку найчастіше у науково-практичних коментарях розуміють як незаконне і безоплатне витрачання (споживання, продаж, безоплатну передачу, обмін, передачу в рахунок погашення боргу тощо) винним чужого майна, яке йому ввірене чи перебувало в його віданні. В результаті розтрата винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб.

Ст. 51 КУпАП також передбачає відповідальність, але за дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата і встановлює межу кримінально караного діяння (більше 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян).

Відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недотриманням установлених правил, забезпечення виконання яких входить до їхніх службових обов'язків. Ст. 184-1 КУпАП також передбачає відповідальність, яка є найбільш наближеною до розглядуваної нами антикорупційної заборони, за використання посадовою особою в особистих чи інших неслужбових цілях державних коштів, наданих їй у службове користування приміщень, засобів транспорту чи зв'язку, техніки або іншого державного майна, якщо це завдало державі шкоди на суму, що не перевищує п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Адміністративна відповідальність за вчинення такого діяння іншою, крім посадовою, особою не передбачена. Під використанням розуміють застосування чогось з користю або вигодою для себе.

У науково-практичних коментарях КУпАП вказують, що дане діяння слід розмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК. В юридичній літературі кримінального права вказують, що заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем слід відмежовувати від зловживання владою або службовим становищем, яке вчинюється з корисливих мотивів і утворює склад злочину, передбаченого ст. 364

КК. Зловживання службовою особою своїм службовим становищем при вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191, виступає способом заволодіння чужого майна і таким чином утворює спеціальний склад службового зловживання. При корисливому зловживанні владою або службовим становищем, відповідальність за яке передбачена ст. 364, службова особа не заволодіває чужим майном, а, діючи всупереч інтересам служби і протиправне отримуючи вигоду з свого службового становища, заподіює власникові майна майнову шкоду. На відміну від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) може бути у формі використання чужого майна для особистих потреб без мети заволодіння ним тощо.

Аналіз зазначених норм законодавства про адміністративну відповідальність свідчить про те, що законодавець чітко не сформулював і не визначив форми незаконного використання майна, його розмежування з подібними способами заволодіння майном, вчинення таких діянь посадовими чи службовими особами. Як наслідок, створюються проблеми у правозастосовній діяльності під час визначення виду юридичної відповідальності за використання будь-якого державного чи комунального майна або коштів в приватних інтересах.

Подольський Володимир Васильович,
головний науковий співробітник відділення
вивчення та впровадження нових технологій
в акушерстві та гінекології ДУ «Інститут
педіатрії, акушерства та гінекології імені
академіка О. М. Лук'янової НАМН України»,
доктор медичних наук

МЕДИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Артифіційний аборт (АА) є одним з найважливіших параметрів, що характеризує стан репродуктивного здоров'я (РЗ) жінок. За даними ВООЗ в декотрих країнах де рівень економічного розвитку недостатній, аборт є одною з основних причин материнської смертності [1, 2].

За даними МОЗ України, і в нашій країні АА є одним з головних чинників, що визначають рівень захворюваності та смертності жінок. Аборт і сьогодні залишається основним методом регулювання народжуваності в нашій країні. Найбільш несприятливою є тенденція до збільшення кількості абортів у першовагітних. Так, наприклад, частота штучних абортів у нашій країні в 2011 році складала на 100 вагітностей 23,71%, а всього в цьому році проведено 156 193, і на сьогодні ці показники мало змінилися [3, 4, 5].

Незважаючи на значні зусилля з боку владних структур нашої країни, лікарів та громадськості проблема РЗ населення України залишається найбільш актуальною. Складність вирішення питань, що складають цю проблему, обумовлена не тільки безпосередньо станом здоров'я населення нашої країни та її складовою РЗ, але і значною

кількістю факторів ризику, що мають вплив на розвиток порушень репродукції [6]. На сьогодні акушери-гінекологи нашої країни та зарубіжжя визначили основні чинники, що мають безпосередній вплив на розвиток порушень стану РЗ жінок [7, 8, 9, 10]. Серед таких чинників, насамперед, треба зазначити запальні захворювання статевих органів (частота яких збільшилась в 1,3 рази) та невиношування вагітності – (46,3 %) [11, 12].

АА є однією з частих причин гінекологічних захворювань і порушення дітородної функції. Більш ніж у 10 %, а за іншими даними у 21,7 % жінок після операції абортів виникають гінекологічні захворювання [7, 9, 13]. Сама операція штучного переривання вагітності може мати ускладнення у вигляді перфорації матки, яка зустрічається, за даними різних авторів, у 0,01-1 % випадків [3, 7]. Перфорація матки може призвести до ушкодження великих судин матки, пораненню сальника, петель кишківника, сечового міхура.

Особливої небезпеки викликає ця операція в разі коли вона виконується на тлі запальних захворювань статевих органів жінки і без всебічного обстеження та підготовки до цього втручання. При поширенні септичної інфекції після АА можуть розвинути сальпінгоофорит – у 3,5-5,7 % випадків, метроендометрит – у 1,7-3 %, параметрит у 1,34 % випадків, а також метрит, тазовий перитоніт, тромбофлебіт вен матки і багато інших післяабортних інфекційних захворювань: частота всіх запальних ускладнень складає від 8,5 % до 20 % [4].

Актуальність проблеми абортів в Україні є особливо серйозною у зв'язку із зниженням народжуваності [9, 14]. Зростання кількості АА негативно впливає на демографічні показники, оскільки є показником демографічних репродуктивних втрат, що є несприятливим чинником для економічного розвитку країни [9, 14, 15]. Протягом декількох десятиліть в Україні АА був основним методом регулювання народжуваності. Частота АА в нашій країні залишається вищою порівняно з багатьма країнами, хоча офіційно зареєстрована кількість абортів знизилась, виявляється несприятлива тенденція до підвищення кількості АА у першовагіних [9, 14, 16].

Дані офіційної статистики не завжди відображають реальну кількість АА. Така ситуація складається через те, що достовірно ця інформація подається в органи статистики лише з державних лікувальних закладів, комерційні медичні установи, які також виконують цю операцію, здебільшого інформацію про неї, або не подають взагалі, або подають в зменшеному обсязі.

В нашій країні виконувались Державні програми, які були направлені на збереження РЗ населення нашої країни, мали на меті попередження небажаної вагітності шляхом впровадження сучасних методів контрацепції, планування сім'ї та зниження абортів. Важливе значення набуває питання про постабортну контрацепцію та реабілітаційні та лікувальні заходи направлені на відновлення здоров'я і функцій організму та мінімізацію ускладнень, які призводять до

порушень РЗ [9, 14, 15, 16, 17, 18]. На сьогодні проблема АА залишається актуальною для нашої країни, саме тому нами проведені клініко-епідеміологічні, соціологічні та статистичні дослідження для визначення сучасного стану проблеми абортів в Україні [19].

Список використаних джерел

1. Фролова О.Г., Жирова И.А., Николаева Е.И. и др. Аборт (медико-социальные и клинические аспекты). М.: Триада-Х, 2003. 155 с.
2. Ходжаева З.С. Основы профилактики и лечения наследственных тромбофилий // Эффективная фармакотерапия в акушерстве и гинекологии. 2010:4:26-31.
3. Гойда Н.Г., Дудіна О.О., Іркіна Т.К. Проблеми репродуктивного здоров'я жінок України // Репродуктивне здоров'я проблеми та перспективи: Матеріали науково-практичної конференції Донецьк, 2001. С. 59–62.
4. Жилка Н., Іркіна Т.К., Тешенко В. Стан репродуктивного здоров'я в Україні // Медико-демографічний огляд. К.: МЗ України, АН України, Ін-т економіки, 2001. 68 с.
5. Національна програма «Репродуктивне здоров'я 2001–2005 рр.» К., 2001. 16 с.
6. Подольський В.В., Подольський В.В. Психосматична характеристика реалізації механізмів психологічного захисту у жінок фертильного віку // Здоров'я жінки. К., 2018. № 3 (129). С. 114–117.
7. Надання жінкам медичних послуг, пов'язаних з абортom: клініко-організаційне керівництво / Під ред. Жилки Н.Я. К., 2006. 76 с.
8. Сердюк А.М., Тимченко О.І. Тягар розладів репродуктивного здоров'я населення України // ПАГ. 1997. № 3. С. 5–7.
9. Подольський В.В. Репродуктивне здоров'я жінок – важлива проблема сучасності // Здоров'я жінки. 2003. № 1 (13). С. 100–104.
10. World Health Organization. Safe abortion: technical and policy guidance for health systems. Geneva, WHO. 2003. 138 p.
11. Камінський В.В. Збереження репродуктивного здоров'я жінки-основа формування здорової нації / В.В. Камінський, Л.Б. Маркін и др. // Здоров'я України. 2008. № 9. С. 58–59.
12. Кулаков В.И. Репродуктивное здоровье населения России // Акушерство и гинекология. 2002. № 2. С. 3–5.
13. Подольський В.В., Дронова В.Л., Гульчій О.П., Латишева З.М., Тетерін В.В., Теслюк Р.С., Геревич Г.Й. Аборт та його наслідки для репродуктивного здоров'я у жінок фертильного віку // Методичні рекомендації для лікарів. К., 2004.
14. Тимченко О.І., Вовк І.Б., Корнацька А.Г., [та ін.] Вплив штучного аборту на можливість подальшого дітонародження // Здоров'я жінки. 2010. № 1. С. 251–254.
15. Mogilevkina I. Strategic Assessment of policy programme and research issues related to unintended pregnancy in Ukraine: lessons learned, Entre Nous, The European Magazine for Sexual and Reproductive Health 2008 (Issue 67), 6–7.

16. Подольський Вл.В. Аборт та його наслідки для репродуктивного здоров'я у жінок фертильного віку // Здоров'є жінчини. № 10(86). 2013. С. 32–34.

17. Ревенко О.О. Стан репродуктивного здоров'я в жінок після штучного переривання вагітності //Здоров'є жінчини. 2009. № 1. С. 157–159.

18. Подольський Вл.В. Особливості використання методів контрацепції у жінок фертильного віку, що перенесли медичний аборт // Здоров'є жінчини. № 4 (90). 2014. С. 160–161.

19. Подольський Вл.В. Клініко-епідеміологічна характеристика жінок фертильного віку мешканок промислового регіону України, що перенесли артіфіційний аборт та особливості використання ними методів контрацепції // Здоров'є жінчини. № 3 (99). 2015. С. 110–114.

Політова Анна Сергіївна,

доцент кафедри державно-правових
дисциплін Донецького державного
університету управління, кандидат
юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДМІНУ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ В ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ

Відзначимо, що захист прав дітей – це особливий інститут у системі міжнародно-правового захисту прав людини, а права та свободи дітей – самостійний об'єкт кримінально-правової охорони.

З чим це пов'язано? Дитина не може бути цілком прирівняна до дорослої людини, у тому числі й правовому аспекті, їй повинні бути гарантовані не тільки загальні, а й особливі права, що мають часовий критерій і спеціальне призначення. Саме таке тлумачення впливає з ч. 1 ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., де зазначено, кожна дитина без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану чи народження має право на такі заходи захисту, що потрібні в її становищі як малолітнього з боку її сім'ї, суспільства та держави (вид. – автор). Подібні положення закріплено і у ч. 1 ст. 2 Конвенції про права дитини 1989 р., який визначається найважливішим міжнародним договором, норми якого охоплюють весь комплекс громадянських і соціально-політичних прав дитини. Зокрема, у Конвенції сформульовані положення про права та свободи дітей з урахуванням того, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист.

Чинний КК України 2001 р. містить норми, які ставлять під охорону дитину. Зауважимо, що особливе місце серед норм, що охороняють дитину посідає Розділ III. Кримінальні правопорушення

проти волі, честі та гідності особи Особливої частини Закону про кримінальну відповідальність.

У своєму невеликому дослідженні ми приділимо увагу ст. 148 КК України, яка встановлює відповідальність за підміну дитини та аналогічній нормі у проєкті Кримінального кодексу України, яка передбачатиме відповідальність у випадку, коли особа, яка: а) підмінила чужу малолітню дитину іншою чужою чи своєю дитиною, внаслідок чого була змінена сім'я дитини, або б) знищила докази походження підміненої дитини (ст. 4.7.11. Підміна малолітньої дитини).

Чому таке діяння є небезпечним? Чи можлива підміна дитини лише батьками або близькими родичами? Ці та багато інших питань завжди викликали дискусії серед фахівців з кримінального права. Так, наприклад, М. Ветров та В. Савельєва вважають, що суспільна небезпечність викрадення або підміни дитини полягає в тому, що ці дії розривають родинні зв'язки та порушують невід'ємне право батьків мати власну дитину. Особа отримує глибоку душевну травму. Викрадення дитини нерідко пов'язано із скоєнням інших тяжких злочинів – вбивством, зґвалтуванням, вимаганням, примушуванням до збратства тощо [1, с. 40; 2, с. 28]. Але ми вважаємо, що обмеження суспільної небезпечності підміни дитини виключно родинними відносинами не має підстав, оскільки така підміна можлива і стосовно нерідних дітей (усиновлених, прийомних). Більше того, зв'язування суспільної небезпечності підміни дитини тільки з порушенням інтересів сім'ї відсуває на друге місце проблему забезпечення прав самої дитини, заперечує її самостійну цінність як об'єкта кримінально-правової охорони. Суспільна небезпечність підміни дитини полягає у порушенні процесу формування дитини як особистості, що збіднює її духовне життя, а у деяких випадках порушує майнові та фізичні інтереси [3, с. 43].

Також виникає питання щодо місця цього посягання у системі норм КК, тобто об'єкта кримінального правопорушення. Так, зокрема, найбільш поширеною є точка зору, відповідно до якої підміна дитини належить до кримінальних правопорушень, що посягають на особисту свободу, і місце цієї норми у Розділі про кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи. Але існують й інші точки зору дослідників. Так, наприклад, В. Кузнецов та В. Гіжевський висловлюються, що об'єктом підміни дитини є особиста свобода дитини та сім'я як блага, що охороняються Конституцією України [4, с. 160]. М. Ветрова, викрадення та підміна дитини належать до злочинів, що посягають на інтереси сім'ї [1, с. 39].

Разом з тим, чи співпадають погляди вчених із думкою законодавця? Так, зокрема, у §169. Порушення особистого статусу Розділу XII. Злочинні діяння проти громадянського стану шлюбну та сім'ю КК ФРН встановлено відповідальність за такі діяння як підміна дитини або дача помилкових відомостей про громадянський стан іншої особи компетентним органам, що ведуть книгу записів актів

громадянського стану і встановлює акти громадянського стану, або приховує ці відомості [5].

КК Іспанії встановлює відповідальність за підміну дитини, причому не тільки за навмисну (ч. 3 ст. 221), але й за необережну. В ч. 4 ст. 221 КК Іспанії передбачено:, що підміна однієї дитини іншою у медичних або соціально-медичних установах, що відбулася внаслідок грубої необережності осіб, відповідальних за охорону дітей, карається позбавленням волі на термін від шести місяців до року [137]. Карною за іспанським законом є і поведінка осіб, які ухиляючись від виконання своїх обов'язків з охорони або захисту дитини, передають її іншій особі, хоча і не пов'язану з нею родинними зв'язками або батьківством за плату, для встановлення відносин з дитиною аналогічних родинним зв'язкам (ч. 1 ст. 222 КК Іспанії) [6].

Отже, виходячи із аналізу окремих положень кримінального законодавства зарубіжних країн можна відзначити, що місце цього кримінального правопорушення у розділі, котрий охороняє нормальне функціонування сім'ї, збереження родинних зв'язків дитини зі своєю рідною сім'єю.

Щодо проекту Кримінального кодексу України та місця норми, що передбачатиме відповідальність за підміну малолітньої дитини, то вона розташована у Розділі 4.7. Злочини та проступки проти сім'ї, дітей та вразливих осіб Книга четвертої. Злочини та проступки проти людини і громадянина, тобто відноситься до групи злочинів та проступків проти сім'ї, дітей та вразливих осіб.

Вважаємо за доцільне у подальших дослідженнях проаналізувати об'єктивну сторону цього посягання, визначити вік потерпілої особи, а також висловити зауваження щодо редакції цієї статті.

Список використаних джерел

1. Ветров Н.И. Охрана семьи уголовно-правовыми средствами: пособ. для слушателей народных университетов. М.: Знание, 1990. 80 с.
2. Савельева В. Похищение или подмен ребенка. Советская юстиция. 1988. № 7. С. 28–29.
3. Пудовочкин Ю. Уголовная ответственность за подмену ребенка. Уголовное право. 2001. № 3. С. 43–44.
4. Кузнецов В.О., Гіжевський В.К. Кримінальне право України (повний курс у схемах та таблицях): навч. посіб. К.: Кондор, 2005. 459 с.
5. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. М.: Зерцало, 2000. 208 с.
6. Уголовный кодекс Испании / Под ред. Кузнецовой Н.Ф. и Решетникова Ф.М. М.: Зерцало, 1998. 218 с.

Пономаренко Юрій Анатолійович,
завідувач кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних
наук, доцент

ТИПОВІ САНКЦІЇ: ПОНЯТТЯ, ПРАВИЛА ПОБУДОВИ, ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

1. У чинному КК законодавець не зміг закласти такого критерію поділу кримінальних правопорушень на види, який би не був пов'язаний з попередньо визначеною їхньою караністю. Навпаки, саме караність є тією властивістю, за якою серед кримінальних правопорушень виділені 4 категорії: кримінальний проступок, нетяжкий, тяжкий і особливо тяжкий злочини (ст. 12). При цьому, віднесення певної групи кримінальних правопорушень до однієї й тієї ж категорії тяжкості у чинному КК ще не є запорукою їх однакової караності: у статтях його Особливої частини станом на 30.10.2021, міститься 927 санкцій, з яких більше половини є унікальними – такими, які не повторюються, зустрічаються лише один раз. Отож, задекларувавши в Загальній частині розрізнення усього чотирьох категорій тяжкості кримінальних правопорушень, законодавець в Особливій створив у межах кожного з них десятки й сотні різних за суворістю санкцій.

2. Така кількість санкцій навряд чи свідчить про те, що законодавець, попри положення ст. 12 КК, реально здатен розрізняти кілька сотень ступенів суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, добираючи до кожного з них адекватний ступінь суворості покарання. Скоріше це свідчить про відсутність усталених правил пеналізації окремих кримінальних правопорушень, непослідовність, а часто і волонтаризм у визначенні видів і розмірів покарань у санкціях, не співвідносність суворості санкцій за кримінальні правопорушення співвідносних ступенів тяжкості, неузгодженість у посиленні чи пом'якшенні покарання за, відповідно, кваліфіковані і привілейовані склади тощо. Загалом, усталеним в українській науці кримінального права є судження про те, що санкції чинного КК мають критичну масу спірних положень.

3. Одним з найбільш дієвих шляхів подолання цього недоліку є послідовне втілення у кримінальному законі принципу верховенства права, у тому числі – такої його складової, як принцип пропорційності. Пропорційність вимагає встановлення максимальної відповідності між попередньо (до пеналізації) визначеним ступенем тяжкості кожного кримінального правопорушення і ступенем суворості санкції за нього. Інакше кажучи, реалізація принципу пропорційності вимагає попереднього (повторюся: до санкції і без санкції) розподілу усіх кримінальних правопорушень на ступені тяжкості, виходячи виключно з ознак, охоплених їх складом. При цьому такий розподіл повинен бути максимально можливо дробним, тобто – повинен здійснюватися

до такого рівня, при якому в одному й тому ж ступені тяжкості уже неможливо буде виділити менші за обсягом частини («підступені»).

4. Віднесення певної групи кримінальних правопорушень до одного ступеня тяжкості безумовно повинно тягнути за собою обкладення їх однією й тією ж санкцією. І, навпаки, намагання встановити за кримінальні правопорушення з одного й того ж ступеня тяжкості різні за суворістю санкції має розцінюватися як невикористаний резерв для подальшого поділу цього ступеня на самостійній підступені з різним рівнем суворості. Саме межа диференціації ступенів тяжкості кримінальних правопорушень має стати межею диференціації суворості санкцій. Санкція ж, яка за своєю суворістю є адекватною усім кримінальним правопорушенням одного й того ж ступеня тяжкості, повинна вважатися для цього ступеня типовою.

5. З огляду на викладене, під типовою санкцією я розумію санкцію, в якій мінімальна і максимальна міра покарання є пропорційними, відповідно, мінімальній і максимальній тяжкості кримінальних правопорушень одного й того ж ступеня тяжкості. Кількість типових санкцій має бути рівною кількості попередньо виділених ступенів тяжкості кримінальних правопорушень. Оскільки на сучасному рівні свого розвитку наука кримінального права може запропонувати виділення відносно невеликої кількості ступенів тяжкості кримінальних правопорушень, кожен з яких охоплюватиме достатньо обширне коло окремих видів проступків чи злочинів, то з метою уникнення багаторазових повторів в Особливій частині КК, зміст усіх типових санкцій має бути винесений до його Загальної частини. В статтях же Особливої частини має бути використаний виключно відсильний спосіб побудови санкцій.

6. Конструювання типових санкцій має здійснюватися за такими правилами: по-перше, в них мають бути передбачені лише ті види покарань, які встановлені в системі покарань; по-друге, усі покарання в санкціях повинні визначатися мінімальним і максимальним розмірами, причому обидва ці розміри повинні не виходити за межі граничних розмірів для певного виду покарання; по-третє, усі покарання в санкціях (за винятком довічного ув'язнення) мають бути встановлені у відносно визначених розмірах, причому для них мають бути встановлені як максимальний, так і мінімальний строки (розміри); по-четверте, розміри (строки) покарань у санкціях суміжних ступенів суворості не можуть між собою перехрещуватися; по-п'яте, в альтернативних санкціях можуть встановлюватися лише співмірні між собою за ступенем суворості покарання; по-шосте, в санкціях за найбільш тяжкі злочини має бути встановлений більш широкий розрив між мінімальним і максимальним розмірами покарання, в санкціях за проступки й менш тяжкі злочини – менший; по-сьоме, для видів покарань, що мислимі як додаткові, мають

бути вироблені самостійні підстави для їхнього призначення в такій якості без включення їх до санкцій.

7. Запровадження типових санкцій, винесених до Загальної частини КК, є однією з концептуальних ідей, на яких ґрунтується проєкт нового КК, що розробляється робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України. Наразі, робоча група знайшла можливість поділити усі кримінальні правопорушення залежно від заподіюваної ними шкоди і форми вини при їх вчиненні (ст. 2.1.12 проєкту станом на 30.10.2021), на проступки (які вже подальшого внутрішнього поділу не мають) і злочини (в яких виділяється 10 ступенів тяжкості). Таким чином, попередньо до визначення їхньої караності і незалежно від неї, проєкт КК виділяє проступок і 10 ступенів тяжкості злочинів, кожному з яких встановлена своя типова санкція.

8. Зокрема, за проступок встановлена єдина санкція, що альтернативно передбачає чотири основних види покарання у таких розмірах: грошове стягнення у розмірі від 50 до 100 розрахункових одиниць або безоплатні роботи на строк від 1 до 3 місяців або обмеження свободи пересування на строк від 15 днів до 3 місяців або арешт на строк від 15 днів до 3 місяців (стаття 3.1.11). Якщо проступок є корупційним або вчинений з корисливою метою, то вказана санкція перетворюється на кумулятивну й передбачає додаткове покарання у виді грошового стягнення в розмірі від 10 до 50 розрахункових одиниць (ч.ч. 4 і 5 ст. 3.1.7). Якщо в подальшому робоча група знайде можливості для диференціації ступенів тяжкості проступків (наприклад: шляхом розрізнення серед них майнових, насильницьких та інших), то вказана типова санкція також буде піддана поділу на відповідну кількість самостійних типових санкцій.

9. Самостійна типова санкція передбачається для кожного ступеня тяжкості злочинів. Зокрема: для злочинів 1 ступеня – штраф у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років; для злочинів 2 ступеня – штраф від 500 до 1000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 2 до 3 років; для злочинів 3 ступеня – штраф від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 до 4 років; для злочинів 4 ступеня – в ув'язнення на строк від 4 до 6 років; для злочинів 5 ступеня – ув'язнення на строк від 6 до 8 років; для злочинів 6 ступеня – в ув'язнення на строк від 8 до 10 років; для злочинів 7 ступеня – ув'язнення на строк на строк від 10 до 13 років; для злочинів 8 ступеня – ув'язнення на строк від 13 до 16 років; для злочинів 9 ступеня – ув'язнення на строк від 16 до 20 років або довічне ув'язнення; для злочинів 10 ступеня – ув'язнення на строк від 20 до 30 років або довічне ув'язнення. У випадку, якщо злочин будь-якого ступеня є корисливим чи корупційним, а також – якщо певним умисним злочином заподіяно значну чи тяжку майнову шкоду, санкція за нього стає кумулятивною: передбачає штраф як додаткове

покарання (ч.ч. 4 і 5 ст. 3.1.3). Сума штрафу в цьому разі складає: за злочин 1 ступеня – від 50 до 200 розрахункових одиниць; за злочин 2 ступеня – від 200 до 300 розрахункових одиниць; за злочин 3 ступеня – від 300 до 400 розрахункових одиниць; за злочин 4 ступеня – від 400 до 500 розрахункових одиниць; за злочин 5 ступеня – від 500 до 750 розрахункових одиниць; за злочин 6 ступеня – від 750 до 1000 розрахункових одиниць; за злочин 7 ступеня – від 1000 до 1500 розрахункових одиниць; за злочин 8 ступеня – від 1500 до 2000 розрахункових одиниць; за злочин 9 ступеня – від 2000 до 2500 розрахункових одиниць; за злочин 10 ступеня – від 2500 до 3000 розрахункових одиниць.

10. Запровадження у майбутньому кримінальному законодавстві України типових санкцій матиме, як видається, низку істотних позитивних моментів, головними з яких є такі. Передусім, це стане одним з найвагоміших способів обмеження свавілля держави при здійсненні кримінально-правової політики на законотворчому рівні, і тим самим сприятиме ствердженню принципу верховенства права. Крім того, через їх використання буде створений достатньо дієвий механізм практичного втілення не лише вже згаданого принципу пропорційності, а й принципу рівності перед законом, а відтак – і справедливості покарання. Нарешті, використання системи типових санкцій поліпшить якість викладу приписів КК, а це, з одного боку, сприятиме зменшенню неточностей у ньому, а з іншого – полегшуватиме його сприйняття.

Поштаренко Інна Валеріївна,

викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ДІТЕЙ

Згідно Конституції України, людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Обов'язок по забезпеченню прав людини покладено на державу.

В Конвенції ООН про права дитини передбачено, що кожна дитина має право на особисте життя та захист від посягань на нього, право на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства, право на відпочинок і дозволя.

Кримінальне законодавство України має набувати змін, реагуючи на перетворення які відбуваються в політичних, соціально-економічних та інших сферах життя суспільства і держави та своєчасно відповідати на нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища. [5, с. 33]

Встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство є підтвердженням того, що в певних ситуаціях такі заходи

впливу як моральні та адміністративні не дають бажаного результату і потребують суворішого підходу до вирішення цієї проблеми.

Дійсно, в нашій державі ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачена кримінальна відповідальність за домашнє насильство. КК розглядає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя, чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Поряд із дорослими дуже часто потерпілими від даного кримінального правопорушення можуть бути діти, як малолітні так і неповнолітні.

Зауважимо, що відповідно до КК обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за домашнє насильство є дії, які носять систематичний порядок. Однак кримінальне правопорушення вважається вчиненим з моменту хоча б однієї із форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного), в результаті чого настає хоча б один із зазначених у законі наслідків. При цьому не важливо чи було відображено (зафіксовано) в адміністративному протоколі поліції, в терміновому заборонному приписі, в обмежувальному приписі чи іншому документі факт перших двох насильств. Факт документування для доказування систематичності насильства має важливе значення. Однак варто зауважити, що поряд із документуванням, не менш важливу роль відіграють інші передбачені законом докази, а саме свідчення потерпілих, свідків, висновки експертів тощо.

Вивчаючи приклади з судової практики можна зробити висновок, що практичними підрозділами як доказ у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства використовуються виключно попереднє документування тотожних фактів такого насильства.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я» систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним). Крім того, аналіз коментарів до вказаних статей, наукової літератури та судової практики дає можливість зазначити, що систематичність у вказаних випадках характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій (два/три і більше рази), але і їх взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Вказане утворює якісний критерій систематичності. Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство носить систематичний характер.

Зважаючи на вищевикладене, потрібно констатувати факт підвищеної суспільної небезпеки діянь, що утворюють склад

кримінального правопорушення передбаченого ст.126-1 КК, потерпілими від яких є діти (як малолітні так і не повнолітні). Систематичність фактів домашнього насильства яка є підставою до притягнення до кримінальної відповідальності винної особи це фактор значного негативного впливу на психіку та фізичний стан дорослої, повнолітньої особи. Звісно, дитина є більш уразливою до проявів жорстокості. Однак покарати особу яка допускає факти такого насильства можливо тільки за наявності неодноразового їх вчинення.

Вважаємо за доречне ввести до КК додаткових заходів кримінально-правового впливу щодо захисту дітей від фактів домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-111. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року №2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

4. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р., схвалена резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року), ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91.

5. Тацій В.Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2011. с. 33.

Рощина Інна Олександрівна,

професор кафедри конституційного та кримінального права Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

З урахуванням чинного законодавства України, найбільш важливою та ефективною для захисту конституційних прав і свобод громадян є судова влада.

Згідно ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Причинами недостатнього захисту конституційних прав і свобод людини в Україні, на нашу думку, є систематичне і не професійне реформування судової влади.

Так, Верховний Суд України на 1.09.2005 р. налічував 85 суддів. Президент України 7.10.2005 р. видав Указ № 1427/2005 «Про кількість суддів Верховного Суду України», яким встановлено, що кількість суддів складається із 95 осіб [2].

7.07.2010 р. був прийнятий Закон України № 2453 –VI «Про судоустрій і статус суддів». Згідно ч. 1 ст. 39 цього Закону, склад Верховного Суду України складався з двадцяти суддів – по п'ять суддів від кожної спеціалізованої юрисдикції (цивільної, кримінальної, господарської, адміністративної), з числа яких вибирався Голова Верховного Суду України та його заступник [3].

Перші місяці роботи судів за новим законом однозначно показали, що ця реформа була проведена поверхово й не професійно, через те вона не тільки не змінила ситуацію у суддівському корпусі в кращу сторону, але ще суттєво збільшила її, а також ускладнила можливість простому українцеві домагатися правди.

20.10.2011 р. був прийнятий Закон України № 3932 – VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розгляду справ Верховним Судом України. Зміни, внесені цим законом у деякі статті КПК України, а також у Закон України № 2453 – VI від 7.07. 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» тощо, не тільки не поліпшили якість закону, але ще більш зробили його заплутаним і незрозумілим. Згідно цих змін, Верховний Суд України став складатися не з 20 суддів, а з 48 суддів, також у Верховному Суді України діють 4 судових палати тощо [4].

12.02.2015 р. був прийнятий Закон України № 192 – VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» зі змінами, внесеними Законами України № 336 – VIII від 21.04.2015 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань забезпечення діяльності органів прокуратури» та № 469 – VIII від 21.05.2015 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих положень з питань судоустрою»[5]. Цими законами були внесені значні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

До ухваленого 02.06.2016 р. чергового Закону України № 1402 – VIII «Про судоустрій і статус суддів», також були внесені зміни згідно із Законами № 1774 – VIII від 06.12.2016 р. (Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 2. – ст. 25) та № 1798 – VIII від 21.12.2016 (Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 7 – 8. – ст. 50) [6].

Ще більше незрозумілість доцільності підписання Президентом України 29.12.2017 р. 16 Указів про діяльність судів. Аналізуючи ці укази ще раз переконаєшся у тому, що хто готував їх, не володіє

логікою мислення, а також не знає як можна і потрібно реформувати судову систему в Україні. Тут повна нестиківка як по черговості прийняття цих указів і по послідовності їх дії, так і необхідності взагалі їх прийняття.

Особливо дивно виглядає Указ № 452/2017. По-перше, саме формулювання по кожному новоствореному апеляційному суду викликає сумніви. Як це можна утворювати апеляційні суди в апеляційних округах. Наприклад, п. 8 цього Указу свідчить «Утворити Запорізький апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Запорізьку область, з місцезнаходженням у місті Запоріжжі». Що це за територіальна одиниця апеляційний округ, хто і коли його створив? Відповіді немає. На нашу думку, колишня назва «Апеляційний суд Запорізької області» було правильним і не потребувало такому незрозумілому перейменуванні.

По – друге, було ліквідовано 27 апеляційних судів, а створено лише 26. За рахунок чого ж було зроблено скорочення. Можливо в результаті об'єднання двох менш населених регіонів? Кому потрібен такий незрозумілий підхід до реорганізації судової системи? Можна висувати різного роду версії. Однією з версій може бути явне небажання влади імуших створити такий суд, в якому громадяни України мали б реальну можливість захистити свої конституційні права.

Цікавий варіант роз'яснення народу необхідність прийняття цих указів. Адміністрація президента запевняла, що реорганізація викликана необхідністю наблизити суди до народу. У результаті в Києві ліквідовано десять районних судів, замість яких створено шість окружних судів. Як зменшення кількості судів у столиці наблизить правосуддя до людей, зрозуміти неможливо. Іншими словами, видали повну безграмотність і некомпетентність за добросовісність і необхідність.

У 2019 р. 16.10.2019 р. був прийнятий Закон України № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» [7], яким, в черговий раз, до чинного Закону України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. «Про судоустрій і статус суддів» були внесені такі зміни:

- 1) скорочується кількість суддів Верховного Суду вдвічі (з 192 до 100);
- 2) запроваджується новий порядок формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів;
- 3) розширюються повноваження Вищої Ради правосуддя.

Особливо звертає на себе увагу створення при Вищій раді правосуддя нового дисциплінарного органу – Комісії з питань добросовісності та етики.

Згідно ст. 28⁻¹ цього Закону Комісія з питань добросовісності та етики (далі – Комісія) є колегіальним органом, який діє при Вищій раді правосуддя та утворюється з метою забезпечення прозорості і

підзвітності членів Вищої ради правосуддя та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Аналізуючи ці зміни в Законі України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. «Про Судуострій и статус суддів» не важко зробити висновок про те, що вони не тільки не піддаються здоровому глузду, але і не відповідають Конституції України. В зв'язку з цим Верховний суд України звернувся до Конституційного суду с поданням щодо неконституційності нових положень законів щодо судової системи [8].

Список використаних джерел

1 Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws//main/254к/96-вр>.

2. Указ Президента України № 1427/2005 від 07.10.2005 р. «Про кількість суддів Верховного Суду України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1427/2005>.

3. Закон України № 2453-VI від 7.07. 2010 р. «Про судуострій і статус суддів». URL: http://kodeksy.com.ua/pro_sudoustrij_i_status_suddiv/statja-39.htm.

4. Закон України № 3932-VI від 20.10.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Закон України № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. Відомості Верховної Ради. № 18, № 19–20. ст. 132.

6. Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. «Про судуострій і статус суддів» із змінами, внесеними згідно із Законами 1774-VIII від 06.12.2016 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

7. Закон України № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судуострій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-20#Text>.

8. Верховний суд просить визнати неконституційними окремі положення судової реформи. URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/verhovnij-sud-prosit-konstituciyniy-sud-rozglyanuti-sudovu-reformu-novini-ukrajini-50053732.html>.

Савченко Андрій Володимирович,
заступник начальника відділу Головного
слідчого управління Державного бюро
розслідувань, доктор юридичних наук,
професор

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ ТА ЕВОЛЮЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Саме питанням протидії злочинності за часів пандемії та еволюції кримінального ландшафту була присвячена 38 сесія по

європейському регіону з перепідготовки випускників Національної академії Федерального бюро розслідувань (18–23.09.2021, м. Шибеник, Республіка Хорватія), участь в якій взяли й представники з України, що натепер проходять службу в Національній поліції України, Державному бюро розслідувань та Національному антикорупційному бюро України.

За підсумками цієї сесії було констатовано, що у 2021 році серйозна та організована злочинність залишається ключовою загрозою внутрішній безпеці Європейського Союзу (далі – ЄС). Ландшафт організованої злочинності характеризується мережевим середовищем, де співпраця між злочинцями відбувається плавно, систематично та з орієнтацією на отримання прибутків. Подібно до бізнес-середовища, ядро злочинної мережі складається з управлінських шарів та польових операторів. Головною характеристикою злочинних мереж, що підтверджується пандемією, є їхня спритність до адаптації та використання змін у середовищі, в якому вони функціонують. Злочинці, які залучені до серйозної та організованої злочинності, збільшили частоту та тяжкість насильства. Останнє застосовується без розбору та безцільно, відтак дуже часто жертвами посягань стають випадкові перехожі. Збільшення насильницьких інцидентів відбулося за рахунок широкого використання вогнепальної зброї або вибухових речовин у громадських місцях. При цьому, незважаючи на пандемію COVID-19, злочинці швидко адаптувалися до виробництва та поширення незаконної продукції, використавши страх та тривогу європейців, а також дефіцит деяких життєво важливих товарів.

Корупція є ознакою більшості, якщо не всіх випадків кримінально протиправної діяльності в ЄС. Корупція має місце на всіх рівнях суспільства та може варіюватися від дріб'язкового хабарництва до складних багатомільйонних корупційних схем. Корупція руйнує верховенство права, послаблює інститути держав і перешкоджає економічному розвитку. Корупція є ключовою загрозою у боротьбі з серйозною та організованою злочинністю. Майже 60 % кримінальних угруповань в країнах ЄС залучені до корупції. Недооціненими є масштаби та складність діяльності з відмивання грошей. Ті, хто професійно відмивають гроші, створили паралельну підпільну фінансову систему з обробки транзакцій і платежів, яка ізольована від будь-яких механізмів нагляду. Понад 80 % злочинних мереж, що діють у державах ЄС, використовують легальні бізнес-структури у процесі своєї кримінально-протиправної діяльності. Близько 50 % усіх злочинних мереж створюють свої власні легальні бізнес-структури або проникають до керівного складу підприємств. Використання технологій є ключовою ознакою серйозної та організованої злочинності у 2021 році. Злочинці використовують зашифровані комунікації для взаємодії між собою, соціальні медіа та послуги миттєвого обміну повідомленнями, щоб охопити більшу аудиторію для реклами нелегальних товарів або поширення дезінформації.

Понад 80 % відомих злочинних спільнот у державах ЄС залучені до торгівлі наркотиками, організованої майнової злочинності, шахрайства з акцизами, торгівлі людьми, онлайн- та іншого шахрайства або контрабанди мігрантів, а майже половина з них (38 %) бере участь у торгівлі наркотиками. 40 % злочинних угруповань має стійку ієрархічну структуру, тоді як решта (60 %) – мінливу (нестійку). Четверть – активно діє протягом більше 10 років. 79 % злочинних угруповань має у своєму складі шість і більше членів, тоді як 21 % – до п'яти учасників. 68 % злочинних спільнот використовують базові методи відмивання грошей, зокрема інвестиції у власність або дорогоцінні товари. Понад 180 національностей залучені до діяльності з організованої злочинності в ЄС. 65 % злочинних груп, що діють в країнах ЄС, складаються з представників різних національностей. Більше 50 % усіх відомих членів організованих злочинних спільнот, що діють на території ЄС, є громадянами країн, що не є членами ЄС (половина цих громадян, що не є членами ЄС, походять із країн, що знаходяться поблизу ЄС, таких як регіон Західних Балкан, країни Східної Європи та Північної Африки). Майже 70 % злочинних мереж є активними більш ніж у трьох країнах. Різні типи злочинних угруповань переважно диференціюються за такими критеріями: а) національність або етнічна приналежність (наприклад, китайські організовані злочинні групи); б) злочинна діяльність (наприклад, причетність до майнової злочинності); в) структура (наприклад, організовані злочинні групи типу мафії або вуличні банди); г) будь-які інші описові характеристики кримінальних мереж (наприклад, системи цінностей, заборонені мотоциклетні угруповання чи злочини у законі) [1, р. 8–19].

З метою протидії серйозній та організованій злочинності в ЄС правоохоронні органи використовують методологію SOCTA[2], яка дозволяє оцінити кримінальні загрози на підставі систематичного та всебічного збору й аналізу інформації щодо злочинної діяльності та мереж (груп), які становлять загрозу для країн ЄС. Так, на теперішній час значна активізація спостерігається з боку італійської злочинної організації «Н'дрангета», яка є одним з наймасштабніших і найпотужніших кримінальних угруповань у світі. Родом з італійського регіону Калабрія, «Н'дрангета» поширився по всьому світу та продовжує зростати стабільними темпами. На сьогодні це єдина італійська організація мафіозного типу, що присутня на кожному континенті планети (зокрема, у 32 країнах, з яких 17 – європейські). «Н'дрангета» підтримується своєю величезною фінансовою силою, побудованою переважно на торгівлі наркотиками, корупції та заволодінні державними коштами шляхом шахрайства та підроблених контрактів. Потім цей величезний незаконний прибуток реінвестується у звичайні компанії, що ще більше зміцнює володіння організацією та «забруднює» легальну економіку. Сьогодні підступне поширення злочинності мафіозного типу становить реальну загрозу, оскільки міцні родинні зв'язки та корумпована політична й ділова практика

дозволяють злочинній організації «Н'дрангета» проникати у всі сфери економічного життя. З метою протидії цій злочинній організації було започатковано спільний проєкт Інтерполу та італійських правоохоронних органів під назвою «I-CAN».

Неабияку проблему для країн ЄС становить незаконна міграція, оскільки на сьогодні понад 82,4 млн людей перебувають у постійному переміщенні світом, при цьому дві третини мігрантів – це представники переважно п'яти країн (Сирії, Венесуели, Афганістану, Південного Судану та М'янми). Туреччина приймає найбільше всього мігрантів у світі, потім йдуть такі держави, як Колумбія, Пакистан, Уганда та Німеччина. З метою протидії незаконній міграції держави вживають відповідні заходи правового, технічного та іншого характеру – укладають міжнародні угоди, залучають до співпраці Агентство прикордонної та берегової охорони ЄС (Frontex), створюють спеціальні підрозділи, встановлюють радари на кордонах, забезпечують візуальне спостереження, закупують спеціальну техніку тощо. За попередніми підрахунками Frontex, кількість незаконних перетинів кордону на зовнішніх кордонах ЄС за дев'ять місяців 2021 року зростає на 68 % до 133900. Це на 47 % більше, ніж у 2019 році до спалаху пандемії COVID-19, коли кількість незаконних перетинів кордону становила 91000. Наприклад, у вересні поточного року на основних міграційних маршрутах Європи було 23630 незаконних перетинів кордону, що на 40 % більше, ніж у 2020 році, коли діяли обмеження, пов'язані з пандемією кордону. Це також на 17 % більше, ніж у вересні 2019 року. Найбільш значне зростання було зареєстровано на маршрутах Центрального Середземномор'я та Західних Балкан. Балканський регіон в Європі небезпечний саме незаконним переміщенням мігрантів, торгівлею наркотичними засобами та зброєю [3]. При цьому на території ЄС, Західних Балкан і навіть країн Латинської Америки значний вплив на торгівлю наркотичними засобами має «Балканський картель» – сукупність різних злочинних організацій. І якщо вартість 1 кг кокаїну в Латинській Америці становить 800–4500 євро, то з урахуванням транспортування до країн ЄС та інших факторів вона може становити вже 35000–50000 євро.

У країнах ЄС на стан злочинності також впливають так звані «злочини, вчинені з ненависті» та «екстремізм правового крила». І такі прояви мають місце навіть у лавах правоохоронних органів. Наприклад, тільки у Німеччині у 2021 році не менш 272 поліцейських обвинувачувалося в ультраправому екстремізмі.

За даними Федерального бюро розслідувань, 55 % злочинів з ненависті вчиняється з мотивів расової, національної чи етнічної нетерпимості, 24 % – з мотивів релігійної нетерпимості, 10 % – з мотивів сексуальної нетерпимості тощо.

У розслідуванні кримінальних правопорушень правоохоронним органам ЄС допомагають міжнародні бази даних, які акумулює Інтерпол. Наприклад, система управління незаконним озброєнням та

відстеження зброї (iARMS) полегшує обмін інформацією та співробітництво між правоохоронними органами щодо злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. До відома: у світі щорічно застосовують вогнепальну зброю при вчиненні більш ніж 245000 вбивств, за винятком зруйнованих війною країн. Цей показник становить лише невеликий відсоток усіх злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї. Злочинці використовують вогнепальну зброю для погроз та підтримки своїх злочинних дій. Кожна країна світу зазнає деструктивного впливу вогнепальної зброї.

Крім цього, для правоохоронних органів держав ЄС важливим є й звернення до інших міжнародних баз даних. Так, Інформаційна система Європолу (EIS) є центральною базою інформації та розвідувальних даних Європолу. Вона охоплює всі передбачені Європолом зони злочинності, включаючи тероризм. Запущена у 2005 році та доступна 22 мовами, EIS містить інформацію про серйозні міжнародні злочини, підозрюваних та засуджених осіб, кримінальні структури та правопорушення, а також засоби, що їх використовують.

Ця довідкова система може бути використана для перевірки того, чи доступна інформація про певну особу або об'єкт, який цікавить (наприклад, автомобіль, телефон чи повідомлення електронної пошти), за межами національної чи організаційної юрисдикції.

Правоохоронні органи країн ЄС у процесі розслідування також активно використовують й інші інформаційні системи, зокрема: 1) європейську інформаційну систему про судимість (ECRIS), яка була створена у квітні 2012 року з метою покращення обміну інформацією про судимість у країнах ЄС; 2) європейську базу дактилоскопічних даних для надання притулку (EURODAC), яка функціонує з 2003 року та через зіставлення відбитків пальців допомагає належним чином розглядати заяви осіб про надання їм притулку; 3) візову інформаційну систему (VIS), що забезпечує обмін візовими даними між державами Шенгенської зони (натепер ця система містить 55 млн даних про заявників – їх персональні дані, фото, відбитки пальців, ухвалені рішення компетентних органів тощо). Очікується, що у 2022 році почне функціонувати система, яка реєструватиме дані в'їзду та виїзду, а також дані про відмову у в'їзді громадянам третіх країн, що перетинають зовнішні кордони держав Шенгенської угоди (Entry/ExitSystem – EES), а у 2023 – система авторизації в'їзду в Європу, за допомогою якої відстежується та дозволяється в'їзд в Шенгенську зону громадянам з тих країн, в яких не потрібно оформлювати візу для в'їзду в Шенгенську зону.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що поряд із активізацією злочинності в європейському регіоні правоохоронні органи країн ЄС зі свого боку вживають адекватні заходи протидії кримінальним проявам. Такий унікальний досвід буде вельми корисним і для українських правоохоронців.

Список використаних джерел

1. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment. A Corrupting Influence: The Infiltration and Undermining of Europe's Economy and Society by Organised Crime / EU SOCTA 2021, EUROPOI. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 105 p.

2. Council of the European Union 2019, SOCTA 2021 Methodology (13732/19).

3. Migratory situation at EU's borders in September: Increase on the Central Mediterranean and Western Balkan routes (2021-10-15). URL: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/migratory-situation-at-eu-s-borders-in-september-increase-on-the-central-mediterranean-and-western-balkan-routes-RZRnEH>.

Саковський Андрій Анатолійович,

Директор навчально-наукового інституту № 2

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На тлі реформування правоохоронної системи України відбуваються зміни як у законодавчій сфері, так і безпосередньо в структурі органів внутрішніх справ. Тому цілком закономірно, що в законодавстві залишаються певні прогалини: прийняті нормативні акти не відповідають чинним, або, навпаки, необхідний акт ще не прийнято, а підрозділ чи посаду вже створено.

З набранням чинності Закону України «Про Національну поліцію» [1] працівники міліції, які пройшли переатестацію, почали адаптуватися до служби в реформованій структурі МВС України або новостворених підрозділах поліції. З метою забезпечення дотримання вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) щодо належного забезпечення слідчих (розшукових) дій наказом МВС України від 19.08.2015 р. N 993 «Про внесення змін до наказу МВС від 17 грудня 2009 року № 530дск» у структурі слідчих відділів (відділень) поліції створено сектори техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій. Для забезпечення техніко-криміналістичного супроводження досудового розслідування введено посади поліцейських: начальника сектору (для відділу), старшого інспектора-криміналіста, інспектора-криміналіста, техніко-криміналіста. З огляду на це виникла потреба упорядкувати процедуру їх залучення до слідчих (розшукових) дій як спеціалістів.

Наказом МВС від 03.11.2015 № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» пунктом 3 розділу 1 визначено: спеціалісти - інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій - керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування (далі - інспектори-криміналісти), та працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [2].

Наказом МВС України від 06.07.2017 №570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» зокрема визначено, що інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні - особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу.

Також визначено основні функції інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), зокрема :

1) надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

6) надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення [3].

Таким чином, в зазначених вище нормативних документах інспектори-криміналісти та техніки-криміналісти виконують функції спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій і на яких покладаються певні обов'язки, які визначені в ч. 5 ст. КПК України, наказі МВС України від 06.07.2017 №570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події затвердженій наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339 та іншими відомчими нормативними актами.

Однак, перелік обов'язків в зазначених нормативних документах не розділяє обов'язки інспектора-криміналіста та техника-криміналіста і не визначає їхніх кваліфікаційних ознак, хоча інспектор-криміналіст має повну вищу освіту, а техник-криміналіст середню спеціальну.

Аналізуючи класифікатор професій України за кодом 2423 визначено назву посади – спеціаліст – криміналіст[4], а посади інспектор-криміналіст та техник-криміналіст взагалі не передбачено.

Станом на сьогоднішній день це питання в деякій мірі вирішується. Так постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року №865 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988» встановлені посади спеціаліста-криміналіста. Однак посада техника-криміналіста залишилась поза увагою. Інші нормативні документи, які б урегульовували дане питання також відсутні [5].

Загалом розділ 2 класифікатора вміщує професії, що передбачають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, агрономічних, медичних чи гуманітарних наук. Професійні завдання полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладенні відповідних дисциплін у повному обсязі. До цього розділу належать професії, що вимагають від працівника (з урахуванням кола та складності певних професійних завдань та обов'язків) кваліфікації за: дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра; дипломом про присудження наукового ступеня кандидата наук тощо.

На нашу думку це досить високі вимоги для виконання завдань, що можуть бути покладені на техніка – криміналіста. З урахуванням тенденції зміни назви посади (від технічного працівника у складі оперативних підрозділів до інспекторів – спеціалістів та ін.) настає час коли потрібно раз і назавжди визначитись із правовим статусом посади працівників поліції, що забезпечують техніко-криміналістичне забезпечення слідчих (розшукових) дій та місцем їх у кримінальному процесі. Адже, залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про правопорушення) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків в конкретних умовах.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (Дата звернення 02.11.2020).

2. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Наказ МВС України від 03 лист.2015 № 1339 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (Дата звернення 02.11.2020).

3. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. №570. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>. (Дата звернення 02.11.2020 р.)

4. Класифікатор професій: Наказ державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 27 лип. 2010р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>.

(Дата звернення 02.11.2020)

5. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988: Постанова Кабінету Міністрів від 23 вер. 2020р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/865-2020-%D0%BF> (Дата звернення 02.11.2020)

Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СЕСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В РОЗРІЗІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Останнім часом кількість випадків сексуального насильства стосовно жінок продовжує збільшуватися. Насамперед це пов'язано з пандемією COVID-19, введенням локдаунів, що внесло корективи в наше повсякденне життя. За весь 2020 рік до Національної поліції України надійшло близько 200 тисяч повідомлень про домашнє насильство та насильство щодо жінок, а за 2019 рік надійшло 115 тисяч повідомлень про домашнє насильство та насильство щодо жінок. Це майже на 40 % менше ніж за 2020 рік, але це ще не реальна картина, оскільки більшість жінок соромиться розповідати про факти домашнього насильства.

Під поняттям «домашнє насильство» визначені діяння (або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, які відбуваються в сім'ї, в межах місця проживання або між родичами, а також між колишнім або нинішнім подружжям, або між тими, хто спільно проживає або проживав однією сім'єю, але не перебуває в родинних стосунках між собою.

Щодо сексуального насильства, то Стамбульська конвенція відносить його до форми домашнього насильства, що охоплює будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи.

Стаття 126-1 КК України не містить у диспозиції ознак сексуального насильства. Ознаки кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості містяться у Розділі IV Особливої частини Кримінального кодексу, а саме у статтях 152 «Зґвалтування», 153 «Сексуальне насильство», 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок», 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» та 156 «Розбещення неповнолітніх». Ушкодження жіночих статевих органів кваліфікується за статтею 121

«Умисне тяжке тілесне ушкодження», а ранні шлюби – за ст. 151-2 КК України «Примушування до шлюбу»

Під визначенням «сексуальне насильство», також, мається на увазі: примушування до небажаних статевих стосунків; торкання інтимних частин тіла без згоди; змушення до статевого акту з іншою людиною; примус до збочених, садистських форм статевих зносин; примус до вагітності або аборту; нав'язування відвертого стилю одягу або поведінки всупереч бажанню людини; примушування спостерігати за статевими актами між іншими людьми; примушування до участі у створенні чи перегляді порнографічних матеріалів.

Дуже часто жінки говорять про сексуальне насильство, як про щось невідворотне, те, чого важко уникнути, або як можливість зменшення ще жорстокішого фізичного насильства. Часом жінка щиро дивується, коли вона починає розуміти, що чоловік не має права мати доступ до її тіла у будь-який момент часу, коли забажає.

Нагадаємо, що 11 січня 2019 вступив в силу Закон, який вніс зміни в законодавство по запобіганню насильству стосовно жінок і домашньому насильству. Статевий акт завжди потребував добровільної згоди (інакше це проти волі особи, тобто зґвалтування). Ці зміни уточнюють кваліфікацію кримінальних правопорушень в більш реалістичному контексті. Раніше термін «зґвалтування» розумівся з медико-біологічної точки зору як вагінальний статевий акт між чоловіком та жінкою, а все інше – задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Як наслідок, суб'єктом цього кримінального правопорушення майже завжди були чоловіки і доволі нечасто – жінки (але у формі співучасті, наприклад організатори). Це викликало безліч проблем в частині кваліфікації, розслідування, експертиз тощо та дозволяло уникати кримінальної відповідальності осіб, які винні у вчиненні статевих кримінальних правопорушень.

У статті 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вказано основні повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. До них належать такі: виявлення фактів домашнього насильства, прийом і розгляд заяв та повідомлень про таке насильство, інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися та винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників, узяття на профілактичний облік осіб, які вчинили такі правопорушення, здійснення контролю за кривдниками, анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством.

Законодавство України, крім кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства в

сім'ї, передбачає застосування спеціальних заходів з попередження насильства, що належать до запобіжних заходів та є формою реагування держави на прояви насильства з метою їх подальшої профілактики. Відтепер до правопорушника можуть бути застосовані такі спеціальні заходи, як «терміновий заборонний припис» який здійснюється поліцією та застосовується до правопорушника не більше, ніж на 10 днів. Ідеться про негайне припинення домашнього насильства. Припис полягає в обмеженні доступу правопорушника, що вчиняє домашнє насильство, до житлового приміщення, де проживає жертва. «Обмежувальний припис» застосовується судом на термін від 1 до 6 місяців після факту насильства, коли є докази, зокрема неодноразове звернення до поліції, та складений адміністративний протокол.

Основним принципом боротьби з домашнім насильством є притягнення правопорушників до відповідальності, забезпечення правосуддя для постраждалих і припинення беззаконня. Держава зобов'язана забезпечувати відповідне покарання правопорушників, не допускати того, щоб релігія, культура, традиції чи інші суб'єктивні причини використовувалися для виправдання кримінально караної поведінки, а також забезпечувати невідкладне реагування з боку правоохоронних органів на звернення про допомогу, врегулювання ними кримінально караних та небезпечних ситуацій і швидко розслідувати всі заяви сексуального насильства.

Також, у Стамбульській конвенції державам-членам постійно пропонується періодично проводити огляд, оцінювання і перегляд своїх законів, кодексів і процедур, зокрема свого кримінального законодавства, з тим, щоб забезпечити їх силу та ефективність у використанні сексуального насильства.

Слуцька Тетяна Іванівна,
начальник відділу секретаріату Касаційного
кримінального суду Верховного Суду,
кандидат юридичних наук

ГУМАНІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Упродовж останніх трьох років Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) констатував порушення Україною статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в більш ніж 10 справах за розглядом понад 100 заяв (зокрема, у справі «Петухов проти України (№ 2)» від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13), «Старишко проти України» від 15 жовтня 2020 року (заява № 61839/12), «Лопата та інші проти України» від 10 грудня 2020 року (заява № 84210/17 та 23 інші заяви), «Дембо та інші проти України» від 11 березня 2021 року (заява № 2778/18 та 46 інших заяв) тощо, встановивши системну проблему в законодавстві

України на підставі того, що покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні є «покаранням без перспективи звільнення».

Розглядаючи у судовому засіданні 8 липня 2020 року заяву (одного із таких заявників до ЄСПЛ) про перегляд судових рішень з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, Велика Палата Верховного Суду, враховуючи національне законодавство та практику ЄСПЛ, дійшла висновку, що: «а) довічне позбавлення волі як пропорційний та справедливий вид покарання за скоєння найтяжчих злочинів не суперечить ідеї людської гідності, яка лежить в основі Конвенції, та не являє собою порушення ст. 3 цієї Конвенції; б) лише нескорочуване довічне позбавлення волі є порушенням ст. 3 Конвенції; в) відсутнє порушення ст. 3 Конвенції в тому випадку, коли існує нормативно визначений на національному рівні та практично ефективний механізм перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі; г) механізм перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі повинен надавати національним органам можливість оцінити зміни поведінки довічно ув'язненого і констатувати прогрес, який не виправдовує триваючого утримання в ізоляції», а також констатувала, що «в національному законодавстві України існує суттєва законодавча прогалина, що стосується врегулювання можливості звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Однак заповнення прогалин у нормативно-правових актах, прийняття законів, внесення до них змін і доповнень, узгодження їх положень між собою є прерогативою законодавчої влади і не належить до повноважень суду будь-якої інстанції. Адже варто розрізняти повноваження щодо правотворення, які належать законодавчому органу, та повноваження щодо правозастосування, що реалізуються судовими органами в процесі здійснення правосуддя» [1].

Надалі Конституційний Суд України (далі — КСУ) підтримав наведену вище позицію, зазначивши у своєму Рішенні № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 року, що «у контексті українського законодавства такий вид покарання, як довічне позбавлення волі, має наслідком довічне виключення особи з суспільства, що має суто каральну функцію. Довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає ч. 1 ст. 3, ст. 23, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 63 Конституції України» [2]. У зв'язку з цим визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 Кримінального кодексу України (далі — КК), оскільки вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до

відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та зобов'язав Верховну Раду України невідкладно привести нормативне регулювання, установлене статтями 81, 82 КК, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

Варто зазначити, що Кабінет Міністрів України, як суб'єкт законодавчої ініціативи, не очікуючи рішення КСУ, вніс до Верховної Ради України (далі — ВРУ) два законопроекти (від 3 вересня 2020 року № 4048 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» [3] та № 4049 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини») [4], які, зокрема, мали врегулювати на законодавчому рівні означене питання.

У зв'язку з цим, а також беручи до уваги, що означені проекти законів, які за своїм змістом покликані гуманізувати деякі норми кримінального законодавства щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі, визначені на офіційному вебсайті ВРУ як такі, що очікують та готуються до другого читання, актуальним є аналіз цих законопроектів.

Так, ознайомившись зі змістом проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 3 вересня 2020 року № 4048 (далі – проект ЗУ № 4048) та проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 3 вересня 2020 року № 4049 (далі – проект ЗУ № 4049) можемо зробити такі висновки:

– ці законопроекти взаємопов'язані між собою, адже якщо проект ЗУ № 4049 передбачає відповідні зміни до статей 81 та 82 КК, проект ЗУ № 4048, окрім іншого, передбачає порядок та умови дострокового звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, то ж їх прийняття ВРУ у другому читанні та, відповідно, набуття ними чинності має відбуватися одночасно. Натомість за станом проходження лише проект ЗУ № 4049 є таким, що «очікує на друге читання», порівняльну таблицю якого надано народним депутатам 23 липня 2021 року та який протягом вересня – жовтня цього року перебував у порядку денному засідань ВРУ. Проект ЗУ № 4048 лише готується до розгляду у другому читанні;

– деякі положення проекту ЗУ № 4048 потребують узгодження зі змінами, передбаченими проектом ЗУ № 4049. Наприклад, у проекті ЗУ № 4048 передбачаються, окрім іншого, зміни до ч. 7 ст. 154 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо зменшення вимоги стосовно строку відбуття засудженим до довічного позбавлення волі для набуття ним права подати клопотання про помилування (з 20 років

до 10). У порівняльній таблиці до цього законопроекту в графі «Пояснення» зазначено, що такі зміни необхідні для «приведення у відповідність до ч. 5 ст. 82 КК у редакції проекту ЗУ № 4049, якою пропонується встановити можливість заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років у разі відбуття засудженим не менше десяти років призначеного судом покарання» [5]. Варто зауважити, що відповідно до тексту проекту ЗУ № 4049, підготовленого до другого читання, в запропонованій новій редакції ч. 5 ст. 82 КК міститься формулювання «не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання», а не «десяти»;

– як уже зазначалося в попередній тезі, проектом ЗУ № 4049 пропонується внести зміни до ст. 82 КК, якими визначено можливість заміни особі, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі, невідбутої частини покарання більш м'яким (позбавлення волі строком від 15 до 20 років) після фактичного відбування нею не менше 15 років призначеного судом покарання. У цьому аспекті, слід зауважити, що суть заміни невідбутої частини покарання більш м'яким його видом полягає в тому, що засуджений повністю не звільняється від покарання, а йому лише замінюється один вид покарання (його невідбута частина) на інший вид покарання. Тобто з моменту заміни особа розпочинає відбувати новий вид покарання, призначеного йому не вироком, а іншим рішенням суду. Також пропонується надати можливість застосування умовно-дострокового звільнення після фактичного відбування засудженим не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом, у разі заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк (п. 3 ч. 3 ст. 81 КК в редакції проекту ЗУ № 4049). Тобто особа, засуджена до довічного позбавлення волі, спочатку (після фактичного відбування нею не менше 15 років призначеного судом покарання) повинна подати клопотання про заміну покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким і лише після фактичного відбування нею не менше трьох чвертей строку вже заміненого покарання така особа матиме право звернутися з клопотанням про умовно-дострокове звільнення від його відбування;

– з урахуванням запропонованих проектом ЗУ № 4049 змін до статей 81 і 82 КК змін потребує й ст. 87 КК, яка наразі залишилася поза увагою законодавця.

Список використаних джерел

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 липня 2020 року у справі № 1-42/2004 (провадження № 13-87зв019). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411145>.

2. Рішення Конституційного Суду України № 6-п(II)/2021 від 16 вересня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#n99>.

3. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 03 вересня 2020 року № 4048. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69826.

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 3 вересня 2020 року № 4049. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69827.

5. Порівняльна таблиця до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини». від 03 вересня 2020 року № 4048. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69826.

Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Мусатенко Віта Сергіївна,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Про масштаби торгівлі людьми в Україні свідчить статистика за 2012–2019 роки, яка ведеться: Міністерством соціальної політики України – щодо кількості осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми (874 особи), Офісом Генерального прокурора – щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми (1542 особи), та кількості осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, відповідно до ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК)(1343 особи); Державна судова адміністрація України – щодо кількості вироків за відповідною кваліфікацією (319 осіб) [1].

Протидія торгівлі людьми в Україні здійснюється на підставі ряду нормативно-правових актів. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» під боротьбою з торгівлею людьми розуміють систему заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності [4]. Відповідно до ст. 149 КК [3] (в редакції від 06.09.2018 р.) передбачено відповідальність за торгівлю людьми, а саме за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини,

вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкupu третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію». П. 1 примітки до цієї статті визначає, що під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у кримінальну протиправну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

На думку окремих зарубіжних інституцій стан боротьби із торгівлею людьми в Україні не можна вважати цілком задовільним. Так, відповідно до звіту Державного департаменту США про торгівлю людьми, який було оприлюднено у 2020 року (далі за текстом – Звіт), стверджує, що Уряд України не повністю виконує мінімальні стандарти щодо ліквідації торгівлі людьми, однак докладає значних зусиль для вирішення цієї проблеми [2]. Про необхідність вжиття ефективних заходів щодо протидії торгівлі людьми в Україні свідчать також дані про кількість осіб, які постраждали від торгівлі людьми, яким надано допомогу Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні – Агентством ООН з питань міграції (8456 осіб) [1].

У напрямку вдосконалення протидії торгівлі людьми в нашій країні вживаються суттєві заходи. Так, наказом Національної поліції України від 07 грудня 2020 року № 946 на базі Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми було створено Департамент міграційної поліції [5]. Станом на листопад 2021 року досі триває розробка Положення про Департамент міграційної поліції, відповідно до якого буде визначені його основні завдання та функції. Департамент міграційної поліції займається попередженням, виявленням та припиненням торгівлі людьми та їх експлуатації, та пов'язаними з ним сексуальними кримінальними правопорушеннями щодо дітей, втягнення неповнолітніх до заняття проституцією, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, трудової експлуатації, порушень у сфері надання послуг сурогатного материнства, та шахрайства у сфері працевлаштування за кордоном. У той же час Департамент міграційної поліції виокремлює сучасні форми торгівлі людьми, відповідальність за які вже частково охоплюється диспозицією статті 149 КК, а саме: трудова та сексуальна експлуатація, втягнення у кримінальну протиправну діяльність, примусове жебрацтво, залучення в боргову кабалу, усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах.

Варто зазначити, що торгівля людьми, не зважаючи на пандемію та карантин, є актуальною проблемою та потребує постійних

дій від Національної поліції, так в період з січня 2021 по серпень 2021 року було:

- ✓ виявлено 760 кримінальних правопорушень.
- ✓ повідомлено 328 підозр торгівцям людьми.
- ✓ направлено 895 кримінальних проваджень до суду.

Не зважаючи на показники, серед системних проблем, завдяки яким торгівля людьми фактично кримінальним правопорушенням без покарання у Звіті відносять наступні:

- ✓ суди повільно розглядали справи, ситуацію погіршувала і хронічна неукомплектованість судів,
- ✓ винесено багато умовних покарань, що, ймовірно, посилювалося корупцією, в результаті чого більшість засуджених торговців людьми уникали тюремного ув'язнення.

Отже, наразі ці зусилля були недостатніми для стримування торгівлі людьми.

Міністерством соціальної політики України у якості Національного координатору сфері протидії торгівлі людьми, у співпраці з іншими установами та організаціями, було напрацьовано Концепцію Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, яка схвалена Урядом 14 липня 2021 року (далі за текстом – Концепція) [1].

Концепцією проблеми торгівлі людьми та захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми, передбачається розв'язати в тому числі шляхом:

- ✓ удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії торгівлі людьми з метою підвищення якості надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- ✓ виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми;
- ✓ здійснення моніторингу ефективності заходів, спрямованих на протидію торгівлі людьми, з урахуванням нових викликів, що виникають у відповідній сфері, та інші заходи.

На сьогоднішній день триває підготовка проекту комплексної Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, до якої залучені провідні спеціалісти-практики та науковці. Таким чином, Україна стоїть на порозі розробки та впровадження низки норм, що мають на меті забезпечити кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Тому вироблення науково обґрунтованого підходу до вирішення цих питань є нагальним та невідкладним.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Звіт Державного департаменту США про торгівлю людьми : URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/TIP_Report_20_Ukr.pdf.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 верес. 2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про створення Департаменту міграційної поліції : наказ Національної поліції України від 07 грудня 2020 року № 946. URL: <https://mvs.gov.ua>.

Тимошенко Віра Іванівна,

головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЗЛОЧИН І ПОКАРАННЯ В ХРИСТІЯНСЬКІЙ ТЕОЛОГІЇ

Християнство є однією з найпоширеніших світових релігій та єдиною релігією, прихильники якої присутні в кожній країні. Згідно з даними Центру вивчення глобального християнства при Теологічній семінарії Гордон-Конвелл (США), релігійною більшістю на Землі й надалі будуть залишатись християни. До 2025 року у світі буде 2,732 млрд християн, а в 2050 р. – 3,443 млрд [1]. Ця обставина не може не впливати на розвиток суспільства і повинна враховуватися кримінальним законодавством. Адже між релігією і правом багато спільного. Релігія створює основу менталітету нації, узагальнює досвід, знання, звички народу і перетворює їх на жорсткі та обов'язкові для виконання релігійні норми. Право, як і релігія, відбиває рівень розвитку суспільства, регламентує різні сторони життя соціуму й кожної людини як з точки зору моралі, так і законодавства. При цьому саме кримінальне право впливає на суспільні відносини найбільш дієвими засобами, а тому більш ніж інші галузі права потребує дотримання моральних норм як при формуванні кримінального законодавства, так і в процесі його реалізації.

Як відомо, головною метою життя для християнина є порятунок власної, нетлінної душі від гріха в ім'я воскресіння, тобто матеріалізації в новій сутності, яка передбачає Божественну гармонію плоті й духу. Ідея порятунку осмислюється насамперед у категоріях гріха і спокути, правовим корелятом яких виступає злочин і покарання, а також у тематичному полі складної філософсько-теологічної проблеми теодицеї, в межах якої християнство викладає вчення про добро і зло. Зло в людині – це гріх. Кожна людина потенційно спрямована до гріха. Поняття гріха і злочину не тотожні: «Будь-який злочин є гріхом, але не всякий гріх є злочином» [2].

Сутність гріха визначається моральними правилами і традиціями християнства, це поняття більш об'ємне і ширше, ніж уявлення світського права про злочини, що містить у собі певний мінімум морально-етичних норм, недотримання яких становить небезпеку для всіх членів суспільства.»Гріх – за релігійними уявленнями – є порушенням у думках або дією волі Бога, втіленої в моральних приписах, вимогах релігійно-санкціонованих норм поведінки і способу життя»[3, с. 134]. Для християнства гріх починається з бажання, тобто діяння ще не відбулося, а людина вже згрішила. Ця ідея має певний сенс для попередження злочинності.

Джерелом гріха в християнстві є плоть, світ, диявол, пристрасті та хіть: «З серця виходять лихі думки, вбивства, перелюби, розпуста, крадіжки, неправдиві свідчення, богозневага»¹, – сказано в Євангелії від Матвія [4]. У ситуації вибору, яка передбачає наявність альтернативи, християнин обирає з реально можливих варіантів поведінки той, який уявляється йому найближчим до ідеалу. Тобто гріх успадковується не генетично, а відтворюється в душі кожного разу, коли людина неналежним чином розпоряджається своєю свободою.

Згідно з церковною догматикою, для людського гріха крім вільного вибору є й інші, непрямі причини, як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Примус та об'єктивна реальність, нормативно оформлена чинними правовими нормами, може ставити людину перед необхідністю робити вибір між гріхом і чеснотою, між законослужняною і протиправною поведінкою проти своєї волі. Підтримуючи світську владу, християнство, проте, не визнає за позитивним правом претензії на можливість формувати абсолютну правову основу поведінки і вважає, що воно є лише відбиттям у суспільній правовій свідомості розуміння належного, відповідного реаліям конкретної історичної епохи. При цьому норми належного в християнізованій культурі носять мінливий, «ситуаційний» характер. Проповідь Ісуса Христа орієнтує на ідеал, а не на точні норми. Оскільки закон, встановлений державою, ніколи не містить всієї повноти закону божественного, він допускає можливість заперечення моральних норм, якщо на певному етапі свого розвитку суспільство вважатиме це благом для соціуму [5, с. 45, 98, 96].

З поняттям злочину в християнстві пов'язане поняття покарання. Ця зв'язаність задається їх загальною буттєвою основою: і злочин, і покарання – зло. Покарання – зло, що виникає як відповідь на виклик злочину. Але між цими видами зла є істотна відмінність. Головну метафізичну таємницю покарання розкрив ще Фома Аквінський, вказавши: «Поділ [зла] на злочин і покарання є не поділ зла як такого, але того зла, яке вбачається в речах зі свободою волі» [6].

За християнськими канонами мета покарання – виправлення грішника, недопущення скоєння нових гріхів і залякування. Однак

---

¹ Євангелие от Матфея 15 стих 19.URL.: <https://bible.by/verse-ua/40/15/19/>.

система і види покарання в Старому і Новому Завітах у більшості своїй криваві та аморальні, суперечать головній ідеї християнства – любові до ближнього. Мойсеїв Закон передбачає різні види покарання – штрафи, членушкодження, кваліфіковані види страти тощо. Водночас саме вбивство вважалося найстрашнішим злочиним. Слід погодитись із наявною в науковій літературі думкою, що біблійна заповідь «не убий» суперечить поширеності застосування смертної кари в Старому Завіті. За словами Н.С. Федосової, вимоги-заборони «не вбивай», «не проливай кров» були обов'язковою нормою поведінки тільки серед своїх родичів і сучасників. Заповідь «не вбивай» означає «не вбивай ближнього». Відносно ж «далеких» застосовувалися жорстокі закони. Слід зазначити, що давньоруське законодавство з самого початку не сприйняло ні християнські ідеї покарання, ні його види [7]. Головна мета покарання за Руською Правдою, складеною у Київській державі, полягала у відшкодуванні завданої шкоди (матеріальної або моральної) та поповненні княжої скарбниці. Смертна кара навіть не згадувалась.

Істотним фактором, що стримує від правопорушень, є в християнській свідомості уявлення про те, що гріх і відплата (покарання) можуть не йти безпосередньо одне за одним, бувають розділені багатьма роками і навіть поколіннями.

Ключовим для християнина є уявлення про те, що зовнішнє середовище лише створює певні умови для тієї чи іншої поведінки людини в конкретній життєвій ситуації, що розглядається як Божественні випробування на її життєвому шляху. Але остаточно мету своїх діянь визначає сам індивід. При виборі моделі поведінки найбільш наочно проявляється такий моральний феномен як совість. Саме совість є критерієм справедливості, вона спонукає людей чинити належним чином, втілюючи в реальність Божественні ідеали навіть тоді, коли їх діяння прямо суперечать прагматичному голосу розуму, для якого властиво лише знаходити ті чи інші діяння раціональними чи нераціональними, вигідними або не вигідними. При цьому людина може вирішити вчинити зовсім не так, як їй підказує совість, і піти проти неї. Гріховна свідомість завжди здатна виправдати протиправну поведінку, дозволяє переступати будь-які закони в інтересах доцільності, матеріальної вигоди, егоїстичних бажань.

З точки зору християнства, покарання має бути справедливим. Сучасна церква закликає до гуманізації людських відносин, обґрунтовує потребу в справедливості. Однак кримінальна політика різних держав, що заснована на ідеї справедливості та має служити втіленню цієї справедливості в соціальному житті окремих особистостей, груп і суспільств, на практиці часто піддається спотворенню. Злопам'ятність, ненависть і навіть жорстокість можуть брати верх над ідеєю справедливості. Прагнення знищити противника, обмежити його свободу або навіть повністю позбавити її стає основним спонукальним мотивом діянь. Але саме це й суперечить суті

справедливості, яка за своєю природою прагне до встановлення рівності та рівноваги між сторонами, що ворогують між собою. Подібні зловживання ідеєю справедливості та її практичне спотворення доводить, наскільки людська діяльність може виявитися чужою справедливості, навіть якщо вона відбувається в ім'я цієї справедливості. Заради уявної справедливості, яку кожен розуміє по-своєму, ближніх ображають, принижують, вбивають, позбавляють свободи та елементарних людських прав. Досвід минулого і сьогодення доводить, що однієї лише справедливості недостатньо. Вершиною справедливості є природні права людини, на які й повинен орієнтуватися кримінальний закон.

Таким чином, розуміння сутності злочину і покарання у християнській теології та праві не завжди співпадає. Найбільш повне відбиття сучасних поглядів щодо добра і зла, формування негативного ставлення до протизаконного, що дозволить визначити нові способи попередження злочинності, виробити навички досягнення дійсно вірних цілей покарання, а саме виправлення злочинця, – все це лише мета кримінального та кримінально-виконавчого права. Криза в духовно-моральній сфері, що супроводжується різким зростанням показників злочинності, вимагає уважного аналізу чинного законодавства під кутом зору моральних начал. Цим процесам має сприяти виявлення та актуалізація правових універсалій, до числа яких належать і моральні засади, концентровані у християнстві. Чинне в державі законодавство повинно базуватися на боговстановлених принципах, а не руйнувати їх та спонукати людину до негідної або навіть злочинної поведінки. Найбільш ефективне регулювання суспільних відносин є можливим лише за взаємодії релігійних норм з правовими.

Список використаних джерел

1. К 2050 году число христиан в мире возрастет на миллиард. URL.: <https://www.interfax.ru/world/553663>.
2. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Москва: Мысль, 2001. URL.: https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf.
3. Филимонов Э.Г. Грех // Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. С. 134.
4. Евангелие от Матфея, глава 15, стих 19. URL: <https://bible.by/verse-ua/40/15/19/>.
5. Соколовская О.В. Грех и преступление в христианской культуре: дисс. ... канд. филос. наук: 19.00.13 / ФГБОУВО «Омский государственный педагогический университет». Омск, 2015. 176 с. URL: https://omgrpu.ru/sites/default/files/dissertaciya_sokolovskaya.pdf.
6. Фома Аквинский. Сумма теологии. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-1/>.
7. Федосова Н.С. Уголовное право и религия: Проблемы взаимовлияния и взаимодействия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08.

Ткаченко Ірина Миколаївна,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОБОВ'ЯЗКИ, ЯКІ ПОКЛАДАЄ СУД НА ОСОБУ, ЗВІЛЬНЕНУ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Така вимога є однією із загальних засад призначення покарання. Проте у нашому суспільстві переважною є думка, що кожен правопорушник має бути притягнутий до кримінальної відповідальності та понести відповідне покарання. Але ж на меті покарання є не лише кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Крім того, існують випадки, коли особа, що вчинила кримінальне правопорушення, за певних обставин не заслуговує на суворі заходи кримінально-правового впливу, а їх застосування є недоцільним.

Так за певних умов (визначених статтею 75 КК України), якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. При цьому особа протягом іспитового строку повинна не вчинювати нових кримінальних правопорушень і виконувати покладені на неї обов'язки. Саме характер обов'язків визначає ефективність звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Окрім обов'язку періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації та повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання, які покладає суд на засудженого, на останнього можуть додатково покладатися такі обов'язки:

1) Попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого. Пробачення може бути викладене засудженим усно (зокрема, у залі судового засідання, під час зібрання трудового колективу, через радіо, телебачення, інші ЗМІ) або письмово (наприклад, через газету, журнал, лист). Покладання цього обов'язку може бути найбільш ефективним у разі засудження за нетяжкі злочини, які вчинені проти здоров'я, волі, честі, гідності, громадського порядку, моральності тощо [1, с. 234].

2) Не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації. Стаття 33 Конституції

України, окрім того, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, ще й передбачає обмеження права на таку свободу, які встановлюються законом. Так, виїзд за межі України можливий, якщо уповноважений орган із питань пробації погодить такий виїзд, однак причина виїзду повинна бути поважною (смерть близького родича, лікування тощо)

3) Працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу). Виконання даного обов'язку підтверджується довідкою з місця роботи або довідкою про реєстрацію як безробітного в органі державної служби зайнятості.

4) Виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою. Відповідно до Закону України «Про пробацію» пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити [3].

5) Пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Якщо в матеріалах кримінального провадження наявні дані про те, що засуджений страждає від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або має захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (туберкульоз, СНІД та ін.) суд може покласти на такого засудженого даний обов'язок.

6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля. Цікавим та обговорюваним стало рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 20.10.2021 р. в якому суддя поклав обов'язок на викрадачів магнітол дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, а саме прочитати наступні твори: 1) Повість (за іншими виданнями роман) «Пригоди Тома Соєра» 1876 р. автор Марк Твен; 2) Роман «Пригоди Гекльберрі Фінна» 1884 р., автор Марк Твен; 3) Пригодницька повість (за іншими виданнями роман) «Біле Ікло» 1906 р., автор Джек Лондон; 4) Вірш Тараса Шевченка «Минають дні, минають ночі...» 1845 р. На думку судді саме завдяки таким творам у дитини і повинні створюватись образи прекрасного, найкращого які вона буде нести через все життя. І якщо людина була позбавлена такого прекрасного у дитинстві, потрібно компенсувати їй такі знання у сьогоденні. Фактично це питання духовного розвитку людини, питання любові до ближнього і поваги до права власності. У будь-якому випадку, такий вид обов'язків, як

частина покарання повинен бути кориснішим і ефективнішим ніж будь-яке інше покарання, що передбачено у кримінальному законі. Крім того, такі твори пов'язані з власним вихованням себе у душі поваги до встановлених у суспільстві правил і визначення своєї ролі в громаді [2].

На осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України.

Отже, обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням є важливим елементом при застосуванні виправного впливу на засуджених, що сприятиме досягненню позитивного результату. В той же час, законодавство, що регулює зазначені обов'язки, потребує подальшого вдосконалення задля підвищення ефективності застосовуваного звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

2. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 20 жовтня 2021 р.. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100432616>.

3. Про пробацію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13, ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

Топорецька Зоряна Миколаївна,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Злочини, пов'язані з гральним бізнесом, нами поділяються на три основних групи: 1) легалізація корупційних доходів з використанням грального бізнесу; 2) легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом; 3) інші злочини, пов'язані з організацією та проведенням азартних ігор.

Легалізація корупційних доходів, отриманих злочинним шляхом, пов'язана з прихованням неправомірної вигоди, отриманої в результаті вчинення службових злочинів, зокрема злочинів, передбачених ст.ст. 366-2 (декларування недостовірної інформації),

368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 368-5 (незаконне збагачення), 369-2 (зловживання впливом) КК України [1].

Отримуючи корупційні доходи, особа зазвичай планує спосіб приховання цього факту і створення версії про легальне походження таких доходів [2, с. 30]. Для цього особа може відвідати гральний заклад чи придбати лотерейних білет за для створення видимості виграшу значної суми коштів. Зокрема, нещодавно один народний депутат України задекларував три виграші в лотерею на великі суми впродовж місяця, інший народний депутат задекларував виграш у лотерею на суму більше одного мільйона гривень [3, с. 400]. Виграші в лотерею використовуються як для легалізація «разових» доходів корупціонера (отриманої неправомірної вигоди), так і приховання фактів незаконного збагачення (тобто накопичених коштів за певний час).

Для незаконного збагачення діє дещо інший механізм його приховання з використанням грального бізнесу. Особа за певний час перебування на посаді накопичує значну суму коштів, тобто їй немає необхідності легалізувати кожен факт надходження коштів (разове отримання неправомірної вигоди). В такому випадку необхідність легалізації коштів виникає, коли особа планує здійснення значної покупки (дорогої квартири, будинку, автомобіля) і тоді особа звертається до грального закладу для легалізації конкретної суми коштів.

Для перевірки виграшу в азартну гру, на відміну від лотереї, достатньо отримати інформацію з державної податкової служби щодо того, чи вказував організатор азартних ігор як податковий агент виграш конкретної особи на певну суму в конкретний проміжок часу, адже організатори азартних ігор подають персоналізовану звітність про всіх осіб, які отримали виграші.

Легалізація інших доходів, отриманих злочинним шляхом з використанням грального бізнесу передбачає легалізацію через виграші в гральних закладах коштів, отриманих від злочинної діяльності, зокрема: торгівлі зброєю, торгівлі наркотиками, торгівлі людьми, контрабанди, ухилення від сплати податків тощо. Такі дії кваліфікуються за ст. 209 (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом); ст. 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами) КК України. Шахрайство з фінансовими ресурсами вчиняється різноманітними способами і в різних секторах економіки, гральний бізнес є лише одним зі способів його вчинення [4, с. 36].

З боку організаторів грального бізнесу такі злочини зазвичай супроводжуються підrobленням документів, тобто складанням і видачею неправдивої довідки про виграш на певну суму [5, с. 90]. Щоб встановити цей факт необхідно отримати в організатора азартних ігор

інформацію про відвідування грального закладу в певну дату конкретною особою, адже в гральних закладах проводиться ідентифікація відвідувачів. Крім того оперативні підрозділи також можуть перевірити інформацію, чи випадав виграш такої суми чи декілька виграшів на загальну суму в гральному закладі. Зараз ця інформація має бути також доступна в онлайн-системах організаторів азартних ігор, а після введення в промислово експлуатацію Державної системи онлайн-моніторингу ця інформація буде доступна Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей, яка є уповноваженим органом державного регулювання та контролю за гральним бізнесом.

Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, з використанням грального бізнесу вчиняється членами організованих злочинних груп чи злочинних організацій, а тому виявити ці факти оперативні підрозділи можуть під час здійснення ОРД щодо протидії організованій злочинності [6, с. 134].

До інших злочинів, пов'язаних з організацією та проведенням азартних ігор ми відносимо злочини, спосіб вчинення яких пов'язаний з функціонуванням грального бізнесу. Такими злочинами можуть бути діяння, передбачені ст. 212 КК України (ухилення від сплати податків – виплата зарплати як виграш чи розрахунок за виконані роботи або надані послуги готівкою) та 212-1 КК України (ухилення від сплати ЄСВ) та інших страхових внесків, ст. 190 КК України (шахрайство, яке вчиняється гравцями у казино), вчинення злочинів проти власності залежними від азартних ігор гравцями – ст. 191, 185, 186 КК України, комп'ютерні злочини.

Майже половина шахрайства, що вчиняються використанням комп'ютерної техніки, зокрема, фішингу (та фармінгу, що є прихованим варіантом фішингу), вчиняються через різноманітні шахрайські розіграші та лотереї [7, с. 16]. В банківських платежах практикують також заміну коду МСС-платежу на терміналах – «чорний» еквайринг, завдяки цьому відбувається прийом платежу на «відеоігри», «розіграші» замість вказівки реальної мети платежу – «азартні ігри» ("The game is getting dark"). Такі злочини можуть бути реалізовані лише за участю есквайрів, які дають змогу здійснювати таку зміну кодів платежів в платіжних системах [4, с. 40]. Такі дії одночасно є порушенням законодавства у сфері фінансового моніторингу, а тому можуть тягнути за собою зупинення всіх фінансових операцій організатора азартних ігор [8, с. 3].

Ми не розглядаємо злочини проти власності чи інші злочини, які вчиняються залежними від азартних ігор гравцями, оскільки ці злочини вчиняються у зв'язку з хворобою «лудоманією» і зазвичай спрямовані на отримання коштів для подальшої участі в азартних іграх. Сам гральний бізнес (організація та проведення певних видів азартних ігор) не є способом чи засобом вчинення злочину. Зазвичай

такі проблеми виникають, коли держава обирає неправильну модель публічного управління гральним бізнесом або ж уповноважений орган здійснює недостатній контроль за сферою грального бізнесу у зв'язку з цим організатори азартних ігор ігнорують стандарти та принципи відповідальної гри.

Крім цього, ми не зупиняємось на зв'язку певних видів азартних ігор з рівнем злочинності в регіоні в цілому. Ми погоджуємось з численними дослідженнями, що відкриття наземних гральних закладів (насамперед казино) збільшує рівень злочинності в місці розташування грального закладу [9-10]. Проте слід проводити оцінку вигод і втрат в кожному випадку дозволу на відкриття грального закладу чи дозволу грального бізнесу на певній території, адже, наприклад, заборона грального бізнесу збільшує кількість злочинів, пов'язаних з незаконним гральним бізнесом. Водночас, створення певних територіальних гральних зон на територіях, які потребують додаткової підтримки (на зразок США, Португалії, Макао) та забезпечення там посиленого контролю як за гральним бізнесом, так і за громадським порядком на території міста, дозволяє отримати значно більше вигод від легалізації грального бізнесу та ефективно контролювати рівень злочинності в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.10.2020).

2. Татаров О.Ю. Чернявський С.С. Актуальні питання досудового розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. №3. С. 27-40. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/719>.

3. Топорецька З. М. Виграш у лотерею як спосіб легалізації корупційних доходів // International scientific and practical conference «New challenges of legal science in Ukraine and EU countries» Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019. Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 399-402.

4. Pohoretskyi M., Serhieieva D., Toporetska Z. The proof of the event of a financial resources fraud in the banking sector: problematic issues. Financial and credit activity-problems of theory and practice. 2019. Vol. 1. № 28. P. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcftp.v1i28.163692>.

5. Сергєєва Д.Б. Топорецька З.М. Криміналістична характеристика службового підроблення. Вісник кримінального судочинства, 2019. №3. С. 90-99.

6. Топорецька З. М. Гральний бізнес як один з основних видів діяльності організованих злочинних угруповань / З. М. Топорецька // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – № 1. – С.134-141.

7. Cherniak, A.M., & Prozorov, A.Yu. (2019). Aspects of crime prevention in the field of use of bank payment cards during contactless and Internet payments and their qualification. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(113), 8-18. doi: <https://doi.org/10.33270/01201152.8>.

8. Черней В.В. Зупинення фінансових операцій як засіб запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. №1. С. 3-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2015_1_3.

9. Campbell, Colin S. and Marshall, David (2007). Gambling and crime. Research and measurement issues in gambling studies. Edited by Garry Smith, David C. Hodgins, and Robert J. Williams. Amsterdam; Boston: Elsevier/Academic Press.542-558.

10. MILLER, W. J., & SCHWARTZ, M. D. (1998). Casino Gambling and Street Crime. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 556(1), 124–137. <https://doi.org/10.1177/0002716298556001010>.

Усатий Григорій Олександрович,
доцент кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, кандидат юридичних наук,
доцент, старший науковий співробітник

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ

Механізм протидії корупції в Україні працює недостатньо ефективно. Про даний факт, зокрема «свідчать численні факти злочинної діяльності, повідомлені представниками ЗМІ або виявлені правоохоронними органами, які так і не доведені до кінця у формі логічного завершення шляхом винесення обвинувального вироку суду. Звичайно, у певній частині випадків такі факти можуть не підтверджуватися, однак здебільшого за найбільш масштабні розкрадання та інші зловживання службові особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несуть справедливої міри покарання або ж взагалі не притягуються до кримінальної відповідальності

Ще один момент, на який варто звернути увагу: сучасні тенденції законотворення як в Україні, так і в усьому світі спрямовані в перше чергу на захист інтересів осіб, які вчиняють злочини, а не на підвищення ефективності протидії їм, посилення захисту інтересів потерпілого. Корупція настільки проникла в апарат держави, що до кримінальної відповідальності притягнути топ-корупціонера практично неможливо» [1, с. 44, 46].

На жаль, актуальність питання притягнення до кримінальної відповідальності високопосадовців традиційно загострюється під час передвиборної кампанії, або ж безпосередньо після приходу до влади нових політичних еліт. При цьому, пік активності переможців виборчих перегонів традиційно припадає на початок їх каденції і часто полягає у показових спробах притягнення до кримінальної відповідальності «попередників» за вчинення ними корупційних або інших злочинів.

Зокрема, доволі цікавими, у сенсі кримінально-правової кваліфікації та потенційної кримінальної відповідальності, є резонансні кейси на кшталт – «за версією слідства, службові особи Національного агентства за питань запобігання корупції, ймовірно діючі за вказівками службових осіб Адміністрації Президента, упродовж 2017 року приймали рішення про відсутність порушень за результатами проведення спеціальних та повних перевірок декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, чи непроведення таких перевірок взагалі. ГПУ визначила підслідність за детективами НАБУ у цьому кримінальному провадженні. Дії службовців підпадають під ч. 1 ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем) [2]».

У зв'язку з вищезазначеним, виникає цілком резонне запитання – «а чи були заступники Глави Адміністрації Президента України у період з 22.07.2014 по 11.05.2019 службовими особами в розумінні ст. 18, ст. 364 чи ст. 367 Кримінального кодексу України?»

Продовжуючи зазначимо, що як вірно зазначають окремі дослідники, «щодня відкриваються кримінальні провадження щодо «топ чиновників» та уся країна слідкує через засоби масової інформації щодо перебігу процесу вручення їм підозр у скоєні злочину щодо зловживання владою та обрання міри запобіжного заходу у суді, проте як показує судова практика більшість із підозрюваних не отримують обвинувальних вироків та через судові рішення повертаються до раніше займаних посад. На сьогодні пріоритетними завданнями для органів досудового розслідування мають стати належне дослідження проблематики отримання відповідної інформації щодо осіб, які вчинили злочини зазначені у статті 364 КК під час підготовки та вручення їм підозр, а також в рамках проведення досудових розслідувань за фактом виявлення згаданих у статті 364 КК правопорушень, отримання підтвердження інформації та фактів про обсяг повноважень особи, її компетенції відповідно до посадових інструкцій, положень та делегованих повноважень, здійснити

встановлення можливості вчинити в інший спосіб ніж вчинив підозрюваний у скоєні злочину, та конкретизувати, які саме закони чи підзаконні акти були порушені діями особи. Належним чином підготовлена доказова база дозволить забезпечити покарання за скоєння згаданих злочинів [3, с. 64]».

Отже, відповідно до ст. 18, 367 КК України та Примітки до ст. 364 Кодексу службовими особами у статтях 364, 368, 368², 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Статтею 106 Конституції України п. 28 встановлено, що Президент України створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

Відповідно до Указу Президента України «Про Положення про Адміністрацію Президента України», Адміністрація Президента України (далі – Адміністрація) є постійно діючим допоміжним органом, утвореним Президентом України відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України.

Основними завданнями Адміністрації є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне, інше забезпечення Президентом України визначених Конституцією України повноважень.

Глава Адміністрації Президента України, його Перший заступник та заступники призначаються на посади і звільняються з посад Президентом України. Перший заступник, заступники Глави Адміністрації Президента України: вносять Главі Адміністрації Президента України пропозиції щодо призначення на посади та звільнення з посад працівників відповідних структурних підрозділів Адміністрації, забезпечують виконання покладених на Адміністрацію завдань.

Згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Відповідно до Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво», до

представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

Відповідно до п. 10 Положення про Адміністрацію Президента України Перший заступник, заступники Глави Адміністрації Президента України вносять Главі Адміністрації Президента України пропозиції щодо призначення на посади та звільнення з посад працівників відповідних структурних підрозділів Адміністрації та забезпечують виконання покладених на Адміністрацію завдань.

Розпорядженнями Глави Адміністрації Президента України № 18-к від 26.12.2018, № 11-к від 11.09.2018, № 524-к від 19.10.2016, № 521-к від 06.10.2016 затверджено Схеми розподілу обов'язків між Главою Адміністрації Президента України, його першим заступником та заступниками. Відповідно до зазначених розпоряджень, заступники Глави Адміністрації Президента координують та спрямовують діяльність ввірених їм департаментів, що не є організаційно-розпорядчими (відсутній обов'язок здійснення керівництва роботою або працівниками) або адміністративно-господарськими (відсутній обов'язок розпорядження майном) функціями.

Заступник Глави Адміністрації Президента України не є особою, яка постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників законодавчої, виконавчої чи судової влади, чи місцевого самоврядування, не обіймає постійно чи тимчасово посаду в органах зазначених гілок державної влади, не здійснює організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій (крім керівника апарату Адміністрації Президента України), а є працівником

постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України, з консультативно-дорадчими функціями без права приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами, і займає посаду, на яку не поширюється дія положень Закону України «Про державну службу».

Аналіз матеріалів урядового порталу «PRO Платформа ефективного регулювання» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України свідчить про те, що Адміністрація Президента України не має будь-яких функцій як суб'єкт владних повноважень.

Аналогічної позиції притримується Верховний суд в своїй Постанові №826/17479/18 від 29.03.2019. В зазначеній Постанові Верховний суд зазначив, що визначення поняття «державний орган» закріплено у частині першій статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» (абзац 4), під яким розуміється «орган державної влади, в тому числі колегіальний державний орган, інший суб'єкт публічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю».

Тобто, державним органом є орган, який одночасно відповідає трьом критеріям, а саме:

(1) є органом державної влади чи іншим суб'єктом публічного права;

(2) згідно із законодавством йому надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції;

(3) він має юрисдикцію, яка розповсюджується на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю.

Іншого визначення державного органу законодавство України не містить.

Згідно з пунктом 1 Положення про Адміністрацію Президента України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 2010 року № 504/2010, Адміністрація Президента України (далі – Адміністрація) є постійно діючим допоміжним органом, утвореним Президентом України відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України.

Основним завданням Адміністрації є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень (пункт 3 Положення № 504/2010).

Таким чином, Адміністрація Президента України є допоміжним, постійно діючим органом, який створений Президентом України на підставі статті 106 Конституції України. При цьому, Адміністрація не ухвалює рішень, обов'язкових для інших суб'єктів, не здійснює державні владні управлінські функції, і не має юрисдикції, яка

поширюється на певну територію, а отже не є державним органом у розумінні Закону України «Про запобігання корупції».

Отже, відповідно до позиції Верховного суду, Заступник Глави Адміністрації Президента України не є посадовою або службовою особою державного органу. Посада Заступника Глави Адміністрації Президента України також не належить до жодної з категорій посад державної служби, визначених статтею 6 Закону України «Про державну службу».

Крім того, з Положення про Адміністрації Президента України та Схеми розподілу обов'язків між Головою Адміністрації Президента України, його першим заступником та заступниками, вбачається, що заступники Глави АПУ не мали організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, крім Глави Адміністрації Президента та керівника апарату Адміністрації Президента.

Викладене дозволяє дійти висновку про те, що Заступники Глави Адміністрації Президента України у період з 22.07.2014 по 11.05.2019 були працівниками постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України, з консультативно-дорадчими функціями. А також не виконували, організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, і тому не були службовими особами в розумінні статей 18, 364, 367 КК України.

Список використаних джерел

1. Вознюк А.А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй// Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. 264 с.

2. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/>.

3. Демчина А.В. Відповідальність за зловживання владою або службовим становищем // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. 264 с.

4. Адміністрацію президента Порошенка підозрюють у зловживанні владою. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/22/7229723/>.

Хавронюк Микола Іванович,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», доктор юридичних
наук, професор

ДОСТАТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Конвенція ООН проти корупції (статті 30 і 44) та Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ст. 19) питання караності корупційних кримінальних правопорушень регламентують загалом в об'їчній формі. Вони закріплюють зобов'язання держав, згідно з якими санкції повинні:

– бути пропорційними, тобто адекватними тяжкості кримінального правопорушення, ефективними і стримуючими, та включати позбавлення волі;

– забезпечувати можливу видачу особу, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, передбачений відповідною конвенцією, у т.ч. враховуючи мінімальний строк покарання, необхідний для видачі (для України цей строк становить один рік позбавлення волі – ч. 1 ст. 573 Кримінального процесуального кодексу України);

– передбачати позбавлення права обіймати державну посаду та посаду на будь-якому підприємстві, яке цілком або частково перебуває у власності держави.

При цьому конвенції не визначають, які покарання застосовувати за відповідні корупційні кримінальні правопорушення і яким має бути їх строк (розмір). Ці питання належать виключно до сфери національного правового регулювання.

Зазначені конвенційні вимоги щодо адекватності (пропорційності) санкцій за корупційні кримінальні правопорушення реалізовано в Кримінальному кодексі України (далі – КК) суперечливо – санкції не в усіх випадках враховують ступінь тяжкості цих правопорушень, тобто не є пропорційними.

Ідеться, наприклад, про таке:

– пропозиція чи обіцянка службовій особі юридичної особи приватного права надати їй або третій особі неправомірну вигоду, надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, – якщо ці дії вчинені організованою групою (ч. 2 ст. 368-3 КК), караються позбавленням волі лише до 4 років. Те саме – у ч. 2 ст. 368-4 КК. Проте, в інших випадках вчинення схожого корупційного кримінального правопорушення організованою групою

визнається тяжким злочином і карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років (ч. 4 ст. 369 КК);

– абсолютно однакові за ступенем тяжкості діяння караються по-різному. Так, санкції, передбачені частинами 1 і 2 ст. 368-3 і частинами 1 і 2 ст. 368-4, є ідентичними. Санкції ж, передбачені частинами 3 і 4 ст. 368-4 і частинами 3 і 4 ст. 368-4, суттєво відрізняються (відповідно: позбавлення волі до 3 років і від 2 до 5 років; від 3 до 7 років і від 4 до 8 років), – хоча за усіма об'єктивними ознаками і ознаками суб'єктивної сторони відповідні кримінальні правопорушення є однаковими, а відмінність їх суб'єктів несуттєва.

Розміри встановлених у санкціях штрафів, громадських робіт, виправних робіт, арешту, обмеження волі, позбавлення волі не збалансовані, не узгоджені між собою. Про це свідчать, зокрема, такі приклади:

– у ч. 3 ст. 368-4 суд має обирати між обмеженням волі на строк від 2 до 5 років і позбавленням волі на строк від 2 до 5 років, а у ч. 1 ст. 369-2 КК – між обмеженням волі на строк від 2 до 5 років і позбавленням волі на строк до 2 років;

– у ч. 2 ст. 354 громадські роботи розміром від 100 до 200 годин є покаранням, рівнозначним позбавленню волі на строк до 3 років, а в ч. 3 цієї ж статті – позбавленню волі на строк до 2 років.

Щоби виправити цю ваду КК, необхідно уніфікувати всі санкції у такий спосіб, коли конкретні розміри кожного виду основного покарання відповідатимуть конкретним розмірам відповідних інших видів основних покарань. Наприклад, якщо за певне кримінальне правопорушення покарання у виді позбавлення волі:

– не передбачене – то штраф може призначатися в розмірі не більше 500 нмдг;

– передбачене на строк до 2 років – то його альтернативою може бути штраф розміром від 500 до 1000 нмдг;

– передбачене на строк від 2 до 5 років – то штраф розміром від 1000 до 2000 нмдг.

Такий же підхід має бути і до встановлення співвідношення інших видів покарань.

Стаття 29 Конвенції ООН проти корупції містить рамкове зобов'язання держав-учасниць щодо строків давності для злочинів, передбачених Конвенцією. До певної міри його конкретизують рекомендації Антикорупційної мережі: «Збільшити строк давності притягнення до відповідальності для всіх корупційних злочинів принаймні до п'яти років та передбачити зупинку відліку строку давності на період часу, коли посадова особа захищена імунітетом від кримінального переслідування».

Чинний КК не відповідає обом зазначеним рекомендаціям Антикорупційної мережі [1, с. 57]. Стаття 49 КК, яка регулює питання строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, не містить застереження щодо імунітетів, а строки давності за корупційні

кримінальні правопорушення становлять менше 5 років, а саме три роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років (наприклад, частини 1 і 3 ст. 354, ч. 1 ст. 364-1, ч. 1 ст. 365-2, ч. 1 ст. 368-3, ч. 1 ст. 368-4, ч. 1 ст. 369-2).

Ще більше ускладнюють проблему положення Загальної частини КК, які не дозволяють призначати окремі види покарання для тих чи інших категорій засуджених. Наприклад:

- вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей віком до семи років, за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 364 КК, основне покарання може бути призначено виключно у виді позбавлення волі;

- до вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, до осіб з інвалідністю I та II групи за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 365-2 КК, взагалі не може бути застосоване жодне основне покарання.

Подібні обмеження судової дискреції тягнуть для відповідних категорій засуджених абсолютно різні наслідки. У першому прикладі ці засуджені опиняються в менш сприятливому становищі, аніж інші. У другому прикладі неможливість призначення особі основного покарання розглядається судовою практикою як підстава для звільнення особи від покарання (див. абз. 7 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання»).

В окремих випадках проблема непропорційності санкцій ускладнюється відвертими помилками законодавця:

- 1) відповідно до ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їхньої тяжкості, і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК. Корисливість як ознака складу кримінального правопорушення в правовій системі України традиційно розуміється як бажання одержати матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди (див. абз. 1 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»). Хоча неправомірна вигода не завжди може мати майновий характер, санкції частин 3, 4 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 КК вказують на конфіскацію майна як на обов'язковий вид додаткового покарання.

Така неузгодженість (суперечність) між ч. 2 ст. 59 КК та зазначеними санкціями має бути усунута;

- 2) з набранням чинності Законом №629-VIII від 16 липня 2015 р. покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи

займатися певною діяльністю за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 365-2 КК (а так само за кримінальні правопорушення, передбачені ч. 4 ст. 220-1 і ст. 220-2), встановлене на строк до десяти років – це набагато більше, ніж таке покарання може бути призначене відповідно до ст. 55 КК. При такій колізії між положеннями Загальної та Особливої частини КК пріоритет слід надавати нормі, закріпленій у статті Загальної частини. Але загалом ці помилки в законі треба виправити.

Усупереч вимогам ст. 30 Конвенції ООН проти корупції у багатьох випадках КК не передбачає щодо осіб, засуджених за корупційні злочини, можливості позбавлення права обіймати державну посаду та посаду на будь-якому підприємстві, яке цілком або частково перебуває у власності держави, тощо.

Йдеться, зокрема, про санкції, де таке покарання: передбачене не як обов'язкове, а як можливе додаткове покарання, яке призначається на розсуд суду (ч. 1 ст. 210); взагалі не передбачене (ч. 2 ст. 262, ч. 3 ст. 308, частини 1 і 2 ст. 357, частини 2 і 3 ст. 410 КК). Виходячи із зазначеного, ч. 2 ст. 55 КК слід викласти в такій редакції:

«Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання призначається судом, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, коли з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із професійним заняттям певною діяльністю, зокрема пов'язаною із виконанням функції представника влади чи місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, а також інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за засудженим права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю».

Ще одна проблема – конфіскаційний режим. Деякі статті КК, якими встановлена відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення, не передбачають можливості ані конфіскації майна, ані спеціальної конфіскації. Так, не може бути застосована:

– конфіскація майна – за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, передбачені частинами 3 і 4 ст. 191, частинами 1 і 2 ст. 262, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 368, частинами 1–4 ст. 410 КК, – оскільки відповідними санкціями вона не передбачена;

– спеціальна конфіскація – за кримінальні правопорушення, визначені у частинах 1 і 3 ст. 357, ч. 1 ст. 388 КК, – оскільки за них не передбачено основне покарання ні у виді штрафу понад 3000 нмдг, ні у виді позбавлення волі.

З іншого боку, необґрунтованим є встановлення конфіскації майна в санкціях частин 2, 3 і 4 ст. 369 КК з огляду на те, що цими нормами передбачена відповідальність за злочини, які не є корисливими.

Таким чином, відповідаючи на запитання, винесене у заголовок статті, слід сказати, що санкції за корупційні правопорушення хоча у

більшості випадків є достатніми і навіть суворими, переважно не є ефективними.

Список використаних джерел

1. Законодательный справочник по выполнению Конвенции ООН, пп. 105–106, 386–388; Антикоррупционные реформы в Украине. 3-ий раунд мониторинга в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією. – OECD, 2015.

Чабанюк Вадим Дмитрович,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РІШЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Як відомо, сьогодні триває російська агресія проти України, яка актуалізувала проблему порушення прав людини, пов'язану з утриманням на території Російської Федерації (РФ) або на тимчасово окупованій території України заручників, полонених, політичних в'язнів, а також – з притягненням їх до кримінальної відповідальності та засудженням.

Для вирішення вказаної проблеми народні депутати України М.О. Стефанчук та І.Р. Калаур підготували та подали на розгляд парламенту проєкт Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України» (№ 5672 від 18.06.2021). Метою законопроєкту «є забезпечення своєчасного й ефективного захисту прав людини – прискореного вирішення питань, пов'язаних з агресією Російської Федерації проти України (щодо повернення на Батьківщину осіб, які утримуються чи притягуються до кримінальної відповідальності або засуджені на території держави-агресора; повернення таких осіб з тимчасово окупованої території України), та надання Президентіві України можливості ухвалювати політико-правове рішення як винятковий кримінально-правовий захід. Також метою проєкту закону є вирішення питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини на тимчасово окупованій території України, у зв'язку із закінченням строків давності» [1].

Розглянемо, що саме запропоновано в проєкті: «внесення змін до Кримінального кодексу України, а саме: доповнити статтю 49 частиною шостою: «6. Давність не застосовується у разі вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину на тимчасово окупованій території України»; доповнити Загальну частину КК України розділом XV-1 «Політико-правове рішення», що передбачатиме статтю 108-1 з аналогічною назвою – «політико-правове рішення» [1].

Сьогодні, як показує аналіз вже проведених обмінів наших громадян, практикується обмін зазначених осіб на правопорушників, яких відповідно до КК України: 1) звільнено від кримінальної відповідальності на підставі приписів розділу IX Загальної частини КК України, або окремих положень Особливої частини КК України (спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності); 2) засуджено та звільнено від покарання або його відбування на підставі положень розділу XII Загальної частини КК України; при цьому особливу категорію становлять особи, яких засуджено та звільнено від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування. Для набуття статусу особи, яка звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання, необхідно «пройти» досудове провадження, а також судове провадження у суді першої інстанції (оскільки не виключається провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами). Отже, як свідчать експерти, шлях до звільнення від кримінальної відповідальності, чи засудження та звільнення від покарання – зазвичай довгий. «Бо зараз все виглядає так, ніби підсудного чи затриманого звільняють з-під варті і він фактично втікає, хоча ніби й далі перебуває під судом» [2].

Окрім того, коло осіб, які можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності чи покарання, є обмеженим; передбачені й інші умови-запобіжники, за яких неможливо ухвалити відповідне рішення (наприклад, закони України про амністію).

У цілому слід підтримати удосконалення вказаних положень КК, що є необхідним кроком захисту прав людини.

Однак, на нашу думку, окремі положення законопроекту, потребують певного уточнення.

1. Вказаний законопроект, фактично, намагається вирішити проблему неефективності сучасної системи правосуддя. Якщо правосуддя в подібних справах здійснювалось без затримки і було би ефективним, то проблема президентського помилування такого роду взагалі би не постала. Однак законопроект не впливає на причину, а намагається несприйнятними засобами (ст. 106 Конституції України не передбачає таких повноважень Президента України [3]) вирішити наявну проблему обміну людей під час гібридної війни з РФ. Проблема унормовання «політико-правового рішення» не є новою для України, але такий шлях її легалізації є доволі сумнівним. На думку А. Магери, цей законопроект «... створює умови для зловживань, адже у тій ситуації, коли в Україні не існує правового режиму ні надзвичайного стану, ні стану війни, можливість зловживання нормами цього законопроекту, якщо він стане законом, суттєво зростає.... Фактично він може почати видавати громадян України іноземній державі» [4].

2. Вказаний законопроект фактично пропонує запровадити дублювання вже існуючого правового механізму — помилування. При цьому не вирішується питання співвідношення між цими поняттями. Запропоновані норми, так і існуючий механізм не вирішують питання правового статусу осіб, які, будучи під слідством або в очікуванні вироку суду, передаються Україною за наших полонених [3].

3. Викликає питання зміст ч.3 модельної ст.108-1 КК «Положення цієї статті поширюються на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах захищали незалежність і територіальну цілісність України, зокрема брали участь в антитерористичній операції (АТО) або операції Об'єднаних сил (ООС)». По-перше, законопроект не дає відповіді, що робити з представниками добровольчих підрозділів, які в силу невизначеності державою їхнього правового статусу підпадають під ознаки незаконних збройних формувань [3]. По-друге, законопроект, на нашу думку, звужує можливість для обміну та повернення наших громадян. Оскільки ми не зможемо повернути через вказаний механізм політичних в'язнів-громадян України, які незаконно утримуються чи засуджені в РФ (наприклад, вони не захищали незалежність і територіальну цілісність України, зокрема брали участь в АТО або ООС).

Висновок: проєкт Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України» (№5672 від 18.06.2021) потребує суттєвого доопрацювання та узгодження з нормами Конституції України.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України : Пояснювальна записка на проєкт Закону України № 5672 від 18.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72284.

2. Законопроекти у ВР: Володимиру Зеленському хочуть дати більше влади // Deutsche Welle, 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/законопроекти-у-вр-володимиру-зеленському-хочуть-дати-більше-влади/a-58082776>.

3. Чабаненко О. Щодо законопроектів про політико-правові рішення та про заборону на зупинення санкцій РНБО // Цензор. НЕТ, 2021. URL: https://censor.net/ru/blogs/3274382/schodo_zakonoproektv_pro_poltikopravov_rshennya_ta_pro_zaboronu_na_zupinennya_sanktsiyi_rnbo.

4. Гарасим А. Зеленський хоче сам приймати «політико-правові рішення» замість вироків суду при обміні осіб. Чим це загрожує? // Texty.org.ua, 2021. URL: <https://texty.org.ua/articles/103922/novuj-zakonoproekt-pro-polityko-pravovi-rishennya-daye-prezydentu-povnovazhennya-neobmezheni-konstytuciyeyu-rozpovidaye-andrij-mahera/>.

Шаблистий Володимир Вікторович,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

18 лютого 2021 року Верховна Рада України прийняла за формою дуже потрібний для всіх демократичних країн закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації «Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» (набув чинності 17.03.2021) [1]. Цим законом, серед всього іншого, чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України доповнено двома новими статтями та одну суттєву змінено. Про зміст цих норм якраз і буду вести мову, проте виключно в межах постановки проблеми.

1. Ст. 155 КК України з 2001 року змінено вже у четвертий раз, перша редакція стосувалася кримінальної відповідальності за добровільні статеві відносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, без прив'язки до віку потерпілої особи. Проїшло якихось двадцять років і ми всі отримали, увага, кримінально-правову заборону вісімнадцятирічному юнакові цілувати дівчину, якій не виповнилося шістнадцять років:

«Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку

1. Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»...

А тепер з гумором про таке рішення. Назва статті явно ширше за її зміст. Враховуючи вже дворічну практику застосування оновленої ст. 152 КК України, завідомо невдалий зміст якої не критикує тільки, мабуть, лінєвий, виникає питання: чому визначення поняття зґвалтування не було змінено у ст. 152 так, як це зроблено у ст. 155 КК України? Адже чинна редакція ст. 152 КК України про предмет зґвалтування говорить виключно «...з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета...», а ст. 155 КК України: «...з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета...». Найстрашніше – у ХХІ столітті підліткам до шістнадцяти років категорично заборонено «по-французьки» цілувати своїх «дорослих» залицяльників у віці від вісімнадцяти років, оскільки така повнолітня особа може бути обмежена або позбавлена волі на

строк до п'яти років! Чи може бути жінка суб'єктом зґвалтування? Далі коментувати щось важко.

2. Цим же законом КК України доповнено ст. 156¹ «Домагання дитини для сексуальних цілей», в якій на жаль знову повна розбіжність між назвою статті та її змістом, оскільки з незрозумілих поки що для нас причин «домагання дитини» є пропозицією зустрічі, зробленою повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ч. 1 ст. 156¹ КК України).

Дуже недолугим виглядає намагання законодавця дати визначення не домаганню, а цій зустрічі. Згідно з приміткою 1 до ст. 156¹ КК України, під зустріччю в цій статті слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Думається, укладачі юридичних енциклопедій та тлумачних словників української мови після цього просто залишаться незатребуваними, таку роботу надалі варто доручати авторам цієї примітки. Більш того, санкція ст. 156¹ КК України передбачає обов'язкове додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – практика застосування відсутня, поки що не зрозуміло, яких права і яких посад позбавляти.

3. Останнє, про «видовищність» кримінального закону. Тепер ми маємо ст. 301² «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи». В межах цієї доповіді акцентуємо увагу виключно на м'яко кажучи чужому для кримінального закону слові «видовищного». Згідно з приміткою до цієї статті, «під видовищним заходом сексуального характеру у цій статті слід розуміти публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій». Чому одразу просто не написати – ПУБЛІЧНИЙ? [2].

На останок – що ж ми за люди, коли публічний показ дитячої порнографії називаємо видовищем? На хвилинку тільки уявіть «нову» статтю 338 КК України, в якій публічну наругу над державними символами замінити на «видовищна наруга».

Замість висновку. На жаль, Верховна Рада України продовжує продукувати дійсно потрібні зміни до КК України, проте їх зміст у науковців викликає відчуття безвиході, а як т оді бути слідчим, прокурором та суддям?

В подальшому ці поставлені питання знайдуть свої відповідь у ґрунтовному дослідженні як мінімум на рівні наукової статті або науково-практичного poradника для практиків, оскільки зараз ми вже можемо говорити і про зґвалтування з необережності, і про зґвалтування як малозначне діяння.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації «Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)»: Закон України від 18 лютого 2021 року № 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n24>.

2. Шаблистий В.В., Примаченко В.Ф. Про Ланцаротську конвенцію та кримінальне право. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10-11 червня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 121–122.

Шармар Ольга Михайлівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ (СТ. 368 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Актуальність дослідження проблемних питань корупційних кримінальних правопорушень зумовлене підвищенням ефективності боротьби з корупцією. Враховуючи, що ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України відноситься до переліку корупційних кримінальних правопорушень, розглянемо проблемні питання об'єктивної сторони цього складу злочину.

Дослідженням цього питання займалися такі науковці як: О. О. Дудоров, В. М. Киричко, А. В. Савченко, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, А. Н. Ярмаш та ін.

Мета статті полягає в аналізі проблемних питань об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

Унаслідок ратифікації Верховною Радою України у 2006 р. Кримінальної конвенції по боротьбі з корупцією 1999 р. і Конвенції ООН проти корупції (2003 р.) в КК України було внесено низку змін. Відповідно до ст. 3 Кримінальної конвенції зазначається: «Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення вимагання чи одержання будь-якими посадовими особами прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги, для них особисто чи для інших осіб,

або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги з метою виконання чи невиконання ними своїх службових обов'язків».

Це положення було імплементовано в низку норм КК і передбачено кримінальну відповідальність не тільки за давання або одержання неправомірної вигоди, а й за пропозицію чи обіцянку такої неправомірної вигоди, а також за пропозицію чи обіцянку надання неправомірної вигоди службовій особі. У зв'язку з цим об'єктивна сторона складу злочину передбаченого ч.1 ст. 368 КК складається з діянь: 1) прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди; 2) її одержання; 3) прохання надати неправомірну вигоду. Вважаю за необхідне не погодитися із цим формулюванням норми щодо криміналізації пропозиції чи обіцянки надання неправомірної вигоди, а також прийняття пропозиції або обіцянки надання неправомірної вигод [1, с. 85–86]. Вчинення таких дій може свідчити лише про наявність наміру, думки отримати неправомірну вигоду, що саме по собі не утворює складу кримінального правопорушення (ст. 11 КК). І лише у випадку, якщо той, хто пропонує неправомірну вигоду та той, кому її пропонують, доходять певної домовленості про умови та способи реалізації їх «спільного плану», такі дії можна розглядати як готування до злочину. Але довести або спростувати таку домовленість практично неможливо.

Поняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди передбаченої ч. 3 примітки до ст. 354 КК України, а поняття «прохання надати неправомірну вигоду» в КК не розкривається. У цьому аспекті, необхідно зазначити, що у Кримінальній конвенції РЄ про боротьбу з корупцією і Конвенції ООН проти корупції про обов'язковість встановлення кримінальної відповідальності за прохання неправомірної вигоди не зазначено, а лише зауважується про необхідність криміналізації вимагання, яке має ознаки корупції. Відсутність формальної визначеності поняття «прохання» створює проблеми в розмежуванні цього поняття від вимагання службовою особою передбаченого ч. 2 ст. 189 КК та ч. 3 ст. 368 КК. Прохання надати неправомірну вигоду – це звернення відповідного змісту в чіткій та ввічливий формі з розумінням при цьому можливості особи відмовити в задоволенні такого прохання. Прохання утворює склад закінченого злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК, за умови, що подія обмежилася проханням, тобто одержати неправомірну вигоду прохачу не вдалося з причин, що від нього не залежать (інша сторона відмовилася надати неправомірну вигоду, або погодилася на прохання, але не встигла його виконати тощо) [2, с. 84].

При вимаганні, передбаченого ч. 2 ст. 189 КК службова особа пред'являє вимогу передачі чужого майна до потерпілого за відсутності обіцянки вчинити протиправні дії на користь потерпілого і супроводжується погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що

перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. У ч. 3 ст. 368 КК законодавець не конкретизує форми погроз, які висловлюються потерпілому при вимаганні. Тому, якщо вимагання неправомірної вигоди, передбачене ч. 3 ст. 368 КК буде супроводжуватися формами погроз, які передбачені в ст. 189 КК, то дії службової особи необхідно додатково кваліфікувати за ст. 189 КК.

Отже, наявність пропозиції, обіцянки в статтях 368, 354 КК є недоречними, тому що охоплюється положеннями Загальної частини КК України і ці формулювання необхідно виключити з диспозиції перелічених статей, що сприятиме підвищенню ефективності застосування кримінально-правових норм та запобіганню і протидії корупції в Україні.

Список використаних джерел

1. Запотоцький А.П., Шармар О.М. Проблемні питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Юридична наука. №1. 2016. С. 85–92.

2. Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. Проблеми теорії та практики застосування законодавства №1. 2016. С. 80–98. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Vlduvs_2016_1_11.pdf.

Шведова Ганна Леонідівна,

доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВАВА ПРОТИДІЯ ПОСЯГАННЯМ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Науковці та практики вважають, що організована злочинність в Україні трансформувалась в значну силу зі складною системою корумпованих зв'язків. Корупція як невід'ємна складова інфраструктури організованої злочинності виявляється, насамперед, у сфері економіки.

Ряд корупційних ризиків становлять суттєву загрозу економічній безпеці держави. Зокрема, неузгодженість, а інколи і відсутність процедури скасування процесів адміністрування та ліквідації банків, створюють безпосередню загрозу стабільності цієї сфери в державі.

Масштаби поширення корупції залишаються найбільшою загрозою для соціально-економічного розвитку і безпеки України. Однією з найбільш корумпованих сфер стратегічної економічної діяльності в Україні визнається містобудування. Внаслідок швидкої окупності інвестицій явище корупції у сфері містобудівної діяльності протягом останніх років набуло злочинних масштабів.

Серед причин поширеності корупції виділяють ряд кризових економічних явищ, коли в умовах спаду обсягів виробництва дедалі більше підприємств, юридичних і фізичних осіб вимушені брати кредити, дотації. За таких обставин збільшується кількість звернень до чиновників відповідних міністерств і відомств, внаслідок чого корупція стає всеосяжною. Також до причин відносять тінізацію економіки, яка підриває засади державності, функціонування державного апарату, оскільки однією з умов її наявності є поширеність підкупу працівників державних органів.

Нецільове використання бюджетних коштів як корупційне кримінальне правопорушення та явище соціальної дійсності набуло сьогодні таких загрозливих масштабів, що визнано загрозою національній, в тому числі економічній безпеці держави [1, с. 521]. Негативні соціальні наслідки та статистика лише підтверджують даний висновок.

Криміналізація посягання на ресурси бюджету України є соціально обумовленим наслідком життєдіяльності сучасного українського суспільства, що відповідає його потребам [2, с. 538]. Але непослідовність, відсутність системності та залишення поза увагою законодавцем інших суспільно небезпечних форм порушення бюджетного законодавства України є визначальними ознаками цього процесу [3, с. 119]. Відкритим залишається питання ефективності дії даної кримінально-правової норми, що обумовлює необхідність вивчення цього питання більш детально.

Згідно ст. 45 Кримінального кодексу України до корупційних кримінальних правопорушень відноситься злочин, передбачений ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення витратів бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» [4]. Про необхідність оновлення теоретико-методологічної моделі протидії нецільовому використанню бюджетних коштів неодноразово наголошували різні автори, але концептуально визначити це питання досі не вдалося.

Підтримка національної банківської системи, зміцнення обороноздатності України, збільшення різного роду соціальних виплат вимагає додаткового виділення значних обсягів бюджетних коштів, від чого залежить належна реалізація соціальної, економічної, оборонної функції держави. З іншого боку, це створює додаткові можливості для зловживань та корупції.

На сучасному етапі оновлення кримінального законодавства встановлено більш жорсткі кримінальні і адміністративні санкції за корупційні дії службових осіб, посилено економічні санкції у вигляді штрафів, що було запропоновано ще у нормах Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, підписаної від імені України 27 січня 1999 року. Але при цьому слід мати на увазі, що чим ширше кримінальна відповідальність, тим більше підстав стати низькоєфективною

Отже, належний захист від суспільно небезпечних посягань, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, є показником демократичного розвитку держави. А такі відомі заходи, як вдосконалення бюджетного, кримінального законодавства, посилення ролі інституту парламентського контролю за розподілом бюджетних коштів, необхідно застосовувати з урахуванням сучасних прогресивних технологій на основі культурологічної концепції протидії злочинності [5, с. 188].

Сучасна криміногенна ситуація в Україні – якісно новий феномен, як за масштабами злочинних виявів, так і за ступенем їх руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства, об'єкти критичної інфраструктури, адже протягом останніх років відбулась трансформація організованої злочинності в нашій країні, використовуються нові технічні засоби для здійснення протиправної діяльності.

Серед пріоритетних заходів щодо протидії посяганням на економічну безпеку держави виділяють активну детінізацію економіки, що передбачає: виявлення та знешкодження економічного підґрунтя організованої злочинності в найбільш прибуткових стратегічних сферах (бюджетній, податковій, зовнішньо-економічній, кредитно-банківській); налагодження ефективного механізму повернення незаконно одержаних (виведених у тінь) коштів (активів).

Отже, належний захист від суспільно небезпечних посягань, пов'язаних із посяганням на економічну безпеку держави, є показником демократичного розвитку держави. А такі заходи, як вдосконалення бюджетного, кримінального законодавства, посилення ролі інституту парламентського контролю за розподілом бюджетних коштів, необхідно застосовувати з урахуванням сучасних прогресивних технологій на основі культурологічної концепції протидії злочинності.

Список використаних джерел

1. Олійник О. М. Превентивний вплив закону про кримінальну відповідальність на нецільове використання бюджетних коштів у збройних силах України / О. М. Олійник // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2014. С. 520–523.
2. Нікітін Д. Ю. Соціальна функція запобігання бюджетним злочинам: історичний аспект / Д. Ю. Нікітін // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2016. С. 538–541.
3. Волинець Р. А. До питань криміналізації окремих форм порушення бюджетного законодавства України / Р. А. Волинець // Вісник Вищої ради юстиції. № 3 (11). 2012. С. 114–120.

4. Кримінальний кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 5 жовтня 2016 року / уклад. та підгот. В.І. Тютюгін. Х. : Право, 2016. 308 с.

5. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / Олександр Миколайович Костенко. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

Швець Дмитро Володимирович,
перший проректор Харківського
національного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

В національній системі протидії домашньому насильству особливе місце посідають положення щодо впровадження спеціальних заходів протидії в різних варіаціях. Законодавча регламентація цих спеціальних заходів протидії домашньому насильству створює передумову для з'ясування питання про їх розмежування та, як наслідок, про доцільність нормативного їх визначення в окремих галузях національного законодавства, принаймні у кримінальному та кримінальному процесуальному. З цією метою цілком виправданим є системний аналіз ст. 91-1 КК України та ст. 176–184, ч. 5 та 6 ст. 194 КПК України.

Ознаки спеціальних заходів протидії домашньому насильству як обмежувальних заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 91-1 КК України. Обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, на нашу думку, характеризуються тим, що:

1) підставою їх застосування є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а не складу іншого кримінального або адміністративного правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) метою їх застосування є забезпечення безпеки потерпілого від домашнього насильства та можливе його примирення з потерпілим від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а також попередження повторного вчинення такого кримінального правопорушення на стадії виконання ухваленого судом рішення;

3) кримінально-правові обмежувальні заходи можуть бути застосовані судом кримінальної юрисдикції на строк від одного до трьох місяців, а також за потреби можуть продовжуватися на інший визначений судом строк, але не більше ніж на 12 місяців;

4) такі обмежувальні заходи можуть бути застосовані виключно судом на стадії судового розгляду кримінального провадження під час ухвалення судом рішення про призначення покарання, звільнення від покарання (ст. 374 КПК України) або звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 284–289 КПК України);

5) адресатом їх застосування є засуджений кривдник, засуджений та звільнений від покарання кривдник, а також кривдник, звільнений від кримінальної відповідальності;

б) у разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовцем суб'єктом контролю за виконанням обмежувальних заходів є орган пробації або командир військової частини [1].

Ознаки спеціальних заходів протидії домашньому насильству – обмежувальних заходів як засобів забезпечення запобіжних кримінальних процесуальних заходів (ч. 6 ст. 194 КПК України). Спеціальні заходи протидії домашньому насильству, передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України, є різновидом обмежувальних заходів як засобів забезпечення запобіжних кримінальних процесуальних заходів, які можуть бути застосовані в межах кримінального провадження в інтересах потерпілого лише до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, на додаток до обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Ці заходи характеризуються тим, що:

1) підставою їх застосування є вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) вони можуть бути застосовані в інтересах потерпілого лише на стадії досудового розслідування на підставі й у порядку, визначеному у ч. 6 ст. 194 КПК України;

3) адресатом їх застосування є підозрюваний або обвинувачений кривдник;

4) згідно з ч. 7 ст. 194 КПК України такі заходи можуть бути застосовані суб'єктом кримінальної юрисдикції на строк не більше двох місяців, але тут варто зауважити, що загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: а) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої цієї статті; б) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину; в) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; у зв'язку з цим у разі необхідності строки застосування таких обмежувальних заходів як засобів забезпечення певних запобіжних заходів можуть бути продовжені за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України, якою визначається порядок продовження строку тримання під вартою; у такому разі строк їх застосування за вчинення нетяжкого злочину, тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством, може бути продовжений на певний строк в межах фактично загального (первинного) строку досудового розслідування та не виключено, що й у межах строку судового розгляду кримінального провадження; по закінченню строку, серед іншого продовженого, на який на підозрюваного чи обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування обмежувального заходу як засобу

забезпечення певного запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію, а обов'язки скасовуються (ч. 7 ст. 194 КПК України); Отже строки, протягом яких можуть застосовуватися обмежувальні заходи як засоби забезпечення окремих запобіжних кримінальних процесуальних заходів, мають свої особливості порівняно зі строками застосування обмежувальних заходів як заходів кримінально-правового характеру;

5) до кола обмежувальних заходів як засобів забезпечення окремих запобіжних кримінально-процесуальних заходів не належить захід у вигляді «направлення кривдника для проходження пробаційної програми», і, навпаки, не є кримінально-правовим обмежувальним заходом такий забезпечувальний обмежувальний кримінальний процесуальний захід, як «направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих»;

б) суб'єктом контролю за виконанням забезпечувальних обмежувальних кримінальних процесуальних заходів є органи Національної поліції України [2].

Отже, з вищезгаданих ознак випливає, що спеціальні заходи протидії домашньому насильству можуть мати різну галузеву приналежність:

- кримінально-правову (обмежувальні заходи);
- кримінальну процесуальну (обмежувальні заходи як засоби забезпечення запобіжних кримінальних процесуальних заходів);
- іншу (адміністративно-правову, цивільно-правову тощо).

Більшість конкретних видів таких заходів, хоча і є схожими за назвою в різних галузях національного законодавства, але є різними за своїми змістовними ознаками. У зв'язку з цим їх слід розрізняти за підставою, метою, порядком, строком та адресатом застосування, а також за суб'єктивним складом контролю виконання.

Подібний підхід є наслідком імплементації кращих світових практик державного реагування на такі прояви девіантної поведінки. У зв'язку з цим нормативне визначення тих чи інших таких спеціальних заходів протидії різним проявам домашнього насильства саме у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України є цілком виправданим.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України в редакції від 30.12.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20201230#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Бабенко Вікторія Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Шармар Ольга
Михайлівна*, доцент кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Довічне позбавлення волі є найсуворішим видом покарання вітчизняного кримінального законодавства. Його суть полягає у ізоляції винної особи від суспільства з необмеженою строковістю застосування. Даний вид покарання є альтернативою смертній карі та призначається у виняткових випадках, коли суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Станом на тепер виникають дискусії щодо доцільності застосування довічного позбавлення волі та порушуються питання щодо чітких умов звільнення від цього покарання.

Так, у чинному законодавстві, яке регламентує помилування залишаються невирішеними проблеми визначення конкретних строків, після спливу яких під час відбуття покарання можливо звернутися засудженому про помилування у вигляді заміни не відбутої частини покаранням більш м'яким чи звільнення від відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення [1, с. 109].

Питання особливостей відбування та звільнення від покарання у виді довічного позбавлення волі засудженими досліджувалося у працях багатьох науковців та вчених, таких як: О.О. Антонов, В.І. Баранов, І.Г. Богатирьов, О.В. Беца, О.П. Детков, І.І. Карпец, Г.Л. Мінаков, Л.О. Мостепанюк, Ю.А. Пономаренко, В.І. Селіверстов, А.Х. Степанюк, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубников, О.І. Фролов, М.І. Хавронюк, О.М. Шармар та ін.

Відтак постають проблеми щодо відсутності чіткої регламентації щодо звільнення засудженого від довічного позбавлення волі, що порушує права засудженого. Останнім Рішенням Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 КК України в тім, що вони «унеможлиблюють їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі» [2, с. 29]. В своєму рішенні КСУ спирається на практику Європейського суду з прав людини та ряду європейських держав.

У КК України ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 з метою приведення у відповідність до Конституції України, а також з огляду на міжнародні зобов'язання, що їх взяла на себе Україна шляхом набуття членства в Раді Європи було внесено вищевказані зміни. Також, КСУ зазначає, що обов'язком Верховної Ради України є законодавчо забезпечити реалістичну перспективу звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Слід зазначити, що КСУ визначає довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання, таким, що «не суперечить приписам частини першої статті 3, статті 23, частини другої статті 28 Конституції України, якщо засудженому до такого виду покарання на законодавчому рівні гарантовано право на дострокове звільнення від відбування такого покарання та/або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням» [2, с. 27]. Таким чином КСУ передбачає застосування покарання у виді довічного позбавлення волі з урахуванням права на надію, яке передбачене ЄСПЛ.

ЄСПЛ передбачає так зване «право на надію», зокрема, у справі «Вінтер проти Сполученого Королівства», посилаючись на ст. 3 Конвенції. Дане положення отримало тлумачення ЄСПЛ як «вимогу до перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі шляхом застосування процедури, яка дозволяє внутрішнім органам державної влади розглядати питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці» [3]. Надія є одним із основних аспектів людської особистості, у якому закладено можливість очікувати зменшення строків покарання, помилування чи умовно-дострокового звільнення від покарання.

Водночас довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає положенням Конституції України та ЄСПЛ щодо права на надію.

На даний момент в Україні право на надію юридично закріплене у КК України трьома підставами звільнення від довічного позбавлення волі – у разі настання у засудженого тяжкого захворювання, помилування та декриміналізація діяння, за яке передбачене довічне позбавлення волі. Жодна з підстав не є досконалою, і такою, яка б забезпечила нормальне функціонування процесу звільнення від довічного позбавлення волі. Фактично таке звільнення, як показує практика, є неможливим, адже за майже 20 років існування чинного КК України було помилувано лише 3 особи. Як зазначає Ю. Пономаренко: «згідно з відкритими джерелами, від цього виду покарання одна особа була звільнена у зв'язку з хворобою і дві – на підставі указів Президента України про помилування» [4, с. 514].

У зв'язку з цим постає питання про удосконалення системи звільнення від довічного позбавлення волі та зменшення випадків застосування такого виду покарання.

Так, п. 5 Положення про порядок здійснення помилування передбачає, що «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві й більше судимостей за вчинення умисних злочинів... можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин» [5]. До цієї категорії явно належать усі засуджені до довічного позбавлення волі. Законодавець не визначає, що розуміється під «винятковими випадками» й «надзвичайними обставинами».

Отже, нововведеннями, що були внесені до ст. 81 та ст. 82 відбулися певні зміни до проблем звільнення від довічного позбавлення волі, але не вирішено їх повною мірою. Своїм Рішенням КСУ визначає, що обов'язком Верховної Ради України є законодавчо забезпечити реалістичну перспективу звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

На даний момент, існує необхідність вдосконалення положень щодо можливості звільнення від довічного позбавлення волі з урахуванням європейського досвіду та відповідно до вимог ЄСПЛ. За таких умов потребують удосконалення норми чинного Положення про порядок здійснення помилування, або постає потреба в ухваленні спеціального закону, який би запроваджував механізм перегляду справ осіб довічно позбавлених волі.

Список використаних джерел

1. Шармар О. М., Корольчук В. В. Проблемні питання помилування згідно з проектом нового Кримінального кодексу України. Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 108–111.

2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 16 вересня 2021 року № 6-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

3. Решение Европейского суда по правам человека от 09.07.2013, судебное дело «Винтер и другие против Соединенного королевства». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khp.org/index.php?id=1408522184>.

4. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія / Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2020. 720 с.

5. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>.

Безгинський Богдан Георгійович,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «КРИПТОВАЛЮТА» ЯК СКЛАДОВА ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Предметом незаконного збагачення є активи, під якими згідно із ч. 3 ст. 368⁵ Кримінального кодексу України слід розуміти грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1, с. 8]. З наведеного визначення випливає, що однією із складових предмету незаконного збагачення є криптовалюта.

Актуальним залишається питання вважати криптовалюту, як один із видів нематеріальних активів, або як категорію електронних грошей. Для того щоб надати обґрунтовану відповідь, спробуємо проаналізувати криптовалюту з урахуванням юридичної та наукової позиції, адже у наукових колах значеній термін трактується по різному.

Е. Ю. Молчанова та Ю. М. Солодковський зазначають, що криптовалюта – це цифрова валюта, де плаваючий вільний режим є підставною для встановлення валютного курсу, як наслідком попиту та пропозиції на валютному ринку із повною відсутністю контролю із боку центробанків [2, с. 60].

В. В. Закоржевський не погоджується із запропонованим науковцями визначенням та пропонує криптовалютою вважати: систему розрахунків засновану на децентралізованому зберіганні інформації стану рахунків та транзакцій, застосування їх криптографічних алгоритмів для забезпечення цілісності [3, с. 284].

В свою чергу Є. О. Галушка та О. Д. Пакон вважають, що криптовалюта є цифрова система платежів та грошових переказів, яка заснована на новітніх технологіях за принципами криптографії з метою функціонування як безпечної, анонімної, децентралізованої, стабільної віртуальної валюти [4, с. 637].

Дослідивши термін «криптовалюти» з урахуванням різних наукових позицій вважаємо за доцільним зазначити, що станом на 2021 серед відомих криптовалют виокремлюють: Bitcoin, Ethereum, Monero, Dash, Augur, MaidSafeCoin тощо. Найпоширенішою і найдорожчою серед них є Bitcoin (біткоїн).

Bitcoin – перша у світі криптовалюта створена 2008 року. Використовувати Bitcoin можливо для обміну на певні товари, або послуги за допомогою платформи «блок-чейн». Обмін криптовалюти на класичні валюти здійснюється через онлайн-сервіс обміну цифрових валют та інші платіжні системи, або обмінні пункти. Ціна біткоіна

постійно змінюється, однак станом на 2021, один біткоїн коштує 55 287,65 доларів [5, с. 637].

Зазначимо, що у листопаді 2017 року Національний Банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а також Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг висловили своє критичне бачення щодо врегулювання питання криптовалюти на території України. Крім того, запропонований Верховною Радою України проєкт Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» від 06 жовтня 2017 року також було відхилено.

Однак, ВРУ у другому читанні ухвалила законопроект «Про віртуальні активи» від 08 вересня 2021 року № 3637, який встановлюватиме в Україні механізм правового регулювання сфери віртуальних активів, що легалізує ринок криптовалюти [6]. Ухвалений документ дозволить українським блокчейн-компаніям легалізувати власні бізнес-процеси та офіційно працювати з банківською системою. Крім того, таку можливість матимуть і громадяни, які отримують доходи від операцій з віртуальними активами.

Зазначимо, що в таких країнах як: Алжир, Соціалістична Республіка В'єтнам, Республіка Індонезія та Королівство Марокко криптовалюта заборонена. Протилежною є ситуація в країнах: Японська Держава, Сполучені Штати Америки, Канада, Королівство Данія, Чеська Республіка та Федеративна Республіка Німеччини. В зазначених країнах криптовалюта легалізована та має офіційний характер.

На підставі викладено вважаємо, що на сучасному етапі розвитку держави, криптовалюта найближчим часом стане популярним засобом електронного платежу. Ми в свою чергу, пропонуємо криптовалютою вважати: цифрові нематеріальні активи, які представляють собою систему розрахунків, обміну на певні товари (послуги) з використаннями електронної платформи, що має постійно змінну грошову вартість.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Молчанова Е. Ю., Солодковський Ю. М. Глобальна сервісна природа сучасних крипто-валют. Міжнародна економічна політика. № 1 (20). 2014. С. 64.
3. Загоржевский В. В. Криптовалюты – обзор, принцип работы, текущее использование, правовое регулирование. Глобальные рынки и финансовый инжиниринг. (Лаборатория Касперского, Москва, Россия). Том 3. № 4. 2016. С. 284.
4. Галушка Є.О., Пакон О.Д. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. Науковий журнал «Молодий вчений» (Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету). № 4 (44). 2017. 637 с.

5. BTC/USD (Биткоин) – актуальний курс криптовалюти на РБК. Онлайн графік. URL: <https://www.rbc.ru/crypto/currency/btcusd>.

6. Законопроект «Про віртуальні активи» від 08 вересня 2021 року № 3637. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3312023-rada-uhvalila-zakon-pro-legalizaciju-kriptovaluti.html>.

Вертянніков Володимир Олександрович,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

ПРОВОКАЦІЯ ПІДКУПУ В УКРАЇНСЬКОМУ Й АНГЛІЙСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У другій частині ст. 3 Основного Закону України зафіксовано низку важливих положень-орієнтирів щодо статусу людини в правовій державі: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Одним із елементів режиму відповідальності держави перед людиною є механізм захисту осіб (як приватних, так і службових) від протиправних дій представників органів державної влади, зокрема працівників правоохоронних органів. Одним із ключових аспектів тут є виключення можливостей штучного створення джерел доказів можливої протиправної діяльності осіб, а також точкове запровадження кримінальної відповідальності за провокацію підкупу.

Варто також додати: відповідно до вимог ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, тобто з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина або встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання таких доказів.

У резолютивній частині свого рішення від 20 жовтня 2011 р. № 1-31/2011 у справі за конституційним поданням СБУ щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції КСУ зазначив про те, що в аспекті конституційного подання щодо суб'єктів одержання доказів у кримінальній справі в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності положення першого речення частини третьої статті 62 Конституції, відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, потрібно розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку,

встановленого законом. Ця інтерпретація національного суду конституційної юрисдикції деталізує згадані вище орієнтири Основного закону щодо допустимості меж оперативної діяльності правоохоронних органів, як гласної, так і негласної.

Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Д. Аббасова вказує на недопустимість використання доказів, здобутих під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій, які мають ознаки провокації к.пр., посилаючись при цьому на морально-етичні аспекти кримінального провадження. Адже провокація, зауважує авторка: 1) порушує основоположні права людини (зокрема, на повагу до її гідності, свободи та особистої недоторканності) і, як наслідок, підриває авторитет України на міжнародній арені як демократичної правової держави, у якій останні мають визнаватися найвищою соціальною цінністю; 2) суперечить завданням та основним засадам (принципам) кримінального провадження, у результаті чого нівелює довіру громадян до органів досудового розслідування та суду; 3) здійснює негативний вплив на правосвідомість та правову культуру суспільства; призводить до деформації професійної правосвідомості у формі правового нігілізму (ігнорування закону); 4) викликає ризик штучного збільшення показників розкриття кримінальних правопорушень і притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинних осіб [1, с. 4].

Далі фрагментарно про релевантний американський досвід у частині кримінально-правової протидії незаконним провокаційним практикам.

В англійському кримінальному праві провокація до вчинення злочину не визнається способом захисту за звинуваченням у вчиненні злочину, проте зобов'язує суддю припинити розгляд справи з огляду на можливе зловживання процесом або ж виключити докази, отримані внаслідок провокації [2, с. 14].

В Об'єднаному Королівстві спеціально створена Комісія з питань повноважень поліції в 1928 р. визначала агента-провокатора як особу, яка підбурила іншу особу до вчинення очевидного порушення закону, яке в іншому випадку не було би вчинено, а потім повідомляє іншим про вчинення такою особою відповідного правопорушення. Крім цього положення в англійському праві відсутнє чітке визначення провокації. Видається, проте, що основними елементами тут є дії або слова, складові акту підбурювання до вчинення правопорушення, з наступним повідомленням відповідної інформації правоохоронним органам. Зокрема, сам факт того, що підзахисний не вчинив би правопорушення, якщо б не діяльність співробітника поліції, який діє під прикриттям, або

інформатора, який діє за вказівками поліції, за англійським правом не утворює підстав для звільнення від кримінальної відповідальності [3].

Наразі в Англії збирання поліцією розвідувальної інформації (intelligence-led) здійснюється в різних негласних формах, закріплених в Акті про поліцію і доказів у кримінальних справах (Police and Criminal Evidence Act 1984). За змістом ст. 78 Закону суд має дискреційні повноваження на виключення доказів, отриманих секретним агентом, якщо підсудний не вчинив би злочин без провокації з боку поліції [4]. Водночас згадана норма не змінила основне прецедентне правило судочинства, а саме: провокація злочину не є підставою для захисту. Відповідно, та обставина, що докази в цьому випадку були отримані шляхом активного спонукання до вчинення злочину, сама по собі не вимагає їх виключення з кримінального процесу [5]. Це прецедентне правило суперечить вітчизняному підходу: здобуті в спосіб провокації речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні (ч. 3 ст. 271 КК).

Окремі положення щодо негласного збирання поліцією розвідувальної інформації передбачені також в Акті про повноваження слідчих органів (англ. – Regulation of Investigator Powers Act 2000). Зокрема порядок здійснення оперативного спостереження і секретних розвідувальних заходів регламентується розділом II «Спостереження та джерела таємної розвідувальної діяльності» цього Акта (англ. – «Surveillance and Covert Human Intelligence Sources») [6].

Варто додати, що в окремих ситуаціях правоохоронні органи вдаються до тактики, яка по суті межує з провокацією – ідеться про приховані, зазвичай поєднані з введенням в оману, поліцейські операції під символічними назвами «укуси» (англ. – stings) та «манна небесна» (англ. – manna from heaven). У разі звернення до відповідних тактик поліція, наприклад, створює фіктивні магазини з купівлі-продажу ювелірних виробів, автомобілів та ін., прагнучи в такий спосіб припинити збут краденого майна. У цій ситуації поліція не порушує меж правомірності поведінки – навпаки, правоохоронці використовують тактику обману з метою виявлення злочинної мережі збуту майна, завідомо придбаного злочинним шляхом [7, с. 262–263].

Тут спостерігаємо схожість англійського та вітчизняного підходів до визначення змісту протиправної поведінки у вигляді провокації підкупу: у ч. 1 ст. 370 КК також згадується про підбурення (хоча, як аргументовано в цій роботі, провокацію та підбурення не варто ототожнювати), а в ч. 2 ст. 370 КК згадується про службову особу правоохоронних органів як спеціального суб'єкта злочину.

Список використаних джерел

1. Аббасова Д.Л. Провокація кримінального правопорушення під час проведення контролю за вчиненням злочину: етико-правовий аспект. Актуальні проблеми держави і права. 2021. № 90. С. 3–10.

2. Додонов В.Н. Провокация преступления с позиций современного уголовного права. Вестник Академии Генеральной прокуратуры РФ. 2008. № 3. С. 13–16.

3. Shannon vs. United Kingdom, no. 67537/01, ECHR 2004.

4. Police and Criminal Evidence Act 1984. URL: [http://www.legislation.gov.uk/all?title=Police%20and%20Criminal%20Evidence%20Act%](http://www.legislation.gov.uk/all?title=Police%20and%20Criminal%20Evidence%20Act%20).

5. «Regina v. Looseley» [2001]. UKHL 53. Lord Nicholls.

6. Regulation of Investigatory Powers Act 2000. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/part/II>.

7. Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3rd ed. Oxford, 2005. 522 p.

Вороніжський Ярослав Володимирович,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, старший детектив
Національного антикорупційного бюро
України

**ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ,
ЩОДО ЯКИХ НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО
УКРАЇНИ ЗДІЙСНЮЄ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ
З ПРИВОДУ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ,
І ЗБІР ДОКАЗІВ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУНТОВАНИМИ
АКТИВІВ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ**

Процедура визнання активів необґрунтованими та стягнення їх в дохід держави є додатковою до заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються за вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

В історичному розрізі первинно встановлено кримінальну відповідальність за «незаконне збагачення», у подальшому запроваджено механізм визнання активів необґрунтованими та стягнення їх в дохід держави, так звану «цивільну» або «розширену» конфіскацію.

1936 році вперше виникла необхідність криміналізації незаконного збагачення, коли конгресмен Аргентини Родольфо Коромінас Сегура зіткнувся з однією державною посадовою особою, яка під час поїздки до Буенос-Айреса хизувалась здобутими активами. Коромінас Сегура вважав, що чиновник не міг мати такі активи тільки за рахунок законних джерел доходів. Незабаром після цього Коромінас Сегура вніс законопроект, що криміналізував «державних чиновників, які отримують багатство, не маючи можливості довести його законне джерело», проте вказаний законопроект не був підтриманий парламентом Аргентини.

У 1964 році Аргентина та Індія першими розробили механізм та прийняли норми кримінального права, що заборонили незаконне збагачення. Протягом 70–80-х років законодавці різних країн також приймали акти, що ввели кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. До 1990 року такі закони були прийняті щонайменше десятима країнами. До 2000 року число країн перевищила двадцять, а у 2010 році понад 40 країн прийняли законодавство, що імплементували кримінальну відповідальність за незаконне збагачення.

У різних країнах по різному впроваджено норму щодо застосування незаконного збагачення після припинення особою публічної служби, що зводиться до трьох основних підходів.

Перший підхід встановлює часовий період відповідно до терміну повноважень державної посадової особи або виконанням ним державних функцій. Законодавство Венесуели про незаконне збагачення відображає цей підхід, оскільки він застосовується до державної посадової особи, «яка при виконанні своїх обов'язків» отримує необґрунтоване збільшення добробуту.

Державні посадові особи можуть обходити закони про незаконне збагачення, в яких застосовується цей підхід, якщо посадові особи затягують отримання будь-яких корупційних винагород до закінчення терміну їх повноважень або функцій державного управління.

Другий підхід намагається виправити цей недолік введенням тимчасових меж збагачення до певної кількості років після припинення діяльності публічної особи. Панама забороняє незаконне збагачення, «отримане під час перебування на посаді та у продовж шести років після припинення повноважень».

Третій підхід займає найбільш агресивну позицію, створюючи необмежені тимчасові рамки незаконного збагачення, «щоб будь-хто, хто коли-небудь був державним посадовцем, міг бути притягнутий до відповідальності за незаконне збагачення до кінця свого життя». Законодавство Гайани криміналізує володіння необґрунтованими активами будь-якою «особою, яка є або була посадовою особою». Цей підхід розглядає незаконне збагачення як безперервний тип злочину, що ефективно продовжує відповідний термін позовної давності.

Таким чином, при кваліфікації діяння особи, як незаконного збагачення первинно необхідно встановити часові рамки, коли публічна особа набула відповідні активи. У подальшому з'ясувати, чи є публічна особа суб'єктом кримінального правопорушення та визначити розмір відповідного активу для можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

У разі, коли один з елементів складу кримінального правопорушення «незаконне збагачення» неможливо довести або застосування кримінальної відповідальності з інших причин неможливе, Конвенцією ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року

запроновано державам-учасникам запровадити механізм конфіскації активів поза кримінальним переслідуванням особи.

У деяких країнах, наприклад США створено адміністративні органи, які можуть здійснити конфіскацію відповідного активу поза кримінальним переслідуванням та навіть поза судовим процесом.

Разом із тим, у США та у більшості країн світу створено механізм визнання необґрунтованими активів і стягнення їх в дохід держави через судовий, як правило, цивільний процес, що значно спрощує рівень доказування необґрунтованості активу уповноваженим органом порівняно з кримінальним процесом. В основному необхідно довести зв'язок активу з особою та те, що такий актив не могло бути здобуто за законні доходи.

Іноземні науковці виділяють три типи держав в залежності від суб'єктного складу щодо якого можливе застосування «розширеної» (так званої «цивільної» конфіскації):

1. У Великій Британії та Канаді до необґрунтованих активів, пов'язаних з їх набуттям за наслідками вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів та кримінальних правопорушень, вчинених організованою злочинністю, при чому відсутні докази безпосередньої участі осіб, якими набуваються такі активи у вчиненні зазначених кримінальних правопорушень, проте наявний опосередкований зв'язок активу і кримінальних правопорушень.

2. У Австралії до будь-яких активів, які не підтверджуються законними доказами. Найбільш широке застосування розширеної конфіскації дозволяє виявляти та стягувати в дохід держави будь-які активи, які опосередковано пов'язані з вчиненням кримінальних правопорушень, так і взагалі не пов'язані з ними, проте які не пояснюються законними доходами.

3. У всіх інших країнах застосовується розширена конфіскація лише щодо публічних діячів та активів, що прямо чи опосередковано пов'язані з набуттям ними. До таких країн належить і Україна.

Суб'єктом кримінального правопорушення незаконного збагачення та відповідачем у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Водночас перелік суб'єктів, щодо яких Національне антикорупційне бюро України здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення щодо незаконного збагачення є перелік осіб, визначений п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України і він є значно вужчим, ніж перелік осіб, щодо яких подаються позови про визнання необґрунтованими активів та стягнення їх в дохід держави.

Вказана ситуація створює певні складнощі для Національного антикорупційного бюро України в процесі виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості.

Так, перелік осіб, щодо яких Національного антикорупційного бюро України здійснює досудове розслідування та інформаційно-аналітичну роботу є значно вужчим, ніж перелік осіб, щодо яких відбувається процес виявлення необґрунтованих активів та збір доказів їх необґрунтованості.

Такі обставини спричиняють необхідність розширення інформаційно-аналітичної роботи щодо виявлення активів і доказів їх необґрунтованості, а також суб'єктів, до яких можливе застосування механізму так званої «цивільної конфіскації».

У свою чергу необхідність розширення такої роботи в Національному антикорупційному бюро України вимагає збільшення людських ресурсів в умовах їх обмеженості.

Крім цього, враховуючи те, що суб'єктами збирання доказів необґрунтованості активів є лише Національне антикорупційне бюро України та прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Офісу Генерального прокурора, а також у випадках, визначених законом – Державне бюро розслідувань, фактично лише у випадках, коли необґрунтовані активи набуто працівниками Національного антикорупційного бюро України або прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Офісу Генерального прокурора, відсутній механізм ефективного виявлення необґрунтованих активів, набутих особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які не підслідні детективам Національного антикорупційного бюро України.

Зазначене викликає необхідність роз'яснювальної роботи щодо інформування органів державної влади, у тому числі Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки, Національного агентства з питань запобігання корупції, Державної служби фінансового моніторингу про необхідність повідомлення Національного антикорупційного бюро України щодо фактів недекларування майна та незаконного збагачення особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не підслідними детективам Національного антикорупційного бюро України, що має підвищити ефективність виявлення Національним бюро необґрунтованих активів та їх стягнення в дохід держави.

Гіневська Валерія Броніславівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Тичина Дмитро
Михайлович, провідний науковий
співробітник наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАМАХ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

В умовах значних соціальних перетворень, спрямованих на побудову правової держави та громадянського суспільства в Україні, важливими залишаються питання практики застосування та вдосконалення положень Кримінального кодексу (КК) України 2001 р.

Одним із інститутів кримінального права, що зазнав суттєвих змін, у чинному КК України є інститут незакінченого кримінального правопорушення. Під незакінченим кримінальним правопорушенням розуміють умисне суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), яке не містить у собі всіх ознак кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею КК України, у зв'язку з тим, що кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від винного.

Згідно зі ст. 16 КК України, кримінальна відповідальність за замах на кримінальне правопорушення настає за ст. 15 і тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення [1]. Це означає, що винний несе відповідальність за статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. Саме тому покарання за замах на кримінальне правопорушення призначається на тих підставах, що і за закінчене кримінальне правопорушення, і розмір покарання визначається в межах санкції статті, яка встановлює відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення. Призначення покарання за замах на тих же підставах, що і за закінчене кримінальне правопорушення, означає, що при замаху враховуються всі положення закону, які застосовуються у випадку вчинення закінченого кримінального правопорушення. Це стосується як призначення покарання, так і звільнення від нього.

За вчинення замаху на кримінальне правопорушення до особи може бути застосований будь-який вид покарання, який передбачений у кримінальному законі. Однак повинні бути дотримані всі вимоги закону щодо індивідуалізації покарання. Загальні засади призначення покарання передбачені в ст. 65 КК України [2, с. 231]. Дані вимоги

повинні бути обов'язково враховані і при призначенні покарання за замах на кримінальне правопорушення.

Однак, незважаючи на це, призначення покарання за вчинення замаху на кримінальне правопорушення має свої особливості. Саме ці особливості зазначені в ч. 1 ст. 68 КК України, де закріплено, що при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення суд, керуючись положеннями ст. 65-67 КК України, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення кримінального протиправного наміру та причини, внаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця. Під час призначення покарання як за закінчене, так і за незакінчене кримінальне правопорушення суд повинен враховувати характер і ступінь вчиненого особою діяння. По відношенню до замаху це означає, що за замах на вчинення більш тяжкого кримінального правопорушення повинно бути призначене більш суворе покарання, ніж за замах на вчинення менш тяжкого кримінального правопорушення.

При вчиненні замаху на кримінальне правопорушення ступінь здійснення кримінального протиправного наміру характеризується тим, що суд під час призначення покарання враховує, чи був він закінченим чи незакінченим [3, с. 105]. Оскільки закінчений замах за ступенем тяжкості, ступенем реалізації умислу своїми ознаками ближче до закінченого кримінального правопорушення, тому він завжди більш небезпечний, ніж незакінчений замах [4, с. 206].

Також вимога, яка закріплена в ч. 1 ст. 68 КК України, яку повинен враховувати суд під час призначення покарання, – це причини, внаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця. Перш за все виявлення причин, через які кримінальне правопорушення не було доведено до кінця, необхідне для розмежування кримінальної протиправної діяльності і добровільної відмови. Адже у разі добровільної відмови втрачається суспільна безпека особи, яка за допомогою бажаної для суспільства поведінки припиняє свою незаконну діяльність у формі готування до кримінального правопорушення або замаху на нього, й таким чином запобігає заподіянню шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Основним правовим наслідком добровільної відмови є те, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за розпочату реалізацію кримінального протиправного наміру [2, с. 209].

Установлення причин, які не залежать від волі особи і через які кримінальне правопорушення не було доведено до кінця, суттєво впливає на ступінь суспільної безпеки вчиненого замаху на кримінальне правопорушення. Хоча ці причини і не залежать від волі винуватого, проте кримінальне правопорушення може бути не доведено до кінця, наприклад, через неосвіченість, хвилювання, невміння винуватого, непридатність застосованих ним засобів чи знарядь або внаслідок того, що винуватий не зміг подолати опір із боку потерпілої особи або був затриманий працівниками правоохоронних органів.

Також гостро стоїть питання, щодо кримінальної відповідальності за замах на кримінальне правопорушення у співучасті, що завжди викликає наукові дискусії. Однією з проблем кримінальної відповідальності за співучасть є призначення покарання співучасниками за незакінчене кримінальне правопорушення.

Відповідно до ч. 4 ст. 29 КК України у випадку, коли виконавець вчинив лише замах на кримінальне правопорушення, інші співучасники (організатор, пособник, підбурювач) також несуть відповідальність за замах на кримінальне правопорушення, хоча кожний з них і виконав усі дії, що вважав необхідними для досягнення спільного результату. Відповідно до ч. 1 ст. 68 КК України при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення суд, керуючись положеннями ст. 65–67 КК України, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, здійснення кримінального протиправного наміру та причин, внаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця [1]. Вбачається, що вчинення закінченого замаху при співучасті є не менш небезпечним, ніж закінчене кримінальне правопорушення, і призначати більш м'яке покарання виконавцю, організатору, підбурювачу і пособнику є необґрунтованим.

На нашу думку, виконавець, організатор, пособник і підбурювач має нести відповідальність як за закінчене кримінальне правопорушення, адже вони виконали усі дії, які від них залежали і вважали за необхідне для вчинення кримінального правопорушення, але за особливих обставин, що не залежали від їх волі, кримінальне правопорушення не було доведено до кінця. Вбачається, що це не є пом'якшуючою обставиною, тому що у даному випадку добровільної відмови немає і, якби не відповідна «обставина» кримінальне правопорушення було б доведено до кінця.

Враховуючи вищесказане, можна дійти висновку, стосовно відповідальності співучасників за незакінчене кримінальне правопорушення, що немає єдиного підходу щодо призначення покарання співучасниками за незакінчене кримінальне правопорушення. Призначення покарання співучасникам за закінчений замах як за закінчене кримінальне правопорушення – є необхідним і доцільним, адже це може стати дієвим законодавчим засобом протидії кримінальним правопорушенням вчинених у співучасті.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

3. Тихий В. Закінчений та незакінчений злочин. Кримінальна відповідальність за незакінчений злочин (коментар статей 13, 16 Кримінального кодексу України). *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 2. С. 104–109.

4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер, Право, 2002. 416 с.

5. Красницький І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права країн Європи та України: порівняльний аналіз: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 232 с.

Горошинський Олександр Олександрович,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ

ГЕНЕЗА ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Демократичні зміни у життєдіяльності нашого суспільства передбачають чітке визначення правового статусу правоохоронних органів. Метою правових реформ у сфері захисту правопорядку у суспільстві є поліпшення їх роботи та забезпечення безпеки громадян.

Однак, працівники правоохоронних органів, які мають забезпечувати безпеку суспільства здійснювати нагляд за правопорядком, іноді самі допускають випадки порушення закону. Такі діяння створюють у суспільстві негативний імідж правоохоронної системи, а також державних інституцій у цілому.

Зазначимо, що любе правове явище має свою історичну основу. Дослідження процесів становлення законодавства, що запобігало вчиненню правоохоронцями кримінально караних діянь, а також причини і умови появи таких діянь являється метою даної роботи

Вивчення нормативно-правових актів, що були чинними на теренах України за різних часів, дозволяє стверджувати про неоднотипні законодавчі підходи до криміналізації перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів за тих чи інших історико-політичних умов.

Прослідковуючи розвиток кримінально-правової охорони досліджуваних суспільних відносин від протиправних посягань ми можемо побачити, наскільки змінювалися ціннісні орієнтири суспільства в різні періоди, що в свою чергу надає можливість оптимально оцінити сьгоднішні проблеми у цій сфері та виробити відповідне бачення щодо їх вирішення [1].

Питання запобігання перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу в Україні треба

розглядати системно у нерозривному зв'язку з іншими злочинами у сфері службової діяльності, корупційними правопорушеннями, оскільки природа цих діянь є спільною.

Кримінально-карані посягання, пов'язані з використанням службового становища, виникли разом з появою держави. Широке коло повноважень і наявних через це владних можливостей викликало бажання їх використовувати в особистих цілях.

Історичні документи, що діяли на території сучасної України за часів Київської Русі, свідчать про широкі владні можливості князя та його дружини (ратників князя).

Так, наприклад, «Устав Ярославичів» спрямований насамперед на охорону життя княжих чиновників, княжої власності і власності найвпливовіших посадових осіб Руської держави [3].

Однак, простому люду теж дозволялось подавати офіційні скарги на дії княжих намісників які вчиняли свавілля, проте покарань за такі дії на той час не передбачалось, а лише зазначалось, що: «Бог буде суддею за такі дії» [4, с. 332–340].

У часи московської державності, починаючи з XV століття, в тому числі і на території України, надмірний розвиток урядових установ стимулював зростання рівня зловживань посадовими особами своїми повноваженнями. В тому числі мова йде й про так зване «мздоємство». Так, у посланні відомого церковного діяча Кирила Білозерського князеві Андрію від 1413 р., а також у багатьох статтях Судебників 1497 й 1550 рр. міститься заборона брати незаконну винагороду за виконання своїх прямих обов'язків [5].

Якщо ж вести мову про Соборне Уложення 1649 р., то воно стало «першим загальним зводом законів Руської землі». В ньому не тільки запроваджувалась кримінальна відповідальність за неправосуддя й хабарництво, але докладно й чітко було сформулювало склади цих посадових порушень. При цьому встановлювалася відповідальність за деякі нові види хабарництва, наприклад, за вимагання хабаря. Розширилося коло службових осіб, які підлягали відповідальності за держання хабаря. Суб'єктами цього виду злочину стали не тільки державні судді, але й особи, які здійснювали правосуддя в патріаршому суді, воеводи, дяки та інші приказні люди. За окремі види зловживання владою «жорстке покарання чинилося» щодо представників місцевої виборчої влади, до обов'язків яких входили поліцейські функції [6, с. 257].

Катериною II 08 квітня 1782 р. був підписаний «Статут благочиння», який передбачав у окремих нормах відповідальність за посадові злочини. Зокрема, відповідальність за посягання на правосуддя була передбачена ст. 229 цього статуту [7].

Наступним нормативно-правовим актом, який встановлював відповідальність за службові кримінальні правопорушення, слід вважати «Уложення про покарання карні й виправні» 1845 р. Це був

перший такий акт, у якому достатньо повно були регламентовані як самі службові злочини, так і покарання за них.

Вищезгадане Уложення кримінально-караним вважало таке перевищення влади або службових повноважень, що супроводжувалось будь-яким насильством. Фактично, це діяння є аналогом нині чинної на даний час ч. 2 ст. 365 КК України.

Окремим видом перевищення влади або службових повноважень Уложення визнавало отримання «незаконного подарунка».

З приходом на територію України радянської влади питання відповідальності за службові зловживання та перевищення також не залишились поза увагою. Так, до обов'язків революційних трибуналів відносився розгляд справ про використання суспільного чи адміністративного стану, зловживання владою (п. 5 постанови «Щодо підсудності революційних трибуналів» Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету від 06.10.18 р.) [8, с. 36].

В УРСР 23.08.1922 р. було затверджено перший радянський кримінальний кодекс, який набрав чинності 15.09.1922 р. Глава II Особливої частини цього кодексу передбачала відповідальність за посадові злочини. Ст. 105 КК УРСР передбачала відповідальність за зловживання владою, тобто вчинення посадовою особою дій, які вона могла вчинити тільки завдяки своєму службовому становищу і які, не будучи обумовленими службовою необхідністю, спричинили порушення правильної роботи установи чи підприємства, або громадського порядку, або приватних інтересів окремих громадян, що каралося позбавленням волі чи примусовими роботами на строк до одного року або звільненням з посади. Посадовими особами визнавались особи, що займали постійні чи тимчасові посади у будь-якій державній (радянській) установі чи підприємстві, а також в організації чи об'єднанні, які за законом мають певні права, обов'язки та повноваження у здійсненні господарських, адміністративних, просвітницьких та інших загальнодержавних задач [9].

Стаття 106 КК УРСР передбачала відповідальність за перевищення влади, тобто вчинення посадовою особою дій, які явно виходили за межі наданих йому законом прав та повноважень, що каралося покараннями, передбаченими ч. 1 та ч. 2 ст. 105 КК УРСР.

КК УРСР від 08.06.1927 р. також містив окрему главу III в Особливій частині, яка передбачала відповідальність за посадові (службові) злочини. Норми про перевищення та зловживання владою були доповнені вказівкою на «службові повноваження», якими винний міг або зловживати, або перевищувати їх.

Щодо КК України від 28.12.1960 р. то у ньому норма, яка передбачала відповідальність за перевищення влади або посадових повноважень вже не була відсилною. Стаття 166 КК України від 28.12.1960 р. «Перевищення влади або посадових повноважень» цього кодексу визначала: «Перевищення влади або посадових повноважень, тобто умисне вчинення посадовою особою дій, які явно виходять за

межі наданих їй законом прав і повноважень, якщо воно завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб» [10].

КК України від 05.04.2001 р. також містить окремий розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», який містить ст. 365 у ч. 1 якої мов йде про: «Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб» [11].

Таким чином, можемо констатувати факт того, що так звана «службова злочинність» виникла разом із появою держави, державні ж органи шляхом силової протидії та законодавчого забезпечення намагались викоринити ці прояви антисоціальної діяльності. Однак, законодавча репресія, в більшості випадків, застосовувалась до наслідків таких діянь. В повній мірі дієвого законодавства щодо протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються службовими особами, на жаль, не винайдено і в наш час.

Список використаних джерел:

1. Запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівників правоохоронних органів. URL: https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5842/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%be%d1%82%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%a8%d0%b0%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%b9_%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

2. Боднар В.Є. Історичний генезис протидії службовій злочинності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 5. Том 3. 2014. С. 9–14.

3. Правда Ярославичів, або Устав Ярославичів URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0_%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87%D1%96%D0%B2.

4. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Законодательство Древней Руси. / отв. ред. В. Л. Янин. Москва: «Юридическая литература», 1984. Т. 1. 432 с.

5. Боднар В.Є. Протидія злочинам у сфері службової діяльності в органах внутрішніх справ: історично-правовий аспект. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 3. С. 120–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_3_13.

6. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Акты земских соборов. / отв. ред. А.Г. Маньков. Москва: «Юридическая литература», 1985. Т. 3. 512 с.

7. Устав Благочиния, или полицейской. URL: <https://xn--2-7sbasbsl1azs.xn--p1ai/%D1%84%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D1%8B/%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/>.

8. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР. 1917-1952. / под ред. И. Т. Голякова. Москва: Госюриздат, 1953. 460 с.

9. Уголовный кодекс УССР, утверждённый ВУЦИК 23 августа 1922 г. Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922. 50 с.

10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.

11. КК України 2001 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Демчук Олег Володимирович,
аспірант відділу докторантури
та ад'юнктури Національної
академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 287 КК УКРАЇНИ

Зростаюча масова експлуатація сучасних швидкісних автомобілів, автобусів викликає гостру потребу в удосконаленні технічних умов і вимог, які дозволяють їх випуск на лінію. Важливою умовою такого приведення у відповідність є удосконалення тих кримінально-правових норм, яких прийнято називати банкетними, тобто мають відсильний характер і не є законом про кримінальну відповідальність. Існуючі на сьогодні правила технічної експлуатації транспортних засобів розроблені за основу ще при Союзі РСР, не враховуючи при цьому вимог новітніх технологій, зокрема при експлуатації квадроциклів, електромобілів, колісних мотоблоків. Порядок проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки техстану транспортних засобів, затверджений Постановою КМУ від 30.01.2012 № 137, дає можливість власникам переобладнаних транспортних засобів займатися нерегулярними пасажирськими перевезеннями без обов'язкового технічного контролю незалежно від строку їх експлуатації. Випуск на лінію вживаних транспортних засобів, переобладнаних без відповідного погодження, у разі аварії за їх участю призводить до збільшення кількості жертв як серед пасажирів, так і інших учасників. Здійснення нелегальних перевезень на постійних маршрутах без укладення договорів з органами влади сприяє ухиленню їх власників від сплати податків, обов'язкового страхування пасажирів. Перевезення організованих груп дітей або

туристів автобусами в нічний час (з двадцять другої до шостої години) в режимі нерегулярних пасажирських перевезень, гонитва за прибутками спонукає роботодавців до порушення встановленого режиму праці і відпочинку своїх водіїв, що тягне за собою загрозу життю та здоров'ю усіх пасажирів та інших учасників дорожнього руху. Непоодинокі порушення правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами в період будівництва основних транспортних артерій завдають непоправної шкоди дорогам місцевого значення, мостам, не пристосованим для таких навантажень. Зазначені фактори створюють комплексну проблему правової невизначеності у сфері застосування спеціальних законів про кримінальну відповідальність спеціальних суб'єктів.

Наукові праці, присвячені правопорушенням у транспортній сфері провідними вченими С.В. Бабаніним, В.А. Мисливим, В.І. Осадчим, О.В. Микитчиком, В.І. Борисовим, М.Й. Коржанським, О.В. Нешгодченком та іншими стосувались переважною мірою порушень правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, малою мірою торкаючись диференціювання такої відповідальності.

Тому актуальність зазначеного дослідження обумовлена масштабами аварій, законодавчими прогалинами у встановленні відповідальності таких суб'єктів за випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації у разі настання суспільно-небезпечних наслідків.

Висвітлюючи проблематику диференціювання відповідальності за вчинення правопорушень у сфері транспорту, розглянемо її на прикладі складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 287 КК України (випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації), зосередивши увагу на наземних видах як найбільш поширених.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності градації кримінальної відповідальності за тяжкістю заподіяної шкоди (насталих наслідків), удосконалення диспозиції статті 287 КК України шляхом подолання проблеми відсутності визначеності відповідальності, висунення на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення кримінальної відповідальності за такі діяння.

Розкриваючи мету, доречно звернутися до теоретичних засад диференціювання відповідальності. Відомо, що термін «диференціація» є своєрідним запозиченням німецького слова «Differentials», що виникло, у свою чергу, від латинського слова «differentia» та означає різницю, відмінність. Цей термін, як випливає із тлумачних словників та словників синонімів, етимологічно означає розподіл цілого на різні частини, форми чи ступені і має такі синоніми, як «поділ», «розділення», «розходження», «різниця», «розшарування» тощо.

Диференціація відповідальності була предметом дослідження відомих науковців, як Т. О. Леснієвські-Костаревої, Є. В. Рогова, Р. С. Орловського, О. О. Дудорова, В. В. Балабаниць, П. П. Андрушка, В. К. Грищука, Н. О. Гуторова, А. А. Музики, Я. М. Єрмоловича, О. О. Книженко, Л. В. Павлика. Не зважаючи на надання різних дефініцій диференціації, усі вони сходяться на спільній меті її застосування - забезпечення принципу правової визначеності, що є невід'ємною, органічною складовою принципу верховенства права. Диференціація розглядається як одним із інструментів кримінально-правової політики, одним із перспективних напрямків удосконалення Кримінального кодексу України. Будучи базою для створення й удосконалення закону про кримінальну відповідальність, вона сприяє опрацюванню оптимальних практичних рішень та науково обґрунтованих напрямів протидії злочинності.

Особливість диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої статтею 287 КК України, дозволяє констатувати наявність у ній три альтернативних кримінально-караних діянь:

1) випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів;

2) допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, чи не має права на керування транспортним засобом;

3) інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух.

Завданням зазначеного дослідження являється вивчення змісту об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 287 КК України, законодавчих змін у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, спроба уніфікації кваліфікуючої ознаки «інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух».

Випуск в експлуатацію завідомо несправних транспортних засобів передбачає надання дозволу чи віддання вказівки про здійснення поїздки на транспортному засобі, який має технічну несправність, при якій його експлуатація заборонена. Перелік таких несправностей наведений у розділі 31 Правил дорожнього руху України (несправності гальмівної системи і рульового керування, неналежний стан коліс, шин, зовнішніх світлових приладів тощо).

Допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані сп'яніння або не має права на керування транспортним засобом, полягає у наданні дозволу розпочати рух транспортним засобом відповідній особі, передачі їй керування в процесі руху, оформленні маршрутного листка тощо. При цьому під особою, яка перебуває в стані сп'яніння, слід розуміти особу, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи викликаного вживанням одурманюючих речовин сп'яніння незалежно від його ступеня. Особа, яка не має права на керування транспортним

засобом, – це особа, яка взагалі не отримувала відповідного посвідчення, або позбавлена в установленому порядку права керування транспортними засобами, а також особа, не допущена до керування даним типом транспортного засобу.

Кваліфікуюча ознака «інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух» найбільш повною мірою запропонована у постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті». Це будь-які дії або бездіяльність, внаслідок яких здійснюється експлуатація транспортних засобів в умовах, які загрожують безпеці дорожнього руху. До них належать, зокрема, грубе порушення режиму роботи водіїв, відсутність контролю за технічним станом транспортних засобів; надання дозволу на використання вантажного транспортного засобу, не обладнаного належним чином для перевезення пасажирів, а також перевантаженого чи завантаженого з порушенням вимог правил дорожнього руху; допуск до керування особи, яка перебуває під впливом лікарських препаратів, у стомленому або хворобливому стані. Така позиція підтримується вченими-співавторами науково-практичного коментаря Особливої частини КК України Дудоровим О.О., Письменським Є.О., Навроцьким В.О. щодо визначення об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 287 КК України [1, 937–939].

Аналіз законодавчих змін не вирішує проблему градації відповідальності.

Так, з 01.07.2020 набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-ХІІІ. Ним не віднесено статті 287 КК України до кримінальних проступків за насталими наслідками у вигляді спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень та можливим покаранням у виді штрафу, виправних робіт, обмеження волі, признання яких узгоджується з покаранням за кримінальний проступок. Такий крок видається доцільним через складність доказування даного виду правопорушень у формі дізнання, певну обмеженість органу досудового розслідування у формуванні доказової бази за короткий період. Головною дилемою продовжує залишатися співмірність тяжкості заподіяної шкоди з призначуваним покаранням.

Не вирішує зазначену проблему внесені законодавцем зміни у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 16.02.2021 № 1231-ІХ [2].

Розглядаючи це питання, слід зазначити, що у суміжного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України

(порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту) диференційовано відповідальність суб'єкта в залежності від спричинення суспільно-небезпечних наслідків, а саме: заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень, спричинення смерті. Так, частина 2 статті 286 КК України передбачає відповідальність особи, яка керує транспортним засобом, якщо спричинена смерть потерпілого або заподіяно тяжке тілесне ушкодження, у якості основного покарання позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, з позбавленням права керувати транспортним засобом або без такого. Частина 3 статті 286 КК передбачає відповідальність за спричинення загибелі кількох осіб, а санкція містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до 3 років. Тобто, у статті 286 КК диференційована відповідальність в залежності від спричинення суспільно-небезпечних наслідків.

Схожу градацію кримінальної відповідальності законодавець застосовує у статті 286¹ КК України, диспозиція якої складається з чотирьох частин. Так, санкцією частини першої «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом в стані алкогольного наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження» передбачено позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від трьох до п'яти років. Спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень за цих же обставин охоплюється санкцією частини другою цієї статті і передбачає позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від п'яти до восьми років. Спричинення особі смерті карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років, з позбавленням права керування транспортними засобами від 5 до 10 років (частина третя ст. 287 КК), а за загибель кількох осіб передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від семи до десяти років.

Слід зауважити, що санкція статті 287 КК України перетерпіла зміни через посилення відповідальності шляхом внесення Закону від 22.11.2018 №2617-VIII, яким штраф у вигляді від 200 до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян замінено покаранням у вигляді штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

На підставі викладеного, можна запропонувати нову редакцію статті 287 КК України у такому вигляді:

«Стаття 287. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації».

1. Випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, або не має права па керування транспортним засобом, чи інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух, вчинене особою, відповідальною за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів, **якщо це спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесні ушкодження**, - карається штрафом в сумі від 1000 до 3000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

2. Ті самі діяння, **якщо вони заподіяли тяжке тілесне ушкодження або спричинили смерть потерпілого**, - карається виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, **якщо вони спричинили загибель кількох осіб**, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

З метою дотримання принципу правової визначеності доцільним видається у диспозиції Особливої частини статті 287 КК України надто відсылну норму як **«інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух»** конкретизувати більш виразно, запозичивши норми розділу 31 ПДР України, зокрема:

– надання дозволу на використання транспортних засобів, переобладнаних без відповідного погодження;

– порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів, правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами;

– порушення встановленого режиму праці і відпочинку водіїв;

– перевезення пасажирів чи вантажів водієм, який не пройшов щозмінного передрейсового медичного огляду водіїв транспортних засобів, або перевезення без проведення передрейсового контролю технічного стану транспортних засобів;

– перевезення пасажирів автобусами в нічний час (з двадцять другої до шостої години), крім тих, що здійснюються на маршрутах загального користування в режимі регулярних пасажирських перевезень.

Усунення невизначеності законодавства створить єдині стандарти розуміння об'єктивної сторони ст. 287 КК України, сприятиме правильній кваліфікації злочинів працівниками правоохоронних органів, що відповідатиме засадам кримінального провадження і спростить процес доказування.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України// за ред. Д.ю.н. Хавронюка М.І., Мельника М.І Київ, ВД «Дакор», 2019, 11-е видання. Ст. 937–939.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

Димитриаді Діана Георгіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник: Сень Ірина Зіновіївна,
асистентка кафедри кримінального права
і криминології юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних
наук

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ В СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО, НАРКОТИЧНОГО ЧИ ІНШОГО СП'ЯНІННЯ

Станом на сьогоднішня значна частина кримінальних правопорушень вчиняється особами, що перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого виду сп'яніння. Згідно зі статистикою, у період з 2015 по 2019 рік частка осіб, що вчинили злочини у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, поступово зменшилася, але все одно залишається досить великою – 9,6% [3].

Науковці вважають пияцтво, наркоманію обставинами, що сприяють вчиненню правопорушень. Відомо, що кримінальні правопорушення, вчинені особами, що перебувають у нетверезому стані, є імпульсивними, особливо жорстокими та супроводжуються безцільністю. Також бувають випадки, коли особа навмисно доводить себе до стану сп'яніння, адже у тверезому стані вона не матиме достатньо сміливості для вчинення задуманого суспільно небезпечного діяння [9, с. 4]. Тому протиправні діяння, вчинені особами у стані сп'яніння, повинні бути караними.

Згідно зі ст. 21 Кримінального кодексу України (далі – КК України), особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності. Отож, постає питання про призначення покарання для осіб, що на момент вчинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного,

наркотичного чи іншого виду сп'яніння. Так, відповідно до частини 1 статті 67 КК України, вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, належить до переліку обставин, які обтяжують покарання. У ч. 2 ст. 67 КК України зазначається, що суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати стан сп'яніння таким, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок [5].

Однак, на нашу думку, не все так однозначно. Зокрема, виникає питання щодо наявності вини при вчиненні особою суспільно небезпечного діяння в стані сп'яніння. З частини 1 статті 11 КК України випливає, що кримінальним правопорушенням є лише винне діяння, тобто кримінальна відповідальність ґрунтується на принципі суб'єктивного ставлення у вину. Це означає, що відповідальність можлива лише в разі наявності вини (умислу чи необережності), а також інших ознак суб'єктивної сторони (мотиву, мети, емоційного стану особи у момент вчинення нею кримінального правопорушення) [4, с. 192]. Проте, уживання алкогольних або наркотичних речовин впливає на нервову систему людини, знижує її здатність керувати своєю поведінкою. Трапляються випадки, коли через стан сп'яніння особа зовсім не контролює свої вчинки та не може об'єктивно оцінювати власні дії. Відповідно, виникає питання щодо наявності вини при вчиненні такою особою суспільно небезпечного діяння. Адже при відсутності вини особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності, виходячи із принципу суб'єктивного ставлення у вину. Як вже було зазначено вище, вітчизняний законодавець розв'язав дану проблему таким чином, що закріпив у ст. 21 Кримінального кодексу фікцію, згідно з якою діяння особи, що перебуває в нетверезому стані, вважаються завжди контрольованими її свідомістю.

Що стосується міжнародного досвіду, у пункті b частини 1 статті 31 Римського статуту Міжнародного кримінального суду закріплений принцип *actio libera in causa*, згідно з яким особа не звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона «...піддалася добровільно інтоксикації при таких обставинах, при яких ця особа знала, що в результаті інтоксикації нею може бути скоєне діяння, що являє собою злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, або проігнорувала безпеку вчинення нею такого діяння» [8]. Отже, у такому випадку особа притягується до відповідальності за умисне чи необережне доведення себе до стану, при якому вона не може контролювати свої дії. Таким чином, можливим є уникнення фікції, закріпленої у ст. 21 КК України.

Принцип *actio libera in causa* закріплений у законодавстві деяких країн. Зокрема, у кримінальному законі Ізраїлю встановлено, що сп'яніння не є причиною звільнення від кримінальної відповідальності, крім випадків, коли особу, що вчинила злочин, змусили до вживання алкоголю

або наркотичних речовин проти її волі [6, с. 81]. У Кримінальному кодексі Норвегії закріплено, що несвідомий стан у результаті сп'яніння з власної вини, якщо цей стан спричинений алкоголем або іншими засобами, не виключає покарання. Законодавець у Кримінальному кодексі Бразилії зазначає, що кримінальна відповідальність не виключається й у випадках, коли особа вчиняє злочин, перебуваючи при цьому у стані добровільного чи необережного сп'яніння алкоголем, його аналогами чи іншими речовинами [2, с. 395]. Згідно з частиною 1 § 323а КК Німеччини, «Той, хто свідомо чи необережно приводить себе в стан абсолютного сп'яніння шляхом споживання алкогольних напоїв чи інших одурманюючих засобів, – карається позбавленням волі на термін до п'яти років або грошовим штрафом, якщо він в цьому стані робить протиправне діяння і не може бути покараний за це, тому що він внаслідок сп'яніння був неосудний або його неосудність не виключена» [1, с. 428].

Отже, було б доцільно подолати фікцію, наведену у статті 21 КК України, закріпивши принцип *actio libera in causa* у кримінальному законодавстві. Позитивними, на нашу думку, є розроблені Робочою групою положення проекту нового КК України в цій частині. Зокрема, у статті 2.2.5 цього проекту зазначається, що осудна особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинення кримінального правопорушення в стані, викликаному добровільним вживанням психоактивних речовин [7]. А отже, особа, доведена до стану сп'яніння проти її волі, не нестиме кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Головненков П.В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия : научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2021. 489 с. URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lshellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf.

2. Зайцев А.В. Сравнительно-правовой анализ законодательного регулирования *actio libera in causa* в законодательствах зарубежных стран. Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. 2018. Вып. 11. С. 394–399. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16710/1/Zaycev_Vishnevskay_394-399.pdf.

3. Колянчук О.М. Засуджені місцевими загальними судами особи та застосовані до них види покарань упродовж 2015–2019 років. Судебно-юридическая газета. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/179840-zasudzheni-mistsevimi-zagalnimi-sudami-osobi-ta-zastosovani-donikh-vidi-pokaran-uprodovzh-2015-2019-rokiv>.

4. Кримінальне право : навчальний посібник / О.О. Дудоров та ін. ; за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

6. Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія / Передм. д.ю.н., проф. Ю.М. Антоняна. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.

7. Проєкт Кримінального кодексу України : контрольний текст (станом на 15.10.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/19/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-18-10-2021.pdf>.

8. Римський статут міжнародного уголовного суда : совершен 17 июля 1998 г. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

9. Федорчук І.М. Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, як обставина, що обтяжує покарання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2009/09fimsop.pdf.

Левченко Аліна Володимирівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету міжнародної торгівлі і права Київського національного торговельно-економічного університету

Науковий керівник: Шведова Ганна

Леонідівна, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНОЮ ОБСТАНОVKИ

Усім відомо, що логічним наслідком скоєння правопорушення є покарання, яке держава застосовує до особи, що скоїла протиправне діяння. Зокрема покарання, передбачені Кримінальним кодексом, є найбільш суворими, оскільки це єдина галузь, що декларує такий вид покарання, як позбавлення волі. Проте, його можна уникнути на цілком законній підставі, якщо особу буде звільнено від кримінальної відповідальності.

Якщо особа звільняється від кримінальної відповідальності, це означає, що держава відмовляється застосовувати до неї покарання, передбачені Кримінальним кодексом України, і суд закриває кримінальну справу. Але можливе таке звільнення лише у певних випадках, що передбачені кримінальним законодавством.

Відповідно до розділу IX Кримінального кодексу України (далі КК) про звільнення від кримінальної відповідальності таких підстав є п'ять: 1) у зв'язку з дійовим каяттям; 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; 3) у зв'язку з передачею особи на

поруки; 4) у зв'язку із зміною обстановки; 5) у зв'язку із закінченням строків давності [1, ст. 45–49].

Стаття 48 кримінального закону визначає, що основними умовами для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки є: характеристика діяння як кримінального проступку чи нетяжкого злочину (ст. 12 КК), відсутність повторності кримінального правопорушення (ст. 32 КК). Також визначаються підстави для застосування цієї статті: втрата вчиненим діянням суспільної небезпечності або втрата самою особою суспільної небезпечності.

Залежно від масштабності зміну обстановки поділяють на два типи – широка та локальна, які охоплюють різні процеси та типи суспільних відносин, що стосуються правопорушника та визначають, чи є зміни настільки значними, щоб особа або її діяння перестали бути небезпечними для суспільства [2].

Діяння може втратити суспільну безпеку по-різному. Розглянемо декілька можливих прикладів вчинення кримінального правопорушення та впливу зміни обстановки на їх безпеку для суспільства. Допустимо, що затримано громадянина N, який зберігав певний вид наркотичних засобів без мети збуту. Це перше правопорушення громадянина, яке до того ж кваліфікується як нетяжкий злочин. Але під час провадження суспільні погляди і підхід до вирішення проблеми з обігом наркотичних засобів змінилися настільки сильно, що було підготовлено і зареєстровано законопроект, який легалізує саме цей вид наркотичних засобів. Отже, внаслідок зміни обстановки в масштабах країни, особу, що зберігала цей засіб без мети збуту, можна звільнити від кримінальної відповідальності, адже це діяння буде визнано таким, що не становить суспільної небезпеки і весь вид таких діянь з цим типом наркотичних речовин втратить суспільну безпеку. Інший приклад: громадянин К. перешкоджав законній діяльності місцевої громадської організації. Це також нетяжкий злочин вчинений вперше. Але допустимо, що поки тривало слідство ця організація була визнана незаконною, отже, внаслідок зміни обстановки, саме це діяння, вчинене особою, втратить суспільну безпеку, але весь вид таких діянь і надалі визнаватиметься небезпечним для суспільства

А для звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі того, що вона перестала бути небезпечною для суспільства, не має значення чи зберегло діяння характер суспільно небезпечного. До уваги береться саме можливість здійснення особою правопорушень надалі. І для того, щоб суд використав своє право на звільнення особи від кримінальної відповідальності (а це саме право, а не обов'язок суду), потрібно довести, що ситуація навколо правопорушника змінилася настільки, що унеможливує скоєння майбутніх правопорушень. Для цього потрібно зібрати точну характеристику, що

буде відображати соціальний та психологічний стан особи та дані про її оточення [3].

Прикладом звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі втрати суспільної небезпечності є Ухвала Кам'янського районного суду м. Кам'янка Черкаської області від 26 листопада 2019 року, в якій зазначено, що особа, підозрювана у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.185 КК України (крадіжка), звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, оскільки підозрюваний визнав вину у вчиненому правопорушенні, щиро покаявся, переосмислив вчинене і внаслідок чого офіційно працевлаштувався. В даній справі факт працевлаштування особи означає, що в неї з'явилося джерело коштів для існування і більше немає потреби надалі вчиняти кримінальні правопорушення, тож вона перестала нести небезпеку для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин [4].

Отже, можна зробити висновок, що кримінальним законодавством передбачена можливість уникнення кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки. Хоча саме ця підстава не є найзначнішою в судовій практиці: у 2020 році з 22 275 осіб, матеріали кримінальних проваджень яких закрито, у зв'язку зі зміною обстановки звільнено від кримінальної відповідальності 416 осіб, що становить близько 1,87% [5]. Але це не означає, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки не важливий для суспільства. Хоч довести зміну обстановки і її вплив на особу та її діяння важко, ця підстава звільнення від кримінальної відповідальності допомагає зменшити кількість засуджених осіб, які ще на стадії досудового розслідування стали на шлях виправлення та осіб, діяння яких не буде представляти значної суспільної небезпеки, що зменшує навантаження на пенітенціарну систему.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р., №12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>.

3. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 14 травня 2020 року, судова справа № 755/3590/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89369812#>.

4. Ухвала Кам'янського районного суду м. Кам'янка Черкаської області від 26 листопада 2019 року Справа № 696/1259/19 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85991939>.

5. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020 рік Державної судової адміністрації України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/r1k_2020.

6. Горох О.П. Правові норми про «уникнення» кримінальної відповідальності. Альтернативні вирішення правових конфліктів: матеріали наук.-практ. конф, проведеної на факультеті правничих наук у межах днів науки НаУКМА (Київ, 27 січня 2017 року). К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2017. С. 93–97

Малахова Вікторія Вікторівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Ткаченко Ірина

Михайлівна, викладач кафедри

кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПІДСТАВИ

Серед багатогранних і широко обговорюваних проблем сучасного кримінального права на особливу увагу заслуговує кримінальна відповідальність. Вона, будучи складним багатофункціональним явищем, разом з іншими видами юридичної відповідальності виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну та виховну функції [1, с. 133].

Однак навколо поняття кримінальної відповідальності вже тривалий час точаться дискусії. Одна з причин цього полягає в тому, що нерідко Кримінальний кодекс України та інші нормативно-правові акти, а також науковці вкладають різний зміст в поняття «кримінальна відповідальність». Законодавча невизначеність у теорії кримінального та кримінального процесуального права дозволяє трактувати цей термін по-різному.

Проблеми кримінальної відповідальності, її поняття та ознак досліджувалися багатьма вченими, наприклад, М.І. Бажановим, Я.М. Брайніним, Б.В. Волженкіним, А.А. Герцензоном, Т.Т. Дубініним, М.Й. Коржанським, В.М. Кудрявцевим, М.С. Таганцевим, А.Н. Трайніним, М.Д. Сергієвським, М.С. Строговичем та ін. У сучасній теорії права України дослідженням проблем правопорушень та їх ознак займаються такі науковці, як Ю.В. Баулін, М.В. Володько, М.І. Мельник, Я.І. Соловій, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко [2].

У Кримінальному кодексі України неодноразово вживається термін «кримінальна відповідальність», але зміст його не розкривається, хоча у статтях (наприклад, у ст. 2, 16, 21) та назвах статей тільки Загальної частини він вживається понад сто разів. Розробка цього поняття належить до сфери науки кримінального права.

Поняття кримінальної відповідальності відповідає родовим ознакам відповідальності юридичної і водночас характеризується своїми видовими, безначальними ознаками: 1) кримінальна відповідальність становить собою реальну взаємодію спеціальних органів держави і особи, визнаної винною у вчиненні правопорушення, внаслідок чого ця особа зазнає певних обмежень; 2) кримінальна відповідальність – це вид державного примусу, що знаходить своє вираження насамперед в осуді винного і його діяння обвинувальним вироком суду, а також у покладанні на винного додаткових позбавлень і обмежень; 3) вид і міра обмежень особистого майнового або іншого характеру визначені тільки в кримінальному законі, перш за все у санкції статті КК, що передбачає відповідальність за вчинення правопорушення; 4) застосування таких обмежень завжди носить вимушений, а не добровільний характер, оскільки їх застосування є обов'язком спеціально уповноважених органів держави; 5) кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення правопорушення, що виступає як підстава такої відповідальності.

З урахуванням викладеного, кримінальна відповідальність – специфічний механізм кримінально-правового реагування держави на скоєне правопорушення, що тягне певні несприятливі наслідки для особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, полягає в реальних, певних обмеженнях і позбавленнях прав і інтересів особи, пов'язаних з фактом осуду, призначенням покарання чи без такого.

З одного боку, кримінальна відповідальність несе в собі негативну (осудливу) оцінку скоєного правопорушення та особи, яка його вчинила, а з іншого – реалізується завдяки державному примусу та передбачає застосування до винного заходів кримінально-правового впливу, так чи інакше пов'язаних з обмеженням його прав і свобод. Більше того, кримінальна відповідальність виступає реакцією на вчинення з боку особи правопорушення, яке характеризується найвищим ступенем суспільної небезпечності та має низку ознак, властивих лише закону про кримінальну відповідальність [1, с. 134].

Кримінальна відповідальність виникає з моменту набрання обвинувальним вироком суду законної сили і закінчується, за загальним правилом, моментом припинення відбування покарання.

Згідно національного законодавства України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення правопорушення виповнилося шістнадцять років. Це так званий загальний вік кримінальної відповідальності. За окремі види правопорушень відповідальність настає для осіб, яким до вчинення правопорушення виповнилося 14 років.

Головною формою реалізації кримінальної відповідальності, його змістом є кримінальне покарання. Однак поняття кримінальної відповідальності ширше, ніж поняття покарання. Кримінальна відповідальність можлива як із застосуванням покарання, так і без його

застосування. Відповідно і сама кримінальна відповідальність поділяється на два види:

1) без призначення покарання – кримінальна відповідальність вичерпується або фактом засудження особи (суд постановляє обвинувальний вирок без призначення покарання), або застосуванням замість покарання заходів кримінально-правового характеру (примусові заходи виховного впливу);

2) із призначенням покарання [3, с. 85].

В Україні особа має нести кримінальну відповідальність за наявності правових, фактичних і формальної (процесуальної) підстав. В чинному Кримінальному кодексі підстави кримінальної відповідальності визначені у ст. 2 Загальної частини КК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України.

Питання про підстави кримінальної відповідальності стосуються певні положення Конституції України, зокрема: ч. 2 ст. 62: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

В межах єдиної підстави кримінальної відповідальності можна виділити її фактичну і юридичну сторони. Фактична сторона – це вчинення в реальній дійсності суспільне небезпечного діяння, а юридична – це передбаченість такого діяння в КК. Підставою кримінальної відповідальності є встановлення судом повної відповідності фактичної і юридичної сторін вчиненого. Відсутність такої відповідності свідчить і про відсутність підстави кримінальної відповідальності, тобто складу правопорушення.

Частина 3 ст. 2 КК передбачає, що ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу. Це положення відповідає ч. 1 ст. 61 Конституції України, відповідно до якої ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Кримінальна відповідальність – це реакція держави на вчинене особою правопорушення. Така реакція знаходить своє вираження у певному правозастосовному акті органу держави – обвинувальному вироку суду. В зв'язку з цим розрізняють матеріальну і процесуальну підстави кримінальної відповідальності. Матеріальною підставою визнається правопорушення, а процесуальною – обвинувальний вирок суду. Відповідно до ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

На підставі викладеного, під кримінальною відповідальністю потрібно вважати такий вид юридичної відповідальності, який полягає в обов'язку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення зазнати осуду держави та відчутти обмеження особистого та майнового характеру, визначені Кримінальним кодексом України та конкретизовані в обвинувальному вирокі суду.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І, Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 2. С. 133–137. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/27.pdf>.

2. Гринь О. Д., Донченко О. І. Кримінальна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. Правова держава. 2015. № 19. С. 129–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2015_19_27.

3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Т. 17 : Кримінальне право / гол. редкол. В. Я. Тацій, 2017. 1064 с.

Марченко Олена Львівна,

здобувач кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ МІСТобУДУВАННЯ

Галузь містобудування є однією із основних у розвитку економіки кожної країни, від її ефективності залежить рівень добробуту громадян-споживачів, інвесторів-забудовників та держави в цілому.

Останнім часом, в Україні проводиться комплекс заходів, які спрямовані на реформування у сфері містобудування. Із метою проведення якісної реформи вважаємо за необхідне дослідити досвід окремих зарубіжних країн і внести обґрунтовані пропозиції щодо запозичення їх позитивного досвіду.

О. М. Козич також слушно відмічає, що вивчення і застосування досвіду провідних закордонних країн в управлінні будівельною галуззю має суттєве значення для подальшого розвитку і розбудови усієї вітчизняної будівельної галузі в умовах кризи. Враховуючи наявність позитивного закордонного досвіду, процес оптимізації державного регулювання будівельною галуззю України має стати запорукою подальшого економічного росту, а відповідно й зниження інфляції, скорочення дефіциту державного бюджету, стабілізації грошового обороту та укріплення національної валюти [1].

Дослідивши законодавство більшості Європейських країн, резюмуємо, що у жодній з країн Західної Європи немає аналогічної норми про адміністративну відповідальність, адміністративні

правопорушення або адміністративні покарання, подібної до ст. 96 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2].

Адміністративно-правова відповідальність за порушення норм і стандартів у сфері містобудування спостерігається лише у постсоціалістичних державах, причому в Латвії, Литві та Польщі вони були прийняті ще в період соціалістичного розвитку, а потім зазнали суттєвих змін.

У Естонії законодавство про адміністративні делікти діє, за прикладом ФРН, воно являється частиною Кримінального Кодексу Республіки.

У Латвії та Польщі законодавство про адміністративні проступки майже повністю відокремлене від кримінального права. Такий стан зумовлюється існуванням старих кодексів про адміністративні делікти, які регулюють відмінні від кримінального права діяння. У кримінальному законодавстві усіх вищезазначених країн існує поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки.

Із дослідженого законодавства окремих зарубіжних країн можемо виділити декілька моделей, юридичної відповідальності за порушення норм у сфері містобудування, що є у світі: 1) кримінальна відповідальність; 2) адміністративна відповідальність; 3) змішана (і кримінальна і адміністративна) відповідальність.

У більшості країн Європи порушення у сфері містобудування вважаються суспільно небезпечним і передбачають Кримінальну відповідальність. До таких країн відносяться: Фінляндія, Швейцарія, Італія, Іспанія, Німеччина, Франція, Грузія, Болгарія, Естонія, Литва, Албанія, Росія, Білорусь, Казахстан, Молдова, Португалія, Чехія та інші [3].

Опрацювавши кримінальне законодавство вище згаданих Європейських країн, можна зазначити, що кожна держава має свої безпосередні норми, із специфічними покараннями. У окремих Європейських країнах злочини у сфері містобудування віднесено до злочинів проти власності (Румунія), економічних (Болгарія) майнових (Німеччина) злочинів. Велика кількість країн Європи відносить кримінальні правопорушення у сфері містобудівної діяльності до порушень проти громадської безпеки та громадського порядку (Росія, Казахстан, Білорусь, Португалія, Туркменістан). Значна частина країн Європи розглядає досліджувані кримінальні правопорушення як злочини небезпечні для навколишнього середовища або злочини у сфері екології (Словакія, Чорногорія, Узбекистан).

На основі проведеного дослідження вважаємо, що Україні варто запозичити успішний досвід зарубіжних країн та окремі положення статті 96 КУпАП віднести до Кримінального Кодексу із посиленням відповідальності за порушення у сфері містобудівної діяльності, що є запорукою подолання негативних явищ у галузі будівництва та успішного розвитку економіки країни. Адже, містобудівна діяльність – це діяльність спрямована на задоволення основних, природних прав

людини: на житло, на безпечне навколишнє середовище, врешті решт на комфортне щасливе життя. Комплексне реформування галузі містобудування відбувається на засадах децентралізації влади та Євро-інтеграційних процесів [4].

Список використаних джерел

1. Козин О.М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/5/02.pdf>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

3. Доповідь Європейського інформаційно-дослідницького центру про правопорушення. URL: <http://bit.ly/2gK7ARt>.

4. Правопорушення у сфері містобудівної діяльності в Україні. Аналіз судової практики. URL: https://protocol.ua/ua/pravoporushennya_u_sferi_mistobudivnoi_diyalnosti_v_ukraini_analiz_sudovoi_praktiki/.

Наумець Ігор Юрійович,

здобувач ступеня доктора філософії кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криміналістики Академії Державної пенітенціарної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Особливості призначення покарання є одними із найскладніших та найбільш неоднозначних в кримінальній юстиції України. Вони зумовлені мінливістю законодавства, непослідовним підходом до формулювання санкцій статей за окремі кримінальні правопорушення, неврахуванням у санкціях кримінально-правових норм обставин, які виключають призначення покарання особливостей, що характеризують окремі категорії обвинувачених тощо.

Обов'язковою та необхідною передумовою належного призначення покарання є чітке визначення загальних засад призначення покарання, що виступають спільним знаменником у цьому процесі всупереч відмінностям кримінально протиправних діянь та осіб, що їх вчинили.

Належна правова оцінка обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання шляхом характеристики негативного суспільно небезпечного діяння, або особи, яка його вчинила, має істотне значення для забезпечення належної правової оцінки всього кримінально протиправного діяння.

Без сумніву, як у всіх інших процесах, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, врахування обставин, що пом'якшують покарання та що обтяжують покарання,

рівною мірою залежить від стану законодавчого регулювання цього процесу і від практики його застосування.

Аналізуючи питання правової природи обставин, що пом'якшують, та обставин, що обтяжують покарання, які, до речі, досить часто розглядаються сукупно, О. М. Дудоров зазначає, що обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання покликані обмежувати суддівський розсуд і слугуючи підставою для призначення більш суворого або менш суворого покарання, підлягають встановленню і врахуванню у кожному кримінальному провадженні при постановленні вироку [1, с. 205].

У свою чергу Л. Л. Кругліков зазначав, що повністю покладатися на судовий розсуд під час призначення покарання не можна, адже правосвідомість судді може бути гарантом призначення справедливого покарання лише в поєднанні з висококваліфікованим вмінням судді застосувати закон. Однак презюмувати таке вміння, на жаль, неможливо [2, с. 62].

Саме тому, на наш погляд, вчені цілком обґрунтовано порушують питання про необхідність нормативного визначення чітких правил врахування відповідних обставин у призначеному покаранні. Так, Є. Ю. Самойленко, зазначає, що наявність у кожному конкретному випадку обставин, що пом'якшують покарання, не створює обов'язку суду його пом'якшити, бо у провадженні можуть бути також встановлені, наприклад обставини, які обтяжують покарання, що превалюють над обставинами, що його пом'якшують, а тому й нівелюють (знімають, усувають) їх вплив на пом'якшення покарання [3, с. 126].

Питання врахування обставин, що пом'якшують покарання, необхідно вирішувати більш ґрунтовно, а не лише шляхом диференціації найбільш суворого виду покарання, яке може призначитися за наявності сукупності обставин, що пом'якшують покарання

Варто погодитись із Т. В. Сахарук у тому, що можливості суду під час здійснення правосуддя у провадженнях за наявності, наприклад, лише пом'якшуючих обставин, зводяться до такого: 1) призначити менш суворий вид основного покарання, якщо санкція є альтернативною; 2) призначити покарання, близьке до мінімуму; 3) не призначати додаткове покарання; 4) призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом; 5) звільнити особу від відбування покарання з випробуванням тощо [4, с. 183].

Однак, поряд із пом'якшуючими обставинами, істотними у провадженні можуть бути не лише обтяжуючі обставини, а й негативні відомості, які характеризують особу обвинуваченого, відомості, які характеризують ступінь тяжкості кримінального правопорушення, мотиви, спосіб вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням таких обставин, на нашу думку, теоретично можна припустити існування випадку, при якому навіть декілька пом'якшуючих обставин можуть бути нівельовані жорстокістю

вчиненого кримінально протиправного діяння або, наприклад, нищим мотивом його вчинення.

Питання правил одночасного врахування обставин, що пом'якшують та що обтяжують покарання є актуальним та до кінця не вирішеним й у зарубіжній науці. Так, британський дослідник питань призначення покарання Е. Ешворт вказує, що в США воно вирішується завдяки запровадженій системі балів, а у Великій Британії відсутні відповідні чіткі критерії [5, с. 179]. На підтвердження того чи іншого підходу наводить тезу, згідно з якою американська система балів є надміру механістичною. Натомість, вивчаючи аргументи «за» і «проти» запровадження такої системи у Великій Британії, він стверджує, що переважають останні, які в основному ґрунтуються на тезі про відсутність двох ідентичних злочинів, а відтак і про відсутність необхідної бази для формування системи балів, що зазнають беззастережного арифметичного застосування [5, с. 180].

Не доцільно також визначати в ролі обставини, що пом'якшує покарання відсутність обтяжуючих обставин. Тут потрібно звернути увагу на те, що правові системи окремих держав передбачають існування переліку обставин, які не можуть визнаватися пом'якшувальними. Так, відповідно до вказівок по призначенню покарання можуть встановлюватися такі недопустимі прояви пом'якшувальних обставин: відсутність обтяжуючих обставин, перебування у сімейних відносинах обвинуваченого та потерпілої особи, поганого характеру потерпілого, не знищення доказів обвинуваченою особою [6, с. 168]. Таким чином, існування подібних судових рішень свідчить, що з метою належного правозастосування доцільним є існування не лише нормативного переліку обставин, що пом'якшують покарання, а й переліку обставин, які ними не можуть визнаватися.

Відповідно, з метою забезпечення належного врахування обставин, які пом'якшують покарання, необхідно зважати на те, що такі обставини є лише одним із елементів системи правових норм, які регламентують призначення покарання. Саме тому вдосконалення цього елементу має здійснюватись не окремо, а з урахуванням інших відповідних елементів (обставин, що обтяжують покарання, відомостей, які характеризують особу винного, ступінь тяжкості кримінального правопорушення тощо).

Отже, результати аналізу особливостей призначення покарання з урахуванням обставин, що його пом'якшують, свідчать про те, що визначення належного порядку врахування цих обставин вимагає встановлення їх співвідношення із відповідною правовою протилежністю – обставинами, що обтяжують покарання. Критичний погляд відносно формування орієнтирів з приводу врахування пом'якшувальних та обтяжуючих обставин наводить Т. І. Сахарук, зазначаючи, що абсолютно очевидно, що в сучасних умовах визначити розмір впливу кожної обставини, яка пом'якшує та обтяжує відповідальність, неможливо. Отож за наявності у кримінальному провадженні як пом'якшувальних, так і

обтяжуючих відповідальність обставин не можна встановити конкретний розмір посилення або зменшення покарання. З іншого боку, коли у провадженні є лише пом'якшуючі або лише обтяжуючі відповідальність обставини, може бути встановлений розмір зменшення або збільшення покарання, передбаченого санкцією статті, що повинно знайти відображення в законі [4, с. 181].

Як бачимо, вирішення вказаних питань є дійсно складним завданням. Проте підстав констатувати неможливість його виконання немає. Досягнення такої мети передбачає необхідність з'ясування суті як обставин, що пом'якшують покарання, так і обставин, що його обтяжують.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. М. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання: поняття, правова природа, значення. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1. С. 204–211.
2. Кругликов Л. Л. О формализации степени влияния смягчающих и отягчающих обстоятельств. Проблемы повышения эффективности борьбы с преступностью. Иркутск: Иркутск. ун-т, 1983. 420 с.
3. Самойленко Є. Ю. Призначення покарання за наявності обставин, що його пом'якшують, за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 217 с.
4. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 196 с.
5. Ashworth A. Sentencing and Criminal Justice. Fourth Edition. Cambridge, 2005. 419 с.
6. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернівці: Десна Поліграф, 2019. 488 с.

Наход Максим Олександрович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник: Ткаченко Ірина

Михайлівна, викладач кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВопорушення в НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВАХ

Із набранням 1 липня 2020 року юридичної сили Законом України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22 листопада 2018 р., законодавець вперше в українському кримінальному законодавстві

поділив кримінальне правопорушення на кримінальний проступок та злочин.

У зв'язку з цим, серед кола вчених ведуться дискусії щодо доцільності введення інституту кримінального проступку. До прикладу, Г.С. Крайник вважає, що введення цієї реформи з приводу введення кримінального проступку як виду кримінального правопорушення у Кримінальний кодекс України є недоцільним [6, с. 26]. А от О. Аулін навпаки стверджує, що «запровадження інституту кримінальних проступків в Україні є новим важливим етапом на шляху до створення громадянського суспільства, основними підґрунтями якого є соціальна справедливість і гуманістичні принципи, незважаючи на складнощі соціального та теоретико-правового характеру» [6, с. 28].

Перед тим, як характеризувати кримінальний проступок, потрібно визначити: що ж таке кримінальне правопорушення? Із набранням чинності вище згаданого Закону України законодавець у статті 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України) подає наступне поняття кримінального правопорушення: кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1]. З даного поняття випливають наступні ознаки кримінального правопорушення:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) це діяння вчинене суб'єктом кримінального правопорушення;
- 3) воно є винним;
- 4) вказане діяння є суспільно небезпечним;
- 5) відповідне діяння передбачене чинним КК України.

У статті 12 Кримінального кодексу України законодавець поділяє кримінальні правопорушення на кримінальні проступки та злочини. Кримінальному проступку як виду кримінального правопорушення притаманні усі його ознаки, а також специфічні ознаки. Частиною другою цієї ж статті передбачено, що кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Кримінальний проступок як вид кримінальних правопорушень відрізняється від злочину тим, що при зовнішній схожості зі злочиним, його суспільна небезпека незначна, хоча вона так само є ознакою кримінального проступку як виду кримінального правопорушення. Характеризуючи поняття кримінального проступку, слід звернути увагу на його ознаки та правові наслідки визнання суспільно небезпечного діяння кримінальним проступком. Основну відмінність злочину від кримінального проступку слід вбачати в ступені суспільної небезпеки. Крім того, за вчинення кримінального проступку не повинно бути призначене покарання, пов'язане з позбавленням

волі [4, с. 40]. А також істотною особливістю кримінального проступку є те, що згідно з пунктом 2¹ ст. 89 КК України, особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання визнають такими, що не мають судимості

Характеризуючи кримінальний проступок як вид кримінального правопорушення, слід визначити, з якою метою його було закріплено в кримінальному законодавстві. А метою цього було розвантаження слідчих правоохоронних органів від так би мовити «дрібних» справ. У результаті вийшло так, що до кримінальних проступків віднесли ті злочини невеликої тяжкості, розслідування яких на практиці складає біля 50% справ [3, с. 299]. Виходячи з мети введення цього інституту, законодавець у статті 215 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що досудове розслідування проступків здійснюється у формі дізнання [2].

Також слід зазначити, що такий поділ правопорушень існує і в законодавствах інших держав. Як приклад можна навести Францію, де подібна класифікація була закріплена в Кримінальному кодексі 1810 р., згідно з якою суспільно небезпечні діяння, що мали тяжкі та «ганебні» покарання, вважалися злочинами; діяння, за які було встановлено так звані виправні покарання – проступками; а правопорушення, за які передбачалися поліцейські покарання, називалися поліцейськими правопорушеннями. У КК Франції 1992 р. така класифікація з деякими уточненнями збережена [3, с. 299].

Також можна сказати за Сполучені Штати Америки, де у 18 розділі Кодексу США передбачений поділ на felony (тяжкий злочин) та misdemeanor (проступок). Місдемінори включають широкий спектр злочинів – від зберігання наркотиків, керування транспортними засобами з відстроченим посвідченням, дрібних крадіжок до хуліганства. Деякі місдемінори спрямовані на встановлення поведінки, яка є шкідливою або винною в класичному кримінальному розумінні – до прикладу, домашнє насильство або керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. Дане положення робить такі проступки схожими на дрібні кримінальні злочини. Американська класифікація кримінальних правопорушень дуже схожа до української [5, с. 183-184].

Отже, введення інституту кримінального проступку є результатом розвитку українського кримінального законодавства та права в цілому. Закріплений він був для того, щоб облегшити роботу слідчих правоохоронних органів. Цей інститут є новим і тому потребує більш глибокого вивчення і доопрацювання як на законодавчому, так і на правозастосовному рівні. І одним із способів вдосконалення є переймання досвіду інших держав, де цей інститут функціонує з найбільшою ефективністю.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Бровко Н.І. Інститут кримінальних проступків як механізм спрощеного порядку досудового розслідування. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 298–301.

4. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві : монографія / за ред. В.О. Тулякова / Київ : Юридична література, 2012. 428 с.

5. Колодій Є.М. Кримінальний проступок як новий вид кримінального правопорушення в Україні. Дослідження актуальних питань юридичних наук : матеріали II наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 11-12 грудня 2020 р. Херсон, 2020. С. 182–185.

6. Баулін О. Інститут кримінальних проступків в Україні. Громадська думка про правотворення. 2020. № 9(194). С. 26–28.

Опалько Світлана Валеріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник: Ткаченко Ірина

Михайлівна, викладач кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ ФОРМ СПІВУЧАСТІ

Необхідним засобом для забезпечення достовірного тлумачення, розмежування суміжних понять та правильного застосування будь-якої норми як у кримінальному праві, так і в праві в цілому є визначення ознак відповідного правового явища. Оскільки в наш час діяльність об'єднань осіб з метою вчинення кримінальних правопорушень є поширеним явищем, вважаю за доцільне визначити та охарактеризувати законодавчі ознаки злочинних об'єднань для подальшого ефективного застосування кримінально-правових норм. В українській науці кримінального права поряд із поняттям «форми співучасті» ще раніше застосовувався такий термін як «злочинні об'єднання». Водночас із введенням у Кримінальний кодекс України (далі – КК України) поняття «кримінальне правопорушення» термін «злочинні об'єднання» видається можливим застосовувати лише щодо такої форми співучасті як злочинна організація. Тому будемо в цьому випадку застосовувати цей термін поряд із таким як «форма співучасті». Водночас більш доцільно виділяти таке поняття як «об'єднання співучасників».

На основі аналізу відповідних норм КК України, можемо визначити такі характерні ознаки (критерії), за якими законодавець здійснює класифікацію форм співучасті (так званих об'єднань співучасників):

1) певна визначена в законі мінімальна кількість осіб, які беруть участь у відповідному об'єднанні співучасників. Відповідно до ст. 28 КК України розрізняють: об'єднання за участі двох або більше осіб, трьох або більше осіб, п'яти або більше осіб [1]. Кількісна характеристика відповідного виду об'єднання співучасників (форми співучасті) визначає ступінь суспільної небезпеки протиправних діянь. Тому й караність таких кримінальних правопорушень пропорційно зростає зі збільшенням кількісного складу учасників об'єднань.

2) наявність змови співучасників. М. І. Бажанов зазначає, що змова – це обов'язкова ознака будь-якої форми співучасті [2, с. 166]. Тому для характеристики важливим є визначення моменту досягнення змови. Відповідно до ч. 1 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим групою осіб, якщо воно вчинене без попередньої змови. З цього законодавчого положення шляхом логічного тлумачення можна зробити висновок про те, що змова досягатиметься в процесі вчинення кримінального правопорушення. Частиною 2 ст. 28 КК України визначається вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб у разі, якщо змова про його вчинення була досягнута до початку його вчинення, тобто до початку реалізації об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

3) попередня зорганізованість, яку, на мій погляд, варто виділяти як окрему ознаку деяких форм співучасті. Адже ототожнюючи цю характеристику з попередньою змовою, нівелюється значення попередньої зорганізованості, яке випливає з відповідних норм КК України, тим самим стираючи межу між цими ознаками. Можемо зробити висновок, що попередня змова – це заздалегідь досягнута домовленість про створення об'єднання для вчинення кримінальних правопорушень та участь у ньому. Ця ознака характеризує суб'єктивну сторону співучасті, тоді як такий критерій (ознака) форм співучасті як попередня зорганізованість характеризує об'єктивну сторону співучасті – наявність певних об'єктивних зв'язків між зусиллями співучасників до початку вчинення кримінального правопорушення. Варто погодитись з думкою П.І. Грішаєва та Г.А. Крігера в тому, що ця ознака взаємопов'язана зі стійкістю зв'язків співучасників [3, с. 254], що також логічно випливає з ч.ч. 2 та 4 ст. 28 КК України.

4) стійкість об'єднання є ще одним критерієм (ознакою), за яким слід класифікувати форми співучасті. Згідно з п.11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 (далі – ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13) стійкість організованої групи та злочинної

організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо) [4]. Також варто погодитись з позицією А.А. Вознюка в тому, що стійкість свідчить про тривалість злочинної діяльності об'єднання. Крім того, з часом учасники об'єднання набувають злочинного досвіду, що сприяє розвитку злочинності та ускладнює процес її профілактики [5, с. 81].

5) ієрархічність. Верховний Суд України у п. 12 своєї постанови від 23 грудня 2005р. №13 визначає ієрархічність як підпорядкованість учасників злочинного об'єднання організатору і забезпечення певного порядку керування таким об'єднанням, а також сприяння збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності [4].

б) розподіл функцій. На погляд А.А. Вознюка, ця ознака підвищує результативність злочинної діяльності, забезпечує ефективне управління злочинним об'єднанням, поглиблює спеціалізацію його учасників, що протидіє їх викриттю [5, с. 89].

7) мета зорганізації об'єднання співучасників. До прикладу, метою злочинної організації є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп (ч. 4 ст. 28). Крім цього, слід виділяти спеціальну мету в окремих формах співучасті – наприклад, банді, терористичній організації. Зокрема, спеціальна мета при створенні банди – напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257).

Крім цього, слід виділяти спеціальні об'єктивні ознаки (критерії), за якими законодавець виділяє окремі види злочинних об'єднань. Так, наприклад, озброєність є ознакою банди (як відомо, банда може бути у таких формах співучасті як організована група, злочинна організація). Зокрема, у п. 18 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13, хоч і не зазначено, що варто розуміти під поняттям «озброєність», вказано, що обов'язковою ознакою організації банди є озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів) [4]. Крім цього, можна виділити окремі спеціальні об'єктивні ознаки й інші види злочинних об'єднань (наприклад, терористична організація).

Таким чином, кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань є однією з найважливіших складових для характеристики кримінальних правопорушень, учинених учасниками таких об'єднань. Вони мають

значення, насамперед, для кваліфікації кримінальних правопорушень, учинених у співучасті, оскільки дозволяють відмежувати одну форму співучасті від іншої, у тому числі установити вид злочинного об'єднання, визначають ступінь суспільної небезпеки діяння, вчиненого у співучасті. Якщо йдеться про проведену в КК України класифікацію форм співучасті, слід виділити так звані загальні ознаки (критерії), за якими проводиться така класифікація, що характерні для всіх форм співучасті, і спеціальні – за якими законодавець виділяє окремі види злочинних об'єднань. Зазначене питання є предметом окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001, редакція від 04.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. 166с.

3. Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1959. 254с.

4. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

5. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192с.

Павкович Наталія Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник: Ткаченко Ірина

Михайлівна, викладач кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ», «ЗЛОЧИН» І «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК» ЗА КК УКРАЇНИ

Кримінальне законодавство України становить собою відносно стабільну кодифіковану систему кримінально-правових норм, яка, в той самий час, є системою, що достатньо динамічно розвивається, і яка має оптимально відображати умови життя громадян, держави та суспільства в цілому. Серед останніх змін, внесених до Кримінального кодексу України (далі – КК України), доволі важливе місце посідають зміни, запроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій

кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22 листопада 2018 р., який набрав чинності 1 липня 2020 року [3, с. 13].

Новели вище вказаного закону, в першу чергу, полягають в тому, що в Загальну частину Кримінального кодексу України введено нове поняття – «кримінальне правопорушення». Це поняття визначене ч. 1 ст. 11 КК України: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» [2]. Кримінальне правопорушення є однією з основоположних категорій кримінального права. При цьому законодавець поділяє кримінальні правопорушення залежно від ступеня тяжкості на два види: кримінальні проступки та злочини, а злочини в свою чергу на: нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі.

Вказані новели умовно можна назвати «малою реформою кримінального законодавства України», оскільки вони тою чи іншою мірою пов'язані з відповідними змінами в більшості інститутів і норм чинного КК України [3, с. 13]. Тому виникає потреба встановлення співвідношення понять «кримінальне правопорушення», «злочин» та «кримінальний проступок» за КК України.

Виходячи із законодавчого формулювання ч. 1 ст. 11 КК України, можна виділити такі законодавчі ознаки кримінального правопорушення:

1. передбаченість КК України (кримінальна протиправність);
2. суспільна небезпечність;
3. вина (винність);
4. діяння (дія або бездіяльність);
5. вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Окрім перелічених законодавчих ознак, окремі науковці обґрунтовують доцільність віднесення також караності до ознак кримінального правопорушення.

Причому вказані ознаки властиві та є обов'язковими стосовно всіх видів кримінальних правопорушень – як кримінальних проступків, так і злочинів, в яких кримінальне правопорушення знаходить своє реальне виявлення в об'єктивній дійсності [3, с. 14].

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що відсутність принаймі однієї із описаних вище законодавчих ознак кримінального правопорушення унеможливорює визнання певного діяння кримінальним проступком або злочином.

Зазначені ознаки є сутнісними, узагальненими, об'єктивними й у сукупності становлять зміст поняття «кримінальне правопорушення», в якому відображаються як фактичні та юридичні, так і соціальні властивості кримінального правопорушення як факту реальної дійсності [3, с. 14].

Перейдемо до понять «кримінальний проступок» та «злочин». Як вже зазначалось раніше, кримінальні правопорушення класифікуються на злочини (було до цього) і на кримінальні проступки

(новий інститут). Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України, кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Можна ствердно сказати, що кримінальний проступок – це суспільно небезпечне кримінально-протиправне діяння (дія або бездіяльність), яке загальноприйнято розглядати як таке, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, за вчинення якого законом передбачено кримінальну відповідальність.

Законодавець фактично переніс злочини невеликої тяжкості в категорію кримінальних проступків, обґрунтовуючи доцільність такого поділу існуючим значно меншим ступенем суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно із злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами [1].

Також варто наголосити на тому, заради чого ухвалювалися зміни – це запровадження спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Тим самим законодавець вважає, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних проступків сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства [1].

Щодо злочинів, то ними є найбільш небезпечні діяння, передбачені у Кримінальному законі, які заподіюють істотну шкоду або створюють реальну загрозу заподіяння такої істотної шкоди та посягають на права та законні інтереси фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства.

Злочину притаманні всі ознаки кримінального правопорушення, про які зазначалося вище.

Зі статті 12 КК України можна зробити висновок, що злочином є передбачене КК України діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу (розмір залежить від ступеня тяжкості злочину) або позбавлення волі на певний строк, а за особливо тяжкий злочин може бути передбачене ще довічне позбавлення волі.

Варто наголосити, що таке покарання як позбавлення волі може бути передбачене тільки за злочини, а за кримінальні проступки – покарання, які не пов'язані з позбавленням волі.

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що «кримінальне правопорушення» – це узагальнене поняття «злочину» та «кримінального проступку», тобто воно включає в себе дані поняття. Співвідносячи ці поняття, ми виявили як спільні, так і відмінні ознаки, наведені вище.

Список використаних джерел

1. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. Закон і Бізнес. 2018. URL: https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni_prostupki_5_aspektiv_noveli_yaki_mayut_rozumiti_u.html.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Панов М.І., Харітонов С.О. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». Юридична Україна. 2019. № 10. С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2019_10_4.

Панько Аліна Іванівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник: Ткаченко Ірина

Михайлівна, викладач кафедри

кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ ТА НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Протягом всього часу розвитку кримінального права такі правові інститути як необхідна оборона та крайня необхідність розвивалися пліч-о-пліч. Їхня правова природа характеризується незлочинним характером дій, що зовнішньо підпадають під ознаки складу злочину, проте спрямовані на усунення небезпеки, що загрожує правам і інтересам, що охороняються законом [6, с. 54]. Крайня необхідність та необхідна оборона мають між собою як подібні, так і відмінні риси. Зокрема, науковці зазначають: «Як необхідна оборона, так і крайня необхідність збігаються в таких ознаках: заподіяна шкода і в тому і другому разі є правомірною; і там і там захищаються особисті та громадські інтереси; кожен з цих інститутів є суб'єктивним правом кожної людини». Однак, між ними значно більше відмінних рис.

Загалом, крайню необхідність слід відрізнити від необхідної оборони за такими ознаками:

1) підставою необхідної оборони є суспільно небезпечне посягання людини, що викликає необхідність у його негайному відверненні або припиненні; підстава крайньої необхідності – небезпека, що безпосередньо загрожує правоохоронюваним інтересам, яку не можна усунути в даній обстановці інакше, як заподіянням шкоди [5, с. 88]; Джерелами небезпеки при крайній необхідності частіше за все виступають: стихійні сили природи, дії тварин, якщо вони нападають не по намові людини, фізіологічні процеси в тілі людини (голод, спрага), неправомірна поведінка людини і т.д. При необхідній обороні відсутнє зіткнення правоохоронюваних інтересів, що є обов'язковою умовою ситуації крайньої необхідності. Тобто, підставою відмежування цих кримінально-правових інститутів є

характер і зміст «зовнішнього чинника», на основі якого виникають дані обставини [1, с. 15].

2) при необхідній обороні шкода повинна бути заподіяна лише тому, хто посягає; при крайній необхідності шкода заподіюється правоохоронюваним інтересам держави, суспільства або особи, тобто при необхідній обороні відбувається зіткнення права з не-правом, а при крайній необхідності, навпаки, зіткнення права з правом; До того ж, за необхідної оборони шкода завдається тому, хто посягає, а за крайньої необхідності – інтересам установ, організацій та осіб, здебільшого непричетних до виникнення небезпеки» [4, с. 42].

3) при необхідній обороні заподіяна тому, хто посягає, шкода повинна відповідати небезпеці посягання та обстановці захисту та бути достатньою та допустимою; при крайній необхідності заподіяна шкода повинна бути обов'язково менш значною, ніж шкода відвернена, що випливає з самої правової природи крайньої необхідності [7, с. 13]. Дехто з науковців додає: «При необхідній обороні заподіяння шкоди тому, хто посягає, є одним з кількох можливих засобів уникнути посягання, а при крайній необхідності заподіяння шкоди є єдиним засобом усунення небезпеки. До того ж, завдання шкоди при необхідній обороні не тягне за собою такого правового наслідку, як відшкодування її, а при крайній необхідності заподіяна шкода відповідно до положень Цивільного кодексу України підлягає відшкодуванню» [6, с. 55].

4) перевищення меж необхідної оборони тягне привілейовану відповідальність і лише у випадках, спеціально передбачених в статтях 118 і 124 Кримінального кодексу України, а за перевищення меж крайньої необхідності відповідальність настає на загальних підставах, хоча сам факт такого перевищення розглядається як обставина, що пом'якшує покарання. В доктрині кримінального права розвинена й наступна думка: «Якщо особа могла ухилитися від небезпеки, врятуватися втечею, звернутися по допомогу до інших осіб, але обрала шлях заподіяння шкоди, то такі дії не можна розглядати як вчинені у стані крайньої необхідності. Вчинення злочину за таких умов визнається обставиною, що пом'якшує покарання, оскільки, хоча особа і мала альтернативу вибору, однак її воля була пригнічена волею інших осіб, що значно обмежувало свободу вибору варіанту поведінки. Прийняття рішення про вчинення злочину із обмеженою волею під впливом негативних обставин свідчить про відсутність у винної особи стійких антисоціальних установок та менший ступінь її суспільної небезпечності» [2, с. 186].

На підставі аналізу положень Кримінального кодексу України можна дійти до висновку про те, що існує ще одна спільна риса для інститутів необхідної оборони та крайньої необхідності. Відповідно до ч. 4 ст. 36 – Особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди

небезпечності посягання чи обставині захисту [3]. Відповідно до ч. 3 ст. 39 – Особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці [3]. Тобто законодавець регламентує що в обох випадках можлива ситуація коли особа буде знаходитися в стані сильного душевного хвилювання, тому як і при необхідній обороні так і при крайній необхідності, в такому разі особа не буде підлягати кримінальній відповідальності.

Отже, можна дійти висновку що крайня необхідність та необхідна оборона мають як спільні так і відмінні риси. Розмежування цих інститутів має важливе як теоретичне так і практичне значення для правозастосування. У зв'язку з цим, в доктрині кримінального права обговорюються ознаки, за якими ці правові інститути можна розмежувати.

Список використаних джерел

1. Гехфенбаум Г. М. Крайняя необходимость в уголовном праве : автореферат дис. кандидата юридических наук : 12.00.08 / Ставроп. гос. ун-т. Ставрополь, 2002. 20 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/krainyaya-neobkhodimost-v-ugolovnom-prave>.

2. Іванюк Т.І. Проблеми врахування обставин, що пом'якшують покарання, передбачених ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. №3(11). С. 183–188. URL: <http://www.disslib.org/obstavyyny-jakipomjakshujut-pokarannja-za-kryminalnym-pravom-ukrayiny.html>.

3. Кримінальний Кодекс України: від 05 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Кумановський М. В. Характеристика деяких обставин, що виключають злочинність діяння / М. В. Кумановський, А. Р. Кузьмін // Публічне право. 2018. № 1. С. 38–44. URL: <https://www.publichnepravo.com.ua/files/29/5.pdf>.

5. Литвиненко М. В. Кримінально-правова характеристика крайньої необхідності / М.В. Литвиненко, О. Ю. Наталіч // Науково-теоретична конференція викладачів, аспірантів, співробітників та студентів юридичного факультету : тези доповідей, Суми, 20.04.2011 / Відп. за вип.: С. І. Дегтярьов, В. І. Горевий. Суми : СумДУ, 2011. С. 87–91. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/24324>.

6. Мошенець Д. М. Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності. Митна справа. 2013. № Спец. вип. С. 53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_Spets.vip._12.

7. Мусаев М. Ш. Крайняя необходимость как одно из обстоятельств исключающих преступность деяния // Уголовная политика современного государства. 2006 г., С. 12–14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/krainyaya-neobhodimost-kak-odno-iz-obstoyatelstv-isklyuchayuschee-prestupnoe-deyanie>.

Процюк Анастасія Олегівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Київського національного університету
будівництва і архітектури
*Науковий керівник: Дзюжа Олександр
Миколайович*, головний науковий
співробітник відділу організації наукової
діяльності та захисту прав інтелектуальної
власності Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

АРХІТЕКТУРНА КРИМІНОЛОГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МІСТООБУДУВАННЯ

Досить цікавим є новий архітектурний напрямок що поєднує у собі логістичні основи містобудування та запобігання кримінально-карним діянням – архітектурна кримінологія. Однак, основи даного напрямку кримінологічної науки були закладені ще в 1978 р у Вісбадені де відбувся перший міжнародний симпозіум з питань планування міського будівництва і зв'язку між архітектурою побудови житлових районів та зростанням злочинності у них. У 80-х і 90-х рр. XX століття дослідження в цьому напрямку тривали. Психологи встановили, що висотні хмарочоси нерідко виявляються джерелами депресії городян. Міські помешкання, в яких концентрується величезна кількість людей, змінюють стиль відносин між ними. Такий тип житла продукує емоційну роз'єднаність людей, агресивність, сприяє розвитку безособистісних, відчужених контактів між людьми. За даними віктимологічних досліджень, в різних країнах світу в середньому 45% потерпілих стають жертвами злочинів біля будинку, 37% – недалеко від будинку, але в закритих, недоступних візуальному спостереженню навколишніх місцях.

Місцева громада – колектив сусідів (neighborhood), які готові надавати підтримку один одному, чиею думкою люди могли б дорожити і взаємини з якими (схвалення/осуд) могли б виявитися ефективним механізмом соціального контролю – практично не життєдайна в умовах міських «кам'яних джунглів». Дослідження кримінологів архітектурного напрямку встановили, що нерідко утворення громади сусідів залежить від того, чи огорожений житловий масив парканом, чи є непрохідним двір. У замкнутих житлових зонах люди звикають один до одного, і поява там чужинця не проходить непоміченою. Особи, що вчиняють кримінально-карні діяння, намагаються уникати таких житлових комплексів. Виявилось, що архітектурний стиль великих міст нерідко ініціює злочини і полегшує їх вчинення. Ці аспекти стали враховувати в практиці містобудування: при проектуванні нових районів та мікрорайонів і реконструкції старих [1, с. 57].

Широкий спектр проблем міської злочинності, у тому числі проблему так званого «перейняття» звичних умов міста у сільську місцевість досконало проаналізував професор, доктор юридичних наук В.І. Шакун [2]. Зокрема, він наголосив на впливі урбанізаційних процесів на злочинність у сільській місцевості. Урбанізація має свій вияв не тільки у посиленні ролі міст у суспільстві й зростанні міського населення, а й в інтенсивному впливі міських стандартів життя на сільське населення.

За своїми структурними характеристиками злочинність у сільській місцевості починає наближатися до міської. Це пояснюється тим, що значна кількість сільських жителів працює у містах на державних підприємствах і перебуває в умовах близьких до міської забудови. Це призводить до послаблення традиційних форм соціального контролю на селі, сприйняття міських стандартів антисуспільної поведінки, через що чимало «міських» злочинів «приживаються» у сільській місцевості. Зміни у сільському способі життя, викликані урбанізацією, вплинули на зміну форм злочинної поведінки і привели в дію механізми, для реалізації яких раніше у сільській місцевості не було умов. Отже, беззаперечною є актуалізація дослідження проблем причин злочинності у сільській місцевості, пов'язаної з урбанізаційними процесами, архітектурою забудови міст та поведінковими (в тому числі віктимологічними) особливостями жителів мегаполісів [3, с. 50].

Зазначимо, що деякі науковці ототожнюють поняття «архітектурна кримінологія» з поняттям «архітектура злочинності» або «архітектоніка злочинності» розглядаючи останні у зв'язку із моментом здійснення злочинних дій, точніше, сприятливих матеріально-технічних умов реалізації мотивів і рішення про вчинення злочину на макро- та мікрорівнях (погане освітлення вулиць, внутрішніх дворів та прилеглої території до багатопверхових будинків, велика кількість недобудов, тупиків, провулків, що мають погану оглядовість; існування «небезпечних», занедбаних районів міста) [4, с. 88–93].

Вважаємо, що зберігаючи певну сутність відбувається нічим не обґрунтована підміна самого поняття. Більш коректним все ж є визначення – «архітектурна кримінологія».

Складний характер залежності архітектурних проектів та можливості вчинення кримінально-караних діянь, яка опосередковується через ряд суб'єктивних, психологічних факторів, обумовив низку різновекторних кримінально-превентивних принципів-рекомендацій, вироблених в межах архітектурної кримінології, серед яких – наступні:

1) чим нижча етажність багатоквартирного будинку, тим менша вірогідність вчинення в ньому кримінальних правопорушень;

2) наявність огороженого входу в будинок (навіть багатоквартирний) сприяє психоемоційному єднанню його мешканців і поява незнайомих осіб викликає підвищену увагу та сприяє більш ефективному запобіганню таких кримінально-караних діянь як:

хуліганство, домашнє насильство, квартирні крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, зґвалтування, які вчиняються в будинку;

3) підвищенню ефективності запобіганню насильницьких кримінальних правопорушень сприяє відсутність непроглядних закутків, прохідних дворів, наявність на поверхах будинку тривожних кнопок сигналізації тощо.

Також, маємо зазначити, що взявши до уваги основні тенденції еволюції віктимології як розділу кримінології та науки про жертву кримінального правопорушення, можливим стає вирішення багатьох проблем, пов'язаних, передусім, з організацією фізичного захисту особи. Проте не менш важливим є спеціальне запобігання кримінальним правопорушенням заходами віктимологічного характеру, в тому числі і з урахуванням поведінкових аспектів людини у місці її проживання. А архітектурні конструкції, в яких проживає людина, безсумнівно впливають на її поведінку [5].

Також, зважаючи на те, що заходи загальносоціального віктимологічного запобігання мають бути спрямовані на визначення детермінант криміногенної віктимності особи і встановлення її потенційної вразливості, потрібно приділити значної уваги і діяльності у контексті індивідуального віктимологічного запобігання. Така діяльність має бути зосереджена на коригуванні моделі способу життя і поведінки не лише особи, а й групи осіб і навіть спільнот, які проживають у конкретному районі та регіоні. У межах цього підходу вже сьогодні наявні спроби створення антивіктомогенних «зон», несумісних із віктимною поведінкою. На нашу думку, зазначений підхід є доцільним і може бути досить ефективним. Віктимологічні форми запобігання (запобіжної діяльності) також можуть бути орієнтовані на припинення рецидиву з боку осіб, які вже були потерпілими, і на виявлення потенційних жертв, поведінка і спосіб життя яких створює криміногенні та віктомогенні ситуації [6].

Зазначимо, що рекомендації архітектурної кримінології на теперішній час застосовуються в переважній більшості країн Західної Європи, США, де в пакет проектної документації на будинок має обов'язково входити висновок кримінологічної експертизи [7].

Одним з головних напрямів як наукових пошуків так і практики діяльності кримінологів та містобудівників має бути зміщений, передусім, у сферу забезпечення особистої безпеки громадян, оскільки вирішення цього питання нині не є пріоритетним завданням держави у сфері боротьби зі злочинністю [8].

На жаль в нашій державі, на теперішній час, вищезазначені рекомендації широкого застосування не набули. Вважаємо, що архітектурні стандарти можуть і мають бути узгодженими із кримінологічним та віктимологічним аналізом злочинності. Містобудування – галузь соціально спрямована, і, в першу чергу, має ґрунтуватись на врахуванні інтересів людини. Без гуманістичної спрямованості будівництво втрачає своє первинне призначення –

створення базисних соціально-побутових умов для розвитку як окремого індивіда так і суспільства в цілому.

Зважаючи на вищезазначене можливо прийти до висновків про:

– потребу розробки стандартів, де будуть визначати основи підходів до обов'язкової кримінологічної експертизи будинку, мікрорайону, району, міста і т.і.

– необхідність впровадження до юридичного лексикону та наповненням сутністю новітнього терміну – «архітектурна віктимологія».

– вимоги сьогодення по впровадженню до освітніх програм навчальних закладів як юридичного так і архітектурно-містобудівного спрямування спеціального курсу «архітектурна кримінологія».

Список використаних джерел

1. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2883/1/3107_IR.pdf

2. Шакун В. І. Нинішні проблеми боротьби зі злочинністю й урбанізація / В. І. Шакун // Право України. 1997. № 7. С. 49–53.; Шакун В. І. Урбанізація і злочинність в Україні : Дис... д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.08 / В. І. Шакун ; Українська академія внутрішніх справ. К., 1996. 351 с.

3. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність в Україні : Дис... д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.08 / В. І. Шакун ; Українська академія внутрішніх справ. К., 1996. 351 с.

4. Касянчук Б. В. Запобігання злочинності за допомогою зміни архітектури міста / Б. В. Касянчук // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. № 12. С. 88–93.

5. Джужа О. М., Чернявський С. С. Головні тенденції еволюції віктимології як розділу кримінології та науки про жертву злочину URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1249/2/1.pdf>

6. Копотун І. М. Савченко А. В. Рец. на кн.: Джужа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика / А. О. Джужа. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 400 с. URL:<http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2381/1/2%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%>.

7. Орлов Ю. Напрями кримінологічної думки. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/napryami-kriminologichnoji-dumki/>.

8. Кваша О. О. Рецензія на монографію: Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма / О. М. Джужа. К. : ФО-П Поліщук О. В., 2015. 332 с. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BWG_W6UKSogJ:https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/download/282/282/+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.

Савченко Тетяна Федорівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Жук Ілона Василівна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 205-1 КК УКРАЇНИ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» від 18 вересня 2019 року № 101-IX було декриміналізовано ст. 205 Кримінального кодексу (далі – КК) України» Фіктивне підприємництво», під яким розумілося створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Це, у свою чергу, зумовило активне застосування працівниками правоохоронних органів статті 205-1 КК «Підrobлення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців», що підтверджується статистикою. Так, відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, у 2018 році було зареєстровано 269 кримінальних правопорушень цього виду, у 2019 році – 478, у 2020 році – 635, за I півріччя 2021 – 348 правопорушень [1]. Таким чином, виключення з КК статті 205 «Фіктивне підприємництво» сприяло усуненню використання протиправних важелів впливу на малий та середній бізнес. Однак проблема захисту порядку функціонування підприємницької діяльності та відповідно необхідність регулювання даної сфери суспільних відносин не зникли, що свідчить про потребу розроблення тієї моделі кримінально-правової норми, яка була б взмозі ефективно протидіяти посяганням проти встановленого законодавством порядку створення та подальшого функціонування юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Отже, диспозиція ст. 205-1 КК передбачає: «Внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця, завідомо неправдивих відомостей, а також умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості». У контексті викладеного можемо побачити певну невідповідність назви статті і її змісту, оскільки термін «підrobлення документів» є більш широким поняттям, ніж «внесення завідомо неправдивих відомостей». Відповідно до Листа

Національного банку України «Щодо способів підробки документів, а також ознак (властивостей) підроблених документів, за якими вони можуть бути виявлені» від 16.02.2007 № 48-012/214-1688 «часткова підробка документів – це такий вид підробки, коли в реквізити справжнього документа вносяться зміни, доповнення чи виконуються заміна якої-небудь його частини». Підробка визнається повною «коли по справжньому документові відтворюються ще раз всі його складові частини (папір, палітурний матеріал та ін.), текстовий і фоновий друк, рукописне та машинописне заповнення бланка, підписи посадових осіб, відтиски печаток та інші реквізити» [2]. У свою чергу, Верховний Суд у своїй постанові від 20.04.2020 р. по справі № 742/318/18 зазначає: «Внесення до документів неправдивих відомостей означає включення інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності» [3]. Отже, доповнення офіційного, непідробленого документу, внесенням до нього інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності, буде вважатися частковим підробленням.

Аналіз судової практики свідчить, що до кримінальної відповідальності за ст. 205-1 КК, зазвичай, притягається особа, яка безпосередньо ставить ініціали з підписами та надає документи до державного реєстратора, вносить неправдиві відомості стосовно власного наміру здійснення господарської діяльності та його наступним керуванням. При цьому оминається кінцевий бенефіціарний власник, який в більшості випадків, і є суб'єктом складання такого документу, що містить ознаки повної підробки. Разом з тим, така підробка необов'язково відбувається шляхом внесення неправдивих відомостей. Так, для реєстрації юридичної особи, відповідно до п. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [4], подається установчий документ юридичної особи у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа. Згідно зі ст. 57 Господарського кодексу таким установчим документом є засновницький договір або статут. Статут, який затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його представниками, має містити такі обов'язкові положення: «найменування, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством» (п. 4 ст. 57) [5]. Таким чином, статут може визнаватися підробленим без внесення до нього неправдивих відомостей, а за наявності факту його посвідчення особою, що не має наміру займатися виконанням подальших керівних обов'язків, тобто, формальним засновником, який підписує документи, адже об'єктивною стороною правопорушення охоплюється: 1) внесення в

документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця, завідомо неправдивих відомостей; 2) умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості. При цьому, особа, яка складає завідомо підроблений документ, в більшості випадків, залишається під час здійснення кримінального провадження «невстановленою слідством особою».

В свою чергу, В.С. Котковський та А.Л. Дробчак, аналізуючи проблеми застосування цієї норми, зазначають: «в розумінні змісту ст. 205-1 Кримінального кодексу України кримінальне правопорушення полягає у внесенні в реєстраційні документи завідомо неправдивих відомостей або подання завідомо неправдивого документа, однак фактично для реєстрації використовуються справжні документи реальних людей, які відповідають дійсності і, як правило, саме ці люди і підписують реєстраційні документи або довіреності» [6, с. 165]. Все вище викладене свідчить про необхідність подальшого здійснення теоретичних розробок питання щодо застосування ст. 205-1 КК України, особливо в умовах існування проблем захисту порядку функціонування підприємницької діяльності в Україні.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua>.

2. Лист Національного банку України»Щодо способів підробки документів, а також ознак (властивостей) підроблених документів, за якими вони можуть бути виявлені» від 16.02.2007 року № 48-012/214-1688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1688500-07#Text>.

3. Постанова Верховного Суду від 20.04.2020 р. Справа № 742/318/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89733004>.

4. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.

5. Господарський Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

6. Дробчак А. Л., Котковський В. С. Юридичний аналіз підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 164–166.

Саміленко Ірина Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Красницька Анжела
Віталіївна, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Сучасний етап розвитку української термінології, як і терміносистем багатьох європейських мов, характеризується стрімким збільшенням кількості запозичень. У процесі розвитку українську юридичну термінологію поповнювали запозичення з різних мов і різні історичні періоди та різними шляхами. Джерелами стали латинська, грецька, німецька, польська, голландська, французька, італійська, англійська мови. Справедливо зазначено, що запозичення іншомовних слів є закономірним процесом розвитку мови кожного народу, адже мовна система будь-якої мови постійно вдосконалює та поповнює свій словниковий склад новими одиницями. У цьому відношенні українська мова не є винятком. Запозичення з інших мов завжди проникали до національної мовної системи [1, с. 118].

В умовах інтеграції соціально-економічного життя відбувається постійне надходження нових слів у мови, носії яких долучаються до світових ринків праці, фінансів тощо. Іншомовна лексика потрапляє до словникового складу мови внаслідок науково-культурних, політичних, військових, торговельних контактів народу-носія з іншими народами. Н. С. Трач вказує на те, що на сучасному законотворчому етапі відбувається запозичення іншомовних термінів, оскільки Україна намагається узгодити національне законодавство з нормами європейського права, що потребує відповідного термінологічного інструментарію. Але вживання латинізмів, англоамериканізмів, германізмів тощо мусить мати достатні підстави, а саме: «стійке входження іншомовного терміна в мову і відсутність в ній лексеми для позначення відповідного поняття» [2, с. 85].

На думку Л. Д. Малевич, запозичання іншомовних терміноодиниць, особливо інтернаціональних, виступає важливим засобом поповнення термінофонду, сприяє його міжнародній поняттєвій уніфікації й унормуванню [3, с. 60].

Слушно зазначено А. В. Красницькою, що збагачуючи українську мову, збільшуючи її виражальні можливості та придатність як засобу спілкування в суспільстві, запозичені слова поступово втрачають свій іншомовний характер, підпорядковуються законам фонетики та граматики української мови. Якщо слова прямо

переходять з однієї мови в іншу, такі запозичення називаються безпосередніми (напр., з англійської комп'ютер, з грецької протокол, з латинської ексцес, превенція, з німецької кодувати, штамп, з французької акредитив, партнер). Якщо слова з'являються в іншій мові внаслідок посередництва третьої мови, такі запозичення називаються опосередкованими (напр., з грецької мови через англійську надійшло слово ксерокс, з латинської через французьку – версія, раціоналізація, резерв, реформа, рецидив, з латинської через німецьку – референція, з польської мови через французьку запозичений латинський термін регламент) [4, с. 188].

Потрібно зауважити, що в Кримінальному кодексі України є досить багато термінів і термінологічних сполучень, запозичених з латинської, грецької, французької, англійської, німецької, іспанської, італійської мов. На сьогодні у кримінально-правових законодавчих актах функціонують такі запозичені терміни, як: акцизний збір, блокування транспортних комунікацій, бюджет, експлуатація дітей, референдум, трансплантація органів людини, реалізація продукції, фальсифікація, фіктивне банкрутство, фінансові ресурси тощо.

Зокрема, у Кримінальному кодексі України вжито такі слова іншомовного походження: трансплантація органів людини (ст. 143), контрабанда (ст. 201), допінг (ст. 323), поширення епідемій, епізоотій, епіфітотій (ст. 113), психотропні речовини (ст. 305), експлуатація дітей (ст. 150), викрадення шляхом демонтажу (ст. 188), аналоги, прекурсори (ст. 306), підакцизні товари (ст. 204) тощо.

У складі української термінологічної лексики кримінального права домінують слова, утворені на ґрунті української мови, водночас досить велику кількість складають запозичені терміни. Зокрема, у реченні 4 частини 3 статті КК України «Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» вжито два іншомовні слова: *analogia* (від грец. – відповідність – «подібність, схожість, відповідність у чому-небудь між предметами, явищами, поняттями, які загалом є різними»; «розв'язання судом якогось випадку, безпосередньо не врегульованого законом») та *crimianalis* (від лат. злочинний – «злочинний»; «той, що стосується злочинності»).

У кодексах України багато правових категорій позначені словами іншомовного походження, є сталими, визначеними і зрозумілими термінами, які походять ще з римського права. Іншомовні терміни, які вводяться до текстів кодексів уперше, пояснюються безпосередньо в їх статтях. Наприклад, у Кримінальному кодексі України пояснюються іншомовні слова насильницьке донорство – насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора; бандитизм – організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі [4, с. 187].

Запозичення з латинської та грецької мов є цінним надбанням, адже вони викликані необхідністю номінацій нових реалій юридичної та психологічної галузей, поповнюють українську юридичну та психологічну термінологію [1, с. 119]. Проте бажано в юридичних документах не зловживати іншомовною термінологією. Краще не застосовувати в текстах документів іншомовних слів, які мають відповідники в українській мові (напр.: автопсія – розтин (трупа); екстрений – терміновий; компенсація – відшкодування; конто – рахунок; локальний – місцевий, вузький, обмежений; фундація – заснування тощо).

Використання іншомовної лексики породжує багато ускладнень і при підготовці, і при застосуванні юридичних документів. Уникнути вживання іншомовної термінології у документах неможливо, але необхідно виробити певний порядок їх використання та дотримуватися його.

Доречно зазначено, що «використання в нормативно-правових актах іншомовного слова без потреби часто буває пов'язане з нерозумінням і перекрученням його змісту. Не слід віддавати перевагу малозрозумілій іншомовній термінології перед повноцінними українськими словами, зловживати класичними мовами на позначення юридичних понять, процесів, відносин. Запозичення з інших мов виправдані лише тоді, коли іншомовне слово інтегрувалося в українську мову, має під собою наукову основу, викликається об'єктивною необхідністю, не набуло потворних форм. Запозичення мають бути зведені до мінімуму» [4, с. 189–190].

Таким чином, вітчизняне кримінальне законодавство вже достатньо наповнилося іншомовними термінологічними одиницями. Українські законодавці увагу повинні приділяти удосконаленню мовних формул, які застосовані у кримінальному нормативному масиві, а не пошуку нових іншомовних понять і термінів.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В., Ознамець Г.О. Латинізми та грецизми у сфері права та психології. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи. Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 28 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС. 2019. Ч. 1. С. 114–119.

2. Трач Н.С. Термінологія сучасного законодавства (лексичний аспект). Наукові записки. Т. 22. Ч. I.

3. Малевич Л. Термінологічне запозичання: причини, джерела, функції. Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VI. Київ, КНЕУ, 2005. С. 56–61.

4. Красницька А.В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.

Сміжак Богдан Васильович,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ;
Гуцелюк Владислав Анатолійович,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Мостепанюк Людмила
Олександрівна*, доцент кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

РОЗМЕЖУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК КРИМІНАЛЬНОГО Й АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Метою даної публікації є необхідність порівняння та розмежування ознак кримінального та адміністративного правопорушень, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства, про що зазначено у ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) та ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Виклад основного матеріалу. До недавнього часу значна частина суспільства під словосполученням «домашнє насильство» розглядали побої чи тілесні ушкодження, нанесені членом сім'ї. За такі прояви «кохання зі сторони одного із членів сім'ї законодавство мало змогу покарати кривдника. На сьогоднішній день домашнє насильство являє собою будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру відносно особи, якщо вони порушують її конституційні права і охоронювані законом свободи та інтереси та наносять шкоду фізичному чи психічному здоров'ю або моральну шкоду [1].

Звертаючись до чинного адміністративного законодавства України, можемо визначити, що домашнє насильство полягає у вчиненні насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких дій (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 173-1 КУпАП) [2]. Такі дії можуть виражатися в позбавленні житла, їжі, грошей, одягу чи будь-якого іншого майна, на яке потерпіла особа має законне право. При фізичному насильстві кривдник може наносити удари в обличчя, кидати предмети в особу тощо.

Крім того, за вчинення домашнього насильства передбачена кримінальна відповідальність. Згідно положень чинного КК, домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3].

Домашнє насильство, відповідальність за яке передбачена ст. 173-2 КУпАП, відрізняється від домашнього насильства, відповідальність за яке передбачена ст. 126-1 КК, за наведеними ознаками:

- положення чинного КК прямо вказують на коло потерпілих, перелік яких є вичерпним;
- суспільно небезпечні наслідки чітко описані лише в положеннях КК;
- адміністративна відповідальність настає як за вчинення домашнього насильства, так і насильства за ознакою статі;
- кримінальна відповідальність можлива лише після притягнення особи до адміністративної відповідальності, про що говорить така ознака кримінально караного домашнього насильства, як систематичність вчинення будь-якого з видів домашнього насильства;
- за сексуальне насильство передбачена тільки кримінальна відповідальність.

Важливо зазначити, якщо раніше домашнім насильством вважались інциденти у подружжі [4, с. 69], то тепер коло осіб розширили і сфера застосування норм кримінального законодавства поширюється незалежно від факту спільного проживання осіб. Це можуть бути наречені, подружжя, колишнє подружжя, особи, які спільно проживають чи виховують дітей, прийомні батьки, діти подружжя, сестри та брати, бабусі та дідусі.

Висновок. Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України є рішучим кроком для профілактики та запобігання вчиненню домашнього насильства. Особливо це стосується ознак, які допомагають нам розмежувати правильність застосування заходів адміністративної та кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» // Документ 2229-VIII, чинний, поточна редакція від 01.01.2020, підстава 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Документ 80731X, чинний, поточна редакція від 01.10.2021, підстава – 1582-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

3. Кримінальний кодекс України // Документ 2341-III, чинний, поточна редакція від 04.10.2021, підстава 2147а-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Дудоров О.О. Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статті. Науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України. Київ, 2018. 292 с.

Созанська Марія Михайлівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник: Ткаченко Ірина

Михайлівна, викладач кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Як відомо, для правильної кваліфікації та застосування на практиці статей Особливої частини Кримінального Кодексу України недостатньо обмежитися поняттям кримінального правопорушення чи визначенням об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Звичайно, що потрібно також здійснити аналіз складових ознак цього елементу складу кримінального правопорушення, які передбачені конкретною статтею цього кодифікованого акта.

Питаннями вивчення та дослідження ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення займалися такі вчені, як О.О. Астахова, В.Д. Василенко, І.В. Гора, Ю.А. Дорохіна, В.М. Куц, В.В. Локтіонова, В.К. Матвійчук, Н.А. Мирошніченко, М.Р. Рудковська, Г.В. Федотова та інші.

Для того, щоб краще розкрити складові об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, потрібно з'ясувати визначення поняття «ознака». Зокрема таке визначення зазначено у праці В.В.Локтіонової: «Ознака– це властивість, рисакого-, чого-небудь; те, що вказує на що-небудь, тобто властивість, особливість, за якими можна щось відрізнити від інших».

Загальновідомо, що об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють ознаки, що характеризують його із зовнішньої сторони. Саме через них ми можемо робити висновки про те, що вчинено саме кримінальне правопорушення, а не інше правопорушення [5, с. 251].

Загальним правилом у теорії кримінального права є те, що у межах елементів складу кримінального правопорушення всі його

ознаки поділяються на дві групи: обов'язкові (основні, необхідні) та факультативні (додаткові) [4, с.108].

Науковець Т. Ю. Касько визначає, що до обов'язкових ознак відносять такі, які притаманні усім без винятку кримінальним правопорушенням – без будь-якої з таких ознак не може бути жодного складу кримінального правопорушення. Факультативними визнаються ознаки, які, з точки зору Загальної частини, притаманні не усім складам кримінального правопорушення. Але таке визначення ознак існує тільки в Загальній частині кримінального права. Коли мова йде про конкретний склад кримінального правопорушення, то усі ознаки, які вказані законодавцем в якості основних для встановлення, потрібно визнавати обов'язковими [4, с. 108–109].

Традиційно, до обов'язкових ознак об'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення належить діяння (поведінка людини), яке може мати прояв у формі дії або бездіяльності. Це знаходить своє підтвердження у законі, зокрема в ч. 2 ст. 1 Кримінального Кодексу, а також в статтях Особливої частини Кримінального Кодексу України.

Адже відповідно до ч. 1 ст. 11 Кримінального Кодексу України: Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1].

За загальним правилом, до факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відносять:

1. суспільно небезпечні наслідки;
2. причинний зв'язок (між суспільно небезпечними наслідками та діянням);
3. місце (наприклад, на полі бою);
4. час (наприклад, проходження військових зборів);
5. засоби (наприклад, зброя);
6. знаряддя (наприклад, автомобіль);
7. спосіб (наприклад, з особливою жорстокістю);
8. обстановка (наприклад, в бойовій обстановці).

Науковець В.Д. Василенкоу своїй праці привертає нашу увагу щодо того, що спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення,якознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення,мають різне значення залежно відтого, чи віднесені вони законом до обов'язкових або факультативних ознак. Якщо ці ознаки були включені в диспозицію статті законом про кримінальну відповідальність (тобто Кримінальним Кодексом), то вони обов'язкові для цього складу кримінального правопорушення і мають істотне значення для підстав кримінальної відповідальності та правильної кваліфікації кримінального правопорушення. Якщо ж ці ознаки в диспозиціїнорми не передбачені, то в одних випадках вони не мають істотного значення, ав інших

мають значення для визначення ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення та призначення міри покарання.

Незалежно від того, чи є спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засобивчинення кримінального правопорушення обов'язковими для певного кримінального правопорушення чи факультативними, вони мають бути ретельно досліджені в кожній кримінальній справі [3, с. 26].

Також у Постанові Верховного Суду від 21 березня 2019 року вказується про важливість правильного визначення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, її ознак. Суд зазначає, що чітке відображення фактичних обставин кримінального правопорушення, зокрема, із обов'язковим зазначенням усіх ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення має суттєве значення для аргументації висновків суду про доведеність винуватості особи, для реалізації права на захист та вирішення інших питань [2].

Значення ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення достатньо значне, оскільки саме ознаки об'єктивної сторони найбільш повно передбачені в диспозиції відповідної статті Особливої частини Кримінального Кодексу України та сприяють встановленню інших елементів складу кримінального правопорушення, а також є критерієм розмежування суміжних кримінальних правопорушень та відмежування кримінальних правопорушень від інших діянь. За даними окремих дослідників, помилки при кваліфікації кримінального правопорушення за об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення, що призводять до скасування чи зміни вироку, становлять 54,7% від загальної кількості кваліфікаційних помилок при кваліфікації кримінального правопорушення за елементами складу кримінального правопорушення [6, с. 53]. Ось чому так важливо правильно з'ясувати всі деталі, всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Отже, можемо стверджувати, що вірне з'ясування змісту ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення дасть можливість уникнути помилок при здійсненні кримінально-правової кваліфікації. Тому важливо в кожному випадку визначати всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України: від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>

2. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2019 р., судова справа № 753/11543/17-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80716330>.

3. Василенко В.Д. «Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз» (стаття). URL: [file:///E:/Suap_2015_1_5%20\(3\).pdf](file:///E:/Suap_2015_1_5%20(3).pdf).

4. Касько Т. Ю. «Факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину можуть стати підвалинами для зміни законодавства» (стаття). URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_2/31.pdf.

5. Локтіонова В. В. «Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків» (стаття). URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/53.pdf.

6. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції – Харків : Право, 2018. – 368 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Us_Olha/Teoriia_ta_praktyka_kryminalno-pravovoi_kvalifikatsii.pdf.

Стеценко Інна Миколаївна,

здобувач ступеня доктора філософії кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 198 КК УКРАЇНИ

Заборона придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, є кримінально-правовим заходом, який не дає можливості особі, яка попередньо вчинила кримінальне правопорушення реалізувати злочинно здобуте. Міжнародні організації неодноразово звертали увагу на необхідність удосконалення законодавства України у цій сфері. Наприклад, у Сальвадорській декларації про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя та їх розвиток у змінюваному світі, що була прийнята резолюцією 65/230 Генеральної Асамблеї від 21 грудня 2010 року, вказується на необхідність позбавлення злочинців і злочинних організацій можливості користуватися доходами від своїх злочинів [1].

Суттєвий внесок у розробку питань кримінально-правової протидії придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, зробили такі вчені, як Г. І. Баймурзін, А. С. Беніцький, І. А. Бушуєв, Г. Б. Віттенберг, С. О. Дробот, А. В. Зарубін, М. Й. Коржанський, О. М. Крапивіна, В. О. Кузнецов, А. Є. Мілін, А. Н. Мурадов, Б. Т. Разгільдієв, В. В. Скосарев, І. Х. Хакімов та ін.

Відразу потрібно зауважити, що особа, яка вчинила придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, об'єктивно заподіює шкоду інтересам правосуддя, тобто специфічній діяльності спеціально уповноважених державних органів з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Ознаки використання майна, одержаного

кримінально протиправним шляхом, містяться в таких кримінальних правопорушеннях, як придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України) та ін. [2, с. 287].

Український законодавець норму, яка передбачає відповідальність за придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК України), розмістив у розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності». Відтак, особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення з корисливих мотивів, має за основну мету саме збагачення. А вже обсяги цього збагачення залежать від обсягів викраденого. Між тим, перед усіма такими правопорушниками постає питання збуту викраденого. Одні правопорушники вирішують його власними силами, другі залучають інших осіб – тих, хто заздалегідь обіцяв придбати або збути таке майно; або тих, хто робить це, заздалегідь не обіцяючи, тобто причетних осіб [3, с. 144–145].

Основним безпосереднім об'єктом придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, є суспільні відносини у сфері законного порядку розподілу та перерозподілу майна, а додатковим об'єктом – є суспільні відносини у сфері правосуддя, громадського порядку та безпеки тощо.

Адже, вчиняючи придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, особа створює умови, за яких утруднюється, а іноді зводиться нанівець діяльність правоохоронних органів з виявлення осіб, які вчинили предикатнекримінальне правопорушення, притягнення їх до юридичної відповідальності, а також з пошуку майна – предмета цього самого предикатного кримінального правопорушення; ускладнюється або робиться неможливим його повернення законному власнику чи звернення в дохід держави.

Що стосується предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України, то ним є майно, одержане кримінально протиправним шляхом. Тобто, майно, що було здобуте в результаті вчинення раніше будь-якого кримінального правопорушення. Іншими словами, джерелом походження предмета розгляданого кримінального правопорушення є будь-якекримінальне правопорушення, передбачене кримінальним законодавством України, внаслідок вчинення якого винний одержує майно.

Ознаки заздалегідь не обіцяного придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом у першу чергу подібні до ознак кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 і ст. 396 КК України.

Діяння, спрямовані на заздалегідь не обіцяне відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фактично приховують кримінальне правопорушення, від якого було утворено злочинні доходи. Особа, яка відмиває злочинні доходи, вчиняючи будь-яке з діянь, наведених у ст. 209 КК України, також завжди перешкоджає органам правосуддя в розкритті кримінальних правопорушень, оскільки ускладнює викриття винних та розкриття кримінального правопорушення. Проте для винного це не є основною метою, а виступає як побічний результат його злочинної діяльності [4].

Разом із тим у юридичній літературі висловлюється думка, що ст. 209 КК України є спеціальною стосовно ст. 198 КК України [5, с. 99]. Схожість цих кримінальних правопорушень полягає в тому, що для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно, щоб їм передувало предикатнекримінальне правопорушення. Доходи, одержані внаслідок вчинення основного кримінального правопорушення, можуть бути винним відмиті, укриті, збуті та ін. Між тим зазначені кримінальні правопорушення розрізняються за своєю правовою природою.

Види суспільно небезпечних діянь, які утворюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 198 та 209 КК України, мають багато спільного. Заздалегідь не обіцяне відмивання злочинних доходів, а також придбання, отримання, зберігання чи збут майна кримінально протиправним шляхом є причетними кримінальними правопорушеннями. У результаті вчинення фінансової операції або укладення угоди з грошовими коштами або іншим майном може відбуватися їх придбання, отримання або збут (альтернативні діяння об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України). Унаслідок зберігання вказаних грошових коштів або майна відбувається їх приховування, маскування незаконного походження коштів або іншого майна, здобутих злочинним шляхом, або володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, відповідальність за які встановлено ст. 209 КК України.

Відповідно і суспільні відносини, яким у першу чергу заподіюється шкода при вчиненні таких кримінальних правопорушень різні. У першому випадку це відносини власності у сфері законного порядку розподілу та перерозподілу майна, а у другому – відносини у сфері зайняття господарською діяльністю.

Список використаних джерел

1. Сальвадорская декларация о комплексных стратегиях для ответа на глобальные вызовы : системы предупреждения преступности и уголовного правосудия и их развитие в изменяющемся мире. URL: [//www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/Salvador_Declaration/Salvador_Declaration_R.pdf](http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/Salvador_Declaration/Salvador_Declaration_R.pdf).
2. Беніцький А. С. Відмежування придбання, зберігання та збуту майна, одержаного злочинним шляхом, від суміжних складів злочинів.

Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 286–295.

3. Беницкий А. С., Розовский Б. Г., Якимов О. Ю. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации: монография. МВД Украины, Ин-т экон.-пр. иссл. НАН Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел. им. Э.А. Дидоренко, Восточноукр. нац. ун-т им. В. Даля. Луганск: РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2008. 496 с.

4. Кримінальне право. Особлива частина : мультимедійний навч. посібник URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lec/T7/T7_P3.html.

5. Молчанова Т. В., Некрасов В. А., Корсун С. И., Усатый Г. А. Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт: монография. Нац. ун-т гос. налог. Службы Украины. Киев: КНТ, 2007. 238 с.

Тимошенко Олександр Володимирович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Кришевич Ольга
Володимирівна*, професор кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИПТОВАЛЮТА ЯК СКЛADOVA ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Сьогодні інтернет є невід’ємною частиною суспільного життя. Як у теорії, так і в практичній діяльності виникла низка питань щодо кримінальноправової кваліфікації діянь, де фігурує термін «криптовалюта». Труднощі пов’язані насамперед із тим фактом, що в Україні натепер законодавець не визначив правового статусу цього феномена. Тому немає єдиної думки щодо віднесення криптовалюти до електронних грошей, валютних цінностей, цінних паперів.

Жоден чинний нормативно-правовий акт України не має чіткого визначення поняття «криптовалюта». У 2014 р. Національний банк України у своєму документі «Роз’яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin» зробив першу спробу визначити правовий статус, який був прирівняний до грошового сурогату, але вже у 2018 р. Національний банк України дійшов висновку, що криптовалюта не може бути визнана грошовим сурогатом, залишивши біткоїн у сірій зоні українського законодавства (Лист від 22.03.2018 р. № 40-0006/16290) [3]. Державна фіскальна служба Україна у своїй індивідуальній податковій консультації від 25.01.2019 р. № 282/К/99-99-13-01-02-14/ПК «Щодо порядку оподаткування доходів деяких операцій» дублює позицію Нацбанку

України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Державна фіскальна служба зазначає, що «природа криптовалют не дозволяє визнати їх ні грошовими коштами, ні валютою і платіжним засобом іншої країни, ні валютною цінністю, ні електронними грошима, ні цінними паперами, ні грошовим сурогатом» [3]. Згідно з ст. 99 Конституції України [7] та ст. 192 Цивільного кодексу України [8] законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. Зазначаємо, що на офіційному порталі Національного банку України розміщена спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні, у якій повідомляється, що Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг переконані, що складна правова природа криптовалют не дає змоги визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом. Отже, у зв'язку із відсутністю на сьогодні консолідованого підходу до класифікації криптовалюти та регулювання операцій з нею, криптовалюта не має визначеного правового статусу в Україні [2].

Незважаючи на це, деякі нормативні акти все ж перетинається з даною цифровою валютою. Криптовалюта є предметом такого кримінального правопорушення як незаконне збагачення і знаходиться на одному рівні із грошовими коштами, майновими правами та іншим майном.

Відповідно до ч. 1 ст. 368⁵ Кримінального кодексу України, незаконним збагаченням визнається набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. У ст. 368⁵ ККУ зазначено, що під набуттям активів слід розуміти набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Під активами слід розуміти грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти,

обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 368⁵ ККУ) [1].

Наприкінці 2018 року фінансові установи, а саме: Національний банк України, Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – висловили єдину позицію, відповідно до якої криптовалюта не є грошовим активом. Позиція, на нашу думку, є цілком логічною та такою, що відповідає чинному законодавству України. Однак тоді постає питання: який правовий статус криптовалюти в Україні. Чи можна вважати криптовалюту об'єктом цивільних прав? Очевидно, що майном криптовалюта не може бути. Ряд науковців вважають, що її можна вважати майновими правами. У контексті цивільного права, видається, найбільш доцільною позицією є віднесення криптовалюти до інших матеріальних та нематеріальних благ, оскільки при конвертуванні криптовалюти ми задовольняємо свої потреби, однак не виникає відносин зобов'язального характеру. НАЗК, у свою чергу, керується тим, що статус криптовалюти не визначений, і тому не може вчиняти жодних дій, коли йдеться про «грошовий сурогат». Грошовий сурогат, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про Національний Банк України», є будь-якими документами у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей [4].

08.09.2021, Верховна Рада прийняла Закон (проект № 3637) «Про віртуальні активи». Згідно з текстом законопроекту до другого читання (зі змінами 15.07.2021) прийнятий Закон регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів. Віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги) [9]

Найбільш поширеними в Україні злочинами з елементом «криптовалюта» є такі: ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ст. 258-5 КК України «Фінансування тероризму», ст. 361-1 КК України «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут», ст. 366-2 КК України «Декларування недостовірної інформації» та ін. Із вищевказаного вбачається, що злочини з використанням криптовалюти становлять високу суспільну небезпеку [5].

Судова практика одноманітна щодо криптовалюти та однозначно така, яка порушує принцип відповідності покарання

тяжкості злочину. Попри те, що був унесений проєкт закону «Про обіг криптовалюти в Україні № 7183 від 06.10.2017, який натепер відкликаний, виключно законодавче вирішення правового статусу криптовалюти на національному рівні не дозволять уникнути проблем правового статусу криптовалюти загалом. У вищевказаному законопроєкті було визначення криптовалюти як програмного коду (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду) [6].

Завдяки своїм значним перевагам (абсолютна анонімність, відсутність оподаткування і комісій, миттєві переводи, неохильність до ризику інфляції, міжнародний статус і зростаючий попит), криптовалюта має потенціал перевернути з ніг на голову звичні нам повсякденні операції. Найбільшим ризиком популяризації криптовалюти для України є легкість легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Необхідно створити реєстр осіб, у власності яких перебуває криптовалюта, що дасть змогу державі контролювати законність операцій з криптовалютою. Відсутність зв'язку між рахунками у віртуальних валютах і реальними людьми в поєднанні з можливістю володіти необмеженою кількістю рахунків зумовлює сприятливе середовище для створення нових складних моделей, спрямованих на приховування незаконного походження коштів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Єдиний реєстр ІПК ДПСУ № 282/К/99-99-13-01-02-14 / ІПК URL: <https://cabinet.sfs.gov.ua/register/ipk>.
3. Професійне юридичне видання «Юридична газета», м. Київ URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/kriptoalyuti-v-ukrayini.html>.
4. Про Національний Банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
5. Кримінальний кодекс України / Редакція від 04.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Про обіг криптовалюти в Україні : проєкт закону України № 7183 від 06.10.2017 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
7. Конституція України / Редакція від 01.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Цивільний кодекс України / Редакція від 28.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#>
9. Закон «Про віртуальні активи» від 08.09.2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html>.

Ткачук Маргарита Геннадіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Ткаченко Ірина
Михайлівна*, викладач кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВИДИ В ПРОЄКТІ НОВОГО ККУ УКРАЇНИ

5 квітня 2001 року в силу вступив новий Кримінальний кодекс України, в якому було зменшено протиріччя у законодавстві. Необхідність реформування кримінального законодавства України обумовлена наявністю численних суперечностей, розбіжностей, прогалин та неточностей.

Актуальність питання полягає в розумінні змін, запропонованих у проєкті нового кодексу щодо встановлення видів покарань і інших заходів кримінально-правового характеру, застосовуваних до осіб, що зробили ці діяння.

Відповідно до ч. 1 ст. 50 чинного ККУ Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1].

У проєкті нового ККУ покарання та його види розташовують в 3 книзі «Про кримінально - правові засоби та їх застосування» і в статті 3.1.1 зазначається: Покаранням є примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що застосовується на підставі цього Кодексу до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення кримінального правопорушення.

Покарання має на меті кару, запобігання кримінальним правопорушенням і спонукання засудженої особи до правослухняної поведінки. [2]

Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [3].

За вчинення злочину у проєкті встановлюються і можуть застосовуватися як основні такі види покарань:

- а) штраф (може призначатися разом з ув'язненням на певний строк як додаткове покарання.);
- б) ув'язнення на певний строк;
- в) довічне ув'язнення.

Відповідно до статті 3.1.3 Штраф сплачується на користь Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Розмір визначається в розрахункових одиницях:

- а) як основне покарання – від 250 до 3000 розр. одиниць;
- б) як додаткове покарання – від 100 до 5000 розр. одиниць.

Як основне покарання може бути призначений лише за злочини 1–3 ступеня, окрім випадків, якщо особа:

- а) засудження за ухилення від сплати штрафу;
- б) засудження за злочини, пов'язані із домашнім насильством,

або

в) не має доходу або майна, достатніх для сплати штрафу, чи його стягнення поставить таку особу у стан крайньої нужди.

Як додаткове покарання штраф може бути призначений за злочин будь-якого ступеня але лише в разі вчинення:

- а) злочину, наслідком якого є отримання незаконного доходу

або

неправомірною несплатою належного;

б) корупційного злочину, або

в) умисного злочину, яким спричинено значну або тяжку майнову шкоду.

Ув'язнення на певний строк полягає у строковому триманні засудженої особи в місці ув'язнення (Стаття 3.1.4). Ув'язнення на певний строк встановлюється на строк від трьох місяців до двадцяти років, а за злочини проти міжнародного гуманітарного права, пов'язані з умисним позбавленням життя людини, до тридцяти років. Ув'язнення на певний строк призначається у місяцях, роках або роках і місяцях.

Довічне ув'язнення полягає у безстроковому триманні засудженої особи в місці ув'язнення. Довічне ув'язнення встановлюється і призначається лише за злочини 9 або 10 ступенів.

Довічне ув'язнення не може бути призначене засудженій особі, яка:

- а) була вагітною на час вчинення злочину;
- б) вчинила злочин у віці до 21 року або
- в) досягла 70 років на час ухвалення вироку.

Отже ми можемо виокремити явні зміни щодо покарань у вищезазначеному проекті. Зрозуміло, що текст, який нам пропонують розробники не є ідеальним і наразі робота над ним триває, він постійно редагується та публікується на сайті.

Нове кримінальне законодавство має містити в своєму змісті максимально розширений і, в той же час, диференційований перелік не лише покарання, а й інших заходів кримінально-правового характеру, що підлягають застосуванню до особи у зв'язку із вчиненням нею злочину: кримінально-правові заходи, спрямовані на максимально можливе вирівнювання ситуації, що мала місце до злочину; кримінально-правові заходи, спрямовані на усунення причин і факторів, що сприяли вчиненню злочину, а саме: спеціальна

конфіскація; позбавлення особи права, яким вона зловжила, вчинивши злочин; примусові заходи виховного або медичного характеру; кримінально-правові заходи, спрямовані на превенцію вчинення особою нових злочинів, такі як пробація, обмежувальні заходи, виховання дисципліни суспільства тощо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001. редакція від 16.09.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Проект тексту нового кримінального Кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua>.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004.

Федоренко Оксана Анатоліївна,

науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Вивчення будь якої правової системи необхідно починати з вивчення її джерел. Кримінальне право має свої особливості, які зумовлені формою держави, національно-історичним розвитком, релігійним світоглядом, рівнем правової культури. Період розвитку незалежної України, становлення національної правової системи закономірно сприяв посиленню вченими уваги до правової спадщини українського народу, об'єктивному дослідженню ними різноманітних історико-правових проблем. Особливо варто наголосити на актуальності досліджень у сфері історії українського кримінального права. В умовах сьогодення Україна демонструє динамічний розвиток кримінального права, що обумовлюється необхідністю пошуку нових способів і засобів реагування на злочинність, відродив науковий інтерес до проблематики джерел даної галузі [1].

Історичні джерела кримінального права мають генетичний зв'язок із сучасним кримінальним законодавством, мають істотне значення для розуміння сучасного стану, тенденцій і перспектив розвитку кримінального законодавства. Поняття «джерело права» є одним з фундаментальних у загальній теорії права. Дане ствердження дійсне й відносно поняття джерела кримінального права, безпосередньо пов'язаного з вирішенням основних теоретичних і практичних питань кримінального права. Формування неточних підходів до вивчення

системи джерел кримінального права може спричинити серйозні негативні наслідки, у тому числі й виникнення невірної уяви про формування та розвиток кримінально-правових норм.

Під джерелами кримінального права («джерело» – у лексичному значенні – те, що дає початок чому-небудь; звідки постає, черпається щось; основа, вихідне начало чого-небудь), як і кожної галузі права, розуміють широке коло обставин (факторів), які об'єктивно обумовлюють (породжують) виникнення і встановлення кримінально-правових норм та визначають сутність, зміст і форму певної галузі права.

Спроба законодавчо визначити коло джерел кримінального права була почата в ст. 2 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., згідно з якою коло актів кримінального законодавства обмежувалося даними Основами, загальносоюзними законами, що встановлюють відповідальність за окремі злочини, КК союзних республік. Однак ця спроба зазнала невдачу.

Питання про те, що слід вважати джерелом кримінального права, який вигляд повинна мати ієрархічна структура джерел кримінального права, мають важливе не тільки теоретичне а й практичне значення, оскільки вони виступають свого роду орієнтиром для суб'єктів правозастосування в правовій системі в цілому. Зв'язок проблеми джерел кримінального права [2].

Необхідно розрізнити поняття джерело кримінального права як науки та джерело кримінального права як галузі права (законодавства). Не слід також ототожнювати поняття джерело кримінального права та законодавство України про кримінальну відповідальність.

У науковій і навчальній літературі висловлені різні погляди щодо визначення і типології (поділу на види) формально-юридичних джерел кримінального права. Здебільшого до цих джерел відносять лише один вид нормативно-правових актів – закон про кримінальну відповідальність. У решті випадків, крім різних видів законів, – й інші юридичні акти, в яких викладені правові позиції Конституційного Суду України в ухвалених ним рішеннях; правові позиції Європейського суду з прав людини, викладені у його рішеннях, що містять тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; правові позиції Верховного Суду України, викладені у його рішеннях, ухвалених за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень із мотивів неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм закону про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, та ін. [3].

Джерела кримінального права – це нормативні приписи та правові позиції (правозастосовні орієнтири) – судові прецеденти імперативного характеру, що містяться у документах правового характеру, які підлягають обов'язковому виконанню при застосуванні кримінального закону і на які має бути безпосередньо посилення або у формулі кваліфікації та формулюванні обвинувачення, або у мотивувальній частині вироку та іншому процесуальному акті (ухвалі,

постанові суду, постанові органу досудового слідства (слідчого), постанові прокурора) для обґрунтування кримінально-правової кваліфікації дій підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, призначення покарання, застосування інших заходів кримінально-правового характеру, а також заходів кримінально-процесуального характеру у вигляді фактичного обмеження прав і свобод зазначених осіб [4].

Отже, джерела кримінального права складають правову основу цієї галузі. Для того щоб законодавство було досить ефективним, потрібне його правильне використання. А для цього необхідне ґрунтовне вивчення питань теоретичних основ, відповідної галузі науки з метою удосконалення своєрідної системи координат, в рамках якої буде здійснюватися як кримінально - правова політика так і практична діяльність правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Кузембаєв О. С. Історичний аспект становлення джерел кримінального та військово-кримінального права України // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН України, НУ ОЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2015. Вип. 75. С. 187–193.

2. Панов М. Джерела кримінального права: поняття, види, правове значення. Юридичний журнал «Право України». 2017. № 6. С. 10.

3. Кузембаєв О. С. Джерела кримінально-правового регулювання в Україні. Scientific discussion (Praha, Czech Republic). 2017. Vol. 1, №. 8. P. 65–72.

4. б. Андрушко, П. П. Джерела кримінального права України: поняття, види / П. П. Андрушко // Адвокат : Журнал спілки адвокатів України . – 07/2011. № 7. С. 13–22.

Чумакова Тетяна Костянтинівна,

здобувач ступеня доктора філософії кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

НЕЗАКОННА ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА: ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Кримінальний кодекс України визначає приватизацію державного та комунального майна незаконною, через перелік способів, а саме: шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом; шляхом використання підроблених приватизаційних документів; майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом; неправомочною особою.

Предметом цього кримінального правопорушення відповідно є державне майно, комунальне майно та підроблені приватизаційні документи.

Державним майном, як предметом цього кримінального правопорушення, є майно, власником його є держава та яке відносить до об'єктів, що підлягають приватизації.

Відповідно, комунальним майном, як предметом кримінального правопорушення незаконної приватизації державного, комунального майна, є майно, власником якого є територіальна громада та яке відносить до об'єктів, що підлягають приватизації.

Під приватизаційними документами розуміють документи, які використовуються у процесі приватизації державного та комунального майна, та документи, якими оформлюється перехід права власності на приватизоване державне та комунальне майно.

До таких документів належать: 1) документи, які згідно з законодавством подаються разом з заявою про приватизацію до органу приватизації (бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування післяприватизаційного розвитку об'єкта, що включає план зайнятості працівників підприємства, пропозиції інвестора із зазначенням максимального розміру інвестиції, строків та порядку її внесення, а також декларації про доходи для покупців – фізичних осіб), нотаріально завірени копії установчих документів та документів про державну реєстрацію покупця – юридичну особу, довідка про наявність та розмір державної частки в статутному фонді покупця; 2) документи, які складаються при оцінці вартості майна (акти інвентаризації майна, висновок експерта про вартість оцінюваного майна, який затверджується замовником експертної оцінки чи керівником відповідного органу приватизації, акт приймання-передачі робіт з експертної оцінки майна, передавальний баланс підприємства, тощо); 3) документи, якими оформлюється перехід права власності на приватизоване майно, зокрема, договір купівлі-продажу; 4) приватизаційні папери; 5) будь-які інші документи, які подаються покупцями чи складаються в процесі приватизації майна залежно від об'єкта приватизації та її способу [1].

Всі операції, що пов'язані з приватизацією державних та комунальних підприємств, відображаються в бухгалтерському обліку та звітності на всіх стадіях процесу приватизації, відповідно до діючих методик і нормативних документів про приватизацію.

З метою виявлення та документування цих правопорушень необхідно виявити наступні документи, які складені на підприємствах, що приватизувалися чи приватизуються, в тому числі: 1) акт оцінки вартості цілісного майнового комплексу; 2) інвентаризаційні описи основних засобів, нематеріальних активів, товаро-матеріальних цінностей, коштів і розрахунків, а також незавершеного виробничого будівництва, 3) відомості розрахунків відносної вартості будівель і

споруд, машин, обладнання, транспортних засобів, незавершеного будівництва, 4) відомості вартості оборотних коштів, тощо. [2].

При цьому необхідним є вивчення та наліз наступних документів з метою виявлення незаконної приватизації державного, комунального майна: 1) технічну документацію на споруди, будівлі, наявність акта про відвід землі, акта на право власності; 2) підтвердження даних інвентаризаційних карток обліку основних засобів із бухгалтерськими даними та їх фактичною наявністю на дату приватизації; 3) акти звірки дебіторсько-кредиторської заборгованості; 4) підтвердження банків про наявність грошових коштів на розрахунковому та валютному рахунках на дату приватизації, 5) про належність даному підприємству автотранспорту (звірка з номерами двигунів та шасі у державтоінспекції), 6. документів експертної оцінки основних засобів (будівель та споруд) з закінченим строком амортизації.

Крім того, є інші важливі обставини (ознаки), що підлягають встановленню, такі як час, місце, обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Час, місце та обстановка вчинення злочину також впливають на ступінь суспільної небезпеки діяння. Вони враховуються при кваліфікації діяння, якщо визнані законодавцем обов'язковими ознаками складу злочину. В іншому разі враховуються судом при індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Час здійснення злочину. Такі злочини, як правило, здійснюються протягом тривалого часу. На злочинну діяльність може вказувати конкретна дата, окремий звіт, що може бути періодом початку підготовки злочину. Якщо точно встановити, коли проводилися підготовчі заходи, а коли почалися злочинні дії, це дасть можливість отримати відомості про коло учасників протиправного діяння.

Місце вчинення злочину. Залежно від об'єктивної сторони кримінального правопорушення, першочергово необхідно встановити фактичну та юридичну адресу приватизованого майна.

Обстановка скоєння злочину. Є специфічним елементом криміналістичної характеристики цього злочину. Наприклад, умови роботи, які залежать від структури організації, особливостей роботи, стану внутрішньої політики, кадрового складу, тощо. До джерел такої інформації належать нормативні, управлінські та установчі документи підприємства, відповідність їх змісту вимогам чинного законодавства та фактичному стану справ.

Список використаних джерел

1. С. Пилипчак Криміналістична характеристика незаконної приватизації майна // Право України. 2003. № 5, С. 134–139.

2. Янова І.П., Лукін В.О., Фурса В.А. Приватизація та проблеми економічної безпеки України // Вісті кримінологічної асоціації України. 2004. Випуск 1, С. 169–172.

3. Про приватизацію державного та комунального майна: Закон України від 18.01.2018 р. № 2269-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19>.

Щур Софія Олегівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Ткаченко Ірина
Михайлівна,* викладач кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СКЛАДНА ФОРМА ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Відповідно до статі 62 Конституції України кримінальна відповідальність за вчинення злочину настає лише тоді, коли вину особи буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1]. Згідно зі статтею 23 Кримінального кодексу України вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Тобто вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а також передумовою кримінальної відповідальності та покарання [2, с. 93].

У Кримінальному кодексі України містяться склади кримінальних правопорушень, суб'єктивна сторона яких не вписується в законодавче формулювання ні умислу, ні необережності. Тому у науці кримінального права на основі аналізу деяких статей Особливої частини КК України було розроблено поняття складної форми вини (її ще називають змішаною або подвійною).

Ця проблема багатьма вченими визнається однією з найбільш складних і суперечливих. Вона стала предметом наукових досліджень В. І. Борисова, О. А. Пушкара, Г. С. Крайника, В. Є. Шевченка, Ю. В. Александрова, В. І. Антипова, М. В. Володька, О. О. Дудорова, В. А. Клименка та інших науковців. У науці кримінального права питання про складну форму вини залишається дискусійним [3, с. 97].

Складна форма вини являє собою різне психічне ставлення особи у формі умислу та необережності до різних об'єктивних ознак одного і того самого кримінального правопорушення (діяння і суспільно небезпечних наслідків). Тобто при такій формі вини щодо одних об'єктивних ознак має місце умисел (прямий чи непрямий), а щодо інших – необережність (самовпевненість або недбалість) [2, с. 94].

Однак деякі науковці виділяють окремо змішану форму вини та подвійну і не ототожнюють дані поняття. На їхню думку, подвійна форма вини виникає лише тоді, коли в рамках одного кримінального правопорушення містяться всі ознаки, які притаманні умислу, так і всі ознаки, притаманні необережності. З іншого боку, змішана форма вини включає в себе лише деякі ознаки умислу, але одночасно і всі ознаки необережності [3, с. 97].

Все ж таки більшість науковців вважають терміни «подвійна», «складна» та «змішана» синонімами і вкладають у них один і той же зміст. Це також було зумовлено необхідністю єдиної термінології під час діяльності правоохоронних органів та судів задля ефективності.

Питання про змішану форму вини виникає у тих складах кримінальних правопорушень, у яких об'єктивна сторона за своїм характером є складною. Оскільки зміст вини визначається психічним ставленням особи не лише до об'єкта, а й до об'єктивної сторони конкретного кримінального правопорушення, то вина повинна відображати складний характер об'єктивних ознак конкретного складу кримінального правопорушення [3, с. 102–103].

Можна виділити дві групи кримінальних правопорушень із складною формою вини. Першу складають кримінальні правопорушення, які пов'язані із порушенням спеціальних правил і настанням від цього шкідливих наслідків. Хоч саме по собі порушення правил є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, але настання суспільно небезпечних наслідків, пов'язаних із діянням, робить все вчинене кримінальним правопорушенням. Це зокрема кримінальні правопорушення передбаченні ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 286, ст. 291 КК України та інші. У цих кримінальних правопорушеннях порушення правил може бути як умисним, так і необережним, але ставлення особи до наслідків виражається тільки в необережності: самовпевненості або недбалості. Тому, якщо винний порушує правила умисно, то складна форма вини матиме місце: до діяння – умисел, а до наслідків – необережність: недбалість або самовпевненість [2, с. 95].

Наприклад, водій, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, керував транспортним засобом не по проїжджій частині, перевищив швидкість. Таким чином, порушив правила дорожнього руху та своїми діями створив аварійну обстановку, яка призвела до наїзду керованим ним автомобілем на пішоходів, які знаходились на тротуарі. Внаслідок цього потерпілі отримали середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження. Водія було визнано винним та призначено покарання за ч. 1 і 2 ст. 286 КК України (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286), або якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286). У даному випадку, до діяння суб'єкт кримінального правопорушення ставиться умисно, а до наслідків, які спричиняються – з необережністю [7].

До другої групи належать кримінальні правопорушення, в яких є обов'язкові два наслідки і одне діяння. Ці два наслідки настають один за одним, до першого наслідку, який є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, у суб'єкта кримінального правопорушення лише умисне ставлення, а до другого наслідку, що є кваліфікуючою

ознакою – ставлення виключно необережне [3, с. 100]. Прикладом є кримінальні правопорушення, передбаченні ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 194, ч. 3 ст. 278 КК України.

Аналізуючи суб'єктивну сторону, наприклад, умисного тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121), можна стверджувати, що до діяння (припустимо, сильного удару кулаком по голові) і до наслідку (заподіяння тяжкого тілесного ушкодження) у суб'єкта може бути тільки умисел, а щодо другого наслідку (смерті потерпілого) – необережність. Це було роз'яснено Верховним Судом України [6].

Так як кримінальні правопорушення зі складною виною мають і складну об'єктивну сторону, важливим є питання: яким у цілому є кримінальне правопорушення – умисним чи необережним. Це має важливе практичне значення саме при їх кваліфікації. Так кримінальні правопорушення, які відносяться до першої групи, само по собі не є кримінальними правопорушеннями, а стає лише за умови, що воно спричинило тяжкі наслідки, вирішальне значення має необережне ставлення до цих наслідків. Тому такі кримінальні правопорушення будуть віднесені у цілому до необережних. У другому випадку кримінальні правопорушення будуть вважатися умисними, бо визначальним тут є ставлення до ознак об'єктивної сторони, що становлять основний склад кримінального правопорушення. Саме умисне ставлення до діяння і найближчого наслідку визначає спрямованість кримінального правопорушення і його суспільну небезпечність [4, с. 199–200].

Змішана форма вини має досить велике значення, яке полягає в тому, що вона дає можливість: а) конкретизувати ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення; б) визначити правильну кваліфікацію; в) відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади кримінальних правопорушень [6].

Отже, аналізуючи кримінальні правопорушення, визначені у національному законодавстві, можна стверджувати, що є такі, які мають складну суб'єктивну сторону, а саме: поєднують дві форми вини – умисел і необережність. Ці дві форми вини можуть існувати паралельно. Здебільшого ставлення особи до діяння виражається в умислі, а до наслідків – у необережності. Тобто складна форма вини має важливе практичне значення для визначення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а як результат і для кваліфікації конкретного кримінально протиправного діяння в цілому, а також й для подальшого вирішення багатьох питань у сфері регулювання кримінального права.

Список використаних джерел

1. Конституція України: офіц. текст. Харків: 2020. 64 с.
2. Пушкар О.А. Поняття змішаної форми вини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 36. Том 2. С. 93–96.

3. Крайник Г. С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судові практики. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 2 (5). С. 97–110.

4. Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: загальна частина: навч. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.

5. Кримінальний кодекс України: офіц.. текст. Київ: Алерта, 2021 228 с.

6. Ухвала ВСУ № 5-25кс15 від 28.05.2015 р. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipozicii/vsu/5-25ks15>.

7. Вирок Львівського апеляційного суду № 11-кп/811/621/18 від 16.10.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84974634>.

Євсеєнкова Катерина Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ПОГРОЗИ ВБИВСТВОМ (СТ. 129 КК УКРАЇНИ)

Питання кваліфікації кримінальних правопорушення проти найвищих соціальних цінностей – життя та здоров'я особи потребують значної уваги через виняткову небезпеку таких посягань. Наявність протиріччя у регламентації кримінально-правових аспектів вищезазначеної сфери суспільних відносин створює додаткову можливість уникнути кримінальної відповідальності за вчинене.

Як виходить зі змісту статті 129 КК України, обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення є наявність реальних підстав побоюватися здійснення цієї погрози [3]. Саме у зв'язку із зазначенням в структурі норми ознаки реальності в науковому та правозастосовному середовищі виникла тривала дискусія.

Одні автори відстоюють позицію, що визначальним при встановленні реальності погрози вбивством є суб'єктивне сприйняття такої потерпілим [1, с.93], інші – одночасно враховують ставлення до погрози винного і суб'єктивного сприйняття її потерпілим [5, с. 32]. В першому випадку тлумачення реальності погрози здійснюється виключно через вплив погрози, як зовнішнього збудника негативного психоемоційного стану, на конкретного суб'єкта. Звісно, з погрозою пов'язане побоювання – почуття тривоги, хвилювання, викликане очікуванням чого-небудь неприємного, небажаного, що у своїй сукупності може призвести до психологічних порушень. Але надання

переваги визначенню реальності погрози, як суто суб'єктивного чинника може призвести до появи розбіжностей, як, наприклад, у ситуації, де фізично добре розвинена особа не сприймає погрозу як можливість настання суспільно-небезпечних наслідків щодо неї, або емоційно нестабільна особа, неправильно оцінюючи обстановку вбачає посягання на своє життя або здоров'я там, де об'єктивно таке посягання було відсутнє. Це дає зрозуміти, що страх у потерпілого не є обов'язковим суспільно небезпечним наслідком.

Прихильники іншого підходу аналізують не тільки сприйняття погрози потерпілим, але й безпосереднє ставлення до неї правопорушника, зазначаючи, що реальність для винного не означає, що він насправді має намір обов'язково її реалізувати [5, с. 35]. Достатньо, аби винний вважав, що залякування, яке він застосовує, сприймається потерпілим як таке, що цілком може бути реалізованим і спроможне примусити його діяти певним чином [4].

В такому випадку варто застосовувати не термін «реальність» погрози, а її «ефективність», тобто винний розраховує на залякування такою погрозою, хоча й може не мати жодного наміру її реалізувати.

Продовжуючи цю думку неможливо оминати розкриття мети у даному кримінальному правопорушенні. Погроза вбивством завжди пов'язана з підпорядкуванням собі волі потерпілого через психологічний тиск, пригнічення психічного стану, з метою його спонукання до бажаної для винного поведінки. І зовсім не обов'язково у цьому випадку наступна реалізація погрози, тобто приведення її зі слів в об'єктивну дійсність, що виключає тлумачення реальності погрози з боку винного як пріоритетного напрямку під час кваліфікації. Реальність для потерпілого, своєю чергою, означає усвідомлення ним того, що небезпека заподіяння шкоди, якою загрожує винний, за певних обставин може стати дійсністю [5, с. 35].

З огляду на це, реальність погрози не слід отожднювати з реальністю загрози. Реальність першої переважно має суб'єктивний характер, тобто більшою мірою залежить від суб'єктивного сприйняття погрози потерпілим, а реальність загрози об'єктивною від характеру сприйняття останньої не залежить. У тих випадках, коли погроза є способом вчинення кримінального правопорушення, наприклад, у складі розбою, насильницького грабежу, її реальність обумовлена метою, яку переслідує злочинець. Сама мета є показником реальності погрози. Таким чином, саме реальність погрози як обов'язкова її ознака є тим мірилом, що дозволяє надати правильну правову оцінку діянню. Без ознаки реальності не існує погрози вбивством у кримінальному праві. Реальність погрози означає її сприйняття як такої, що може бути здійснена, вона пов'язана не з намірами суб'єкта, а із сприйняттям характеру погрози потерпілим [1, с. 94].

Наприклад, 10 квітня 2019 року близько 09 год. 00 хв. особа_2, перебуваючи у коридорі приміщення гуртожитку за адресою: адреса_1, в стані алкогольного сп'яніння, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх протиправних дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, в ході раптово виниклої словесної сварки із сусідом особа_1, маючи прямий умисел на погрозу вбивством, усвідомлюючи те, що його умисні дії здатні викликати у потерпілого побоювання за своє життя і здоров'я та бажаючи цього, шляхом демонстрації ножа, який він тримав в руках, розмахуючи ним у бік потерпілого особа_1, висловлював у словесній формі погрозу вбивством на його адресу.

Підтверджуючи реальність реалізації свого злочинного умислу, особа_2 наближаючись до особа_1, продовжував висловлювати погрози та розмахувати ножем. Побачивши особа_2 з ножем в правій руці, особа_1 сприйняв дані погрози як реальні, та побоюючись за своє життя та здоров'я, почав відходити в бік своєї кімнати. Рухаючись в сторону потерпілого, особа_2 продовжував погрожувати особа_1, проте здійснити будь-яких дій щодо своїх погроз так і не зміг, так як мешканець сусіднього будинку особа_3 вибив з рук особа_2 ніж та припинив його протиправні дії. Вироком Конотопського міськрайонного суду Сумської області у справі № 577/2236/19 від 07 червня 2019 року особу_2 було визнано винним за ст. 129 ч. 1 КК України і призначено покарання у виді 1 (одного) року обмеження волі.

Очевидним є одне – усі без винятку наведені підходи до реальності погрози ґрунтуються на аналізі суб'єктивного сприйняття погрози винним та (або) потерпілим чи на симбіозі об'єктивних та суб'єктивних ознак. Така реальність встановлюється судом у кожному окремому випадку, виходячи з конкретних обставин справи. Для визначення реальності погрози значення має з'ясування форми, характеру, місця, часу, обстановки її висловлення, характеру попередніх стосунків між винним і потерпілим тощо [2, с. 496].

Підсумовуюче вищезазначене можна дійти висновку, що ознака реальності погрози вбивством під час кваліфікації повинна розглядатися на ґрунті симбіозу суб'єктивного сприйняття погрози, як такої, що може здійснитися, потерпілим та безпосереднє ставлення до неї винного, як ефективного способу досягнення власної мети. На нашу думку, надання переваги при тлумаченні реальності одній зі сторін кримінального правопорушення не створює об'єктивної картини та у певних випадках може призвести до юридичної колізії.

Список використаних джерел

1. Гуня І. І. Погроза, загроза й психічне насильство: співвідношення кримінально-правових явищ та понять. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 92–96.

2. Дімітров М. К. Реальність як ознака погрози. *Молодий вчений*. 2018. № 12. (64). С. 494-497
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-ІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: злочини проти власності, за ред. М. І. Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2017. С. 448
5. Шаблистий В. В. Реальність як обов'язкова ознака погрози вбивством та особливості її встановлення органами внутрішніх справ. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. спец. випуск № 1. С. 29-37

Коломієць Ангеліна Романівна,
здобувач ступеня освіти магістр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНИ ПРОБАЦІЇ ТА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із напрямів реформування пенітенціарної системи України є створення на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації, яка існує в більшості країн Європи. Начальник управління кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи із засудженими апарату Державної пенітенціарної служби України О.Б. Янчук підкреслює: «Офіційно пробація заявила про себе в Україні в травні 2002 р., коли делегація Державного департаменту України з питань виконання покарань повернулася із відрядження до Королівства Швеція та за його результатами подала до Кабінету Міністрів України пропозицію щодо створення в Україні служби пробації. Ключовою відмінністю майбутньої пробації від існуючої в Україні системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, є її соціальний складник, що включає заходи соціальної реабілітації засуджених, соціальної допомоги, ресоціалізації, заходи соціальної підтримки й контролю, які мають вирішити завдання попередження повторного вчинення нових злочинів» [2].

Великим досягненням для України стало прийняття 5 лютого 2015 р. Закону України «Про пробацію». Начальник управління кримінально-виконавчої інспекції та соціальнопсихологічної роботи із засудженими апарату Державної пенітенціарної служби України О.Б. Янчук зазначає: «Прийняття Закону України «Про пробацію» – це

перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками» [4, с. 146].

Зазначеним актом пробація визначається як система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, і забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка притягується до кримінальної відповідальності. На цьому етапі впровадження пробації орган пробації створюється в складі Державної пенітенціарної служби України шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка забезпечує виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Пробація умовно поділятиметься на досудову, наглядову та пенітенціарну.

Кримінально-виконавча інспекція згідно із законодавством виконувала переважно контрольну функцію щодо покарань, альтернативних позбавленню волі (заборони займати певні посади та займатись певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, звільнення від покарання з випробуванням). Індивідуально-профілактичну роботу здійснювали органи внутрішніх справ, соціальну роботу – органи соціальної політики на добровільній основі. Особистість обвинуваченого в період судового слідства або правопорушника після винесення вироку вивчалась переважно для ідентифікації й контролю.

Орган пробації забезпечує виконання покарань, альтернативних позбавленню волі (громадських робіт, виправних робіт із відрахуванням частини заробітної плати до бюджету, заборони займати певні посади або займатись певною діяльністю, звільнення від покарання з випробуванням).

За засудженим до альтернативних покарань здійснюється пробаційний нагляд, що передбачає як контроль за поведінкою, так і індивідуальний план соціальної, психологічної допомоги, профілактичних і виховних заходів, які базуються на проведеній оцінці ризику вчинення ним повторного злочину та його потреб. Виховну й профілактичну роботу здійснює працівник пробації, а не органу внутрішніх справ. Щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за рішенням суду застосовуються пробаційні програми психокорекційного змісту (наприклад, подолання агресивної поведінки, шкідливих звичок, психологічних проблем) або соціально-реабілітаційні програми (набуття позитивних соціальних навичок, соціального статусу, усунення чи мінімізація негативних соціальних факторів) [5, с. 49]. Працівники пробації працюватимуть також в установах закритого типу для здійснення заходів підготовки засуджених до звільнення, координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або за місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених.

Тобто створюється система реального соціального супроводу звільнених, яка розпочинається з місць позбавлення волі.

24 лютого 2022 року відповідно до Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», більшість органів змінили чи перейшли до посиленої форми роботи. Органи пробації не виключення, під час воєнного стану ДУ «Центри пробації» здійснюються всі необхідні заходи для нагляду за підобліковими засудженими. Особи, які перебувають на обліку органів пробації, систематично відвідують підрозділ пробації для реєстрації та інформують уповноважений орган з питань пробації про зміну місця перебування. Посилено соціально-виховну роботу про недопущення скоєння нових злочинів, особливо під час війни, та направлено роботу на роз'яснення клієнтам пробації своїх дій під час впровадження воєнного стану, які права та свободи можуть обмежуватися під час війни.

В умовах воєнного часу клієнти пробації, що виїхали з регіонів, де ведуться бойові дії, можуть повідомити про себе та зміну свого місця перебування у будь-який доступний із нижче перерахованих способів та стати на облік:

1) зателефонувати або надіслати відповідне повідомлення через будь-який доступний месенджер інспектору пробації, на обліку якого перебуває особа;

2) звернутися до будь-якого підрозділу пробації, найближчого до нинішнього місця знаходження;

3) написати на офіційну пошту або у месенджер у Фейсбуці на сторінці «Пробация України Probation in Ukraine» наступну інформацію: прізвище, ім'я та по-батькові, інформацію про місце проживання до початку війни та тимчасове місце перебування, контактну інформацію, інформацію про найменування підрозділу, на обліку якого перебувають. Додатково можна зазначити, коли і за якою статтею засуджені. Окрім того, особи, які залишаються на тимчасово окупованій території або в зоні активних бойових дій, і які не мають можливості повідомити інспектора пробації про своє місце перебування у телефонному режимі, - також можуть це зробити через офіційні канали зв'язку з Центром пробації.

Отже, пробація – це система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Мета пробації досягається через утілення у цій сфері діяльності (пов'язаної із застосуванням установлених законодавством наглядових і соціально-виховних заходів) певних завдань, які відповідно до воєнного стану посилено

здійснюють соціально-виховну роботу для недопущення скоєння нових злочнів.

Список використаних джерел

1. Про пробачію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

2. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробачію, прийнята 20 січня 2010 р. URL: [http://coe.int/t/dghl/stsandardsetting/prisons/Rec\(2010\)](http://coe.int/t/dghl/stsandardsetting/prisons/Rec(2010)).

3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробачію» / за заг. ред. доктора юрид. наук., проф., академіка НАН Копиленка О. Л., доктора юрид. наук., проф. Бараша Є. Ю. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019.

4. Янчук О. Б. Сучасний стан та пріоритетні завдання реформування кримінально-виконавчої інспекції України в службу пробачіі. URL : <http://kvs.gov.ua/zmi/SuchasnyyStanPytannya08082014.pdf> (дата звернення: 25.04.2022).

5. Янчук О. Б. Сучасний стан та пріоритетні завдання реформування кримінально-виконавчої інспекції України в службу пробачіі. URL : <http://kvs.gov.ua/zmi/SuchasnyyStanPytannya08082014.pdf> (дата звернення: 25.04.2022).

Зубкова Анна Дмитрівна,

здобувач ступеня освіти магістр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗБІЮ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВПРОШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із основ функціонування будь-якого суспільства є відносини власності. Основоположні засади власності встановлені Конституцією України: ст. 41 зазначено, що кожен має право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [1]. У ст. 17 Загальної декларації прав людини міститься положення про те, що ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна [2]. Розвиток суспільства неможливий без забезпечення належного захисту власності, прав власника від будь-яких незаконних посягань. Обов'язок захисту й охорони власності лежить на державі. Способи захисту й охорони власності, які передбачені законодавством,

різноманітні і забезпечені нормами конституційного, адміністративного, сімейного, цивільного та кримінального права. Але тільки кримінально-правові норми спрямовані на забезпечення охорони власності від злочинів, які у системі правопорушень є найбільш небезпечними.

У зв'язку із соціально-економічними та військово-політичними труднощами, котрі виникли на території нашої країни, значно зросла кількість кримінальних правопорушень, у тому числі й проти власності. На це вплинули різноманітні чинники, найголовніші з яких:

- зниження рівня життя через збільшення рівня безробіття;
- загострення психічних розладів у людей, які безпосередньо чи опосередковано зіштовхнулися із військовою агресією Російської Федерації;

- почуття вседозволеності. Деякі громадани вважають, що «дріб'язкові» злочини на даний час для правоохоронних органів не головна мета, оскільки вся увага держави і суспільства в цілому прикута до бойових дій, які колихають нашу Батьківщину вже майже п'ять місяців.

Відповідно до ч. 1 ст. 187 Кримінального кодексу України розбій – це

напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Отже, це кримінальне правопорушення вчиняється шляхом нападу [3]. У абз. 2 п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 зазначено, що під нападом у частині ст. 187 Кримінального кодексу України розуміють умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, зазначеного в частині першій цієї статті.

Проте це не є основною ознакою вищезазначеного злочину. Головна риса даного небезпечного діяння – наявність насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, під яким розуміють умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Щодо погрози застосування насильства при розбії, то вона визначена у п. 12 даної Постанови полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити

певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки) [4].

У зв'язку із введенням воєнного стану на території України, відбулося доволі багато корективів у нормативно-правових актах. Таким чином 15 березня 2022 року до Кримінального кодексу України були внесені зміни, які стосуються і статті 187, а саме було доповнено ч. 4 «... вчинений в умовах воєнного або надзвичайного стану», що не дозволить правопорушникам уникнути кримінальної відповідальності за скоєне навіть у такий нелегкий для всіх час.

Нові норми вже почали діяти на практиці. Підтвердженням цього є повідомлення про підозру дев'ятнадцятирічному хлопцю з Бердичева, який вибивши шибку у вікні, проникнув до будинку та завдав господарю численних ударів по голові і тулубу, від яких чоловік знепритомнів. Тоді зловмисник заволодів майном та автомобілем потерпілого і втік. У його дії характеризуються наявністю декількох складів кримінальних правопорушень, тому вчинене було кваліфіковано за ч. 2 ст. 15, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289 КК України [5]. Ще одним яскравим прикладом є засудження буковинця, який у Чернівцях напав на 61-річну місцеву жительку, погрожуючи предметом схожим на пістолет заволодів її грошовими коштами. Цей чоловік був неодноразово судимим за подібні злочини [6].

Отже, на основі вищевикладеного матеріалу, можна зробити висновок, що на даний момент вчинення кримінальних правопорушень проти власності доволі актуальне питання, оскільки кількість вчинення даних злочинів останнім часом зросла. Для здійснення правильної кваліфікації та кримінально-правової оцінки були внесені зміни та доповнення до Кримінального кодексу України, які безпосередньо стосуються ст. 187, на якій ми зосередили увагу.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28. 06. 1996 р., 254к/96-ВР, № 30. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Загальна декларація прав людини від 10. 12. 1948 р., № 995_015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова

Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

5. Замах на вбивство, розбій та викрадення автомобіля в умовах воєнного

стану. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.0412.ua/news/3388422/zamah-na-vbivstvo-rozbij-ta-vikradenna-avtomobila-v-umovah-voennogo-stanu-u-berdicevi-povidomleno-pro-pidozgu-19-ricnomu-parubku>.

6. Розбій в умовах воєнного стану – буковинця засуджено до 8 років

позбавлення волі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chas.cv.ua/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB/107428%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D1%96%D0%B9-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83-%D0%B1%D1%83.html>.

Варава Дмитро Віталійович,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОЖИВАЧІВ НАРКОТИКІВ

Соціально-демографічний склад споживачів наркотиків, алкоголю, токсикоманів та інших маргінальних верств населення являє сьогодні значний теоретичний і практичний інтерес. Вивчаючи це питання, ми наводимо дані, отримані в результаті локальних досліджень, які стовідсотково не можуть претендувати на високу репрезентативність, хоча і відкривають завісу невизначеності цього соціального девіантного явища.

Так, у всіх девіантних проявах, серед споживачів наркотичних засобів та наркоманів переважають чоловіки. За офіційними даними, співвідношення жінок і чоловіків серед наркоспоживачів і хворих на наркоманію становить від 1:2-1:3 в розвинених країнах і до 1:20 в країнах третього світу. Загальна тенденція – зростання частки жінок серед споживачів наркотиків.

До початку ХХІ ст. це співвідношення в різних регіонах України становило 1:2 – 1:6. З тих, хто хоча б раз пробував наркотики, жінок було 10,7 %, чоловіків – 25,6 %, а активних споживачів наркотичних засобів відповідно – 2,9 % і 9,5 %.

Наркотизм – переважно молодіжна світова проблема. У роботах А. Габіані відзначається, що серед споживачів наркотиків було понад 65 % молодих людей у віці до 30 років, а початок споживання наркотиків припадає на 14–16 років [1, с. 78–79].

Вік першої проби наркотичних засобів або сильнодіючих засобів з числа їх споживачів в Україні 11–13 років близько – 6 %, 14–16 років – близько 52 %, 17–19 років – понад 42 %.

Освітній рівень споживачів наркотиків і наркоманів досить високий, хоча і дещо поступається середньому для популяції. В Україні в цілому спостерігається зниження наркоспоживання зі зростанням освітнього рівня. Але серед усіх груп споживачів (зрідка пробували наркотики, колишніх і реальних активних споживачів) найбільшу питому вагу складають особи з незакінченою вищою освітою.

Серед наркоспоживачів відзначається відносно висока частка самотніх, несімейних осіб. Це пояснюється частково молодим віком любителів наркотиків, що пов'язано з неможливістю для них влаштувати особисте життя. У частині наркоманів сім'ї розпадалися з цілком зрозумілих причин. Із загальної кількості осіб, які вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, робочих виявилось – 37 %, службовців – понад 12 %, учнів – 8 %, непрацюючих і тих, хто не навчався – близько 40 %.

В Україні за результатами локальних емпіричних досліджень, високим виявився відсоток споживачів наркотичних засобів серед учнів. Висока питома вага осіб, які не мають постійного джерела доходів (непрацюючі і тих, хто не вчаться). У 2020 році в м. Києві активними споживачами наркотиків були: з усього населення – 8 %, з студентів і учнів – 25,3 %, з некваліфікованих робітників – 7 %, з робочих середньої кваліфікації – 5,3 %, з некваліфікованих службовців – 6,2 %, із службовців середньої кваліфікації – 3,4 %, з числа керівників – 7,3 %, серед технічної інтелігенції – 3,4 %, серед гуманітарної інтелігенції – 2,7 % [2; 3; 4].

Зарубіжні дослідники відзначають взаємозв'язок статусу і виду бажаних наркотиків, міський характер наркотизма і підвищену частку іммігрантів серед наркоманів.

Як і слід було припускати, переважну масу засуджених за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і їх

аналогів становлять підлітки і молодь у віці до 35 років (близько 70 %).

Як видно з матеріалів кримінального провадження, більшість злочинів наркомани вчиняють заради придбання наркотиків, або засобів для їх придбання. Латентність наркотизма дуже велика. Це необхідно враховувати, як використовуючи дані офіційної статистики, так і вибірових регіональних досліджень [2, с. 13–14.].

Звідси, наркотизм – поширене, статистично стійке соціальне явище, що виражається в споживанні частиною населення наркотичних (або токсичних) засобів, що в кінцевому рахунку призводить до відповідних наслідків: соціально-побутового, адміністративно-правового, кримінально-правового, медико-біологічного характеру.

Список використаних джерел

1. Габіани А. Кто такие наркоманы? *Социологические исследования*. 2000. № 2. С. 78–82.

2. Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в Україні: посіб. / О.М. Стрільців, О.В. Щур, Д.Й. Никифорчук, Д.М. Тичина.; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 108 с.

3. Кесельман Л. Е., Мацкевич М. Г. Социальное пространство наркотизма. *Наркобизнес: учеб. поводиє*. СПб, 2010. 272 с.

4. Актуальні проблеми боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в Україні: курс лекцій. у 3-х кн. Кн. 1. / О.М. Джужа, Л.Г. Шарай, Б.В. Западнюк, Д.Й. Никифорчук, С.М. Стрільців, Я.І. Слободян та ін.; за ред. Є.М. Моїсєєва. Київ: Київськ. нац. ун-т внутр. справ, Прикарпатськ. юрид. ін-т Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ, 2007. 212 с.

Чекан Наталія Володимирівна,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОСОБАМИ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО ПЕВНИХ МАРГІНАЛЬНИХ ГРУП

Поряд з легальною міграцією, в останні роки набула значного поширення і нелегальна міграція, яка становить певний кримінологічний інтерес. Міграція фізичних осіб поширена у світі як складний соціальний феномен, має об'єктивні передумови та закономірний характер. Міграція фізичних осіб складається з міграційних потоків. Її форми залежать від міграційної політики держави на конкретний період [1, с. 23].

Екстремальні ситуації, соціально-економічні та політичні кризи, які виникають під їх впливом принципово нова життєва реальність породжують нові явища в міграції та її кримінологічно значущих характеристиках. При цьому багато аспектів міграції, які мали в минулому позитивний характер, можуть набувати негативні відтінки.

Несприятливі форми масових вимушених міграцій пов'язані з тим, що особи, що витісняються з місць постійного проживання міжнаціональною напруженістю, які в деяких регіонах переходять у відкриті конфлікти, змушені залишати житло, залишаючи і більшу частину нажитого майна

Аналізуючи рівень злочинів, передбачених ст. 332 КК України, слід відмітити тенденцію до зростання незаконно переправлених осіб через державний кордон України, зокрема, за даними Генеральної прокуратури України, у період з 2014 по 2018 рік обліковано 1025 кримінальних правопорушень (2014 р. – 164 злочини; 2015 р. – 152; 2016 р. – 183; 2017 р. – 195; 2018 р. – 331) [2].

Додатково можна отримати інформацію щодо кількісних показників нелегальної міграції за даними Державної міграційної служби та Державної прикордонної служби України. Так, за даними Державної міграційної служби України, рівень виявлених нелегальних мігрантів становив: у 2014 р. – 3158; 2015 р. – 5111; 2016 р. – 6390; 2017 р. – 9678; 2018 р. – 11 194 [3].

Аналіз загальних результатів Державної прикордонної служби України свідчить про зростання за певні періоди кількості випадків затримання нелегальних мігрантів: у 2016 р. – 1040; 2017 р. – 3800; 2018 р. – 3268 [4].

У той же час, Війна в Україні, а також інші соціальні чинники зумовили масштабний процес внутрішньої міграції. За оцінками Мінсоцполітики загальна кількість переселенців в Україні станом на грудень 2019 року складала майже 1,7 млн. осіб.

При цьому питання їх облаштування, зайнятості, вирішення соціально-побутових проблем належним чином не вирішені. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) тільки близько 43 % внутрішньо переміщених осіб отримують регулярні доходи від зарплати, ще 18 % мають часткову зайнятість. Більшість сімей переселенців мають дохід 1400 грн. на особу в місяць, що близько до межі бідності. Таке становище створює сприятливі умови для вчинення протиправних дій як самими мігрантами, так і щодо них. Так, високий рівень злочинності у східних та центральних регіонах України, зокрема в Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій областях та місті Києві, обумовлений певною мірою і тим, що саме в ці регіони спрямовані найбільші потоки внутрішнього переміщення осіб з районів проведення операції об'єднаних сил [5, с. 5; 6; 7, с. 44–45].

Україна, завдяки своєму геополітичному розташуванню, знаходиться на перехресті міжнародних шляхів і є одним з основних суб'єктів Євразійських міграційних процесів. Проблема актуалізується і тим, що після розпаду Радянського Союзу колишні його республіки набули статусу незалежних держав, що різко загострило питання громадянства, біженців тощо.

Аналіз офіційних даних про осіб, які вчинили злочини на території України, за 2019 рік [8] дозволив отримати наступні дані: зі 117 947 осіб, яким у 2019 р. було офіційно пред'явлено постанову про підозру у вчиненні злочинів, виявилось: іноземних громадян – 1559; громадян СНД – 1027; осіб без громадянства – 195; визнаних нелегальними мігрантами – 41; біженців – 17 осіб. Всього було виявлено 2839 осіб, які не є постійними жителями країни, а відносилися до тієї або іншої групи мігрантів. Тобто, кожна сорокова особа, яка вчиняла злочин в Україні, не є громадянином нашої країни, а прибула сюди із далекого чи близького зарубіжжя.

Протягом 2015–2019 років судами України було засуджено: у 2015 р. 56 громадян України (76,7 %) та 17 іноземців (23,3 %), у 2016 р. 67 громадян України (70,5 %) та 28 іноземців (29,5 %), у 2017 р. 76 громадян України (74,5 %), 26 іноземців (25,5 %), у 2018 р. 56 громадян України (80 %) та 13 іноземців (20 %). Таким чином, частка засуджених іноземців складає приблизно 25 %, при цьому ця величина за чотири останні роки фактично залишається сталою. Таким чином, у більшості випадків незаконне переправлення осіб через державний кордон України вчиняє громадянин України (додатки А, Б).

Як показує аналіз судової статистики за 2015–2019 роки, в Україні незаконне переправлення осіб через державний кордон України вчиняє здебільшого особа чоловічої статі. Приблизно їх питома вага становить 90 % у загальній кількості засуджених осіб за ст. 332 КК. Як показало вибіркове вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 332 КК у 2018 р. середній вік чоловіків, що вчинили відповідний злочин, становив 45 років. Наймолодшому злочинцю протягом 2015 р. виповнилося 19 років, а найстаршому – 67.

Протягом періоду, що аналізувався, найбільш криміногенно активною була група осіб у віці 30-50 років. Так, у 2015 р. питома вага засуджених осіб цієї вікової категорії склала 55 %, у 2016 р. – 60 %, у 2017 р. – 63 %, а у 2018 р. – 59 %. Таким чином, найбільш криміногенно вразливою групою осіб, які вчинили незаконне переправлення осіб через державний кордон України, становили найбільш активна в економічному плані частина населення. Позитивною тенденцією є те, що за останні чотири роки за ст. 332 КК засуджено двох неповнолітніх. А питома вага осіб, що вчинили незаконне переправлення осіб через державний кордон України у віці від 18 до 25 років складала 20 % у 2015 р., 11,5 % у 2016 р., 10 % у 2017 р., 22 % у 2018 р. та 24 % у 2019 році. Таким чином, на нашу думку, здійснюючи запобігання незаконній міграції, особливу увагу слід приділяти особам у віці 30–50 років. Водночас не слід забувати, що спостерігається й збільшення кількості осіб, засуджених за ст. 332 КК. Тому ця обставина обов'язково має враховуватися.

У проаналізований період найбільшу питому вагу складала така категорія засуджених, які були працездатні особи, які ніде не працювали і не навчалися (їх частка коливалася від 67 % у 2015 р. до 55 % у 2019 р.). Друга по кількості засуджених осіб група – це безробітні. Їх частка у загальній кількості засуджених за ст. 332 КК протягом 2015–2018 років становила 14 %.

Аналіз статистики показує, що за родом занять найбільшу кількість засуджених становлять особи працездатного віку, які ніде не працювали і не навчалися. Водночас спостерігається дві основні тенденції: стала питома вага серед засуджених за ст. 332 КК, приватних підприємців (у середньому 7 % від загальної кількості засуджених), а також поява протягом 2015–2018 років серед засуджених військовослужбовців (5,8 % – у 2015 р. та 1,3 % – у 2018 р.).

Кримінологічна характеристика насильницьких злочинів, що вчиняються деякими групами осіб, які допускають маргінальну поведінку варто зауважити, що на сучасному етапі суспільних трансформацій кризовий стан соціуму не можна пояснити тільки макросоціальними (культурними, економічними, політичними) причинами. Криза породжує себе і виступає як необхідний механізм

самоорганізації життєдіяльності і комунікації людей. Процес соціальної трансформації руйнує або значно деформує основні ідентичності, які склалися до кризи. В умовах тотального змішання соціокультурних зв'язків, які дозволяли суспільству бути єдиним, криза особистісної і соціальної ідентичності вже не сприймається ані суспільством, ані особистістю як дещо аномальне, як те, від чого слід якомога швидше позбавитись, а стає способом існування, образом і стилем життя. Відбувається етап пристосування, адаптації особистості до кризи соціальної ідентичності, оскільки в умовах кризи будь-яка соціокультурна рамка не забезпечує гарантій благополуччя і успішності.

Список використаних джерел

1. Чехович С. Б. Міграційне право України: підручник. Київ: Школа, 2003. 368 с.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
3. Офіційний веб-сайт Державної міграційної служби України. URL: <http://dmsu.gov.ua/statistichni-dani/2945-statystyka>
4. Офіційний веб-сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/potochniy-rik/>.
5. Аналітична довідка про стан і основні тенденції криміногенної та безпекової ситуації в Україні у 2019 році. Міністерство внутрішніх справ. Київ: ДНДІ МВС України, 2019. 96 с.
6. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2013–2018 рр.: службовий документ / Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2019. 124 с.
7. Аналітична довідка про основні тенденції розвитку безпекової ситуації в Україні та стан виконання пріоритетних завдань центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Міністром, за 2018 рік. Київ: ДНДІ МВС України, 2019. 95 с.
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали

XII Всеукраїнської науково-теоретичної
конференції
(Київ, 18 листопада 2021 року)

Відповідальні упорядники: *Ольга ШАРМАР, Віктор КОРОЛЬЧУК*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.

Підписано до друку 16.11.2021. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 17,25. Ум. друк. арк. 16,04.

Тираж 20 прим.
